హనుమద్గ్రంథమాల. ద్వితీయసూనము.

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయేనమః.

"స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః"

నిరోష్ఠ్య
తిశతాంధ్ర దాశరథిచరిత్ర నిర్వచన

శ్రీమత్సుగ్రీవ పట్టాభిషేకాద్యాంధ్ర గ్రంథకర్తయు,
శ్రీద్వైతాద్వైత మతప్రవిష్టుఁడు
పెరవలిపు రోన్నతపాఠశా లాంధ్రోపాధ్యాయుఁడు నగు
అష్టావధాని

అ. హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజిచే

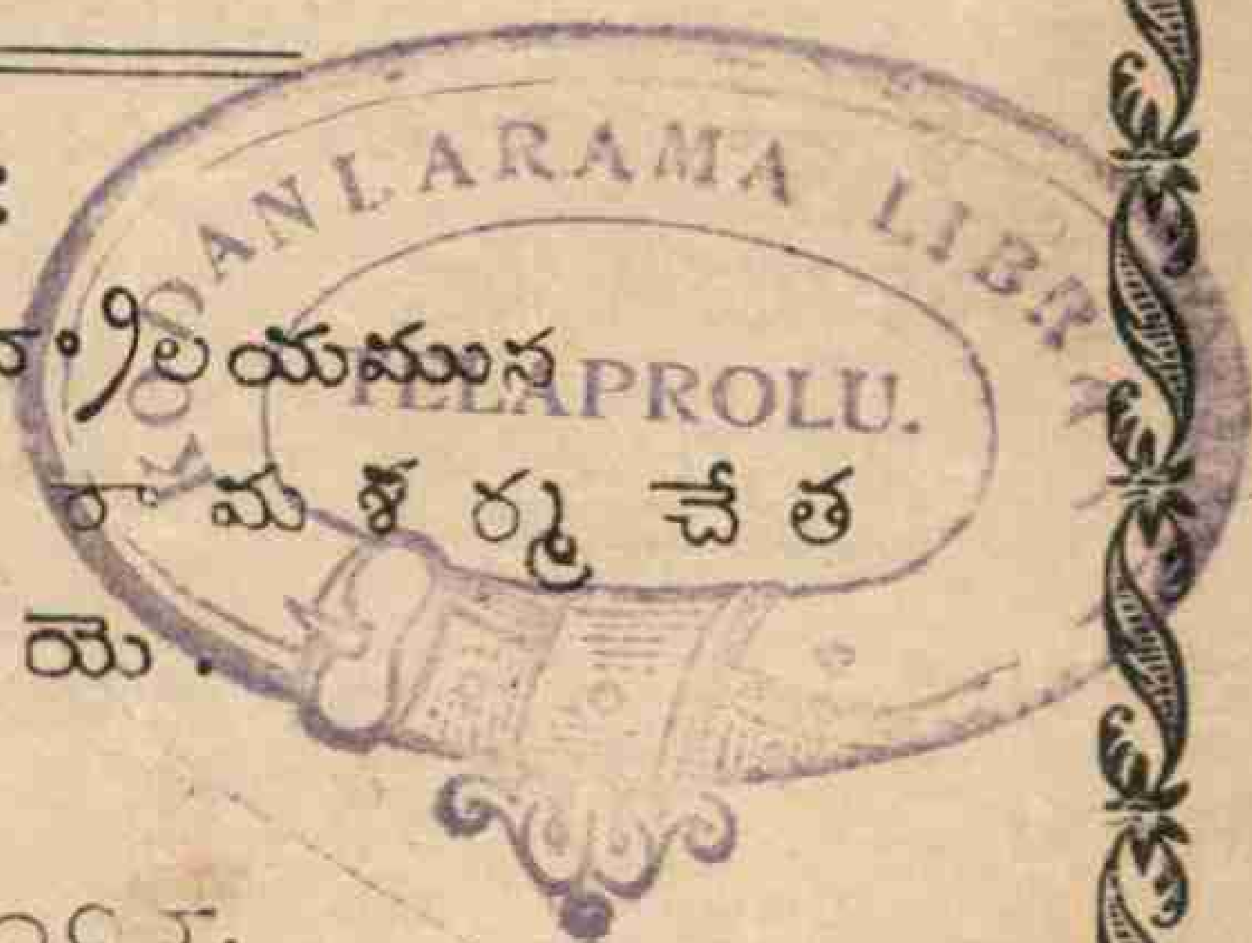
రచియింపఁబడినది.

ప్రథమముద్రణము ౫౦౦.

బెజవాడ:
ఆంధ్ర గ్రంథాలయ ముద్రాలయమున
బ్రా॥ కర్లపాలెము కోదండరామశర్మ చేత
ముద్రింపఁబడియె.

శ్రీ దీక్షిత సంవత్ ౧౦౫.

౧౯౨౭.

 వెల రు ౧—౦—౦.

తొలిపలుకు.

రసికవతంసులారా !

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకుఁ గల ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము తెలుపు చిత్రకావ్యములలో అచ్చాంధ్ర, నిరోష్ఠ్య, నిర్గద్య దాశరథి చరిత్ర యొకటి. ఈ తెగ పుస్తకము లాంధ్రభాషలోఁ జాలయరుదుగా నున్నవి. శుద్ధాంధ్ర గ్రంథరచనమే మిగులఁ గష్టము. ఆంధ్రపదములు నిఘంటు శరణ్యములుగ నున్నవి. నిజమగు తెనుఁగుకవిత శ్రీనాథుని కీవలి పాత్రములలోఁ గానరాదు. సమాసములు, శ్లేషలు, యమకములు లోనగు నాధునికకవుల కల్పనలన్నియు మూఁడుపాళ్లు సంస్కృతమునకుఁ జెందినవి. తేనెవలె దరితీపు గల మన తెనుఁగునకు వ్యక్తిత్వమును నిలువఁబెట్టుటకె కాఁబోలు తెలగన్న యవతరించినాఁడు. "అచ్చతెనుంగు పద్దెమొకటైనను గబ్బములోన నుండినన్ హెచ్చని యాడుచుందురు" అని సమకాలిక కవిలోకమునకు శుద్ధాంధ్రభాషయెడఁ గల ప్రేమను, శుద్ధాంధ్ర గ్రంథరచనమునందలి కష్టమును గూడఁ దెలగన్న పేర్కొనినాఁడు. రాను రాను చిత్రకావ్యములు గూడ శుద్ధాంధ్రమున బయలువెడలుట భాషాభివృద్ధికిఁ దార్కాణమని యొప్పుకొనకతప్పదు.

మనకుఁ దెలిసినంతలో శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య గ్రంథరచనమున మరింగంటి సింగరాచార్యులు ప్రథముఁడు. దాశరథిచరిత్ర రచయితయగు ప్రకృతగ్రంథకర్త కడపటివాఁడని చెప్పనగును. నిరోష్ఠ్య శుద్ధాంధ్ర సీతాకల్యాణమున సింగరాచార్యులు గ్రంథరచనమునందలి కష్టము నీక్రిందివిధముగఁ జెప్పినాఁడు.

చ॥ తెనుఁగునఁ గొన్ని కావ్యములు • తెల్లముగా రచియింపవచ్చుఁ జే
ర్కొనఁగ నిరోష్ఠ్యకావ్యములు • కొన్ని యొనర్పఁగవచ్చుఁగాక చే

క్కనవివి రెండుచందములు ◆ గ్రుచ్చఁగూర్చెదు నేర్పుచేత నే
వ్వనికి రచింపశక్యమగు ◆ వాంఛ యొనర్చితి దానిఁ జేయఁగన్!

తే॥ చెప్పరానట్టి కావ్యంబుఁ ◆ జెప్పఁబూని
నాఁడ నుద్ధతగతి చేత ◆ నడచి నడవ
మును విచారింపకయె యేగి ◆ జలధి దాఁట
జేరు సాహసి దొడ్డు కొంచెంగ లనునె?

తే॥ ఒకరి తెలుపుఁ బోవ ◆ నొకరు నా తెలుపు రా
రీప్రబంధరచన ◆ మెన్నఁ దరమె॥

* * * *

చ॥ ఇలఁ గవితాప్రయాసమగు ◆ నెన్నికకైయె యుభయార్థకావ్యముల్
గల విపు డట్లు విన్నయది ◆ గద్దికముంగఱఁ గల్గ నేర్చునే
తెలుఁగునిరోష్ఠ్యపుంగృతి యిదే మఱితక్కఁగ నిప్పటందులన్
గలుగదు వింటలేదె యిఁకఁ ◆ గాఁగలజాడల నెన్న నేటికిన్?

పై పద్యములవలన అచ్చతెనుగులో నిరోష్ఠ్య నియమము పాటించుట మిగులఁగష్టమని తెలియుచున్నది. పాపము సింగరాచార్య కవి, నిరోష్ఠ్య శుద్ధాంధ్రకావ్యము వేఱొకటి "నభూతో నభవిష్యతి" యనినాఁడు. "కాలోహ్యయం - నిరవధిర్విపులాచ పృథ్వీ" యన్నటుల అనంతమైన మహాంధ్రమండలమున నెందఱు మహాకవు లుదయించి నిర్వచన నియమముగూడఁ బాటించి అచ్చాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్గద్య కావ్యముల రచింపనుండిరో యని తలంపఁదయ్యె. ఈచర్చయంతయుఁ బూర్వోక్త నియమ భూయిష్ఠ గ్రంథరచన మెంతో కష్టమని తెలుపుట కని సహృదయులు భావింపఁ బ్రార్థితులు.

యతిప్రాసలె కవితను నిర్బంధశృంఖలలని భావింపఁబడు నీనవ యుగమున నిట్టి చిత్రకావ్యములు విడ్డూరముగఁ దోపవచ్చును. కవికిఁ గల స్వాతంత్ర్యము నవనాగరకుల యభిరుచికి లోనైనది గాదు. వాఙ్మయమునఁ దనకుఁగల యభినివేశము, అభిమానము, ఆసక్తిని బట్టి కవి విచిత్రకావ్యరచనమునకు దొరకొనును. "యేనామ కేచిదిహనః ప్రథయంత్యవజ్ఞాం । జానంతు తే కిమపి తాన్ ప్రతి నైష యత్నః ఉత్పద్యతే

మమతు కోపి సమానధర్మాః" అని భవభూతి చెప్పినట్లు ఏట్టికావ్యముల
కేని కాలమునుబట్టి విలువ గలిగితీరును. ఈచిత్రకావ్యమున నిర్బంధ
ములు మెండుగనుంటచేఁ గవికిఁగల స్వాతంత్ర్యము పెక్కుతావుల
మరుగుపడినది. కవి తన సహజకౌశలము నూతగఁగొని గ్రంథనిర్మాణ
మునఁ గృతార్థుఁడయ్యెననుటకు సంతసమగుచున్నది. నిరోష్ఠ్య నిర్గద్య
నియమములతోఁగూడ నాంధ్రవాఙ్మయమును బెంపునొందింపనగు
ననుటకీ తెగ కావ్యములు సర్వవిధములఁ దార్కాణ కాఁగలవు.

ప్రకృతగ్రంథకర్త అబ్బరాజు హనుమంతరాయశర్మగారు. వీరిం
తకుమున్న శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన నృగచరిత్రము. సుగ్రీవ
పట్టాభిషేకము మొదలయిన ప్రబంధములను, వాణీశతకము; హరిహర
నాథ శతకము, మున్నగు శతకములను రచించి యాంధ్రలోకమునకుఁ
జిరకాలమునుండి పరిచయులై యున్నారు. నిరోష్ఠ్య నియమమును
బాటించుచు నచ్చ తెనుఁగున సీదాశరథిచరిత్రలో వ్రాయఁబడిన ద్వ్యర్థి,
యమక, శ్లేషాదికములు, గర్భకవిత, సర్వలఘుసీసాదులు కవికిఁగల
శుద్ధాంధ్ర కవితాశిల్ప పరమావధికిఁ దార్కాణములు. చక్కఁగఁదెలి
యుటకై లఘుటిప్పణము గూడఁ గవిగారు సమకూర్చించుటచే గ్రంథ
ప్రశస్తి సామాన్యజనులుగూడ గ్రహింప నవకాశము కలిగినది. అచ్చాం
ధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్గద్య కావ్యములు వానియుత్పత్తి వికాసములనుగూర్చి
గ్రంథకర్తగారు విపులముగఁ జెప్పియున్నారు. కవిగారు చెప్ప వలను
పడని యొక యంశమునుగూర్చి (కవితాప్రశస్తి) యించుక వ్రాయు
ట ప్రకృతము కాకపోదు.

కాళ్లు వ్రేళ్లు ఒడలు బిగించికట్టినను అంతలో నిర్బంధ బంధ
ముల తొలంగించికొని ప్రేక్షకలోకమును దనుపు నింద్రజాలికుని
వలె సీకవియు నిర్బంధముల నన్నింటిని పాటించియు నుత్తీర్ణుఁడై స్వతం
త్రగ్రంథమువలె సీదాశరథిచరిత్రను రచించెననుట యొక విశేషము.
"కటకటా రాఘవుఁడు నముత్కటకరీంద్ర। కటకలితదాన ధారార్ద్ర। కటక
మార్గగామి యెట్టుచరించు నుత్కటకరీంద్ర। కటకలితదాన ధారార్ద్ర
కటకతటుల" అనుచో రామాభ్యుదయమున రామభద్రుఁడు చూపిన
కౌశలమును అచ్చతెనుఁగు నిరోష్ఠ్యములో "హత్తిచెక్కిళ్ల నీటని-

'హ త్తితడిసి! నట్టిరాదారి నడయాడి•నట్టిడచేట" "హ త్తిచెక్కిళ్ళ నీటని హ త్తి తడిసి'నట్టి తాదారి నడయాడ•నయ్యెనకట" యను మృదుమధుర భాషలోఁ గవిగారు లిఖించి తమకౌశలమును బ్రచురించిరి. ఇటులె నీ చిఱుపొత్తమునఁ బూర్వకవుల పోకడల కనుకరణములు గలవు. అవియు, .

"మదగజరాజముల్ చనినమార్గమునం గడు నింపునింప వే
మదగజరాజయాన మద మంథర బంధుర యానమానముల్ "

అన్నట్లు మిగుల రమణీయములుగా నున్నవి. మచ్చున కుదాహరింతుము.

"సీ॥ తనభవ్యధామంబు • తనభవ్యధామంబు
కరణి మిత్రోన్మేష • కరముగాఁగ" (వసు)

"సీ॥ తనకడిందికడంక • తనకడిందికండక
కరణిగట్టంతయై • గండెసంగ" (దా. చ. ప్రి)

"సీ॥ కానకకన్న సం•తానంబు నేటికి
కానకే కన్న సం•తానమయ్యె
వివిధాగమాంత సం • వేద్యుండు గావున
వివిధాగమాంత సం•వేద్యుఁ డయ్యె"
(రామాభ్యుదయము)

"సీ॥ కానకకన్న సం•తానంగ నేటికిఁ
గానకకన్న సం•తాన నయ్యె
జెట్లంగదిరిగెడి • జెట్టి తా నేటికిఁ
జెట్లాడఁ దిరిగెడి • జెట్టి యయ్యె"
(దాశరథి చరిత్ర. ప్రి).

ఇటులె కొన్ని పోలికలఁ జూపవచ్చును. గ్రంథము సలక్షణమగు భాషలో సుక్తపద్రా స్త బంధాది చిత్రరచనములతో నలరారి కవితాశిల్పలోలురహృదయము లాకర్షించునటులున్నది. (గంథకర్తగారు సుప్రసిద్ధకవివంశ సంజాతులు. ఆంధ్రకవితాకన్య నియోగులయింటి యాఁడుపడుచు. అందుఁ బ్రత్యేకించి యాంధ్రకవితారచనమున సుప్ర

సిద్ధులగు మాకొండవీటిసీమ యాఱువేల నియోగులనుగూర్చి చెప్పవల సినపనియే లేదు.

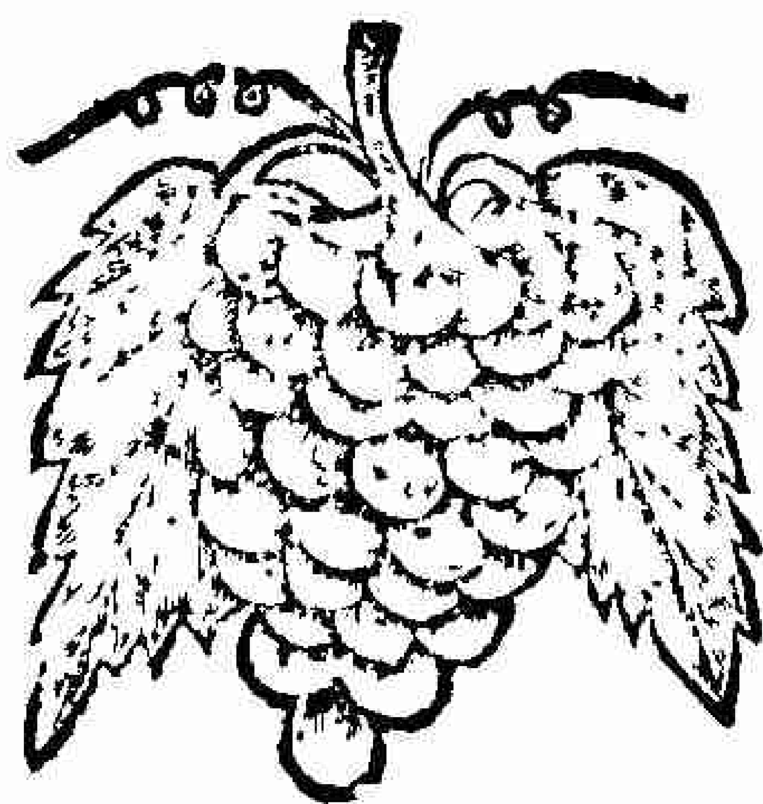
నిరోష్ఠ్యాది నిర్బంధములు లేని సరళ స్వతంత్రకవితారచనమున నీ గ్రంథకర్తగారు కృషిచేసి యుత్తమగ్రంథములు వ్రాసి యాంధ్ర భారతికర్పించి ధన్యులు కాఁగోరుచు నీచిన్నిపొత్తమునకుఁ బీఠికవ్రాయ నవకాశము కలుగఁజేసియు విశ్రాంతిలేకున్న మాయెడఁ గనికరించి తొలిపలుకు ఆలస్యముగ నిచ్చినను బరిగ్రహించినగ్రంథకర్తగారి సద్భా వముఁ గొనియాడుచున్నారము.

గ్రంథకర్తగారికి సత్కృతిని ర్మాణమునకు వలయు దీర్ఘాయు రారోగ్యాదికములు పరిపాదింప భగవంతుఁడగు సర్వసాక్షినిఁ బ్రార్థించు చున్నారము.

చ॥ సరసము భావభాసురము • సన్నియమావృతమై తనర్చు "దా
శరథిచరిత్రముౕ" జదివి • సంతసమందితి, మచ్చుతెన్గులో
నెఱితరముౕ నిరోష్ఠ్యమును • నీవలెఁ గూర్చి ప్రబంధ మల్ల నె
వ్వరికిఁ దరంబు నేఁటి కవి•వర్గములో? "హనుమత్కవీశ్వరా!"

ఇట్లు భాషాసేవకులు,
[illegible] శేషాద్రిరమణకవులు,
శతావధానులు,

నందిగామ
1—2—27

పండితాభిప్రాయములు

ఓం

"స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః."

శ్లో॥ అబ్బరాజాన్వయోద్భూత హనుమచ్ఛర్మణా ముదా
ఆచ్ఛాంద్రభాషాగ్రథితం చరితం రాఘవస్యతు
సతాం పరిగ్రహణం భూయా దిత్యాశీః క్రియతే మయా॥

సత్యనారాయణపురాగ్రహారం
చిదానందాశ్రమం,
బెజవాడ.
౨౨ — 3 — ౨౭.

ఇత్థం సతాంవిధేయః
శ్రీ॥ వై॥ మ॥
కోటీశ్వరశర్మశాస్త్రి.

శ్లో॥ సంశుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచన రూపోద్భూత మత్యద్భుతం
పూతం దాశరథిశ్చరిత్ర మతులం విద్వత్ప్రబోధోదయం
కృత్యం దాశరథే రివాతిబహుళై శ్చిత్రై ర్విచిత్రై ర్వృతం
జీయాదేతది "హబ్బరాజ హనుమత్కావ్యాగ్ర" వక్త్రోద్ధితమ్॥

మ॥ పస నింపౌ మణులుండ వార్థి నెరసుల్ పాటింప వైదుష్యమే
రసవద్గ్రంథ నిబంధనంబు గదుఁ గృచ్ఛ్రం, బండా నచ్ఛాంధ్రమా
ర్యసమీడ్యంబు నిరోష్ఠ్య నిర్వచనమం దాహాయనం జేయు నీ
యసదృగ్గ్రంథము "నబ్బరాజ హనుమంతాఖ్యుం డొనర్చెం బళీ!"

తాలూకా హైస్కూలు,
తెనాలి.

శతావధాని, ములుకుట్ల వేంకటకృష్ణశాస్త్రి,
ఆంధ్రపండితుఁడు.

చ॥ కయిఁగయిఁ గూర్చి నేస్తమును ♦ గాటముగా నొనరించి బత్తితోఁ
గయికొ, యితమ్ము దీరుపఁగ ♦ గానలఁ గ్రుమ్మరు రాముఁ గొల్చుటాఁ
గ యనుమఁ డోముఁ బేరిఁటిచో ♦ కాటమున న్ననుబోటివాఁడె యీ
కయిసరుఁ దంచు నెంచి కడఁ ♦ క న్విడకుండెదు మెండుపండర్యా॥ 1

చ॥ ఎవనికితల్ చెఱింబడిన ♦ నేలిక లేఁ బొలదిండు లిక్కలం
జెవిగల యాండ్రిఁ గల్మలను ♦ సంతును, గూరుచు నేస్తకాండ్ర ను
ద్దవిడిని నీడి గోడున నె♦ద ల్వగులం బసవెత్తుచుందురా
దువదువ తెక్కలయ్యకత ♦ తోఁ బుసడే పెరవెవ్వయేనియున్? 2

చ॥ ఎవనల రాముని దపసు ♦ లేని నెలుంగుచు నుడ్వఁజాల ర
న్నది నిజమంచుఁ దెల్పు రహి ♦ నాతని సవ్వడు లెల్లఁ దెల్పుచోఁ
బెదవిఁ గదల్పకుండ, నొక ♦ వెంటను మాటలు వెట్టకుండ, నొ
ప్పిదపుఁ దెలుంగుపుట్ట మలు♦బిడ్డఁడుగాఁ బచరించెఁ గబ్బమున్॥ 3

గీ॥ ఎందునే ను చ్ప్వలేక పెం ♦ పొందియున్న
యొడయఁ డ వ్వేఁడి వేల్పువం ♦ గడపుఁగడలి
చేందురుండగు శ్రీరామ ♦ చంద్రికతను
మంతునకుఁ దెచ్చితివి "హను ♦ మంతరాయ" 4

గీ॥ తెనుఁగుబూదేనె వాయి నొ♦వ్వని వితాసఁ
జదువునోటను బెదవినేఁ ♦ గదులనీక
చెవులఁ దేలించి నోరూరఁ ♦ జెలిపె నీదు
వింతయగు కైత "శ్రీ హను ♦ మంతరాయ!" 5

ఏలూరు.
8—2—27

ఇట్లు విధేయుఁడు,
రాజా మంత్రిప్రెగడ భుజంగరావు.

దువదువ........లయ్య=చతుర్భుజుఁడు (విష్ణువు)

సుజనరంజని

ఉ॥ శ్రీకమలాక్షు లీక్షితిని • శిష్టుల దుష్టులఁ బెంపఁ ద్రుంపఁగా
లోకము లెన్న సౌఖ్యము, ల • లోపముగా నిడి యింపునింప శో
భాకర్మలైన భూమితన•యా రఘురాములుగా వెలుంగు త
చ్ఛ్రీకరు లెప్డు నాహృదయ•సీమ వసింతురుగాతఁ బ్రీతిమై. ()

సీ॥ శ్రీమదుమా రమా • చిత్తాబ్జమిత్రులౌ
శివకేశవులభక్తిఁ • జెలగువారు,
స్వకులద్వయమునకు • వన్నెఁ దెచ్చినవారు,
మా తల్లిదండ్రుల • మాదిరివారు,
నగు నబ్బరాజు మం•గాంబికా శేషార్య
లకుఁ బుత్త్రుఁడగుచుఁ జె•లంగువాఁడు,
నుభయ భాషావిదుం • డుఁరుగుణి బసవాంబ
కా శేషయకు నల్లుఁ • డైనవాఁడు,
శుభగుణ వేంకట • సుబ్బాంబికా చిత్త
పంకేజ భానుఁడై • పరగువాఁడు,
నాత్మధర్మ మెఱింగి • యాచరించెడువాఁడు
పాకయాజియనంగఁ • బడినవాఁడు,

తే॥ గీ॥ వెలది వేంకట సీతాంబ, • వేంకట శివ
కామసుందరి, రంగాంబి • కా, సరస్వ
తులను గోదండపాణిని • దుల్యమైన
కూర్మిఁగాంచి ముదమ్మునఁ • గులుకువాఁడు. ౨

తే॥ గీ॥ ఐన "హనుమంతరాయ శ•ర్మాభిధానుఁ"
డలర నచ్చాంధ్రము నిరోష్ఠ్య • మగుచు నొప్పు

"దాశరథిచరిత్ర" రచింప • దానికేను
"సుజనరంజని" యను టీక • నోఁకవ్రాసి|| ౩

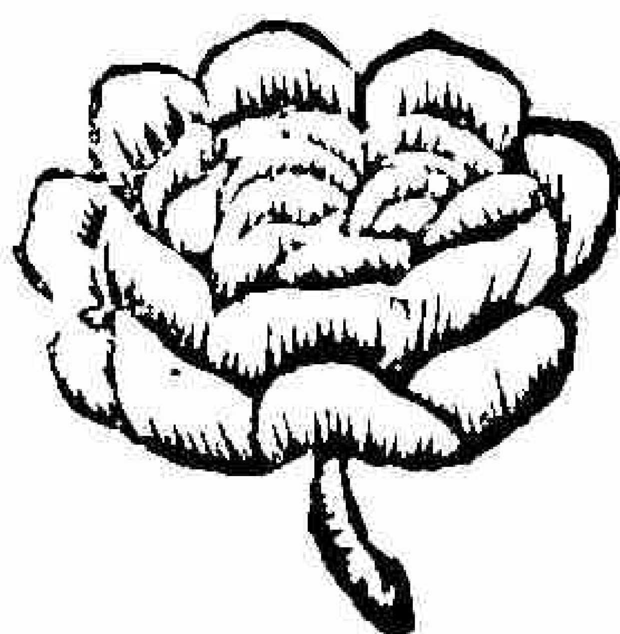
తే|| గీ|| నేర్పులాగున మీచేతఁ • జేర్చినాఁడ
దీనిఁ గని చేదువరులు సం•దియము వాసి
యర్థము గ్రహించి సంతస • మందుఁడంచు
నబ్బరాజు సీతారామ • యాఖ్యుఁ డనియు. ౪.

క|| హనుమఁడు రచించె రామా
యణము "సుజనరంజనముఁగ" • నలరఁగ మున్నే
హనుమఁడు రచించె రామా
యణము "సుజనరంజన" మిపు • డటు గాదున్నే?|| ౫

ఇట్లు బుధజనవిధేయుఁడు,

అబ్బరాజు సీతారామశర్మ

పరశురామచరిత్రాద్యనేకాంధ్రగ్రంథకర్త.

శ్రీ వృషసంవత్సరాశ్వయుజ శు ౫॥ సౌమ్యవాసరానూరాధా నక్షత్రమున జననము.

గ్రంథకర్త:

అ. హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి.

శ్రీ రాజశేఖరస్తుతి.

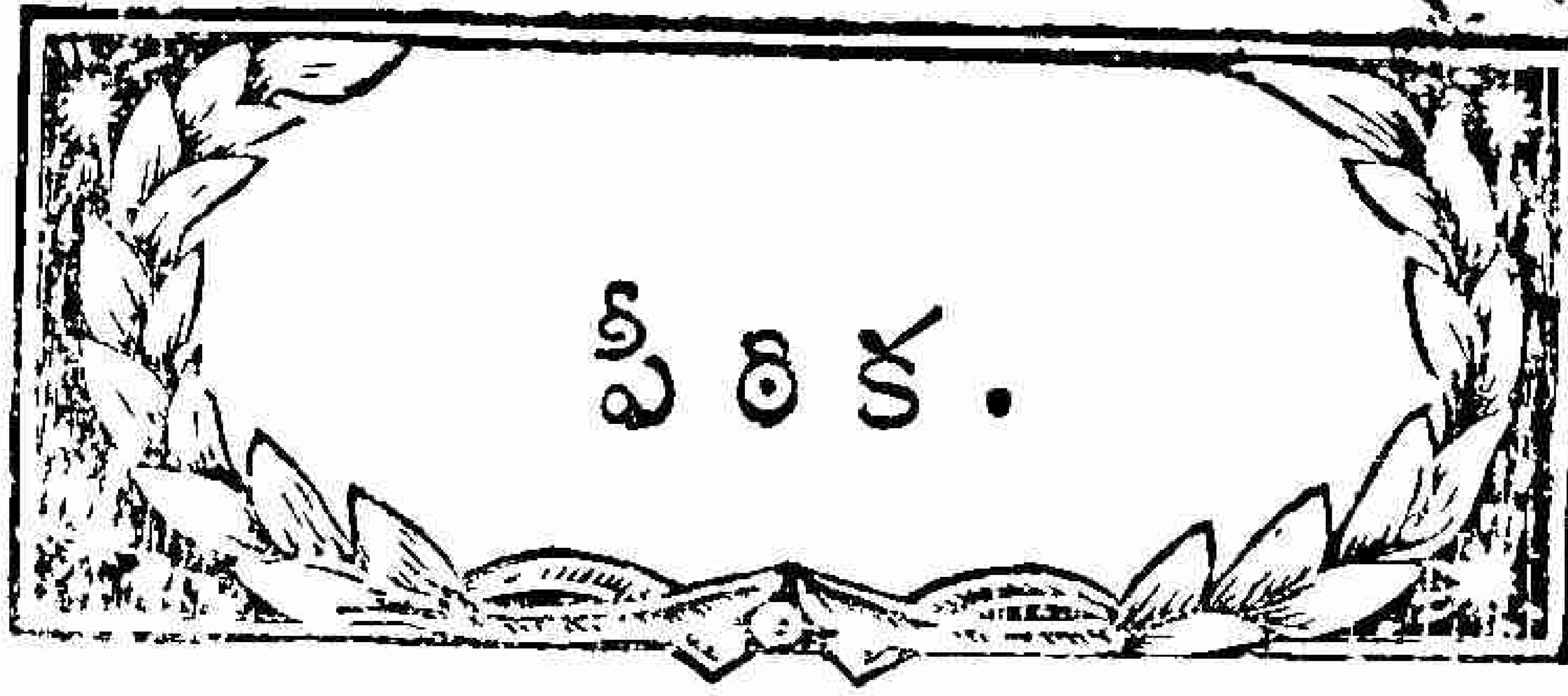
శ్లో॥ శ్రీ మద్ధరాత్మజేశాయ
హర్యంబకధరాయచ
శరణాగత రక్షాయ
కృపామృతనిధే నమః.

హనుమస్తుతి.

క॥ అనునగు పరవస్త్వర్థము
హనుమచ్ఛర్మాభిధానుఁ • డౌ ననఁగ నిరా
శను జలిపిన కృతులను వసు
ధను నిలిపిన రామభక్త! • ధర్మాసక్తా!

పీఠిక.

చదువరులారా!

శ్రీశైల, కాళేశ్వర (కాళహస్తి), ద్రాక్షారామంబు లను నీ త్రిక్షేత్రంబులు, పుణ్యక్షేత్రంబులు నాఁబడు. సుక్షేత్రంబులైన యీ త్రిక్షేత్రంబులం బవిత్రంబులై వెలుఁగొందు లింగత్రయంబు త్రిలింగ సంజ్ఞ వ్యవహరింపంబడు. ఈత్రిలింగమధ్య ప్రదేశంబు, త్రైలింగ దేశంబు నాఁబడు. తత్త్రైలింగదేశనివేశులైతనరారువారు, త్రైలింగ్యులనియు, నాంధ్రులనియు, వారు వాడఁబడుభాష త్రైలింగభాష (త్రిలింగ=తెలుఁగు)యనియుఁ బలుకంబడు. ఈవిషయములను గుఱించి అప్పకవీయమున నిట్లు వ్రాయంబడినది.

క॥ శ్రీకృతిధర కాళేశ్వర। ద్రాక్షారామంబు లనఁగ నవనరాఁ దేడు నీ
త్రిక్షేత్రంబుల లింగము। లీక్షితిని త్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కెన్.
తే॥ తత్త్రిలింగనివాసమై తనరుకతన। నాంధ్రదేశంబు తాఁ ద్రిలింగాఖ్య
మయ్యెఁ। దెలుఁగగుచుఁ దద్భవము దాని వలన బొడమె। వెనుకఁ
గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు.

తత్త్రైలింగదేశస్థులయిన విద్వన్మహాకవీంద్రబృందంబులవలన రచింపబడి ఆంధ్రపద్యగద్యాత్మకంబు లయిన గ్రంథరాజంబులలోఁ గొన్ని రసప్రధానంబులనియు, మఱికొన్ని చిత్రప్రధానంబులనియు ద్వివిధంబులుగా రాజిల్లు.

<u>రసప్రధానంబులు:</u>— సర్వజ్ఞుఁ డనిపించుకొన్న సోముని హరివంశాదులు ఈతెగలోఁ జేరినవి. ఇందుల కక్కబ్బమ్మలోని పద్యము నెత్తిచూపెద.

మ॥ అరిఁ జూచుఁ హరిఁ జూచు సూచకములై యందంద మందారకే
సరమాలామకరందబిందు సలిలస్యందంబు లందంబులై
తొరగం బయ్యెదకొంగొకింత తొలఁగం దోడ్తోఁ గరాసారముల్
దరహాసామృతసారముం గురియుచుం దన్వంగి కేలీగతిన్.

ఇతనితరువాతివాఁడైన బమ్మెర పోతరాజకృత భాగవతమున నిట్టి పద్దెమె కలదు చూడుఁడు.

మ॥ పరుఁజూచున్ వరుజూచు నొంప నలరించన్ రోషరాగోదయా
విరతభ్రూకుటి మందహాసములతో • వీరంబు శృంగారమున్
జేరగం గన్నులఁ గెంపుసొంపుఁ బరగం • జండాస్త్రసందోహమున్
సరసాలోక సమూహమున్ నెఱపుచున్ • జంద్రాస్య హేలాగతిన్

చిత్రప్రథానంబులు:—ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విలాసాదు లీ రెండవ తెగలోనివి. ఇందుల కా గ్రంథ రాజములోని పద్యము నొక్కదానినిఁ జదివి చూడుఁడు.

చ॥ తగున నృపాలకన్యలకు • దవ్వులనవ్వులబువ్వులాట లీ
వగలఁజరింప నిందుఁ దగ • వా మగువా మగవార లుండఁగా
మగుడిపురంబుజేర జను • మా వినుమా యనుమానమేల నీ
సొగసు విలాసమందమును • సొంపును నింపును పెంపుమీరగన్.

చిత్రప్రబంధంబు లర్థచిత్రంబు లనియు, శబ్దచిత్రంబు లనియు, నుభయచిత్రంబు లనియు ముత్తెఱంగుల వెలసిల్లుచుండు. అందు ద్వ్యర్థి, త్ర్యర్థి మొదలగు నర్థచిత్రంబులుగల రాఘవపాండవీయాదు లీ తెగలోఁ జేరినవి. అర్థచిత్రంబునకు రాఘవపాండవీయముచూడుఁడు.

క॥ ఏనుంగని కరమరయక। పూనితిఁ గాకిట్టి యెడలఁ బొసఁగున? యేయం
గానమెకాలనియమగతి। తోనా వేట మునియుగముఁ ద్రుంగించెదరన్

శబ్దచిత్రములు:—యమకాదిశబ్దవైచిత్ర్యమ్ములంగల వసుచరిత్రాదు లీ తెగలో చేరినవి. ఇందుల కక్కబ్బమ్ములోని ఈక్రిందిపద్యమ్ము నుదాహరణమ్ముగఁ గైకొనుఁడు.

ఉ॥ నా కులదైవతమ్ము లల • నాకులభూషణ మీలతాంగి, మే
నాకుల భూధరేంద్రుల య • నాకులనిర్మలభాగ్యరాశి, మై
నాకులముద్దుకూతురు పి • నాకులకోడ లనంగఁ దెల్పి, నా
నా కులపాలికల్ పొగడ • నాకుల మ్రొక్కఁగఁ బంచెఁ గన్నియన్.

ఈతని తరువాతి వాఁడైన కాణాదము పెద్దన సోమయాజికృత ముకుందవిలాసములోని పద్దెముంజూడుఁడు.

ఉ॥ కౌనన కౌ నభంబుసిరి • కావిజేగా విలసిల్లు మోవి కిం
పానఁగఁ బానకంబు సమ • మా నన మాననవిల్తుమేనమా
మే నన, మేననం గనక•మే నన మీనన౯ గన్గవం దగుక౯
వేనలి వేనలిన్ విరుల • వేయుఁజువే యువతీమతల్లికి౯.

ఉభయచిత్రింబులు:—అనులోమము చేతను విలోమము చేతను శ్లోకంబు లగుచుండ వానియందుఁ దిరుగ రెండర్థంబులు తోఁచుచుండు రామకృష్ణానులోమ విలోమకావ్యాదు లీమూఁడవ తెగలోఁ జేరినవి. ఇందుల కప్పొత్తమ్మునం జూడుఁడు.

శ్లో॥ తంభూసుతాముక్తి ముదారహాసం।వందేయతో భవ్యభవందయాశ్రీ
శ్రీయాదవంభవ్యభతోయదేవం।సంహారదాముక్తిము తాసుభూతం॥
శ్లో॥ చిరంవిరం చిర్నచిరం విరంచిః । సాకారతాసత్య సతారకాసా
సాకారతాసత్య సతారకాసా । చిరంవిరం చిర్నచిరం విరంచిః॥

శబ్దచిత్రింబులు:—గర్భకవిత్వమనియు, బంధకవిత్వమనియు, నియమకవిత్వమనియు ముత్తెఱంగుల నలరారు. గర్భకవిత్వము. ఒక పద్యమునం దొకటిగాని యంతకంటె నెక్కుడుగఁగాని పద్యము లిమిడియుండి, లక్షణోదితములై పైకొకే పద్యముగాఁ గనుపించినను, విడిగ దీసి చదివినచో వేరువేరు పద్యములుగా నగునది గర్భకవిత్వము నాఁబడు. ఇందులకు నప్పకవీయమునందలి ఈపద్యము జేదుపుఁడు.

చ॥ నరహరి కేశవా వరజ•నాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురిత•దూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
ర్వర గిరిజస్తుతా మురహ • రాసుర పూజిత ముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రిణీభుజగ • తల్పశచీపతిపుత్రరక్షణా॥

బంధకవిత్వము:—శక్తికొలఁది నామగోపనములనుంచి చక్ర, స్యందన, భుజంగ, పుష్పమాలికాది రీతులఁ బద్యములం దిప్పివ్రాసిన బంధకవిత్వము నాఁబడు. ఇందులకుఁ జిత్రకవి సింగరార్యకృత బిల్హణీయము నందలి చక్రబంధము.

శా॥ ధన్యాసిం హాభ చంద్రకీర్తి వరపౌ•దాబ్జ పండితా ర్యక్రమా
గణాశ్రీ గ ర్వభసంజయా శివదము•క్తా కృత్ప్రిగం క ప్రిభా

జన్యా రా జితభూరిశాత్రవ సుభ్రూజ్జావిక్రమా వి క్రినా
మాన్యారా ధనత్యాగ భోగ జయథామా నవ్యభాగోత్తమా॥

నియమకవిత్వము:—ప్రాసనియమ మనియు, నక్షరనియమ మనియు, నిరుదెఱంగులం బరఁగు.

ప్రాసనియమము. సమ, దుష్కర, ద్వి, త్రి, చతు, ర్గ్వాటాను ప్రాసాదు లనేకంబు లనేకగ్రంథ రాజంబుల రాజిల్లుచున్నయవి. కావున వాని కన్నింటికి నుదాహరణంబు లీయమికిం గనక యొక్కలాటాను ప్రాసంబునకుమాత్రము మత్కృత కవికర్ణపేయమునందలి యీక్రింది పద్యము నుదాహరణముఁగాఁ గొండు.

చ॥ మెలఁతల మైనుయింబెనఁగు ♦ మేనులు మేనులు, మించుబోండ్లగు
బ్బలసిరి చేందనంబలఁదు ♦ బాహులు బాహులు, పూవుబోండ్ల క
న్నులసిరిగుల్క ముద్దుఁగొను ♦ నోరులు నోరులు కూర్మిబోంట్ల సే
టిలఁగల కాఁ ముంగలయు ♦ తీవ్రలు తీవులువో తలంపఁగన్.

అక్షరనియమము. ఇప్పుడు నాచేతవ్రాయఁబడిన ఈకొ్రత్త ప్రొత్తంబు నీ నియమకవిత్వంబులోనిదిగాఁజెప్పనొప్పు. ఇందు నచ్ఛాంధ్ర, నిరోష్ఠ్య, నిర్గద్యము లను నియమత్రయము విరాజిల్లుచుండు. ఇందులో మొదటిది.

2 అచ్ఛాంధ్రము:—ఈయచ్చరంపు బాసకుంగలవర్ణంబు లెవ్వి యనగా, (అఆ, ఇ ఈ, ఉఊ, ఎఏఐ, ఒఓఔ, ఁ, ం, క, గ, చ, చే, జ, జే, ట, డ, ణ, త, ద, న, ప, బ, మ, య, ర, ఱ, ల, ళ వ, స, హ) అని ముప్పదియేడు. ఈ యచ్చరములచేత ముచ్చటైె మెచ్చువచ్చు బాస యే తెలుఁగుబాస నాఁబడు. కాని మనభరతఖండమునఁ బెక్కుదేశ ము లక్కడక్కడఁ డెక్కుమీఱి యొక్కొక్కదేశమ్మున కొక్కొక్కబాస వాడుచుండుటంబట్టి ప్రతిభాషలో దేశీయపదములని కొన్ని పదములం గాలానుగుణమ్ముగ మహాకవులువాడినట్లె ఈతెనుంగుబాస లోఁ గూడఁ గొందఱు కవు లట్లు ప్రయోగించుచుండిరి. చూడుఁడు.
"సీ॥ బిజమాడుదేపర♦నిజకృపామహిమఁ జెన్నారునాయిల్లు బి♦డారునీ
కు"అని కాళహస్తిమాహాత్మ్యకృతికర్తయైన ధూర్జటిమహాకవియు;

"శా॥ రాయగ్రామణి కృష్ణరాయభవ దుర్గ్రక్రూర ఖడ్గాహిచే
రాయంబూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ రా నిర్ఝురీ పోషణీ
మాయాభీకుముటూకుటోకు కుహూటూ మాయాసటాజాహరే"
అని పెద్దన్నయు;

"సీ॥ ఇమ్ములై మరుహజారమ్ములై పాదలుండ" అని రామరాజభూషణుఁడును; కన్నడహిందూస్థానిభాషలను ప్రయోగించుచున్నారు. దేశీయ పదములే యన నేల? కొన్ని తత్సమపదములనుగూడ శుద్ధాంధ్రగ్రంథములం బ్రయోగించువాఁడుక కలఁడు. అవే వనఁ దిలకింపుఁడు.

"ఉ॥ రక్కసిరాయ! యేవినుము రంభను మిక్కిలినవ్వుకత్తెనై"
అని తనయయాతిచరిత్రమునఁ బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడును;

"సీ॥ శార్దూలముఖుఁడీలె స్థవితహస్తుఁడుసెల్లె దీర్ఘజిహ్వుఁడు గడ తేరిపోయె। శూలదంష్ట్రుఁడుమ్రగ్గెఁ గూలెఁ బింగళనేత్రుఁడశ్మవక్షుఁడు దెగ టూరిచనియె"

అని తనరామాయణమందుఁ గూచిమంచి తిమ్మకవిసార్వభౌముఁడును; బ్రయోగించుటకుఁ గారణం బెద్దియూ? యని వారిపాత్రము లారయఁబ్రప్రథమమున యయాతిచరిత్రకృతికర్తయైన పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడీవిషయమై కొంతవట్టుచింతించి తుద కీవితమ్మున నిర్ణయించుకొన్నవాఁడయ్యె.

క॥ తెనుఁగుననుమారుబేళ్లిడి। పెనిచిన వినఁగూడదనుచుబిరుదులుపేళ్లంమునువేల్పుబాసవెంబడి। నుసిచెడఁగాదనకుఁడయ్యయుల్లమునందుకా

దానిన స్వప్రమాణముగాఁ గొని నాఁటినుండి నేఁటివరకు నచ్చతెనుంగుగబ్బంపుగూర్పరులెల్ల రీతెనుఁగుబాసలోలేని వర్ణకలిత లలిత పదమిళితములైనపేరులు బిరుదుపేరులు, నచ్చాంధ్రమునఁ బ్రయోగించుచుండిరి. అట్లు ప్రయోగించినవారిలో మొదటివాఁడు తిమ్మకవిసార్వభౌముఁడు. ఆయన గ్రంథస్థపద్య మిదివరకెత్తిచూపితి. ఇంక నటుతరువాతివారిలో నేనెఱిఁగినంతవరకు మఱింగంటి సింగరాచార్యులవారు రెండవవారు. వీరు శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణమును వ్రాసిరి. ఇందుఁ దెలగనార్య, తిమ్మకవిరాయలకంటె నిరోష్ఠ్యనేము మెక్కుడుగఁ

బెట్టుకొనిరి. కాన దాని కనుగుణ్యముగఁ బేరులు సాంస్కృతికపదము లతో నమర్చుకొని వ్రాసిరి చూడుఁడు.

తే॥ "ధాతృనందనజటి" యానఁ•దాల్చి శాంతఁ। గలయనా"ఋష్యశృంగర్షి" • గడఁకఁదెచ్చి। చేరిజేన్నాన కెవగల్గి • చేయసాగెఁ। జాలసిరి నిండఁ జాలర•దాలడిట్టి॥

కావున నే నీకబ్బంబున సందర్భానుసారంబుగ నుంచి పద్యంబుల నల్లఁబడిన శ్రీ, కౌండిన్యర్షి, ఆజి, దశరథధరాధినేత, ఋశ్యశృంగర్షి దాశరథి, సాకేతనగరి, సీత, ఆంజనేయ, కేసరి, ఆర్కి, ఐంద్రి, ఘటకర్ణ త్రిదశాంతక, నరాంతక, అతికాయ, అక్ష, త్రిజట మొదలైన పదములు సాధువులేకాని, అసాధువులు కావని పెద్దలెఱుంగునది.

<u>యయాతిచరిత్రి:</u> ఇక్కబ్బం బబ్బురంపుశైలిం గుబ్బటిల్లిన రసం బుల, నతిమనోహరంబుగఁ బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడు వ్రాసినవాఁడు.

ఈమహాకవికిఁ దటవాతివాఁడైన కాకునూర్యప్పకవిచంద్రుఁడు దనయప్పకవీయమున, నీగ్రంథ రాజము నందలి (యయాతిచరిత్రి) దైన "సీ॥ వలఁబడ్డజెక్కవల్ • వలెనున్న జిలుగుపయ్యెదలోని గుబ్బపా • లిండ్లు మెఱయ"

అనుసీసపాదము లక్ష్యముగాఁగొనిన హేతువున నీకావ్యము సుమారుగ౪౦౦సంవత్సరములకుమున్ను వ్రాసినదనిన సత్యమునకెంతయు దూరముకాదు. ఇది యమీనుఖానురాయఁ డనుతురకదొర కంకిత మీఁబడినది. ఈకావ్యరత్నము శుద్ధాంధ్రగ్రంథములఁ బ్రాకత్రి యముతో విరాజిల్లుచున్నయది.

<u>శుద్ధాంధ్ర రామాయణము.</u> ఇది అడిదము బాలభాస్కరకృతము. ఈయన కుమారుఁడైన సూరకవికృత కవిసంశయ విచ్ఛేదము.

"చ॥ నిగి డిరువైపుల న్నిగుల • నేఁటయి నీఁటయి వీటికోపులన్"

అను చంపకమాలికా పాదమొక్కటి కానఁబడుటయెతప్ప మిగి లిన గ్రంథమంతయు నామమాత్రావశిష్టముగ నశించెను.

<u>నీలాసుందరీ పరిణయము.</u> ఇది కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము. ఈతని కృత రామాయణ మంత, ప్రౌఢము కాకపోయినను మృదు మధురపద సంపదలం బొదలినది.

రామాయణము. ఇది పైకవితల్లజునిచే వ్రాయఁబడినదై యన్ని వితముల మిన్నయై చెన్నుమీరి అచ్చతెనుఁగుకబ్బంపురతనంబునా నొప్పుచున్నది.

అచ్చాంధ్రభాగవతము: ఇయ్యది అల్లమరాజు రామకృష్ణకవి కృతము. దీనిశైలిచమత్కారాదుల నారయుటకు గ్రంథ మంతయుఁ జిక్కక పోయినను, కవిచరిత్రములోని ఈక్రిందిపద్యమును దిలకించిన నిది ప్రౌఢతమమైన కావ్యమని తోపకమాన దని తలంచెద.

"సీ॥ కూఁకటిమూలడాల్ • గొనబెల్ల నవలించి జేమిలిముక్కాలిరా • సొరు
కుంచి" ఇఁకమత్సమకాలీనులైనవారిపాత్తము లనేకములు కలవు. వానిలో నాయెఱిగిన వానిని, ముందఱ నిరోష్ఠ్యమును గూర్చి వ్రాయునెడ వక్కాణించెద.

8 (ఎ) ప్రాచీను లచ్చతెలుఁగుకబ్బములు వ్రాయుకున్నను స్వకీయమిశ్రప్రబంధముల నానియమము చేతఁ బద్యము లల్లువాడుక కలిగియున్నది. ఎట్లన్నఁ జూడుఁడు.

"ఉ॥ ఏనికతోలు పచ్చడము • నెమ్మల గుబ్బసరమ్ము లంపపూ"
అని నాచన సోమనాథుఁడు తన యుత్తరహరివంశమునను;
"ఉ॥ కాటుకకంటిసీరు చేను•కట్టుపయింబడ నేల యేడ్చెదో"
అని బమ్మెర పోతనామాత్యమణి తన చాటువు నందును;
"ఉ॥ ఏనిక మోముతాల్పెలుక • నెక్కిన రావుతు రాజుసారసే"
అని శ్రీనాథమహాకవి తన భీమఖండపు గాణమందును;
'సీ॥ వెడదకన్నులవాని • వేనాఁడుముల వాని వ్రేతలవలపించు•వెరపువాని'
అని తెనాలి రామకృష్ణకవినాథుఁడు దన పాండురంగమాహాత్మ్యమందును.
"సీ॥ కొప్పునఁజుట్టిన•గొజ్జంగి విరిదండ నటనతో వీపున •నాట్యమాడ"
అని కంసాలి రుద్రయమహాకవి తన సరసజనమనోరంజన మందును;
"సీ॥పంటము త్తైదువగంటలమొలనూలుపడమటిదొరయేలునిడుదప్రోలు
అని కనుపర్తి అబ్బయామాత్యమణి తన పురూరవశ్చరిత్రమునను!
"ఉ॥ ఆఁటలు పాఁటలుంగలుగు • నందఁపుఁగందఁపుఁగూటవాటముల్"
అని కాణాదము పెద్దన సోమయాజి తనముకుందవిలాసమునను;

ఈవిధముగఁ బలుదెఱంగుల వ్రాయుచుండఁగా నిటీవలి కవి వృషభులు తన్నియమముతోఁ బొత్తమ్ముల హత్తుకొని వ్రాయ మొదలిడిరి.

మిశ్రకావ్యమ్ములం దెన్నివిధములయిన చిత్రతమములయిన పద్దెములు జూపట్టుచున్నవో శుద్ధాంధ్రకావ్యములఁగూడ నట్లె విరాజిల్లుచున్నవి.

"సీ॥ కప్పుకుత్తుకవాఁడు • గాలిమేఁతరియందె
జోఁటివాఁ డఱమెయి • జోఁటివాఁడు
విన్నుకొ్రమ్మడివాఁడు • వెండిగుబ్బలిగూడె
మేలువాఁ డుడివోని • మేలువాఁడు
గిత్తతత్తడివాఁడు • బుత్తిముత్తులిడంగ
జాలువాఁ డౌదల • జాలువాఁడు
మొనలకైదువవాఁడు • మినుకుకైవారముల్
మెచ్చువాఁ డనిబీర • మెచ్చువాఁడు
తే॥ గీ॥ సంకుజగివాఁడు వలకేల • జింకవాఁడు
ప్రాఁతమగవాఁడు వెలిబూది • పూఁతవాఁడు
మిక్కుటంబగు మక్కువ • నొక్కనాఁడు
దనరఁ గలలోన మ్రోలఁ గ•న్గొనఁగనయ్యె."

ఇట్టిపద్యములు యయాతిచరిత్రముగఁ గానరాకున్నను శుద్ధాంధ్రరామాయణాది గ్రంథములం గానుపించును. యయాతిచరిత్రమున

"సీ॥ జగములు గలిగింపఁ • జాలు నల్వకుఁబుట్టి
నిమ్మైన పొక్కిటి • తమ్మివాని
తొలుకారుమొగులుపై • నలరు మించనమేనఁ
గడునొప్పు పసిడిపం•చ్చడమువాని
గలిమిదేవేరియం•క్కలికితోఁ బుట్టిన
కెంపు నక్కునదాల్చు • సొంపువాని
గొలువవచ్చిన ప్రొద్దు • నెలయు నాఁ జేదోయి
జుట్లుగ్గ జిందంబు • సొగయువాని

గీ॥ నాలిఁగన్నయ్య దనయంప • కోలముల్కి
కట్టకడ నొంపమించిన • కడిమివానిఁ
బ్రాఁతచేదువులఁ దుదల నేర్పడఁగ నొప్పు
నడకగలవానిఁ దమబాఠి • నడచువాని."

ఇట్లనేకపద్యంబు లొప్పియున్నయవి. ఇంక నిటీవలివారు కేవల పండితామోదకరంబైన యయాతిచరిత్రశైలింబోనాడి శ్రుతిమనోహరమైన రామాయణశైలిం బూనినవారైరి.

"సీ॥ గుడ్డుకానుపుతేఁడు • గుడ్డుకానుపుతేఁడు । గుట్టంబుపానుపై• కోమరు మిగుల"

అని ఇత్యాదిపద్యముల వ్రాసిన తిమ్మకవింగాంచి కం॥ వీరేశలింగము గారు తమ రసికజనమనోరంజనమున

"సీ॥ పక్కిగుట్టపురౌతు • పక్కిగుట్టపురౌతు దాయయుకొడుకునై • తళుకుగుల్క"

ఉ॥ నాయనుఁగున్వేలంది తగు • నాయను నీవెత నైచువాఁడనే ।

ఇట్టిమనోహరములైన పద్యము లెకాక వీరికవనమున సౌకుమార్య గుణమును సూచించు పద్యమున్నది చూడుడు.

ఉ॥ చెందొవవిందుదందడిని • జిందర వందర చెంది కందఁగాఁ
జిందురుచిందఁ గొందలము • చెందఁగి డెందముకందుఁ డందఁపుం
గెందలిరుం దగం దొడుగఁ • గ్రిఁదుపడందగు పొందికం దొగల్
సందడిచిందఁ దుందుడుకు • చెందముఁ బొందివెలంది వందురుఀ.

ఇట్టిపదలాలిత్యములై శ్రుతిపేయములైన పద్యములు అయ్యన కోట పార్థసారథి కృత సత్యవిజయము (హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము)న వేనవేలున్నయవి. అయిన నొక్కపద్యమున నొక్కపాద మిం దెత్తి వ్రాసెదను.

సీ॥ కడిమిరావులదండ • నడరనుంటిమికాన
గడిమిరావుఁదండ • నడరఁగలిగె

3 (బి) అచ్చాంధ్రమున నైఘంటికగ్రంథములందునానార్థవర్గులున్నను శుద్ధాంధ్రద్వ్యర్థికావ్యములుగాని, పూర్ణశ్లేషకావ్యంబులుగాని నేటి వరకు వెలువడలేదు. కాని రామాయణమున

"సీ॥ పలుమరు జేలువతాంవులఁజేరి పొరలుచు
వంకరనడలచే • వరలి యరిది"

అనియెడు శ్లేషప్రధానపద్య మొక్కటికలదు. ఇట్టిపద్దెములతోఁ దెలుఁగుబాస వాసిఁజెందె.

(4) అచ్చాంధ్రమునకు నైఘంటికగ్రంథము లత్యల్పముగ నుండినవి. అందు మొదటిది పైడిపాటి లక్ష్మణామాత్యమణికృతాంధ్రనామ సంగ్రహము. రెండవది అడిదము సూరకవిప్రణీతాంధ్రనామశేషము. ఇందు మొదటిదానను లేని తెనుఁగుపదాల్ కొన్ని గలవు. మూఁడవది కస్తూరి రంగకవికృత సాంబనిఘంటువు. ఇది యాంధ్రనామసంగ్రహమువంటిదె; కాని యంతనిర్దుష్టమైన నైఘంటువు కాకున్నయది. నాల్గవదిగణపవరపు వెంకటకవికృత వేంకటేశ్వరాంధ్రము. ఇది నిఘంటువుల మిన్నయైనదె. అయిదవది మాతృభూతస్వామి భర్తగాను,కోటి వెంకనార్యుఁడు గర్తగాను గలఆంధ్రభాషార్ణవము. ఈపొత్తమున కిది సార్థకనామమైయున్నది. దీని నాంధ్రామరమందురు. అమరముననున్న ట్లిందువర్గములలోఁగల కాండత్రయముకలదు. ఇం దవ్యయపనౌషధి నానార్థవర్గవులు విపులముగా వ్రాసియున్నవి. ఆరవది లక్ష్మీనారాయణీయ మనుపర్యాయపదశుద్ధాంధ్రనిఘంటు వొక్కఁ డిటీవల వెలువడినది. వీనియాధారమున శుద్ధాంధ్రగ్రంథములు వెలువడుచున్నవి.

5 (ఎ) నిరోష్ఠ్యము. ఈనియమము బహుకాలమునుండి ప్రాచీనులవలన వేలుపులబాసలో వాడబడుచున్నది. అందు నక్కడక్కడ యొకటి రెండుశ్లోకంబులు దక్క పుస్తకమంతయుఁ గాని, కొంతయు గాని యెవ్వరు నిరోష్ఠ్యమున వ్రాసినట్టు కనుపట్టదు. కాని మొట్ట మొదట సంస్కృతమున నీనియమము నూనినవాఁడు దండిమహాకవి. ఈకవితల్లజుఁడు తన దశకుమారచరిత్రమున నొక్క యుచ్ఛ్వాసమంతయు నిరోష్ఠ్యమున వ్రాయుటయెకాక యట్లు వ్రాయుటకుఁ గారణముకూడ నుడివినాఁడు. "వక్త్రయగు మంత్రిగుప్తుఁడు లలితవల్లభారభస దత్తదంతక్షత వ్యసనవిహ్వలాధరమణి" యయి యుండుటచేతఁ బెదవు లొండొంటితో నొరసినఁ గష్ట మను తలంపున నట్లు చెప్పఁబడెనని నుడివెను. ఇందు ఉ ఊ ఓ ఔ ప ఫ బ భ మ లు

విడువఁబడి యున్నవి. కాని వకారముమాత్రము గ్రహింపఁబడినది. ఉ ఊ ప ఫ బ భ మ లు కేవలోష్ఠ్యములు. (ఉపూపధ్మానీయానా మోష్ఠౌ) ఓ ఔలు కంఠోష్ఠ్యములు. (ఓదౌతోః కంఠోష్ఠం) వకారము దంతోష్ఠ్యము. (వకారస్య దంతౌష్ఠం)

5 (బి) ఇట్లు వేల్పులబాసం జెన్నుమీరియున్న యిన్నియమమ్మునఁ బ్రప్రథమమున వైష్ణవశిఖామణియైన మఱింగంటి సింగరాచార్యమణి "దశరథ రాజనందనచరిత్ర" మనునిరోష్ఠ్యరామాయణమహాకావ్యము నొకండు వ్రాసిరి. చూడుఁడు.

చ॥ కరిఘటలేల, చిత్రగణి • కాచ్ఛటలేల, హిరణ్యశాటికా
హారిధన ధాన్యరత్న ఘటి • తాచ్ఛదలంక్రియలేల, నద్రిశల్
స్థిరగతి నేలఁ గాఁదగిన • తే జదియేల, యనేకచర్యలన్
సిరిఁగలయట్టి సంతతిని • జెందిన యాయెడ లెస్స లన్నిటన్.

ఈకవిసింహుఁ డింతటితోఁ దృప్తివహింపఁజాలక మిశ్రాంధ్ర వాణింబోలె, అచ్చాంధ్రవాణింగూడ, నీనియమమున నడిపింపనెంచిన వాఁడయి యాశ్వాసాద్యంతపద్యములు, నవతారికయు మిశ్రమకావ్యం బులంబోలె వ్రాయుచు నిరోష్ఠ్యాచ్చాంధ్రములకు తామేర్పరచిన వర్ణ సమామ్నాయ మీక్రిందిలాగునఁ దెల్పి.

"తే॥ అరయఁగ గ చ జ ట డ త ద • నాయిలసహ
రద్వయమెకాని యొండక్షరములు చొరవు
మఱియు నౌష్ఠ్యోత్వములు కొమ్ము • మాముడియును
వలవ దామీఁద సురభాష • నిలుపరాదు."

అని ఇట్లు నియమమేర్పరచి నిష్కళంకముగ శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణ మను పొత్తమును వ్రాసిరి.

మ॥ జిగిచెన్నట్లసియాడఁ దీగయిన లే • చెక్కిళ్లచెక్కిన్ నిగ
న్నిగలీనంగఁ గడిందికంటి నెఱిడాల్ • నిండంగఁ గ్రచ్చిన్నియల్
తెగనైౖ నల్ దెసలాని చేకఁగ జికిల్ • నేయన్ నెఱాసి గ్గిదం
దగలన్ రానెలఁజేరి, కాళ్ళకడ చెం • తన్నాగిలెం జేడె తాన్.

ఈకరణి, ఉఊ ఓఔ ప ఫ బ భ మ లతోఁబాటు వకారముం గూడ వదలి నిరోష్ఠ్యగ్రంథములను వ్రాసిన వీరినిఁగాంచి, క్రొత్తలంక

మృత్యుంజయుఁడు మిశ్రగ్రంథమున నిరోష్ఠ్యనలరాజచరిత్ర మను గ్రంథమును వ్రాసెను. ఇదియు నిర్దుష్ట కవనమే. వీరిరువుర కుపబలముగఁ బైవ్రాసినసూత్రముల కనుగుణ్యముగాఁ గొందఱు మహాకవులు పూర్వమున అ ఆ ఇ ఈ ఎ ఏ ఐ ౦ ః లతోఁ గూడిన క గ చ ఛ జ ఝ ట డ ణ త ద న య ర ఱ ల ళ స హ లు నిరోష్ఠ్యములనియును, ఉ ఊ ఓ ఔ లతోఁ గూడిన విశిష్టహల్లులు ప ఫ బ భ వ లును కేవలోష్ఠ్యము లనియు నిర్ణయించినవారయి కేవలోష్ఠ్య పద్యములువ్రాసిరి. చూడుఁడు.

(నరసభూపాలీయము. ద్వి. ఆ 175 పద్యము. ఓష్ఠ్యకందము)

క॥ భూమిసుమనోమరుద్రుమ! వామాప్రద్యుమ్న భాను • వంశోద్భవపా
లోమీవిభు శుభవైభవ। భీమోపమ భీమభీమ • పృథుదోర్విభవా.

శ్రీ ప్రబంధ రాజ వేంకటేశ్వర విజయవిలాసము 832 పద్యము సోష్ఠ్యభుజంగప్రయాతము.

భు॥ పయోముగ్విభా భవ్య • భాభాగ్విభావా
వయోభావయుగ్గోప • వామా విభావ్యా
భయోగోప్య మాకుంభి • పాపాపభీమా
వయోగోప వాగ్భామ• వాగ్భామ భూమీ.

ముకుంద విలాసము. తృ. ఆ. 295 సోష్ఠ్యకందము:—

క॥ భూమామా వామాభవ్య
ప్రేమానుభవాభవాప్త • పృథుభావిభవా
భౌమాభిసుప్తభామా
స్తోమ వివాహోపభావ్య • సుమనోభావ్యా!

భరతాభ్యుదయము. ప్ర. ఆ. 91 వ సర్వోష్ఠ్యకందము:—

క॥ భవవినుతోరు ప్రాభవ। భవభవ భీభీత్స్వభావ • భావ్యానుపమా
త్మవిభవ వసుప్రభుప్రభ । పవిభృత్పాపాపనుస్స్వ•పత్పద్మశుభా!

పైపద్యములలో, సు, నో, ద్రు, ద్యు, ను, శో, దు, యో, గో, కు, గ్గో, ను, గు, స్తో, హో, తో, రు, శు, ను, అను నక్షరములు నిరోష్ఠ్యములయ్యె నేని సోష్ఠ్యములని యేల ప్రయోగించినారో చెప్పదు వరులె యోజించునది.

5 (సి) మఱియు నిమ్మహాకవిపుంగవులు వ్రాసిన నిరోష్ఠ్యపద్యములం దన్నిఁట నిట్టివర్ణసమూహ మగపడకుండెను. ఇది యిట్లుండ వెంకయ్యవ్యాకరణమున (ఉ ఊ. ప. ఫ బ. భ. మ) లు కేవలోష్ఠ్యము లనియు, (ఒ. ఓ. ఔ) లు కంఠోష్ఠ్యము లనియు, (వ) దంతోష్ఠ్య మనియు వక్కాణించి యుండుటంజూడఁ బైకృతికర్తల నిర్ణయమునకుఁ దార్కాణగానున్నది. ఇన్ని విధముల లక్షణలక్ష్యములు కనుపట్టుచుండఁ గాకునూరప్పకవివర్యుఁడు:

కII పావన పాఫా బాభా
మావాయను నారులిపులు • మఱి పద్యములో
భావింప దొరలకుండిన
భూవలయమునన్ నిరోష్ఠ్య•ము పిసాళించున్.

అని తనగ్రంథమున వ్రాయుట కాధార మెద్దియో నాకుఁ దోప కున్న యది· అయిన నీవిషయమింకను బండితకవులు విచారింపఁదగి యున్న యది.

5 (డి) ఈయప్పకవి త్రొక్కిన త్రోవ నవలంబించి, ఈవల సంస్కృత వాణికిం బోడమిన అచ్చాంధ్రవాణి పిన్నతనము వదలి మవ్వంపుజవ్వనమున నివ్వటిల్లినతోడనె ఈనేమమున నవనాగరికులు కొందఱు నడపింపఁబూనిరి. వీరిలోఁ బ్రథముఁడైన కూచిమంచి తిమ్మకవి తన రామాయణమున నిట్లు వ్రాసెను.

సీII చెలియిక్కదిండియం • దెలతేని జిగిచేఁగ
సింగాణిఁ జెరచిన • చేఁగకాడ
జడదారి నెలదండఁ • చని క్రొచ్చురగయాళి
రాకాసిఁ జెండిన • రాచకంద
తలఁగని కడగండ్లఁ • దగిలి చేట్టైనట్టి
చానవేదిన నెఱ•జాణరాయ
సీటారనేదిన • నేల జేజేదంట
తేజెల్ల నడచిన • దిట్టలెంక
గీII తండ్రి నైనట్టి నాయాన • దాటలేక
కడిది కానాచిరాసిరి • యెడలఁజేసి

హాళి కానల కరిగిన ♦ యందకాడ
తలచె నిన్గాంచె కే దాళి♦గలన యింక.

ఈయనకుఁ దరువాతివాఁడైన నాయెఱిఁగినంతవరకు నిప్పటి వారిలోఁ దొలుతొల్త రావుబహదూరు కం. వీరేశలింగముపంతులు వారీమార్గము నవలంబించి, 1 శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య నిర్వచననైషధము, 2 శుద్ధాంధ్రరసికజనమనోరంజనము, 3 శుద్ధాంధ్రభారతసంగ్రహము వ్రాసిరి. ఇందు నైషధము భారతమందలి నలచరిత్రకథను ప్రధానముగా నుంచుకొని అప్పకవిచూపిన నిరోష్ఠ్యమార్గము ననుసరించి వ్రాసిరి. ఇందలి పద్యమొం డిలకింపుఁడు.

క॥ సిరియెదఁగలదొర జేజే
దొరయు, నెలఁత నోరనుండు ♦ దొర జేజే లె
ల్లరుఁ గొలుచుతేఁడ తొ్రచుల
సరులుగలుగు జక్కులదొర ♦ సంగడికాఁడా!

వీరి వెనుక, మచ్చ వెంకటకవిరాయలు శుద్ధాంధ్రనిరోష్ఠ్య కుశచరిత్ర మను ప్రబంధరత్నమును వ్రాసిరి. వీరును పంతులవారి నైషధ నియమత్రయము ననుసరించిరి.

క॥ కఱకంఠుఁడు, దాతయు న
త్తెఱగంటుల దొరయు జోగి ♦ తెగలును గడు న
క్కఱనిడు గందా లలఁదుక
గుఱితేనెనుఁగుగొంగకొండఁ ♦ గులికెడు తేఁడా!

ఈ తెలగాకొలంపురతనంబయిన వేంకటకవి వెనుకఁ, గులాలకుల సంభూతుండయిన అయ్యనకోట పార్థసారథిశ్రేష్ఠి సత్యవిజయ నామాంతరముఁగల శుద్ధాంధ్రనిర్వచన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నానొప్పు కబ్బంపుమాసికంబు నొక్కండు నబ్బురంబుగఁ, బండితకవి కర్ణపేయంబుగఁ గల్పించి వ్రాసి యచ్చాంధ్రవాణిం బోషించె. ఈయన తన పొత్తమున నక్కడక్కడ నిరోష్ఠ్యపద్యములు వ్రాసెను. కాని వానిని మఱింగంటి సింగరాచార్యమణి ఫక్కినే వ్రాయఁబడిన వాఁడయ్యెను. ఈయనకుఁ దరువాత దేవులపల్లి నృసింహశాస్త్రిగారు ఉ ఊ ప ఫ బ భ మ వ లను వదలియు ఓ ఔలతోఁ జేరిన విశిష్ట

హల్లులను జేర్చికొని కొంతవఱ కప్పకవిమార్గమును వదలియువదలఁ జాలక "అచ్చాంధ్రనిరోష్ఠ్యనిర్గద్యసారంగధరచరిత్ర" యను పాత్ర మును ముద్దులుమూటగట్టున ట్లొనర్చిన వారయిరి. అందలి యొక్క పద్యముఁ జూడుఁడు.

క॥ సిరిచెలగఁగఁ దిగ కందార
నెరసింగిణి రెండొనర్చి • నీఁ టలరారన్
దొరయంగ నేలకన్నెన్
సరగం గేల్గొన్న యట్టి • చక్కనిజెట్టీ.

అప్పకవి చూపిన నిరోష్ఠ్యమార్గము ననుసరించి వ్రాసిన వీరేశ లింగముగారి నైషధఫక్కిని నిరోష్ఠ్యపితృశతక మను నొక్క శతక మును, దేవులపల్లి నృసింహశాస్త్రిగారి సారంగధరచరిత్రమాదిగ అచ్చాంధ్రనిరోష్ఠ్యనిర్గద్యనృగచరిత్ర మను మూఁడాశ్వాసముల చిన్ని పాత్రమును, మఱింగంటి సింగరాచార్యమణిగారి శుద్ధాంధ్ర నిరోష్ఠ్య సీతాకళ్యాణ ఫక్కి నీ ప్రికృతప్రబంధమును వ్రాసితిని.

5 (ఇ) ఒక్క నియమముతోఁ బ్రబంధమువ్రాయుట మిగులకష్ట ముగదా? ఇదియిట్లుండ నియమత్రయముతోఁ గబ్బంబులగూర్చుట ప్రయాసమగును కాదా? యని యడుగవలయునా? ఇట్టి నియమత్రయముతోఁ బ్రబంధముల నల్లినవారయిన మచ్చ వేంకటకవిరాయలు మొదలయినవారు మిగులఁ బొగడందగువారు. ఇది యొక సాహసమా? అపంచవర్గీయముగ నవఁగాఁ గాదివర్ణంబులన్నింటి విడి, మిగిలిన "య, ర ల, వ, శ, ష, స హ, ళ" యను తొమ్మిదివర్ణంబులతో "శేషశైలేశ లీల" యను గ్రంథరత్నమును రచియించిన కాణాదము పెద్దనసోమ యాజిమహాకవిశ్రేష్ఠుం డుండ, సత్కవుల కొక యసాధ్యమగుపనియుం డునే? అపంచవర్గీయమున కా "శేషశైలేశలీల" నుండి యొక్కపద్య ముం దిలకింపుఁడు.

ముక్తపదకందము॥ సరసావంశీ సురవా
సురవారా శంసి శౌర్య • శూరాశరహా
శరహారి హరిస్వరయా
స్వరయాహావలీల యాస్య • వశహా సరసా.

6 నిర్గద్యము:—శ్రీమ దుభయకవిమిత్ర, కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధన విరాజి తిక్కనసోమయాజి ఇన్నియమమునకుం బ్రథమమున మార్గదర్శియైనవాఁడు. కంకంటి పాపయామాత్యమణికిఁ బూర్వమీఁకవిబ్రహ్మ నిర్వచ నోత్తర రామాయణము వ్రాసినవాఁడయ్యెను. వచనము లేకుండ గ్రంథస్థకథాభాగమంతయుఁ బద్యరూపకంబుగ వ్రాయుట నిర్గద్యకావ్యము నా నొప్పు. ఇట్టిగ్రంథములు చాలఁగలవు. ఇట్లు వ్రాసినవారిలో నాకుఁ దెలిసినవారిలో నాంధ్రవాల్మీకి నాఁబడిన బ్రహ్మశ్రీ వావిలికొలను సుబ్బరాయకవిశిరోభూషణ కృతాంధ్రవాల్మీకిరామాయణమహాకావ్య మగ్రగణ్యమైన దని చెప్పనొప్పు. ఇందు పదునాలుగు వేలపద్యరత్నములుకలవు. ఇట్టి నిర్వచనకావ్యము నింతకుఁబూర్వమే, మహామహోపాధ్యాయ కొ. వెంకటరత్నము గారు బిల్వేశ్వరీయ మని వ్రాసిరి. ఇందు మూఁడువేలపద్యములుకలవు.

7. ఈప్రబంధ మీ నియమత్రయముతో వ్రాయఁబడినదై యున్నది. ఇచ్చట మచ్చరిత్రాదు లొక్కింత ముచ్చటించిన వెనుక ప్రస్తుతకార్యాంశమునకు వత్తము. మదీయపితృపితామహాదుల జన్మస్థానము నరసరావుపేటతాలూకా చిలుకలూరుపేట యొద్దనుండు వేలూరు. నేను వృషనామ సంవత్స రాశ్వీయుజ శుద్ధపంచమీ బుధవాసరంబున వినుకొండతాలూకా వీపూరున మాజ్యేష్ఠమాతృగృహంబునఁ గలిగినాఁడ. తదాది మదీయపూర్వనివాసమైన వినుకొండతాలూకా చిరాపురాగ్రహారము శివారు కొత్తపాలెమునఁ బెరిగి పెద్దవాఁడ నయినాఁడ. తదుపరి తెనాలితాలూకా దోనెపూడినినివసించి తదనంతరము రేపల్లెతాలూకా ఇలవరగ్రామమున నారంభవిద్యాశాలయందుఁ బ్రధానోపాధ్యాయుఁడుగ నున్నవాఁడ. ప్రస్తుతము తెనాలి తాలూకా పెరవలి గ్రామమందలి బోర్డు హైస్కూలునందు నాంధ్రపండితుఁడుగ నున్నవాఁడ. ఆంధ్రపండితుఁడు వైకృతమాఘ మాహాత్మ్యాది కృతికర్తయు మజ్జనకుఁడునైన అబ్బరాజు శేషాచలామాత్యమణియొద్ద ననవరతవిద్యాభ్యాస మొనర్చి, కవిత్వ మలవడఁజేసికొని, కొందఱిపెద్దల సత్సహవాసమున నవధానములఁ జేయనేర్చి కొన్ని యెడలఁజేసి, తత్పూ

ర్వాపరంబుల, 1 వాణీశతకము, 2 హరిహరనాథశతకము, 3 నిరోష్ఠ్య పితృశతకము, 4 అచ్ఛాంధ్రనిరోష్ఠ్య నిర్గద్య నృగచరిత్ర 5 కవికర్ణ పేయము, 6 అంబరీషచరిత్రల, నొనర్చితి. అటువెనుక శంకరకృత లక్ష్మీనృసింహస్తవమూర్కండేయకృత శివస్తవాదులు తెనిగించితి. అటుమీద శ్రీమత్సుగ్రీవ పట్టాభిషేక మను నైదాశ్వాసముల పద్య కావ్యము నొనర్చితి. వీనిశైలిం దిలకింపుఁడు.

క॥ తినుదానియందుఁగొంతై।నసునతిథికి నిడఁటవలన•నరుఁడుఫలముఁగన్
వినమే పెట్టినవారికి। నసయముపుట్టుటమెసాక్షి•యనఁగావాణీ॥

6. వాణీశతకము

క॥ సూరివరేణ్యుఁ డద్రిజుని। గారవమునసేన కధిపు•గాఁ జేసెను గాం
ధారీతనయాగ్రేసరుఁ। డారూఢిగభీష్ము వెన్క•హరిహరనాథా!.

67. హరిహరనాథ శతకము

ఉ॥ ఊరను గుఱ్ఱలం గలసి • యొక్కట నాఁడెడుచోట నాఁటలన్
నీరును జిడ్డులాగనసి • నిల్చి చరించేఁగఁ జెల్లునీకు, నా
తీరుననుండకున్న నినుఁ • దిట్టుదురంచలుఁ గొట్టఁజొతురం
చారసి సారెసారె రహి • నాడెడు తండ్రికిఁజాలరేగనున్.

6. నిరోష్ఠ్యపితృశతకము

సుగంధి॥ టక్కుకొండొనన్ని గిడ్డఁ • డక్కఁజేసికొంగ నో
తెక్కలేఁడ! కాంచెదిట్టి • తెక్కలేండ్రినంగనే
లెక్కసేయనింతయేని • లేచితేఁ గరోరి నీ
నక్కజత్తెతెంగి తింక • నన్నె తెంగితే యినీ.

అచ్ఛాంధ్రనిరోష్ఠ్య నృగచరిత్ర తృ. ఆ. 15

తోటక॥ కనకాంగిరో! మోమున • గస్తురిబొ
ట్టును జారదు చీరము•డుంగడు చం
దనముం జెనులంజెడ • దాయె గన
గ్గొనితో? ధవుఁ డజ్ఞుఁడొ•కో యనవే. 6. కవికర్ణపేయము.

శా॥ కంటే మింటికిమంటి కొక్కటిగ ముక్కంటీ! దయంగెంటి వె
న్నంటేవచ్చెడిఁ, దమ్మికంటిసుడివా • లాదచ్చికంటిం, దమిం

గంటె నాపని కాదటంటె నిఁక మీఁకంటెన్ రిపుం గెంటఁజాల్
దంటలేఁడని వచ్చితిం దెలియొడల్ దఁటా! రహిం గావవే!॥

6. అంబరీషచరిత్ర

ఉ॥ చందురుకాలమేడలఁ బసందగు కుందవనంపువాడలం
గందపుఁజెట్లనీడలఁ జగాజిగి తమ్మికొలంకు జోడలం
గందు దురంపుటాటలఁ జోకాటపుఁ బాటల వింతమాటలం
జందనగంధి తార కపిచంద్రుఁడు వాలిచెలంగి రెంతయేన్.

శ్రీమత్సుగ్రీవ పట్టాభిషేకము. ద్వి ఆ. 29

ఉ॥ సేవనితంద్రాలంగనె, పనింజరియింపనె, వీఁడువీడనే
లావరివీవు నాపురన లాతులుమాన్పెడు వారె, చూడు నా
లా వవనీసుతం గన కిలంతిగవచ్చిననాఁడు వీఁడు సు
గ్రీవుఁడ! పద్మినీధవుని కిం బ్రియపుత్రుఁడ! నీకు మిత్రుఁడా?

చ. ఆ. 153

అటమీఁద నీ "అచ్చాంధ్రనిరోష్ఠ్య నిగర్భ్య దాశరథిచరిత్ర" మూడాశ్వాసముల ప్రబంధముగ వ్రాసినవాఁడనైతి. ఇందు ప్రథమమున నవతారికాదులతోను జేర్చి బాలకాండము, నయోధ్యకాండము నరణ్యకాండములందుగలకథ సంగ్రహముగ బ్రథమాశ్వాసము సుమారు 150 పద్యములతోను, కిష్కింధాకాండము, సుందరాకాండముల గల కథ ద్వితీయాశ్వాసము సుమారు 110 పద్యములతోను, యుద్ధకాండమున గల కథ తృతీయాశ్వాసము సుమారు 280 పద్యములతోను మొత్తము 550 పద్యములకు మీఁగకుండ నా కీశ్వరుఁడిచ్చిన తెలివిఁదేటలతో వ్రాసితిని.

8 ఈగ్రంథముయొక్క ఆశ్వాసాదులంగల పద్యముల మొదల శ్రీకారములం బ్రయోగింపఁబడినవి. అచ్చాంధ్రలిపులంగనుపట్టసి శవర్ణ మెట్లు ప్రయోగార్హమగునని సంశయించు నెడ శ్రీ యనఁగా శ్రీనామధేయముఁగల స్త్రీయని యర్థముఁ జెప్ప శ్రీనాఁబడు నామమేర్పడుచున్నది. కాన.

క॥ తెనుఁగునను మారుపేళ్ళిడి
పెనఁచిన వినఁగూడదనుచు బిరుదులు పేళ్లన్

మును వేల్పు బాసవెంబడి
నునిచెన గా దనరుఁడయ్యె • యుల్లములందుఁ. అని తెలగన్నయు,

తే॥ ఒనరఁ బేరులు బిరుదుల • దెనుఁగు సేయఁ
బోలదని మున్నె పెద్దలు • పూనిత్రోవ
నిడిరి కావునఁ గూరుపు • మిదియు నిట్లు
తెనుఁగు తెఱఁగెల్ల నేర్పుతఁ • దిమ్మ ప్రెగడ! అని తిమ్మకవియు,

బలికినట్లు సూత్రములు ఘోషిల్లుచున్నవి, కాన నట్లు ప్రయోగించుట తప్పు కాదని యెఱుంగునది. ఇదియునుంగాక ప్రయోగనిదర్శనములుఁగూడ కలవు, ఎట్లన్న "శ్రీనలకౌఁగిఁటందనియఁజేర్చి" యని మచ్చ వేంకటకవిరాయలు ప్రయోగించె. వీరు నావలె శ్రీ నామధేయస్త్రీయని అర్థముఁజెప్పి శ్రీకారము గ్రంథాదినుంచిరి. ఇంకను జాలమంది ప్రయోగములు కలవు. కాని అవియన్నియు నిట చేర్కొనుట యనావశ్యకము.

9 క॥ తరుమక ప్రతిపదమును ప
ల్కరునరయుచు సముచితోక్త • మార్గంబులనుం
దెఱఁగులు తెలియుచు నర్థం
బెఱుఁగఁగఁ దగు నుభయసంధు • లెనయుటకతనఁ॥

అని ప్రప్రథమమున "నచ్చాంధ్రనిరోష్ఠ్యగ్రంథ" రచనకు మార్గదర్శియైన మఱింగంటి సింగరాచార్యమణి నుడివినట్లు ప్రకృత గ్రంథమున నుభయసంధులు గలసియున్నవి. కాన నర్థమారయునెడ సందర్భానుసారముగ విచారింప నుభయకవులు ప్రార్థితులు.

10 ఈ పాత్రమున కథాభాగమున నక్కడక్కడ సంస్కృతపదంబులఁ దెనిగింపఁబడినవి. ఇఁతియకాక కొన్ని సోష్ఠ్యశబ్దంబుల నర్థంబు చెడకుడ నిరోష్ఠ్యముగ మార్పంబడినవి. సర్పరోముడు. ఇన్నామము సోష్ఠ్యమాటచే "గాలిదిండ్ల నెఱకలగలరక్కసి" అని నిరోష్ఠ్యముగ మార్పఁబడినది. ఇట్లె "వృశ్చికరోముఁడు" "తేళ్ళనెఱకలరాకాసి" యనియు, అగ్నికర్ణుఁడనుదాని "గాలిచెలిచాయరాకాసి" యనియు రముఁడు=లక్ష్మణాగ్రజుఁడు=లచ్చనన్న యనియు మార్పఁబడినవి.

సాధారణముగా రామపర్యాయపదముల నన్నింటిని తేఁడని, ఏలికయని, రాచనెలయని, నేలతేఁడనివాడితి. రావణపర్యాయపదముల లంకతేఁడని, రక్కసితేఁడని చూలత్రితేఁడని చేత్తలల గయాళియని వాడితి. కాన సందర్భానుసారముగఁ జదువరు లూహించుకొందురు గాక!

11 ఇందు శక్త్యానుసారంబుగఁ గొన్నియెడల వృత్తభేదములఁ జూపితి. మఱియు రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులయి యున్నతరి నారదమహర్షి వచ్చి వినుతించునెడ దండక మొక్కండువ్రాసితి పాండు రంగమాహాత్మ్యమునందలి దండకశయ్యననుసరించి యిద్దానిని వ్రాయ నయ్యె. చండవృష్ట్యాదిదండకాష్టభేదంబు లప్పకవీయమునఁ జెప్పఁబడినవి కాన నందుఁ జూడఁదగును

12 ఈకావ్యమునందు, నాశ్వాసాంతములఁ గద్యనువ్రాయుటలో గద్య గ్రంథస్థ కథాభాగముగానున్నను దానినిగూడ నాచేతనైనంతవరకు పద్యరూపముగనె వ్రాసి చిట్టచివర మిశ్రమభాషతో గద్యవ్రాసితిని.

13 "ఉ॥ ఎవ్వని కెంతబుద్ధి పర • మేశుఁడు దాఁగృపచేసె నట్టిదై
సివ్వటిలుం గవిత్వరుచి • నేరుపుచాలిన చాలకుండినన్
నవ్యక వర్తమాన కవి • నాథులు చేకొనకయ్య మత్కృతిన్
బువ్వులుగందకుండ రస • ముంగొను తేఁటులవంటి నేర్పునన్"

అని కనుపర్తి అబ్బయామాత్యమణి నుడివినట్లు నాకీశ్వరుఁడిచ్చిన బుద్ధికొలంది నేర్పుకలిమినో లేమినో గ్రంథమువ్రాసితి.మత్సమకాలికు లైన వర్తమానకవిచంద్రులందఱు నవ్యక గ్రంథపీఠికలలో నాలోప శతమ్ములఁ బోనాడి యొప్పులమట్టునకు గ్రహించి నన్నానందింపఁజేసి నాకుఁ బ్రోత్సాహముసేయఁ బ్రార్థించుచున్నవాఁడ.

ఏలవరము
24-2-1914

ఇట్లు విద్వద్విధేయుఁడు,
కృతికర్త.

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః.

అచ్చాంధ్రి, నిరోష్ఠ్య, నిర్గద్య,

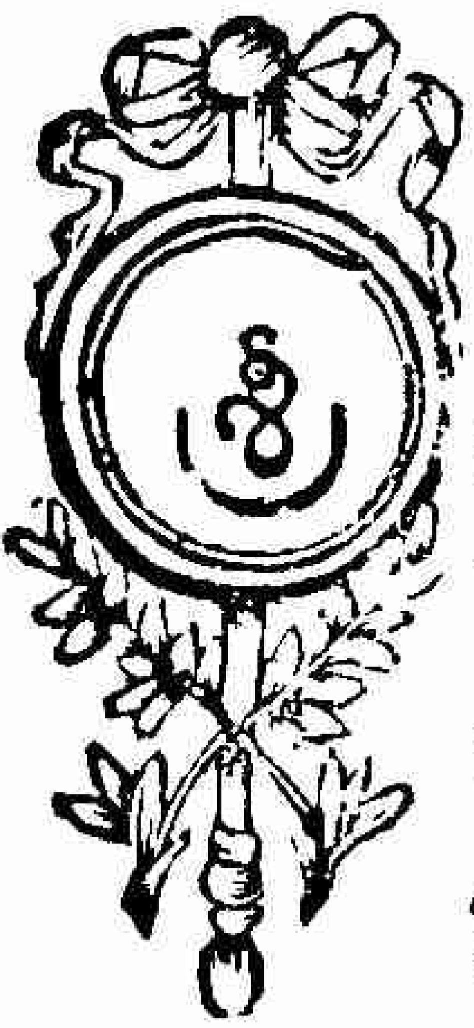
దాశరథి చరిత్ర.

ప్రథమాశ్వాసము

అవతారిక

—• ఇష్టదేవతాస్తుతిః •—

శ్రీ సిరిచేత, నేఁ, దరినిఁ • జెన్నలరారఁగ నేలకల్కియం
దే, సరిఁగాన,'నట్టి నెఱి•నించితి, నాఁటినెలంతకా ? యనం
గా, సిరినిన్న, కన్నదని • కాంచితినట్లని, సీతఁదేర్పఁగ,
గ్గాసరిలేని రాచెనెల • యక్కటికాన జగాలనేలెడిన్.

టీక— శ్రీ, ఇది లక్ష్మీపర్యాయనామముగా నిందు వాడఁబడియె.

నేన్=నేను, శ్రీ=లక్ష్మి యొక్క, సిరిచేతన్=సంపదచేత, దరిని=దగ్గరగా, చెన్ను+అలరారఁగన్=అందముచే నొప్పుచుండఁగా, నేలకల్కియందే=భూకాంతయందే, సరికానినట్టి=ఈఁడు లేని, నెఱిన్=ప్రేమను, నించితి=(నీవు) నిండించితివి. నాఁటినెలంతకా ?=నీవు హిరణ్యాక్షునిఁ గొట్టుటకు వరాహరూపమును ధరించినప్పుడు భార్యగానున్నదనియా,

అనంగా౯=అనునప్పటికి, సిరి౯=శోభ చేత, నిన్న=నిన్నే, కన్నదని=కుమార్తెగాఁబడసినదని, అట్లు=ఆవిధముగా, కాంచితి౯=చూచితిని, అని=ఇట్లుపలికి, సీత౯=సీతాదేవిని, తేర్చు౯=సమాధానపెట్టుటకు, కల్డు=చేతనైనవాఁడు, ఆ=వెల్లడియైనవాఁడైన, సరిలేని=సమానరహితుఁడైన, రాచనెల=రాజచంద్రుఁడు, (రాముఁడు) అక్కటికాన౯=దయతో, జేగాల౯=లోకములను, ఏలెడి౯=రక్షించుఁగాత!

తా—నేను దగ్గరనుండఁగాఁ బూర్వపుభార్యయని భూమినిఁ బ్రేమించితివనిన సీతను, నీకుఁ దల్లియైనదని యట్లు ప్రీతినిఁజూపితినని సమాధానపరచు శ్రీరాముఁడు కరుణచేత లోకములను గాపాడును.

—♦ సీతా స్తుతి ♦—

ఉ. నా, కల తల్లితల్లికిని, ♦ నల్లనినాతికిఁ జేరికేనఁటం,
చా, కలసంతనం, దెలియ ♦ నాఁడగనా? సిరిగద్దెఁగల్గి తా
నా, కడ నేలఁజేరి, యఁట ♦ నయ్యకడందగె; నద్దిరాయఁటం
చే, కడ నెల్లరెన్న సిరి ♦ హెచ్చిన సీత నెదం దలంచెదన్.

టీక—తల్లితల్లి=లక్ష్మి, నల్లనినాఁతి=భూమి, సంతన=విధము, సిరిగద్దె=పద్మము, అయ్య=జనకుఁడు, అనఁగా జనకమహారాజు. 2

—♦ శివ స్తుతి ♦—

చ. తలఁగలచేఁడెయేఁడదది? ♦ దంట! చెలీ! నెలరేఁక; యెట్టిదా
నెలఁతలఁదంటసన్న? తల ♦ నిల్చినయాతనిఁ గాంచలేద? లే
నెలఁదలఁచేన్, నెలంతనన; ♦ నేననఁగాదనె దాడరాద? యం
చేలతలయేఁటి దాచేఁగల ♦ యాతని లేనెలదారి నెంచెదన్.

టీక—చేఁడె=స్త్రీ, దంట=నేర్పరి, నెలరేఁక=చంద్రరేఖ; సన్న=సంజ్ఞ అనగాపేరు, లేనెల=బాలచంద్రుఁడు, తలయేఱు=శివుని శిరస్సుననుండుగంగ, లేనెలదారి=బాలచంద్రధారి. 3

—♦ పార్వతీ స్తుతి ♦—

ఉ. కాలికిఁ జేయిసాచి నెఱఁ ♦ గాంచనెఱంగెగ, జింకదారి యి
ల్లాలికిఁ దెల్లతత్తడి గ♦యాళికి రక్కసి నీటిదారిచాల్
గాలికి నల్ల గారడి కి♦లారికి గాదిలిచెల్లెలైన యి
ల్లాలికి గిట్టజియ్య నెద ♦ నానఁగఁగన్న జేగాలతల్లికిన్.

టీక__జింకదారి=మృగధారి,(శివుఁడు) తెల్లతత్తడిగయాళి=తెల్లని సింహామే గుఱ్ఱముగాగలిఁగినపార్వతి, నీటిదారిచాల్=జలధరసముదాయము (మేఘములగుంపు), గారడికిలారి=మాయాగోపకుఁడు, (విష్ణువు) గిట్టజియ్య=పొట్టిదొర (వినాయకుఁడు) 4.

—• బ్రహ్మ స్తుతి •—

చ. తెలియఁగనయ్యె నీకడఁక • తేఁటగఁ జెల్లెలిచేతఁ దల్లిచేఁ
గలయ, గయాళిచానయని • క్రిన్నన, న,న్ననఁజేయ నేయెడం
దలలఁగదించితన్న, నెలఁ•తా! కఱదల్చెలిఁగాఁగఁ జేసి నిం
దలలగదించి, తేనని యొ•దం జెలిఁజేర్చిన తాతనెంచెదన్.

టీక__బ్రహ్మయొక్క చెల్లెలు గంగ. తల్లి లక్ష్మి. కఱదల్చెలి=పలుకులచాన (సరస్వతి). తాత=బ్రహ్మ, కడక=పూనిక. 5

—• భారతీస్తుతి. •—

ఉ. కాలికడ, న్నడం, గఱఁచే•గా నడయాడఁగ రాచెయంచె కెం
గేలి కడానికిన్నెర న•గించెడి యెల్గిడి నల్కతల్న, డా
కేలి కడంటి తేనిఁ గఱ•గించిన తాతనెలంతదంట, నా
తేలిక, నాల్క, లాలి, జేత • దీఁటఁగఁ దేఁటగ నాఁట లాడెడిన్.

టీక__నడ= నడక, కఱచు= నేర్చు, రాచెయంచె= రాజహంస, కడాని= బంగారము, ఎల్గు = గొంతుచేప్పుడు, నల్కతల్= చతుర్వేదములు, డాకేలు = ఎడమచేయి, తాతనెలంతదంట= బ్రహ్మయొక్క రమణీమణి (సరస్వతి) లాలి=డోల (ఉయ్యాల). 6

—• వినాయకస్తుతి •—

ఉ. ఆ నెలదిండ్ల దండ్లదణి • నాయిలరాయల దాయగెల్చినక్
లే, నెలదారికల్కి తఱ•లించెఁగ, దాయనెదిర్చి, గెల్చి, తా,
నా, నెలదిండ్లదండ్లదణి • నక్కటికాల్గని, తల్లిఁ దేర్చి, నేఁ,
డా నెలదారి, గిట్టదణి • నంకిలిచాళ్ళ నడంచె నెంచెదన్.

టీ.__నెలదిండ్లదండ్లు=దంష్ట్రికళలను భక్షించు దేవతాసమూహము, దణి= సేనానాయకుఁడు, ఇలరాయలదాయ= క్షత్రియ వైరియగు పరశురాముఁడు. నెలదారి కల్కి=పార్వతి, ఏఁడు=ఎవఁడు, గిట్టదణి=పొట్టివేల్పు, అంకిలిచాళ్లు=విఘ్న సమూహము. 7

—• ఆంజనేయస్తుతి •—

సీ. కలఁగించెఁ గాయెతం • డలచాయరాకిచ్చు,
సత్తిచే, నేర్చెడి • సత్తిచేతఁ
దలఁగించెఁ గాయెతం • డిలకం దడల్ నగ
చిన్నె చేరాలెంక • చిన్నె చేత
నలఁగించెఁ గాయెతం • డల లంక లంకిణి
నగ్గిచే గిన్కనా • నగ్గిచేతఁ
జెలఁగించెఁ గాయెతం • డిలయెల్లఁగీరితి
గడఁకచేఁ దాటెడి • కడకచేత

గీ. నలఁచె నెతఁడెల్ల రాకాసి • హత్తితెగల
గడఁక, ననికయికట్లచే • గట్లచేతఁ
దలఁచెద నెఁడంద నాదిట్ట • నలర నతని
చిన్నె చేనటదాసరి • చిన్నె చేత.

టీ.—చాయరా=ఛాయాపతి, (సూర్యుఁడు) ఇచ్చుసత్తి=ఇఛ్ఛాశక్తి, (బలమైన కోరిక). నేర్చెడి సత్తి=అభ్యాసశక్తి, నగచిన్నె=భూషణ చిహ్నము, రాలెంకచిన్నె=రాజభట చిహ్నము, ఇలకందు = భూకన్య (సీత) కిన్కనానగ్గి=కోపమనుమంట, కీరితి=కీర్తి, (కీర్తిభవము). రాకాసి హత్తితెగలు=రాక్షసహస్తిసమూహము, అని కై కట్లు=యుద్ధధర్మములు అతనిచిన్నె=ఆహనుమంతునిపేరు. దాసరిచిన్నె=భటునిగురుతు.

—• సంస్కృతాంధ్రవర్తమానకవిస్తుతి •—

కం. అలరఁగ నేరినిఁ దలఁచినఁ । దలఁచేక చేన్న నెదదల్చి • దం దిట్టలటం
చేల గాలిదిండ్ల టెంకిని । గలిగినకయి న క్కలావఁ • గలిగిన కయిరా ౯.

క. ఎద యఱదానం జేర్చెద । నెదయిత్తిగ నీటిలిట్టి • నేఁ దేల్చెద, నా
యెదచేఁ దలఁజెలఁగఁగాఁజే । సెదఁదిక్కన, సిరిదణి, నెల • చిన్నెఁగలాని౯.

క. తలఁచెద నెద, నిలఁజిట్టలఁ । గలిగినకతల౯ యయాతి • కథకత తేనెల్
జిలికెడి, కఱదలదానిం । దెలిఁగించెంగఁ దెలఁగన్నె • తెల్లన్న నినే౯. 11

క. ఇలజేతయయి జేతకాకయ, కలకయి తెగలెందతేని • కలరందఱు, స
న్నల దెలిసి యెన్నఁగలనా? । చెలఁగఁగనని యెదఁదలంచి • జే జేలిడెద౯.

టీక:—గాలిదిండ్లటెంకి = వాయుభక్షణఁజేయు పాములయిల్లు (పుట్ట); కయి=కవి, కలా...రాజ=పడవయందుఁబుట్టిన కవిశ్రేష్ఠుని (వ్యాసుని) అరదము=రథము, ఇత్తిగనీటిటిట్ట=(రెండుxమూడు) ఆరవసము ద్రము. చేదలు=ఆకాశము, సిరిదణి=శ్రీనాథుఁడు, నెలచిన్నెగలానిజ=సోముని, చిట్టలు=చిత్రములు, జేజేలు=నమస్కారములు.

—॥ గురుస్తుతి ॥—

చ. చేలితతి, నేనెలం, జేనెడి ♦ జెక్కఅలం, జెలకాల నాఁడి, చె
న్నలరఁగ గట్లదాయనఁగ♦రందఁదలంచెద రెట్టిరెన, నా
నెలకత లాఁతికట్టిలన ♦ నిల్పినఁదెల్లలరంగఁజేసె, నేఁ
డల కయిదిట్ట నం గనిన ♦ యట్టిడి శేషయనెంచి తేల్పెదజ.

టీక—చేలితతి=చలికాలము, జెక్కఅలు=నదులు, గట్లదాయనగరు=ఇంద్రపట్టణము, కయిదిట్ట=కవిశ్రేష్ఠుఁడు, తేల్పెదజ=కొల్పెదను

—॥ ప్రభుస్మరణ ॥—

చ. సిరిగల లండనజనగరఁ ♦ జెన్నలరారఁగఁగల్గి, ఢిల్లి రా
సిరి జేతగాఁగ డాకడన ♦ చేడియదంట చెలంగదిట్టకె
సిరి నిలఁగేలఁదాల్చి, దరిఁ ♦ జేరినయేలిక లెన్నఁగా జేగా
సిరిఁ జెలగంగ నంచటెనిఁ ♦ జెచ్చెరనేలెడి జార్జి నెంచెదజ.

టీక:—రాసిరి=రాజ్యలక్ష్మి, చేడియదంట=స్త్రీలయందు నేర్పరి కత్తె (మేరి), ఏలికలు=రాజులు.

—॥ ప్రాజ్ఞుల కొకవిజ్ఞప్తి ॥—

క. అల జేజేలాడెడి కటాదఽనల్లినకైతకైత ♦ దానికిఁ గంద్రై
కలిగిన తెల్గేటికినని! తెలియంగా నసఁడె దీనిఁ ♦ దెలియనతఁ డిలజ.
ఉ. తల్లియదే, నిజాన కిఁక ♦ దానికిఁ గన్గిన కం ద దట్టిదే,
తల్లియమైనఁ గందయినఁ ♦ దన్నలరారఁగఁ గన్నతండ్రి, నా,
తల్లిని దాతనాతి నెదఁ ♦ దక్కఁగ నే రహిం సంతరించె, నా
తెల్లికిఁ గన్నె కక్కరణిఁ ♦ దల్కిడి సాకెడి నాతఁ డెంతయేన్. 16
వ. కనఁగా రాజేగజెట్టి యెట్టియెదఁ గ♦గ్గంజేసెఁ దానట్టిదే
తనరంగాఁగల, ధేనికైతయయినం ♦ దంటైనఁ గాకేగినన్

గనఁగానే, నగ కానరయ్య నెఱి నా • కైతం జెగా తేనియల్
ననలం గందగనీక తేనియల నా•నంగన్న తేంట్లా యనన్. 17

టీ___జేజేలాఁడెడికఅదలు=దేవతలుపలుకుసంస్కృతపుమాటలు, కయిత=కవిత్వము, దానికి......తెర్లేటికి=ఆసంస్కృతమునందుఁ బుట్టి కిశుద్ధాంధ్రిమెందుకు, తల్లియదే=ఆసంస్కృతమే మాతృభాష, దాని కిగల్గినకందు=ఆసంస్కృతమునందుఁ బుట్టినయాంధ్రిము, తన్నలరారఁ గఁగన్నతండ్రి=ఆభాషారూపకమైన కావ్యమును వ్రాసినకర్త, తాత నాఁతి=బ్రిహ్మభార్య, తల్లి=సంస్కృతము, కన్నె=ఆంధ్రిము, తళుకు= మెఱుఁగు, రాజేగజెట్టి=రాజశ్రేష్ఠుఁడు (రాముఁడు), ననలు=పూలు, తేంట్లు=తుమ్మెదలు.

___• కృతికర్తృవంశానుక్రిమణిక •___

సీ. సిరిచెలిరా, తెలి • సింగారిరాఁగనె;
నాతనిజాతియం • దతనికంటె
గట్టిడంచేనియెన్నఁ • గౌండిన్యఋషి కర్లె,
నతనిసం తిలయెల్ల • హత్తియంటె
నాజేగాజాఁతిని • నయ్యరాజనియెడి,
నెలగకర్గెం దాన • శేషయ యనె
నేలజేజే కర్లె • నెఱి నాతఁడట నర
సయ్య నాఁ జిన్ని కం•వలరఁగఁ గనె
గీ. నతనికింగర్లె శేషయ్య • యాయన తన
రాణియైనట్టి • నతగట్టురాయని నెఱి
కలికి సన్న కలికియంద • గాలికం దిడంగ
నన్నాంచి యతని సం•న్నం గడ కిడె.
ఉత్సాహ. కన్న యయ్యచెంత నన్ని • కైతలట్టనేర్చి; నీ
కన్న నయ్యగారినే జే•గానఁ దేగలాన, ం
చ్చన్న యన్న! యంచేసంచ • నాతనినదలంచి, నే
నన్న సన్న దెల్పి, నీవ రెంసంగ గాంచియాపటన్॥

టీ___సిరిచెలిరా=లక్ష్మిభర్త, తెలిసింగారిరా = సరస్వతీభర్త, సంతు=గోత్రిము, నేలజేజే=భూసురుఁడు, నతగట్టురాయనినెఱికల్కి=

ఏడుకొండలరేని చక్కనినాంతి, (అలమేలుమంగాంబ) గాలికందు=హనుమంతుఁడు, అతనిపన్న=అతనిపేరు. (హనుమంతరాయఁడు) కన్నయయ్య=కన్నతండ్రి, అయ్యగారు=బోధగురువు, లచ్చన్నయన్న=లక్ష్మణాగ్రజుఁడు, (రాముఁడు); సెనరు=కరుణ.

—• పూర్వగ్రంథపట్టిక •—

క. చేసితిని నృగచరిత్రక । జేసితి నర్కజచరిత్రఁ • జెన్నలరారం
జేసితి శతకాల్చరితలఁ। జేసితి హెచ్చరిక దచ్చి • చేతల నెన్నేన్.

టీ.—నృగచరిత్ర=అచ్చాంధ్ర నిరోష్ఠ్య, నిర్దన్త్య నృగచరిత్ర. అర్కజ చరిత్ర= సుగ్రీవ పట్టాభిషేకము, శతకాల్ = వాణీశతకము, హరిహరనాథశతకము, నిరోష్ఠ్య పితృశతకము, హెచ్చరిక దచ్చిచేతలు=అష్టావధానములు.

—* శ్రీ రామచంద్ర ప్రభావము *—

ద్వ్యర్థి సీ. తడయక నెత్తాల • నడయాఁడి చెల్లని
యెడలఁ గలికిచేత • లడరనిలిచి
తేజార తలలెత్తి • తిరిగి రెంటగలిగి
నట్టిదిట్టలకెద • నళికి డాఁగి
జేతనాల్కలఁదలిర్చి • సరిలేని నడకల
నేలన కాలిడ • నేరకేరి
నైనఁ జిదరచేత • నలిగాఁగనియింత
కంటె దంట లికేడఁ • గలరని పరి

గీ. సన్నకాండ్రఁ దలంగించి • సరగ నిక్క
లంది చెలఁగెడి జేతనాల్క • లడరినట్టి
తేండ్ర, కాతేండ్రదారి న• ఱిగినయట్టి
రికి గయిత చెలినిడఁగ దళలకినిలంగ.

టీ —తడయక=ఆలస్యముఁసేయక, నెత్తాలన్= మేడలయందు, (కొండలమీఁద,) చెల్లనియెడలన్=చేలువతాల కట్టడములందు. (చల్లనిచోట్ల) కలికిచేతలు=స్త్రీలతోఁ గూడుటలు (మనకలాఁడుట) తేజారఁ తలలెత్తితిరిగి=కిరీటధారులై ప్రకాశించుచు సంచరించి (పడగలెత్తితిరిగి) రెంట......నళికి = ద్విజులకు జడిసి (గరుడపక్షులకుజడిసి) జేత......

దలిర్చి=ఒకటిపలికి వేఱొకటిచేసి (రెండు నాల్కలతో నుండి) సరిలేని నడకల=వంకరనడకల, నేలన కాలిడనేరక=భూమిమీద సరిగా నడువలేక (పొట్టతోఁబ్రాకుచు) ఏరి...గని = ఎవరినైన నోర్వలేకచూచి, ఇంత...లంది=మాకంటె మొనఁగాండ్రులేరని ఒకరిచోటులను బొంది, జెత...త్తేండ్రు=రెండునాల్కలుగల రాజులు, పాములు

సీ. డక్కఁగాఁ జెక్కఁగా ♦ డాకడ నిలకన్నె
లచ్చిచేత, న్నెఱె ♦ లచ్చిచేత
నక్కఁగా, గాలికం ♦ దక్కాలి కడలెంక
చిన్నెచే దాసరి ♦ చిన్నెచేత
నిక్కఁగా లచ్చెన్న ♦ నీటిరా, కఢ, రాచె
చిన్నెచే హరిసెజ్జ ♦ చిన్నెచేతఁ
జెక్కఁగా నిల, నల్ల ♦ జెత యీకడాకడ
సత్తిచేఁ దెఱగంట్ల ♦ సత్తిచేత

గీ. ఱిక్కనట్టి కడిఁది ♦ చెట్లఁ దిరిం గెడి
దిట్టలదణి, యెఱచిఁ ♦ దినెడిదిట్ట
లదణి చెంగట న్నిలంగ నేలఁశెలంగ
నిచ్చ నేలినట్టి ♦ లచ్చెనన్న.

టీ.—ఇలకన్నె=భూమికన్య,డక్కఁగా=దక్కియుండఁగా, డాకడ=వామభాగము, లచ్చి=లక్ష్మి, నెఱెలచ్చి= సౌందర్యలక్ష్మి,గాలికందు=వాయుసుతుఁడు (హనుమంతుఁడు) కాలికడ=పాదముదగ్గర,నక్కఁగా=పొంచియుండఁగా, లెంకచిన్నె=భటలక్షణము, దాసరిచిన్నె =దాసలక్షణము, నీటిరాకడ=వరుణదిక్కున, హరిసెజ్జ=విష్ణుశయ్య, జెత=ద్వయము (భరతశత్రుఘ్నులు), తెఱఁగంట్లు=దేవతలు, చెట్లదిరింగెడిదిట్టలదణి=వృక్షచరులందు మొనగాఁడు (సుగ్రీవుఁడు), ఎఱచిదినెడిదిట్టలదణి=మాంసాశనశ్రేష్ఠుడు=విభీషణుఁడు.

సీ॥ తనకడిందికడంక ♦ తనకడిందికడంక
కరణి గట్టంతయై ♦ గండెసంగఁ
దనకల్కి సిరిచాన ♦ తనకల్కి సిరిచాన
కరణి నెద్దడిదీర్చ ♦ గం టిడంగఁ

దననెఱసరి చిన్నె • తననెరసరిచిన్నె
కరణి నెదిరియేని•కలఁ గలంచఁ
దనదండఁగలసత్తి • తనదండఁ గలసత్తి
కరణి రక్కసిదండ్ల • గండడంచెఁ
గీ. దగినయిలదారి, సింగాణి•దారి, నెఱిని,
గాంచి నం జేర్చి తనకత • కైతనెలఁతఁ
దన కిడెడి యెదనిడెగాన • దానినిచ్చి
యల్లతనిఁ జేసెదంగాక• యని యతనిని.

టీ—కడిందికడంక=పెద్దదియైన ప్రయత్నము లేక పెద్దదైనధైర్య ము, కల్కిసిరిచాన=ఇంపైన సంపత్కాంత లేక భార్యయైన లక్ష్మీకాంత, నెరసరిచిన్నె=సింహలక్షణము (శూరలక్షణము) దండగలసత్తి=బాహుబలము. (దగ్గరనున్న సీతాశక్తి) గట్టు=కొండ, ఎద్దడి=దరిద్రము, గంటు=ముల్లై.

—• ష ష్ఠ్యం త ము లు •—

క. అట్టిజెగజెట్టికిని, దిగ। జెట్టేండ్రతెగంజెలఁగెడి • జెట్టికి, నిలరా
జెట్టేండ్రనెట్టి, రాల్చిన। కట్టిడి గండడచినట్టి • గద్దరిదణికిన్.
క. దిరిసెననననజిగి సిరినిం। దరిసి, నగెడిచాయచేత • దగి నట్టిడికిన్
అఱచెలియెద సిరిగద్దియ। నెఱదేటినిదెల్చినట్టి • నెరసరిదణికిన్.
క. నెఱినంజన కిందాతఁడెఁ। దరిజేరిచెనని యతనిని • దరిజేర్చంగా
సరిగనెద నెంచి, తనయం। తెరిగించిన నేలకన్నె • యెదరాయనికిన్

టీక—తిగజెట్టేండ్రతెగ=ముగ్గురు వేల్పులయందు వరుసగ, ఇలరా... దణికిన్=రాజులనుపడఁద్రోసి చంపిన పరశురాముని హెచ్చునణచిన ప్రఖ్యాతిఁజెందిన రాజేనకు, దిరిసెన...నట్టిడికిన్=దిరిసెనపువ్వు కాంతిని నవ్వు కాంతిచేత నొప్పునట్టివానికి, అఱచెలి...దణికిన్=అర్ధనారియైన పార్వతి హృదయపద్మమునకు దుమ్మెదయైన శివునిగొల్చినవానికి, నెఱినంజన...రాయనికిన్=హనుమంతుఁడు తనకుసహాయమొనర్చెనని యతనికిఁ దనయాత్మస్వరూపమును దెలిపిన భూమికన్యాభర్తకు.

కథాప్రారంభము

తే॥ గీ॥ చెంద నా నేర్చినట్ల నేఁ • జేయనైన
యట్టిదిదాశరథిచరిత్రి • కలయఁగఁ గత
లెఱఁగదెట్టిదనంగ నా • తెలిజిగిజేడ
దారికిన్, జెతనాల్కల • దారిటెంకిఁ
గలిగినట్టిజేడలదారి • కడఁక ననియె.

టీ__దాశరథిచరిత్ర=రామాయణము, తెలిజిగిజేడదారి=తెల్లని ముని (నారదుఁడు) జెతనాల్కల...దారి=రెండునాల్కలు గలిగిన పాములపుట్టయందుఁ బుట్టినవాఁడు (వాల్మీకి)

క. జేడదారిరాయ! చెదరని । కడకం, దే, జేడరఁగల్ల • కల్లగ, నిలరె
ద్దడియెద్దడిగా, నలజేడి । జేడిఁదడియఁగనీకయెల్ల• జాతితెగఁలదాన్.

టీ__జేడదారిరాయ=మునినాథా, కల్ల=అబద్ధము, కల్లగన్= లేకుండన్, ఎద్దడి=దరిద్రము, ఎద్దడిగాన్=లేకుండఁగా, అలజడి=కష్టము జేడి=వాన.

ఆ॥ కనికరాననేలఁ • గనినట్టిరానెల । నేలఁగలిగనేని • నెఱఁదెలియఁగ
నాడఁగదెయటన్న • నాజేడదారికి। దెల్లనిజేడదారి • దిట్టయనియె.29

టీ __కనికరానన్=దయ చేత, తెల్లని...దిట్ట=తెల్లనిముని శ్రేష్ఠుఁడు (నారదుఁడు)

ఆ॥ గాలిదిండ్లటెంకిఁ • గలిగినజేడదారి । రాయ! నీయడిగిన • రాచేదిట్ట
కలిగె, నతనికతనె •తెలియంగనాడెద।నాలకిం, చేడంద•యానఁజెంద॥

టీ__గాలిదిండ్లటెంకి=వాయుభక్షణ సేయుపాములకిల్లు (పుట్ట)

సీతపేనికత

—• పురవర్ణన •—

కం॥ సిరియొదఁగల జేజే దా । శరథిగఁ గలిగి చెరలాడఁ•జాలఁగ లచ్చిం
గరగరికఁగాంచినిల్చిన। కరణిని "సాకేతనగరి"•కడిఁదిసిరిఁ దగెన్. 31

టీ__సిరి...జేజే=విష్ణువు, లచ్చి=సంపద, కడిఁదిసిరి=ఎక్కువ భాగ్యము.

సీ॥ తెలిగంట్ల గిడిగిళ్ళఁ • దెలిచెడి లెంకలే
యెడఁ గాయఁదగిన, య•ట్టడలచేత
నగరిచౌనల జేత • నాల్కల చౌనల
జేతసేయఁజా లగ•డితలచేత
దిన్నునిరతనాలఁ • దీర్చికట్టంగనై
డా లడరెడి కట్ట•డాలచేత
నెక్కి నాతనికి గ్రైఁ•జిక్కి నాతనికి నా
తఱి లగ్గిడెడి యఱ•దాలచేత
తే॥ నింగి జాలానఁదగిన యే•నికలచేత
జెలఁగి, కడలిఁగడచెడి తే•జీలచేత
దనర, నగరెల్లజేసిన • తాతచేత
చేతఁగాదాయె నెన్నఁగా • లాతిచేత. 92

టీ—తెలిగంట్ల=దేవతలయొక్క, గిడిగిళ్ళ=నమస్కారములచేత, అట్టడల=కోటబురుజులయిండ్ల జేత...చౌనల = నాగకన్యల, అగడిత= అగడ్త, లగ్గు+ఇడెడి=మేలొసఁగు, నింగిజాలు=ఆకాశవాహిని (గంగా) తాతచేత=బ్రహ్మసృష్టి, లాతి=ఇతరుఁడు.

—• బ్రాహ్మణాది వర్ణన •—

సీ॥ నేలజేజేలైరి • నెఱిజన్నిగట్టెల్లఁ
దీరార నిచ్చెలఁ • దీర్పనేర్చి
నేల యేలికలైరి • నెఱరాచనెలలెల్ల
నేలయెల్ల నిజాన • నేలనేర్చి
నాణెకాండ్రైరి, తి•న్నని సెట్టి తెగలెల్ల
రతనాలనేర్చి చే•ర్పంగనేర్చి
సేద్యగాండ్రైరి హే • చ్చిన హజ్జనంతెల్ల
నెంచి గింజల సంత•రించనేర్చి
తే॥ చెలియ లందకత్తియలైరి • చెలఁగనేర్చి
జెట్టి చేడియలై రాట • చౌనలేర్చి
సిరిని జేకట్లచేతనే • చేర్చనేర్చి
నగర, నయ్యారె! కలద? స•న్ననిదియేర్చ॥ 93

టీ—నేలజేజేలు=భూసురులు, జన్నిగట్లు=యజ్ఞోపవీతధారులు, ఇచ్ఛలు=కోర్కులు, హజ్జసంతు=పాదజులు (శూద్రులు) జెట్టి=వెల, చెక్కట్లు=మాటలు, సన్ననిది=స్వల్పమైనది.

క॥ సత్తినిదాల్చిన నెఱసరిఁ । గత్తినిదెగడి తగెనపేటఁ ♦ గలకత్తిదెగల్
సత్తినిదాల్చిన నెఱపరిఁ।గత్తిని దెగడి తగెనచేట♦గలలెంకతెగల్॥24

టీ—సత్తి...సరి=శివుఁడు, వానికత్తి శూలము, కత్తితెగ=ఆయుధములగుంపు, సత్తి...సరి=కుమారస్వామి, లెంకతెగలు=భటుల గుంపు.

—♦ పుష్పలావికావర్ణన ♦—

సీ॥ గంటిడి యెదఁ దెలి ♦ గంటి! చెండ్లీఁగదే
గంటీక చెండ్లంటఁ ♦ గలరటయ్య!
కలయంగ నీయకే ♦ కలికి! సంతానాలఁ
గఁయక సంతానఁ ♦ గలరటయ్య!
తలఁచినదిడెద, నీ ♦ దండ, నాకీఁగదే
తలఁచిన దిచేట, నీఁ♦గలరటయ్య!
యడిఁగిన దిడెద. నే ♦ నడిగిన దిడియదే
యడిగెడి దిందేది ♦ యనఁగదయ్య!
తే॥ యని యచేటఁ గలయంగళ్ళ ♦ ననలజెట్టి
కిడెడి కాల్గిలంట్ల కెంతే ర♦హిందలిర్చ
లంజకాండ్రనియెద, రెద♦లం గలట్టి
రహినిదీరలాతి దెలియ ♦ రానిదారి॥ 35

టీ—గంటు=దంతక్షతము, (సొమ్ము), తెలిగంటి=ధవళాక్షీ, సంతానాలు=బిడ్డలు (సంతానపుష్పములు), దండ=సమీపము (పూదండ) లంజకాండ్రు=విటులు, రహి=కోరిక, లాతి...దారి=నర్మగర్భవిధము.

క॥ సిరిచేఁ, దాళికచే, నెరి । సిరిచే, నల్తెగలరాచే ♦ సిరిచే, నెనరన్
సిరిచే, నా, నగరనియెడి। సిరిచేడియనేలె, నాజి ♦ సిరితేఁడలరన్॥ 36

టీ—సిరి=సంపద, తాళిక=శాంతము, నెఱిసిరి=సౌందర్యసంపద, నల్...సిరి=చతురంగబలసంపద, నెనరన్సిరి=దయాసంపద, నగ... సిరి=పురలక్ష్మి, అజిసిరితేఁడు=దశరథుఁడనెడి విష్ణువు.

ఉ॥ కైసిరిచేత, నాజి, తన • కైజేత నీయిలఁ జేర్చియేలఁగాఁ
గైసిరిచేత హత్తితెగ • కైకయిదారిచి యాఁటలాడె, నెం
తేసిరిఁ గాలిదిండ్లదణి • తేఁటగఁ జెక్కెరదిండి రాచతే
జీసిరిఁగల్గినట్టిఁ డనిఁ • జెచ్చెరఁ దేల్చె నెలంత లందఱన్॥ 37

టీ—కైసిరి=హస్తసంపద, హత్తితెగ=అష్టదిగ్గజములు, ఎంతే సిరి=ఎంతో శోభ, గాలిదిండ్లదణి=సర్పరాజు, చెక్కెర...డని=శుకరథ సంపదగల మన్మథక్రీడ, తేల్చెన్=కలిగించె.

క॥ తిగచేడియదంటల, నల।రఁగ నాండ్రింజేసియేలె • రా,రే, తేఁ, డా
తిగచేడియదంటల, దన।రఁగ నాండ్రింజేసియేల్న •రహరి కరణిగన్॥

టీ—తిగ...టలన్=కౌసల్యాసుమిత్రా కైకలను, రా, రే, తేఁడు=రాజచంద్రుడు, (దశరథుఁడు), తిగ...టలన్=శ్రీ, భూ, నీళలను, నరహరి=విష్ణువు.

శా. ఆరాకాసి తెగల్ గలంచెఁ దెరగం• ట్లంతంత సాయానకై
చీరంగాఁజేని, రక్కసీండ్రతెగలం • జెండాడి క్రిచ్చెందఁడే
గారానం జెలితేరిత త్తడిజేతం • గైసేసిసాగించఁ, జె
న్నారంగాఁ దనదైనకైసిరిజేగా•నం గ్రాల తేఁడెంతయేన్. 39

టీక—సాయానకున్ ఐ=సహాయమునకు, క్రిచ్చెందఁడే=వరము నందఁడా? గారానన్-సాగించె=ముద్దుచేతఁ గైక రథముఁదోలఁగా, జేగానఁగ్రాల=లోకమునఁ బ్రకాశింపఁగా;

—• వసంతర్తువర్ణన •—

చ॥ ఎలననతీఁగబోఁడి సిరి • యేలికరానయినట్టి యత్తఱిం
గలననతీఁగచాన, లెసఁ•గం, గయిసేసినతైకచిట్లు, ని
క్కలననగీఁగఁజాలకయ • క్రిచ్చఅనిక్కిన చెంటిజెంట నా
నెలననతీఁగ చిట్లి నన•లెత్తగ.నా "ననకా" ర్గనం దగెన్॥ 40

టీక—ఎల...సిరి=పూలతీఁగలకిల్లైన వనలక్ష్మి, ఏలిక=వసంతుడు, నన...చానలు=పుష్పలతాంగనలు, కయిసేసిన=అలంకరించిన, ఇక్కలన్=స్థానములను అనగి+ఈగ...య=అణఁగియుండక, అనలు=చిగురు, ననకారు=పూలకారు (వసంతకాలము)

ఉ॥ దాయఁగదీసి, దాదియయి • తన్నెటేఁగాచినకాకి, తాచినం
దాయగనెంచి దానిని గొనందగ, నల్లనితెక్కదారి కం
దే, యలకండచేక్కెరల • దిండ్లలరారఁగఁ, దేర్చె దేంట్లచాల్
తీయనితేనెలాని, నెతేఁదిన్నగఁ నా "వనకార్గనం" దగెన్॥ 41

టీక—తాచినన్=తన్నిన, నల్లనితెక్కదారికందే=కోవెలపిల్లయే, కండచేక్కెరలదిండ్లు=చిలుకలు, తేంట్లు=తుమ్మెదలు.

క॥ చీఁకటిచెట్లఁ జిగిర్చిన । యాఁకజ్జెడి నీటిదారి • యనియెంచి, జగా
యాఁకతెగసాచియాడెం ♦ డీఁకలరంగ సిగదారి • నెఱిన య్యెడలన్॥

టీక—చీఁకటిచెట్లన్ = తమాలవృక్షములందు, జెడినీటిదారి = వర్షాకాలమేఘము, సిగదారి=శిఖి. (నెమలి)

—• వేఁట, వర్ణన •—

క॥ రాయనికాయెడఁగానల। రాయనిఁగని,యచేటిహత్తి• రాయిడికాండ్రిం
రా,యని,చీరియడఁచి,యిల। రాయనిదేటికనితలఁచె•రహినైజేనన్॥

టి—కానలరాయని=అరణ్యశ్రేష్ఠమును, హత్తి...కాండ్రిన్=సింహములను, ఇలరాయనిది=భూమినిబెట్టిరాచేనిది, నైజేనన్=స్వభావముచేత.

శా॥ జేజేరాయనినేస్తి సిస్తయిన తేజీనెక్కిలెంకల్ జెతం
జే, జే, రాయఁడ! నీకటంచేనఁజెగా • చిల్కిడ్డసింగాణి నెం
తేఁజేఁదాలిచి, కానకేగి నెఱిహా• త్తిం, గణ్తెని, స్లేడినిం
దేజీదాయల, హత్తిదాయతెగఁ దా• నే చెండె నాయాయెడన్॥ 43

టీ—జేజే...నేస్తి=దేవేంద్రుని స్నేహితుఁడు, (దశరథుఁడు) జే, జే,=జయము, జయము, హత్తి=హస్తి, దాయ=పగవాఁడు.

క॥ తనలెంక లరసితెచ్చిన । తనరారిన చౌని తెక్క • దార్లకలరి, యం
తనఁజేలలిచ్చి టెంకికిఁ । జేననెంచి తడాల్నునింత•సడి నాలించెన్॥44

టీ—లెంకలు=భటులు, చౌని=చౌవని, తెక్కదార్లు=పక్షులు, సడి=చేప్పుడు.

—• దశరథ శాపము •—

క॥ ఆలించి, హత్తి తనచేఁ। గిలించిననీటిని గలి•గిన నడియని తా
గిలించి సింగిణింబిల్కాలించిన దెస నిగిడ్చె • నాజి కయిసిరిన్॥ 45

ఉ॥ కానకయేసి యీకరణిఁ • గ్రచ్చరఁ డగ్గరఁజేరి, వేలజే
జే, నకటా! యడంచనిటఁ • జేరితికాయని చేలఁగంది, తాఁ
గానకయేసితం చేతనిఁ • గాంచినయట్టరికాడి, యట్టి, నే
రానక, తిట్టినంగలఁగి • రానెలటెంకికి నేగి యాదట౯॥ 46

టీ—ఆతనిఁగాంచిన యట్టిరికి౯=వానినిగన్న తల్లిదండ్రులకు.

ఉ॥ ఏటికి యీకడాని, యిఁక • నేటికి యీనెలతాలసజ్జె, లిం
కేటికి యీజెగానగ, లిఁ•కేటికి యీననసెజ్జె, లింతఁగా
నేటికి యీనెలంత, లిఁక • నేటికిరాసిరి, సంతెనంగ నే
నేటికియీగనైతినని • యేడ్తెరసాగిలె సత్తితండ్రికి౯॥ 47

టీ—నెలతాలసజ్జెలు=చంద్రకాంతమణులచేఁ గట్టినమేడలు,నన
సెజ్జెలు=పుష్పలపాన్పులు, రాసిరి=రాజ్యలక్ష్మి, సత్తితండ్రి=శక్తిము
నిజనకుఁడు (వసిష్ఠుఁడు)

—• పుత్రకామేష్టి •—

క॥ రం, గలర నంత ఋష్యశృంగర్షినిదెచ్చి సరగఁ • జేసిన జన్నా
నం, గలిగెడి సం,తని సత్తింగన్నట్టి జెడదారి • తెలియంజేయ౯॥

టీక—జన్నానం=యజ్ఞమున, సంతు=బిడ్డలు, సత్తిం...దారి=వసి
ష్ఠుఁడు.

ఉ॥ ఆజెడదారిదారి నతఁ • డాడిన యాజెడదారిఁజీరి, తాఁ
దేజెడరంగజన్నియఁ గ•దించి కడిందిగ, నెల్ల నేలజే
జేజెడదారితేండ్రతెగఁ • జేరిచి యెక్కటియేటిచెంత రా
రా జెడరించ; లంకఁగల • రక్కసిరాయఁ డెసంగ నత్తటి౯॥ 49

టీక—ఆజెడ...దారి = వసిష్ఠుఁడు వలికినమార్గమున, ఆతఁ...
జీరి=అతఁడువల్కిన ఋష్యశృంగమునిని బిలిచి, ఎక్కటియేటిచెంత౯=
ఒకనదిదగ్గర, ఎల్ల...తెగ=సమస్తభూసురుల, మునులగుంపు.

—• రావణునిదుశ్చేష్టలు •—

సీ॥ తెఱగంటిరాయనిఁ • దెగడి సిరినిగాంచి
కినిసినట్టిడిని, న•గ్గినిఁగలంచి
చాయరాకం, దనిఁ, • డాయరాగ, నలంచి
యెఱచిదిండి నెదిర్చి • హెచ్చడంచి

నీళ్లరాయని నీళ్ళ • నేడాగఁ గానంచి
జింక తత్తడికాని • చేగడించి
చలిచెక్క రాయని • నలినలిగఁ గలంచి
కడకడ రాయని • జడలఁ దె్రించి

తే॥ అచ్చెరల నందటుం జెక్క • నయ్యయాట
లంగలఁచి చేరరాక, దఁలఁగినయాఁట
కత్తియలఁ జెరనిడి తిగ • కడలనీట
లరగ గెల్చిన లా గాన • లనిడెఁ జోట. 50

టీ—తెలుగంటి రాయని=దేవేంద్రుని, అగ్గి=అగ్ని, చాయరా కందు=ఛాయాపతియైన సూర్యుని కొడుకగు యముఁడు, ఎఱుచిదిండి= మాంసభక్షకుఁడు (నిరృతి), నీళ్ళరాయని=అపాంపతి=వరుణుఁడు, జింక తత్తడికానిꣳ=హరిణవాహనుఁడగు వాయువును, చలిచెక్క రాయని= ఉత్తరదిక్పతి=కుబేరుని, కడకడరాయని=అంత్యదిశాధిపతిని (ఈశానుని) చెక్కనయ్యయాట=మన్మథక్రీడ.

—• బ్రిహ్మాదిదేవతలు విష్ణుతోఁ దమకష్టములు చెప్పుకొనుట. •—

క॥ తెల్లని జేజేరాయనిఁ, । దెల్లని చెలితేనిఁ గలసి • తెలుగంట్లంతన్
నల్లని జెక్కర నేలిన, । నల్లనితేని కెతెగించె • నడచి, రలజేడిన్॥ 51

టీ—తెల్ల...యని=శివుని, తెల్ల...తేని=బ్రిహ్మను, నల్ల... తేనిꣳ=కాళిందినేలిన కృష్ణుని, అలజేడిꣳ=కష్టముచేత,

క॥ నడచియెనలేని యిత్తిగ, । కడలినిఁ జలిగాలిదిండిఁ • గద్దరి సెజ్జం
జడదార్ల లతిగ జేజేల । కడతేఁడని యెన్నఁదగిన • గద్దరికానిన్॥ 52

టీ—ఇత్తిగకడలి = (రెండు×మూడు=ఆరు) క్షీరసముద్రిము, తిగ...డని=త్రిమూర్తుల కవ్వలివాఁడని.

క॥ తానటఁ జీఁకటిచెట్టై । దానికి నెదవండలాలిఁ • దగిలిచి, లచ్చిం
దాననిడి నేల నీలల । దానిఁగదల్చఁ దరినిడిన • దారిగఁలానిꣳ॥ 53

టీ—చీఁకటిచెట్టై = తమాలవృక్షమై, ఎదవండలాలి=వక్షస్థల వనమాలికా డోలపైని, లచ్చి=లక్ష్మి, నేల, నీలల=భూనీళల.

క॥ ఈకరణిఁ దనరనిలిచిన । ఆకటిజేజేఁగనంగ • నాతని యానం
గైకయి రాయఁగఁజనితా। రాకటిచెలిగాంచి యెఱఁగి•యగ్గించి రిటే॥
టీ—కటిజేజే=కృష్ణుఁడు, కటిచెలి=అర్జున స్నేహితుఁడు.

—• విష్ణుస్తుతి •—

క॥ అన్నియయితాన, తనయం। దన్నిటినిడి, తనరనిలిచి•యన్నిఁటఁ దానే
యన్నిఁటి సాకిరిశానై । యన్నిఁటి సాకఁదగినట్టి • యన్నిఁటిజేజే।
టీ—అన్నిఁటి సాకిరి=సర్వసాక్షి, అన్నిఁటి జేజే=అందఱికి దైవము.

క॥ గీ॥ గర్భ॥ చ॥

ఇల, సిరిరాయఁడా! కడలి • నే, నెఱిటెంకిగ, గన్నతేఁడ! నీ
టలరతఁడా! జెగా, లడర • నన్నిటనాడెడి యాఁటకాఁడ! డా
ల్గల, కటినాయఁడా! జెడలఁ • గాడ్పల్, తెలఁగంటికిసంగడీఁడ! తి
ట్లడఁచేతఁడా! రహిం దడయ • కన్నిఁటిఁగాచెడి దంటకాఁడ! జే!56

గర్భకందము

సిరిరాయఁడా! కడలినే । నెఱిటెంకిఁగఁ గన్నతేఁడ! • నీటలరతఁడా!
కటినాయఁడా! జెడలగాడ్పల్। తెలఁగంటికి సంగడీఁడ!•తిట్లడఁచేతఁడా.

గర్భగీతము

కడలి నేనెఱిటెంకిగఁ • గన్నతేఁడ! । అడర నన్నిఁటనాడెడి • యాఁటకాఁడ!
జెడలగాడ్పల్ తెలఁగంటికి•సంగడీఁడ!।తడయ కన్నిఁటిఁగాచెడి•దంటకాఁడ!
టీ—కడలి...తేఁడ=క్షీరసముద్రవాసుఁడ! అడర...కాడ=సర్వ
వ్యాపకుఁడ!

మ॥ అని యగ్గించి కడింది జియ్య! యని, మ•య్యా! చేక్కనేలంగదే
యని, యంతంగల సంతనందెలియఁజే•యం, దాయఁదెబ్బింపచెదే
నని, జేజేలసెసంగఁ గాంచి, యిఁకనీ • రాచెట్ల దిర్గయ్యలై
యనికిండాసిన నాజిరాచేనెల కే • నై కందనిండాసెదర॥ 57
టీ—ఈరు=మీరు, ఆచెట్ల దిర్గయ్యలై=ప్రశస్తమైన వృక్షచరు
లగుచు, ఆజి...సేరెదర=దశరథపుత్రుఁడనై యుద్ధమున (రావణుఁ)
జేరెద.

—• దా శ ర థు ల జ న నా ది క ము •—

మ॥ అని యిట్లాడిన నల్లనయ్యఁగని తా • రంతంతఁజేజేల చేం
దనియంజేసి, కడానిచేలదణి యా• నం, జేరి రిట్లాడటఁ
నెనరారం గజిరాయఁ డాజినెఱజే•న్నే ఁ గాలికందిడ్డ తి.
య్యానితిండిం గలయంగఁజేరి సరిగా • నయ్యాజి కాల్గింట్టైదఁ॥ 58

టీ—జేజేలచేఁ=నమస్కారములచేత, కడానిచేలదణియాన=కనక చేలుఁడైన ప్రభువు (విష్ణువు) యొక్కయాజ్ఞ, జేన్నె=జన్నము(యజ్ఞశబ్దభవము) గాలికందు=అగ్ని, (ఆకాశాద్వాయుః, వాయోరగ్నిః, అగ్నే రాపః, ఆపఃపృథివి) తైత్తిరీయము. తియ్యనితిండి=పాయసము.

చ॥ నెలనెలకెంతయే, నెదిగి • నేటిల నల్ తెగలందగంగ న
న్నెలఁతలయంద చిన్నియల • నిండిన సాళ్ళనకల్గి, చిన్నిలే
నెలలనఁ జాలఁగానెదిగి • నీటలరారఁగఁ దల్లిదండ్రిఁ జి
న్నెల నెఱియాటలందనియ • నించి జగాజిగిఁ చేఁ జెలంగఁగఁ॥ 59

టీ—చిన్నియ...కల్గి=శుభలక్షణములు గల్గిన చైత్రి శు ౯ లు పునర్వసు నక్షత్రిమున జన్మించి, చిన్నిలేనెలలు=చిన్నవైన చంద్రి కళలు, జగాజిగి=శ్రేష్ఠమైనకాంతి.

తే॥ అలర నాల్గేళ్ళ యొక్కటి • యైనయట్టి
అక్కరన్ రాకడంజేర్చి • దక్కనాన
నాఁడనే సన్నయయ్యేదా • నట్టి సన్న
కన్న యయ్యలఁ గడిదయ్య • కెన్ననిషియో॥ 60

టీ—నాల్గేళ్ళ యొక్కటయినయట్టి యక్కరఁ=నాలుగేడులు నిరువదెనిమిది, యొకటి (ఇరువదితొమ్మిది) 29 వ. రాకడంజేర్చి దక్కనాన=రాకు దక్షిణమునసుంచినయే పేరగునో యది. (రాముఁడు)

తే॥ వైకగన్నట్టి యతనికి • గడకనిండి
నాతఁడని లెస్సనెచ్చెలి • యాకఁగన్న
యన్నలిద్దఱ కంత ల•చ్చన్న, యెదిరి
నడఁ చేతండనియెడి సన్న• లడరనిడియొ॥ 61

టీ—నిండినాతఁడు=భరతుఁడు, లెస్సనెచ్చెలి=సుమిత్రి, లచ్చన్న=లక్ష్మణుఁడు, ఎదిరినడఁ చేతండు=శత్రుఘ్నుఁడు.

ఉ॥ చాలఁబదాలరాచెనెల • సంతలరారఁగఁ గాంచి, సన్నలం
గ్రాలఁగఁజేసి యంతట జేగా లగనానన యేన్నిగల్ దగం
గ్రాలఁగఁ జెన్నిదాలిడియెఁ • గ్రిచ్చలి నల్కత లట్టనేర్చితే
జీ, లఁబదాల నెక్కియనిఁ • జేయఁగఁ జేసెఁదనంతగా, నటన్॥ 62

టీ—జెన్నిదాలిడియె=యజ్ఞోపవీతము లిచ్చెను, లగనానన్=లగ్నమందు, నల్కత లట్టనేర్చి=చతుర్వేదములు వింతగానేర్చి, తేజీ... నటన్=తరువాత గజారోహణాదులఁ దనవలె నేర్పించె.

క॥ అనత్తైగ లయ్యలఁదే। జానంగాల్ కడిదియయ్య• నలరఁగ నెంతే
జానయిన సన్నఁజీరినఁ। గానఁగరాక యడఁగెడిని • కడగండ్లెల్లన్. 63

టీ—నత్తైగల...యయ్య=రాముఁడు, జాన...రిన=రామాయని పిల్చిన, కాన...డ్లెల్లన్=కష్టములన్ని పోవును.

చ॥ తనకడ కంత రాచెజెడ•దారి దడాదడిరాగ, నాయనం
దన, కడరంగనైన నెలు•దారి నలర్చఁ, గడింది చిన్నలం
దనకడ జెన్నెగాయఁ, దన•దారిని నంచె, నడింగినంతనే
తన, కడ, లెత్తి కీలెతిఁగి • దంటలచే, నలరాయఁడంచినన్॥ 64

టీ—రాచెజెడదారి=రాజర్షి (విశ్వామిత్రుఁడు), కడింది, చిన్నలన్=పెద్దవానిని, బిన్నవానిని (రామలక్ష్మణులను), జెన్నెఁగాయన్=యజ్ఞరక్షణసేయను, దంటలచే=నేర్పరులచేత, అలరాయఁడు=ఆదశరథుఁడు.

—• తాటకవధ •—

ఉ॥ తారటనేగి, రేగికనఁ • దాటకఁ గీటడఁగించి, లెస్సకే
లారఁగలట్టిదిట్ట, నిల • నారిచి, యాతనియన్న రెచ్చఁ, దీ
రారఁగ లచ్చనన్న నెల • యయ్యకడన్నిలఁజేసె, నాదటం
జేరఁగఁదీసి సంతసిలి • చిల్కిడె రానెల కాతఁ డిచ్చచేన్॥ 65

టీక—లెస్స...దిట్ట=సుబాహుఁడు, ఆతనియన్న=మారీచుఁడు, లచ్చనన్న=రాముఁడు, నెలయయ్య=చంద్రునిజనకుఁడు (సముద్రుఁడు) రానెల=రాజచంద్రుఁడు (రాముఁడు) ఆతఁడు=విశ్వామిత్రుఁడు, ఇచ్చచేన్=కోర్కెచేత.

క॥ రాజెడదారి, తనంతటఁ। దేజెడరఁగఁ జేయనైన • తిన్ననిజెన్నెం
దాజెడకచేసి రానెల। లాజెడియని లాగెసంద • నతఁ డగ్గించెన్॥ 66

తే॥ అంత, నానేలతెఱఁగంటి • యనియె లచ్చ
నన్నకన్న! యీదరినేల•నయ్యనన్న
రాచనెలకలఁ, డాతని • రాచదాని
చిన్నియల నెన్నఁజాల రే • యన్నలైన॥ 67

టీ—అయ్య...నెః=తండ్రిపేరిటి రాజచంద్రుండు (జనకరాజో) రాచదాని=రాజధాని, చిన్నియ=చిహ్నము.

—* సీతాజననాదికము *—

సీ॥ రాకాసిరాయని • రాచదానిని సిరి
గద్దెలనీటియి•క్కఁదగి రక్క
సీనిచేఁ గడలిని • జేర్చనై యలతండ్రి
నన్నరారాయని • జెన్నెనేలఁ
జిక్కియా రాయని • చేసాకఁగానయి
సీతనాగా నన్న•చేతఁ దనరి
నట్టి కన్నెంగన్న • యట్టి రానెల దన
తెంకినిగల, నేల • తేరితేని

తే॥ సింగిణిం గండ్రికలఁజేసి • చెలఁగినట్టి
రాచరేతేని కిడియెద • రహిని గన్నె
దంట,నని తిగనేలల • దనరఁజాట
ననిచె లెంకల నేలతేం • డ్రితెగి రంత॥ 68

టీ—రాకా...నిని=రాక్షసేంద్రుఁడైన రావణురాజధానిని, సిరి యిక్క=పద్మాకరము, తండ్రి నన్నరారాయని=జనకమహారాజుయొక్క, తెంకి=ఇల్లు, నేల...సింగిణి=భూరఁధుడైన శివునివిల్లు, గండ్రికలఁజేసి= ఖండించి, తిగనేలల=ముచ్చోటులు (త్రిజగములు)

క॥ ఆకన్నాచెన్నాచెన్నా, కన్నాకైన కన్నె • కలరె ననంగా
నాకన్నియ సిరికన్నియ। కా కన్నె తెగలదె లాతి • కన్నెలకన్నా!

టీ—కన్నాకైనకన్నె=శ్రేష్ఠమైనకన్య, సిరికన్నియ=లక్ష్మి,లాతి కన్నె=ఇతరకన్య.

—• అహల్యాశాపవిమోచనము •—

మ॥ అననిట్లానెఱరాచదానిఁ గనఁగా • నారాయ లేగంగ, దా
రిని, గాల్దాకిన, ఱా, నెఱానెలతయై • రేఱేనిరేకా? కరం
గిన నిగ్గైనకడానిరేక? యిఁక నా • గేదంగితేకా? యనం
గ, నిలంగాఁ, గని, లచ్చెనన్న తెలియం•గా నడ్డఁగా, నింతి, నా
న, ననంజాల కనెం, దగం, దనకతం • దాచెంగలే కింతయేన్॥ 70

టీ—ఆనెఱ...దానిఁ=ఆ రాజధాని, ఆరాయలు=ఆరాజేలు, ఱా=బండ, నెఱానెలఁతయై=సంపూర్ణయౌవనవతియైన కాంతయై, (అహల్య) రేఱేనిరేకా=చంద్రరేఖయా? కరం...రేక=కఱగిపోసిన బంగారు రేకా? గేదంగిరేక=మొగలిరేక? నాన=సిగ్గు.

క॥ అని కెంగేలిఁ దలంజేర్చి, నిలచి రాచనెలకెఱఁగి • చెచ్చెరఁదన కా
చినరాయలెఱఁగ నగ్గించి, నడఁచెఁ, దనతేనిఁజేరఁ•జిన్నతఁడలరన్.

టీ—ఎఱఁగి=నమస్కరించి, అగ్గించి పొగడి, చిన్నతఁడు=చిన్నరాముడు.

—• రాముఁడు శివుని విల్లు విఱచుట •—

సుగంధి॥ చెంగలిం, చేడంద, నంతఁ • జేరి రల్లతండ్రిప
న్నం, గలట్టి నేలతే, న్గ•నంగఁదా, రతండటం
జెంగటందలిర్చుఁదార్చ • సింగిణి, న్నెలంతఁ గా
నంగఁజేసి యుద్ది, లగ్గ • నంగ నెల్లరాదటన్॥ 72

టీ—తండ్రి...తేన్ = తండ్రిపేరిటిరాజేను (జనకరాజేను) సింగిణి=విల్లు, లగ్గు=మేలు.

శా. ఈసింగాణిని నెక్కిడం గలయతం • డీచిన్నిసింగారిఁ దా
నాసించెం దగినట్టి దన్న, నిలతేం • డ్రింతేసి నెత్తంగలే
కాసింగాణికడ, న్నిలంగ, నెదఁద•న్నాసించెఁ గాసీత, రా
కాస్తింజెండిన రాయఁడెక్కిడియెఁ జె•క్కల్గాఁగ సింగాణినిన్. 73

టీ—సింగాణి = విల్లు, చిన్నిసింగారి = చిన్నదైన శృంగారవతి, రా కా...యఁడు=రాముఁడు, చెక్కల్గాగ=తునుకలుగాఁగా, ఎక్కిడియె=ఎక్కుఁబెట్టె.

సుగంధి. తండ్రిసన్న నేలతేఁ, డొదండెలంగి సింగిణిం
గండ్రికల్గఁజేసినట్టి • గట్టి చిన్ని నేలరా
తండ్రిరాగఁజేసి లెస్స • తగ్గకట్టినాట, రా
తేండ్రినందఱుం, దగండ • రెచ్చఁజేర్చి లగ్గనన్. 74

టీ___సింగిణిం...తండ్రి =విల్లువిఱిచిన చిన్నరాజుతండ్రి = దశరథుఁడు.

___• సీ తా క ల్యా ణ ము . •___

ఆ॥ వె॥ లచ్చె సన్నచేత • లలిసీత, కఁటఁ దన
కడన, గలిగినదణి • కన్నెల, కల
లచ్చెనన్నకడఁ జెలఁగఁ, గల్గినట్టిరి
చేతఁ దాళ్ళఁగట్టఁ • జేసి కడఁక॥ 75

టీ___లచ్చె...చేతన్=రాముని చేత, తన...దణి=(జనకు) తన చివరగల్గినవాఁడు (తమ్ముఁడు) కన్నెలకున్=ఊర్మిళామాండవీశ్రుత కీర్తులకు, లచ్చె...చేతన్ రాముని వెన్కగల్గినవారు లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులచేతను, తాళ్ళన్=తాళిబొట్లను.

పం చ చా మ ర ము .

కడాని జీనిచేలల న్ని•గన్నిగ న్నగల్తైగ
ల్కడాని తేర్ల, హత్తి, కత్తి•లాని లెంకదండ్ల, రా
యు, డాని పట్టిసంతసాన • నాజిగన్న చిన్నితేం
డ్రి, డాయఁదీసి యీయఁజేసి : నాడె కాండ్రచేతనే॥ 76

టీ॥హత్తి=హస్తి,కత్తిలాని=గుఱ్ఱము, రాయఁడు=జనకమహారాజు,

తోటకము॥ తనరం, దనకన్నెలఁ • దాయఁగఁజే
ర్చి, నడం, దగినట్టిది • చెచ్చెర, నా
డి, నగల్ నెఱచీర, ల•డింగినయ
ట్లన నానిడి యంచు: జెలంగియెనన్॥ 77

టీ___నడంపగినట్టిది=నడుపదగినట్టిమంచిదారిని,అడింగిన=అడిగిన.

___* భృ గు రా మ గ ర్వ భం గ ము . *___

ఉ॥ అంచిన నాండ్రిఁదా రెనసి • హాళినిఁగాంచి పేనంగ దారినం
కించిన కిన్కరాచే లెగఁ • గిటడఁగించిన జెన్నిగట్టి టే

తెంచిన సీతతోఁడెఱఁగి ♦ తేర్చుఁగఁ దాననిఁ జేయఁడాయ, నే
తెంచినజోడ నాతఁ డనుఁ ♦ దేఁటగఁ, గండడఁగించె తోఁ, డనిన్ ‖78

టీ—రాచే...గట్టు=రాజసమూహమునుదుృంచిన పరశురాముఁడు, అనిఁజేయన్=యుద్ధముఁజేయను, తోఁడు=రాముఁడు, అనిన్=యుద్ధమందు.

స్రగ్విణి. నేలజేజే కడిం ♦ దిం దగం, డించియ
న్నేలకన్నెం జేతం ♦ దేరనేచేర్చి, తోఁ
డేల గల్ నేల్కకై ♦ యేగె దానెంతయేం
గ్రాలఁగా నిచ్చెసం♦ద్రాన కన్నయ్యతాన్. 79

టీ—నేలజేజే=భూసురుఁడు (బ్రాహ్మణుఁడైన పరశురాముని యొక్క) కడిందిన్=ఘనతను, తోఁడే...యేగె=అయోధ్యకువెళ్లెను, ఇచ్చెసంద్రాన్=ఇచ్ఛాసముద్రము, కన్నయ్య=దశరథుఁడు.

ఉ. సజ్జల నిల్చి రానగర ♦ సన్నని చీనికడానిచేల, లా
హజ్జల దాకఁదాల్చి, నెఱ ♦ హాళిని జెక్కునిరాయఁడెక్కుగల్
గజ్జెలకత్తలాని తెగ♦లా? యనఁ జేడియ లానిచెల్లిరా
యజ్జలసెం గదాయనియు ♦ య, య్యిలరాయలయంద నేసలన్. 80

టీ—సజ్జలన్ = మేడలందు, హజ్జలదాకన్ = పాదములదనుక, చెక్కునిరాయఁడు=మన్మథుండు (అతడు) ఎక్కు...తెగలా=ఎక్కునట్టి గజ్జియలుగట్టినచిలుకలు, అజ్జలసెన్=సమయము చిక్కెను, అయ్యిల... యంద=ఆరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులందు, నేసలన్=లాజలు.

.. వనమయూరము.

హత్తినకడిందినెఱి ♦ నాజినెఱసంతా
సత్తినలరం గనిన ♦ జాణయెఱిగించన్
హత్తిననెలంత లల♦రారఁ జేతరా; గే
ళ్లత్తిలలి తల్లితెగ ♦ నెంచిరి గిడిగిళ్ళన్. 81

టీ—ఆజినెఱసంతు=రాముఁడు మొదలైనవారు, సత్తి...జాణ=శక్తినిగన్న వసిష్ఠుఁడు, హత్తి...రాన్=సీతాదులు వెంటరాగా, తల్లితెగను=కౌసల్యాసుమిత్రాకైకలు, ఎంచిరి=అగ్గించిరి, గిడిగిళ్ళన్=నమస్కారములు.

ఉత్సా. ఆండ్రఁ జేక్కనయ్యయాట • నాజిఁకన్న చిన్నిరా
తేండ్రిటం దగంగహత్తి • రెచ్చి చెలఁగిరెంతయే
నాండ్రతేండ్ర చెన్నసంగ • నదియ యంచే సంగఁ, జె
ల్కాండ్రినంగ సజ్జెలంద • కలిగిన ననసెజ్జెలన్.

టీ—ఆండ్రన్=భార్యలను, చేక్కనయ్యయాటన్=మన్మథక్రీడ లందు, సజ్జెలంద=మేడలందే ననసెజ్జలన్=పూలపాన్పులందు.

—• పట్టాభిషేక ప్రయత్నము, నరణ్యగమనము •—

సీ. అన్నిఁటఁ దనయంత•రైు రాచనెఱియెల్లఁ
జెన్నారనేర్పి పెం•చ్చెల్లినట్టి
నేలకన్నియతేని • నేలకేలికజేయ
నెంచినయెడఁదఁ గ•లంచికైక
గట్టి చేక్కట్లాడి • గట్టిగాఁ దనకన్న
తేని సీయిలకెల్ల • తేనిఁజేయ
నాఁగటిచాల్పన్న • నాతినాయని నార
చీరలారఁగ నిడి • చేరి కాన

తే. టెంకి సేయించె నాజి న•డిగినరాయఁ
డెడఁద ఆఁజేసి దానికి • నేదినాక
నట్టెనిలచినఁ గని లచ్చ • నన్నకడక
నారచీరెలఁదాల్చి క•నంగ నచట. 83

టీ—రాచనెఱి=రాజధర్మము, నేల...యెడదన్=భూమికన్యా భర్తయైన రాముని రాజును జేయఁబూనిన దశరథు మనస్సును, నాఁగటి...నాయని=రాముని "సీతాలాంగలపద్ధతిః" అమరము. నాగటి చాల్పన్న నాతి=సీత.

క. తనచెలిఁగని జేకిగిన, సంతన నంతం దెలియఁజేసి • తనతల్లిని దం
డ్రిన తెలిచి నిలఁగనాడిన నెనరడరఁగ సీతయిట్లు•నియె రాయనికిన్.

టీ—తన...డ్రిన=కౌసల్యాదశరథులనే, తెలిచి=కొలచి, రాయనికిన్=రామునికి.

ఉ. తాళిని నత్తిఁగట్టి, నల ♦ దారిఁగలాని దరిన్ని జేన ని
ల్లాలినిగా, నిగాఁగనెద ♦ నన్నదణిం డిగనాడినట్టి యి
ల్లాలిని గంటఁగాంచెదరె ♦ యక్కట? యెట్టిరనంగ నంతటం
జాలిని నాలిజెంటనిడి ♦ సాగిన సాగిలితల్లి కయ్యెడన్. 85

టీ—తాళిని=మంగళసూత్రమును, అత్తిన్=కంఠమునందు, నల దరిన్=నల్లని దారిగలవాని (కృష్ణవర్త్మ) అగ్నిని నిజేనన్=నిక్కముగ.

ఉ హెచ్చిన సంతసాన నెద ♦ నీరల నాదెసకాఁదలంచి, నిన్
నచ్చిన లెంకనిందిడి, చే ♦ దం, గననెంచితె యన్ననంత, నా
లచ్చిన జంటజేర్చి, తన ♦ లాగఁటఁగాంచిన యట్టిరెంతయే
నెచ్చిన యంగదం గనఁగ ♦ నెక్కటికాన కతం డఁటంజనెన్. 86

టీ—ఈరలన్=మిమ్మన, నాదెసకాఁదలంచి=నాదిక్కుగానెంచి అట్టిరు=అటువంటివారు, అంగద=కష్టము, ఆతండు=రాముఁడు.

చంll నగరఁ గలట్టి, రిట్టిది క•నం దనకేతగె నిద్ది యేరికే
న్దగినద? యంచేసంగఁగఁ, ద ♦ నం దెగడం దగనాలకించి, తేఁ
డగ, డెదఁజెంది కంది, తన ♦ యందన కల్గిన కం దడంచేఁగాఁ
దగినదియైన సాదన నె•దం గననేరక కల్కికిట్లనెన్. 87

టీ—నగరగలట్టిరు=పట్టణమునఁగలవారు, సాదన=సాధన, కల్కికిన్=భార్యయైనకైకకు.

—♦ దశరథు విచారము- మరణము. ♦—

కll కైకా! కడకీ కలకల। కైకా, కైకింత కంది ♦ కైన కలికి, కం
దా కానఁ గలికిజేత, నకటా! కాకికి సాటిగా న•డఁగఁదగె నని తాన్.

టీ—కడకున్=చివరకు. ఈకలకలకున్+ఐ+కా=ఈనీయొక్క కల్లలకైకదా, కైకిన్=చేతికి, ఇంతకున్=ఇప్పటికి అందికైన=ఎదిగితయా రైన, అనఁగా రాజకార్యములను తగనట్లు వ్యవహరింపఁదగిన, కలికికం దు=మనోహరమైనబిడ్డ, (రమింపఁజేయువాఁడు గాన, రాముఁడు) కలికిజే తన్=సీతతోఁగూడ.

సీ. కానకకన్న సం•తానంగనేటికిఁ
గానక కన్న సం•తానవయ్యె
జెట్లండఁదిరిగెడి ♦ జెట్టి తానేటికిఁ
జెట్లండఁదిరిగెడి ♦ జెట్టియయ్యె

నెత్తాలనాడఁగం • దిట్టరా నేటికి
నెత్తాలనాడఁగం • దిట్టయయ్యె
నెఱసరి తెగలెన్న • నెగడయ్యె నేటికి
నెఱసరి తెగలెన్న • నెగడనయ్యె
తే. హత్తిచెక్కుళ్ళనీటిని • హత్తితడిసి
నట్టి రాదారి, నడయాడ • నట్టెడచేట
హత్తి చెక్కుళ్ళనీటిని • హత్తితడిసి
నట్టితాదారి నడయాడ • నయ్యెనకట. 89

టీ—కానక=చూడక అనగా లేక, కానక=అడవికే, ఏవార్థకము; జెట్లండక=నీరులయందను, చెట్లండక=చెట్లదగ్గర, నెత్తాలు=మేడలపై చోట్లు, కొండలపై నేలలు, నెఱసరి తెగ=శూరసమూహము, లేక సింహసమూహము, హత్తి=హస్తి (ఏనుగు) రాదారి=రాజమార్గము, తాదారి=తాళ్ళమార్గము, అచట=అడవిని.

ఉ. రాయని తండ్రి! కంటుణఁచే • రాయని! తల్లియనంగ నింత, కా
రాయని, చెంతఁజేరి కన • రాయని, నేననికానకంచి నా
రాయని, దాచే నేలయన • రాయని, నా రతనాలతిట్ట కా
రాయని, యేడ్చిచేరె నిల • రాయనిరా, తెఱగంటిరాయనిక. 90

టీ—కంటు=పగ, నారత...కా=నారత్నముల కుప్పగాదు?

—• సీతారామలక్ష్మణులు గంగందాటుట •—

క. చేఁగ దలిర్చఁగ నక్కడ।నాఁగఁటిచాల్పున్న నాఁతి • నాయండెంతే
సాఁగిచేదలేటిదాటం।గాఁ గనఁగఁ, గలానఁదగిన • గద్దరియంతక.

టీ—చేఁగ=చేవ (సత్తువ), నాఁగటి...నాయఁడు = రాముఁడు, చేదలేఁటిక = ఆకాశవాహినిని, (గంగను) కలానక=కలమున, ననగా నోడయందు, తగినగద్దరి=ఉన్న గుహుఁడను పల్లెవాఁడు.

ఉ. తాతిని వాఁతిగాఁగఁ దనరం, జెరిగించిన దంటకా, లికే
లాతిని జేయలేదని, కలాన కెడందఁగలంకి, గ్రిద్దనం
జేతినిసాచి రాచే నెల • సీతక గాళ్ళఁగడింగి తాలిచెక
నాతినిఁ దాల్చఁజేసె, నిల • నాయనికాల్కడనీటి, నేటిలక. 92

టీ—ఆలాతిని...దంట=పాషాణమును, నహల్యగాఁజేసిన రాముని యొక్క, కాలు=పాదము, ఏలాతిని=ఏయితరవస్తువును, చేయలేదని=మనుష్యరూపముగా మార్పలేదాయని, కలానకుఁ = తనయొద్దకు, ఎడందఁదలంకి=మనస్సులో జడిసి అనగా రాముపాద మీయోడ నెక్కడ మనుష్యునిజేయునోయని కడిగి తత్పాదజలము భార్యాసహితముగ శిరమున ధరించెనని భావము.

ఉ॥ జాలరిరాయఁడంతఁ దన • జంటఁ గలాన నిలంగఁజేసి నీ
ర్జాలఁటఁదాటఁజేసె నిల • రాయని, నయ్యలకన్నె, లచ్చనం;
జాలఁగఁ, దారఁటంగదలి • జాలరినెంచి పేనంగ; నేలజే
జేలఁటఁగాంచి యెంచఁజన • చేతల రాయఁ డతింగె నాదటన్. 93

టీ—జాలరిరాయఁడు = గుహుఁడు, కలానిలంగఁజేసి = పడవయందు నిలుచుండఁజేసి, నీర్జాలు=గంగానదిని, ఇల...లచ్చనం=రాముని సీతను, లక్ష్మణుని, నేలజేజేలు=భూసురులు.

ఆ. వె. చిట్టకిల్లనంగఁ • జెల్గిన నన్న చేఁ
దగిన గట్లతేని • దరిసి దాని
నెక్కి లచ్చినన్న • యింకన్నె లచ్చన్న
నిలచి రచేట నంతఁ • గలకఁజెంది. 94

టీ— చిట్ట=చిత్రము, ఇల్లు=కూటము, (చిత్రకూటము)

—• భ ర తు ని రా క డ •—

మత్తకోకిల. తాతయింటన నిల్పినట్టిపి• దంట గద్దరికైక క
న్నాతనిం నగఁజీర నాయన • యాజికిం దెఱఁగంటి న
ట్టాతఁ డంచెడి చేతలన్నిఁటి • నంతటం దనరారఁగా
నాతఁడిం పెరిగించి కానల • కన్న యేగె నటంచటన్. 95

టీ—తాతయింటన్=కేకయదేశాధీశుఁ డగు యుధాజితు నింటియందు, కైకకన్నాతనిన్=భరతుని, అజికిన్=అజమహారాజు కొడుకైన దశరథునికి, తెఱ...న్నిఁటిన్=దశరథుడు స్వర్గముజెందు పనులు, (పితృకర్మ) అన్న=రాముఁడు.

శా. జందానం గలకంది కంది, తనతం•డ్రిందల్లి నెగ్గాడి, నే
నిం, దానర దగ దన్న లేనియిలు, నం • చెంతేని నన్నేలరా

ఛందానం దగినట్టి దంచేటేఁగి, తే•జేరంగ నన్నుం దగం
గం దా నంతటఁ గాంచియెంచి తనరా•కం దాచే కేయాడితాన్. 96

టీ—డెందానం=హృదయమందు, కలక=కలవరపాటు, అంది=పొంది, కంది=కృశించి, అన్న లేనియిల=రాముఁడు లేనిభూమిని, ఆనం దగదు=పొందగూడదు, అన్నేల...దానక=ఆ రాముని వలెనె, తగంగక తగునట్లు, తాక=తాను (భరతుఁడు)

—• రాముఁడు తండ్రికిఁ దిలోదకాలిడుట. •—

తే. తండ్రి తనచెలి తెలఁగంటి • దణినిగాంచె
నేగె నన్నంత సీతతోఁ • డెదఁ గయినిడి
కలఁచినట్లెంతయేని దాఁ • గస్తిఁజెందె
నలిసి లచ్చన్న చిన్నత•నాన నేడ్చె. 97

టీ—తండ్రి=దశరథుఁడు, తనచెలి=తన మిత్రుఁడు, తెలఁగంటిదణి=దేవేంద్రుఁడు, కస్తి=కష్టము;

తే॥ అన్న లచ్చన్నలం దేర్చె • నాతఁడంతఁ
గలసి లచ్చన్న నిలరాయఁ • డంరఁదండ్రి
కాలి జేజేల చక్కని • నందఁదగిన
చేత లన్నింటిజేరిగించెఁ • జెలిదరి నిడి. 98

టీ—ఆతఁడు=భరతుఁడు, అన్న...దేర్చె=అన్నదమ్ముల (రామలక్ష్మణుల) నోదార్చెను, ఇలరాయఁడు=రాముఁడు, జేజేలచక్కని=స్వర్గమును, చెలిదరనిడి=సీతనుదగ్గరనుంచి.

ఉ॥ అంతటఁ గైకకందెనసి • నట్టి రహిందనయన్నఁ జేరి, యీ
రింతటఁ డెంకిఁజేరి, తగ • నీ యిల నేలఁగ దేయటన్న, తేఁ
డంతటఁ దండ్రియానఁ దన • యట్టిడ దాటిన దాటరయ్య నే
లంతట నిండినట్టి, రన • నాయన కస్తినిగాంచి యంతటక. 99

టీ—కైకకందు=భరతుఁడు, ఎనసి...రహిక=కలిసిన మైత్రిని, తనయట్టిడ=తనవంటివాఁడె, తండ్రియాన=జనకాజ్ఞ, నేలం...రన=భూమియంతట నున్నజనులు, కస్తి=కష్టము.

మ॥ తనకల్కిందన నిచ్చనిచ్చటనె చెం•తంజేరి తాఁ దెల్చి, ల
చ్చనకం తంతట జెంటనిల్వనఁగ, రా•చం, దాతనింగాంచి, సం

తనగాఁ, గాళ్ళఁదగిల్చి చేర్దగినజేం•టం జేతికందిచ్చి, యం
చినదానేగెఁ గడంక నన్నగని జే•జేల్ జేసి యాంతం డటన్. 100

టీ—తనకల్కిన్=సీతను, తనన్=రాముని, ఇచ్చెన్=కోర్కె
తో, తాన్=తాను (భరతుఁడు) లచ్చన...నగ=లక్ష్మణునకుఁ దో
డుగానుండుననగా, రాచేందు=రాజచంద్రుఁడు (రాముఁడు) కాళ్ల...
జెంటన్=పాదములదొడుగుకొని వెళ్ళఁదగిన జోడు (పాదుకలు)

—• భరతుఁడు నందిగ్రామము జేరుట. •—

క. నగరంజేరక కస్తిని । దిగకంటందగిన జియ్య• తేజీసన్నం
దగ నలరారిన చెక్కని । నగరంజేరి యిలనేలె • నలినతఁడంతే. 101

టీ—తిగ...జియ్య=మూఁడవకంటిచేత నొప్పినప్రభువు (శివుఁ
డు) తేజీ...నగరన్=వానిగుఱ్ఱపుపేరుతో నొప్పిన చక్కనినగరము,
అనగా నందిగ్రామము.

—• అనసూయ యంగరాగము లిచ్చుట. •—

ఆ. దారి, నత్రి, జేడల•దారి తేఁ డాతని । చేడె చేసిన కయి•సేతలన్ని
తనర నేల•కన్నె తానంది యన్నేల । కన్నె రాయఁ డంత•గడలిసరగ.

టీ—జేడల...తేడు=ఋషిశ్రేష్ఠుఁడు, ఆతనిచేడె=ఆయత్రి
మునిభార్యయైన యనసూయ, కయిసేతలు=అలంకారములు, నేల
కన్నె=భూమికన్య(సీత)

—• దండకారణ్యవర్ణనము •—

సీ. లేళ్ళచే, హత్తిత•త్తళ్ళచేఁ గణితిత
గళ్ళచే, సత్తిత•త్తళ్ళచేతఁ
దాళ్ళచే, నెఱరస•దాళ్ళచే, దాకన్నె
రేళ్ళచేఁ జిన్నలఁ • జీళ్ళచేత
నేళ్ళచే, నైన సం•దళ్ళచేఁ జెదరిన
నీళ్లచే నఱిగిన • తాళ్ళచేత
దార్లచే, తక్కల • దార్లచేతం, జెట్లఁ
జెట్టాడఁగల సర•దార్లచేత
తే॥ గేట్లకడసిలిచిన జేడ•దార్లచేత
కింగిణిని రతనాల్ దీటి • నింగిచెంతఁ

జేర్చియాడెడి కలికిచెం • చితలచేతఁ
దగినదండకిఁ జేనియెడి • తఱిని నంత॥ 103

టీ__సత్త్రిత త్తళ్లు = శక్తివాహనములు (సింహములు) లేడి లేడులు, లేళ్ళు అంతటనిల్లె.

చ. తనచెలి సీతఁ జేతఁగని • తక్కటితెక్కలి రక్కసీడఱిం
గినదెదఁగాడఁ జేసి యడఁ•గించెడి, చిల్కడరించి యాతనిం
గన లెదరేగఁగా నడఁచి • కల్కిని దేరిచి సాగియేగి తాఁ
దనతెలిగంటితాల్చి జడ•దారి తెగల్ కఱుసేత లాదటన్. 104

టీ__తక్కటి...గిన=టక్కరిదాంగరక్కసుఁడు వెళ్ళిన, చిల్కు=బాణము, తెలిగంటి=ధవళాక్షి. కఱుసేతలు = అలంకారములు, ఆదటన్=అటుతరువాత.

—* పంచవటి, శూర్పణఖచేష్టలు *—

క॥ ఏనయిన చెట్లచెంగట । జానయిన ట్లాకలాలఁ • జేరచినటెంకిన్
రానయిన యంగదలకిది। యానయిన దనంగఁగట్టి • యచేటనిలంగన్.

టీ__ఏను+ఐన=ఐనైన,అంగదలు=కష్టములు,నిలంగన్=నిలువగా.

ఉ॥ రక్కసితేనిచెల్లె, లిల•రాయనిఁజేరి, కడిందియానఁ దన్
జెక్కునియయ్యయాఁటల, హా•సంగఁగఁ దేల్చగదేయటన్న, తేఁ
డక్కడి లచ్చినంగనిన • నాయన దానిని నల్లగారఁగాఁ
జెక్కఁగఁ, గల్కి కిన్కఁగని • చెచ్చెర రక్కసితేనిఁ జేరి తాన్.

టీ__రక్క...చెల్లెలు = రాక్షసరాజైన రావణుచెల్లెలు (శూర్పణఖ) చెక్కని...యాఁటల్ = మన్మథక్రీడలయందు, నల్ల = రక్తము, కిన్క=కోపము.

—* శూర్పణఖ రావణునకు రామునివార్తఁ దెల్పుట *—

శా॥ అన్నా! రక్కసిరాయ! చెక్కసిదె నన్నున్నన్న! యన్నేలరా
కన్నా, కంటటనేగకే తఱిగ నా•పన్నట్టి, రెంతే నినిం
ద, న్నాగంగ; ఓదేల నీకడక నా•తంబు డింత కానంగలే
కన్నా! యీతఱినిన్లుచేసెఁ జెలియుం•గాఁ జేసె దాలించేటన్॥ 107

టీ—నన్నున్=శూర్పణఖను, అన్నన్న, ఆశ్చర్యము, అన్నేలరాకన్నాకు=ఆరాజశ్రేష్ఠుఁడు, నీకడక=నీధీరత్వము, ఆలించు=వినుము, ఈతఱిన్=ఈసమయము.

క. చెక్కుని రిక్కయనంగాఁ । జెక్కుని జేజేకడాని ♦ జెక్కియనంగాఁ
జెక్కందనాల కన్నిఁటి । కిక్కయనఁగ నేలతేని ♦ యిల్లా లలరెన్.

టీ—రిక్క=చుక్క, (నక్షత్రము) చెక్క...జెక్కి=మన్మధుని యొక్క గుఱ్ఱము, ఇక్క=ఇల్లు, ఇల్లాలు=భార్య.

క. ఆకన్నాచె న్నాచెన్నా కన్నాకైన కన్నె ♦ కలరెననంగా
నాకన్నియ సిరికన్నియ । కా, కన్నెఱికలదె లాతి♦కన్నెలకన్నా!

టీ—కన్నాకు=శ్రేష్ఠము, అన్నె...ఱి=ఆయందము, లాతి కన్నెలకున్=ఇతర రాజకన్యలకు.

ఉ. కానల నాకలాలఁదిని ♦ క్రాగిన నీటినిద్రాగి, కాకికి
డ్డై నలగంగఁ జెట్లనడ♦యాడెడి రాయనిసన్నదారికా
చానల దంటఁగట్టి, తన ♦ సడ్డకెసంగఁ దలంకి ఆలిచెం
దానలతాతపన్న' నిఁకఁ ♦ దాల్చఁగనేఁటికి స్రష్టదానినే. 110

టీ—రాయని సన్నదారి=రాజనామధారి, సడ్డ=తప్పు, తాత=బ్రహ్మ, స్రష్ట=బ్రహ్మ.

క. నీటెసఁగిన యాకన్నియ । నీటెంకిని సరగఁజేరి ♦ నిలిచినఁ గరి జే
జేటెంకి కెనఁగఁ జెలఁగిన । నీటెంకిని సిరికిజేతగ ♦ నీటలరన్నా! 111

టీ—నీటు=ఎనసినన్, నీటెంకిని= లంకయందు, కఱి...టెంకి= విష్ణునివాసము.

మ. అనఁగా రాచనెలంతదంట, నెదహో ♦ చ్చైచనట్టి లాగెన్ని సం
తనఁగా రక్కసిరాయ డక్కడలి నా♦నం జేరనై, లెస్సచే
తినిఁ గ్రొల్రక్కసియన్నఁజేరి యతఁడం♦తే నిచ్చవగ్గించి, కాం
చి, నిగా నాతనిదైన గ్రిచ్చిడిగినన్ ♦ జేజేలకంటిట్లనెన్. 112

టీ—రక్కసిరాయడు=రావణుఁడు, కడలిన్=సముద్రమును, ఆనన్=దగ్గరకు, లెస్స...యన్నన్=సుబాహుని యన్నయైన మారీచుని. జేజేలకంటు=దేవతలవిరోధి (రావణుఁడు)

ఉ. ఏనయినట్టిచెట్లకడ ♦ నెక్కటిరాచెగయాలి నిల్చి నాఁ
డేనయినట్టిదెంచెకతఁ♦డేకద చెల్లెలిఁ జెక్కె నిన్న నే
రానయినట్టి కస్తికిది ♦ రా, నెఱతెన్నన నాగయాలికిం
కేనయినట్టి దింతటన ♦ యేనెఱిగించెద నాలకించెటన్. 113

టీ__ఏన...కడ=పంచవటిదగ్గర, ఎక్క...యాళి=ఒకరాజ ధూర్తుఁడు, కస్తికి=ఆపదకు; నెఱతెన్ను=నిండుదారి, ఏనయినట్టిది=నేను రావణాసురుఁడనని.

—• మారీచునిరాక •—

క॥ కాదనక లేడినై చని । నీదంటతనాన నచట • నెఱినడయాడన్
రాదణి కలికికినై ని।న్నాదట దానంటిరాగ • నట నాచెలినిన్. 114

టీ__రాదణి=రాజశ్రేష్ఠుఁడు, దంటతనము=నేర్పుతనము.

శా॥ తేరింజేరిచి తెచ్చిలంకనిడె దెం•తేనాఁగ, రాకాసి స
ర్దారిం, జే, నదలించి యిట్టినడకల్ • రాదెంచే, నన్నన్న! నే
ల్దారింజేరఁగ నాకడిందిచేనలే•దా? రాజేడల్దారి సిం
గారించెంగల జెన్నె నేల; ననఁగి•న్కన్ రక్కసీఁ డాతనిన్. 115

టీ__ఎంతే ననఁగన్=ఎక్కువగా ననగా, రాకాసిసర్దారిన్=రావణాసురుని, రాజేడల్దారి=రాజర్షి (విశ్వామిత్రుఁడు)

ఉ॥ కాంచి కడిందిలెస్సయిన • కైగలరక్కసిరేని యన్నఁ, గా
రించిన నెట్టకేల కెది•రించిన నెగ్గని కేలసింగిణిం
గాంచిన నేలతేని నఁటఁ•గాంచినలాగయియేగె, నాతఁడ
ట్లించినలెస్సకేలతని • యన్న యెదంగల కందిలేడినై. 116

టీ__లెస్స...యన్న=సుబాహునియన్న (మారీచుఁడు) కేల...తేని=కోదండపాణిని (రాముని)

—• సీత పైడిలేడినిం గోరుట •—

పంచచామరము

కడానిచాయఁదేరి, గాలి • కత్తలానికంటె, నే
కడాని జెంగజొచ్చినం, జె•గాజిగిం జెలంగి తే
న్కడాని నిల్చినంత సీత• కాంచితేని నెచ్చటన్
గడానిలేడిఁగానదీనిఁ • గట్టి యాడఁదెచ్చెదే॥ 117

టీ__కడా...దేరి=బంగారుచాయతోనొప్పి,గాలి...కంటెన్=వాయుదేవుని వాహనమైన లేడికంటె, ఏకడ+అని=ఏదిక్కునతగిలి తేన్+కడ+అని=రాజేదిక్కునవిల్చి

క॥ కడఁక నన నంతఁదాటక। నడఁచినతేఁ డల్లలేడి • నంటిచేనంగాఁ
గడఁగనది యెల్లెడల దన। నడచిట్టెలడరఁగ దాటి• నలినలయించెన్)

టీ__తాటకనడఁచినతేఁడు=తాటకనుద్రుంచినవాఁడు (రాముఁడు నడచిట్టలు=నడక యొక్క చిత్రములు.

ఉ. రెచ్చిన కిన్కఁ రాయఁ డర • రే! యిదియెక్కడి కల్లలేడి యం
చేచ్చిన దానిగండడఁగ • నెక్కటి చిల్కడి నేలరాల్చఁగా
లచ్చన! యంచెడంగె నది • లచ్చన! యన్నసడిం దడాల్నఁ దా
రచ్చట నాలకించి రెద • నయ్యలకన్నె కలంగె తేనికై. 119

టీ. రెచ్చినకిన్కన్=హెచ్చిన కోపమున, కల్లలేడి=మాయామృగము, లచ్చన!=లక్ష్మణా! సడిన్=చెప్పుడును, తారు=వారు (సీతయు, లక్ష్మణుఁడును)

చం. కలఁగి నెలంత, లచ్చనఁ ద • గంగని, విన్నె తలంచె దాయచే
నలఁగిన జోడనాయెదఁ, గ • నందగె నీవయినట్టి యన్న; నా,
దలఁగఁడ? చాయతేఁ డతని • దారిని తేనికిఁ గస్తికల్గినం
గలఁగ కటన్న నన్నలిగి • గటిగనాడి కలంచె లచ్చనన్. 120

టీ— దాయ=విరోధి (మారీచుఁడు) చాయతేఁడు=ఛాయాపతి (సూర్యుఁడు) అన్న+అల్గి= సీతకోపగించి.

—• రావణుఁడు సీతం గొంపోవుట •—

మ. కలికిం డించి తనంత నంతఁ జనఁగాఁ • గాళ్యాడ, కారాయఁ డం
దలి చెట్టారసి, యేగ గారడిజేడల్ • దా రీతఁ డేనాఁగఁ, జాల్
తలలంగల్గిన రక్కసీఁడట నెలం • తం డాయఁ గ్రొల్గంటి తాఁ,
దలఁగ్రేఁజేర్చి యెఱుఁగఁ గల్కి తెఱఁగా • తం డడ్గ, న, న్నిట్లనెన్.

టీ—గారడి...నాఁగ=మాయాముని యీతఁ డేనన, చాల్... సీఁడు=పఙ్క్తిశిరుఁడు (రావణుఁడు) ఆతం డడ్గ=ఆతఁడడుగఁగా, అన్న=స్త్రీ (సీత)

ఉ. హా త్రితి లచ్చెనన్నఁ దెఱ • గారసి; నాయన సన్నతండ న
న్నె త్రి, తినంగ నిచ్చికనె • నీరల లాఁగెదియన్న నాతఁడే
నె త్రితి నేల తేరిఁ గల • ఫేలికగట్టఁట దాయ రాయ లీ
క త్రిలినంగనైకి జేత • గానని చొల్లల దిట్ట నేననెన్. 122

టీ—హా త్రి...రసి= రాముని విధమారసి యాయనను బొందితి, నాయన సన్నతండ=తండ్రిపేరువాఁడు (జనకరాజు) ఈరల=మీ

యొక్క, లాగు=విధము. చేొల్తలదిట్ట=వరుసతలలధీరుఁడు (రావణుఁడు) జేతగానని=సరిలేని.

—♦ జటాయువు రావణుఁ దాఁకుట ♦—

క. అనఁ గలికి తలఁకి నేలం। దనరారఁగజేర, నాకెఁ ♦ దనతేరిని సం
తననిడి చెలియడలఁగ నా। యనజేనఁగా గ్రిద్దరాయఁ♦డాతనిదాకెన్.

టీ—అనం=నేనే రావణుఁడ నను నప్పటికి, కలికి=సీత, తలఁకి=జెడిసి, గ్రిద్దరాయఁడు=గృధ్రరాజు=జటాయువు ఆతనిఁదాకెన్=రావణుఁదాకెను.

ఉ. తాకిన, దాని, నాని, యని♦దండిగఁజేసి కడిందితెక్క, కా,
ళ్ళాకడఁ గత్తిచే నఱకి ♦ యాదటఁ జిల్కనెలంత డేగగం
డాకలిఁ గాలఁ దన్ని చేని♦నట్లుతఁ డాచెలిఁ గాంచియేగఁగా
నాకడ చీరఁజించి నగ♦లందిడి కట్టి నెలంత చెంగటన్. 124

టీ—దానిన్=జటాయువును, తెక్కకాళ్ళు=కాళ్ళుతెక్కలు చిల్క...నట్లు=ఆకలిచేత, మగడేగ చిలుకవెంటిని దన్నుకొనిపోవునట్లు. చీర...కట్టి=కట్టుచీరఁజించి నగలందుంచికట్టి, నెలంత=సీత.

కం. గట్లదణిముంద నిలిచిన। చెట్లం జెరలాడెడితెగ ♦ జియ్య కనంగా
గట్లదర నడలి జారెచె। నట్లారాకాసిరాయఁ♦ డతిగి నెలంతన్. 125

టీ—గట్లదణి=పర్వతశ్రేష్ఠుఁడు (ఋశ్యమూకాద్రి), చెట్ల... జియ్య=వృక్షచరనాయకుఁడు (సుగ్రీవుఁడు) అట్లా...లంకన్=రావణుఁడు సీతంగొంపోయి.

కం. తనలంకనేలదగ్గర। ననతీగలటెంకియై త♦నర్చిననేలం
దనరంగనిడి యెఱచి దిం। డ్లనఁటంగాయనిడెఁదన్నె ♦నయఁజేయంగన్.

టీ—నన...నేలన్=పూలతీగలకు నెలవైనచోఁట ననగా నశోకవనియని యూహ.

ఉ. చేడియ లంకడాయ; నఁటఁ ♦ జెచ్చెర తోటకదాయ యాదట
స్లేడియడంగఁ దిత్తి తన ♦ సీటలరారిన కత్తిఁజెక్కి, రా,
నాడనె లచ్చెనం గడఁక ♦ సారసి కాంచి నెలంతడించి యా
జోడనె, రాగనేలయని ♦ సారెకపల్చి, కడిందితేఁడనన్. 127

టీ—తాటకదాయ=రాముఁడు, లేడి...చెక్క=చేర్చిన లేడి చర్మము గత్తిఁగుర్చి రాఁగ=వచ్చుచుండఁగా, తేఁడు=రాముఁడు.

—♦ రాముని విచారము. ♦—

ఆ. ఏకతాన నింతి ♦ నేకతానండించి। రానయిన దెఱింగి ♦ రానయినదె
కీఁడటంచె డల్ల ♦ గీఁడడంచేం, గల్ల। లచ్చెన యనె నన్న ♦ లచ్చెనన్న.

టీ—ఏకతానన్=ఏవిధమున, ఇంతిన్=సీతను. ఏకతానండించి=ఒంటరిగావిడిచి. రానయినది=వచ్చినది,ఎఱింగి=తెలిసి, కీఁడు=ఆపద, రానయినదె=రానున్నదె, అటంచున్=అంచు, అడల్ల=భయముచేత, లచ్చెనన్న=రాముఁడు (లక్ష్మణాగ్రజుఁడు), లచ్చెన=లక్ష్మణా! అన్న! కీడున్=ఆపదను, అడఁచేన్=పోగొట్టను, కల్ల=కలుగుదునా? అనెన్=అనెను.

క॥ అంతటఁ దెంకికిఁజేని తేఁ। డంతట నిల్లాలినరసి ♦ హారిహారి! చెలి! యే
క్రింతలఁ జింతల జెంతల। చెంతల నడఁగితనిక స్తి ♦ చే నిట్లడలెన్.

టీ—అంతటన్=తరువాత, దెంకికిన్=ఉన్నచోటికి, క్రింతలన్=మార్గములను, చింతలన్=చింతచెట్లను, జెంతలచెంతల=గయ్యాళులదగ్గర, కస్తి=కష్టము.

ఉ. కాడలఁ గడ్డలిడ్డఁ దిని ♦ కానలఁగ్రాగిన నీఁటిఁద్రాగి, లే
నీడల గడ్డ ఊ యని, గ ♦ ణించేక కట్టినయట్టిచీర నీ
జోడల నెజ్జఁజేసి, నిఁ ♦ జోలితి నన్నెటిహ త్తికల్కి! యే
జోడలనేగితే కనక ♦ సారె కడల్లఁ దడాల్ల రాగదే. 129

టీ—అడల్ల=భయముచేత, తడాల్ల=తొందరగా, రాఁగదె=రావే.

క. రాకలికీ! నాయెడకనరా? కలికి నడల్ సెలంగ ♦ రారాద యిటన్?
రాకలికి యిట్టిదని, నగరా ?కిలకిల జేడలదారి ♦ రాకలికితెగల్. 130

టీ—రాజకాంతా! గలికినడల్=మనోహరమైన నడకలు, జడ...తెగల్=మునిశ్రేష్ఠులకాంతలు, కిలకిల నగరా? కిలకిలమని నవ్వరా?

ఉ॥ దాయని దిట్టిదేటి సర ♦ దాయని, నాయెడ కం దనంగ రా
దాయని, గన్నడించె నస ♦ దాయని, యక్కటికానఁగాంచేరా

దాయని, తేనిఁగాంచేఁదగ♦దాయని నేలనెలంత చిన్ని కం
దా! యని తండ్రిగానఁ జేనె♦దాయని, సీత! కనంగ దాయనే? 131

టీ—కందు=దోషము, అనదా = కొంచెమా? దాయనే= విరోధినా?

సీ. కనరాద? యీరల♦కడకిచ్చుసిరిగద్దె
తీగెలారా! నన♦తీగెలార!
చేనరాద? యీరల ♦ జేడలసిగదారి
చేడెలారా! చిల్క♦చేడెలార!
తినరాద? యీరలఁ ♦ దీము నైనయనంటి
కాయలారా! దాఁక♦కాయలార!
యనరాద? యీరల ♦ యండనిల్చినతాళ్ళ
తిట్టలారా! చెట్ల ♦ తిట్టలార!
తే. కాంచేఁగారాద? నెఱదంట♦గాణలార!
జేంకఁగారాద? సెలయేటి ♦ లంకలార!
జేంటఁగారాద? తెఱగంటి ♦ దంటలార!
నీడగారాద? యిలకన్నె ♦ యీడెలార! 132

టీ—సిరి...లారా=తామరతీగెలారా, సిగదారి=శిఖావళము (నెమలి), అనంటి=అరఁటి, దాఁక=దాక్షు, గాణ=పాటకాఁడు(పోఁటకత్తె), తెఱగంటి=వేల్పు, ఇలకన్నె= భూమికన్య (సీత), ఈడెలు= ఒకజాతి చెట్లు.

ఉత్తరగర్భితార్థ చిత్రగీతము

తే. కనఁగనైనది, యా? యంద♦కత్తె సీత
నేలదారిరాయఁడ! కాన ♦ నేలయంద
యేకతాన నాచేజారి ♦ యిచట నంత
నంత నడయాడ నీచేత ♦ నడ లడంగ. 133

టీ—నేలదారిరాయఁడ=పర్వతశ్రేష్ఠుఁడా! (లేక) రాజశ్రేష్ఠుఁడా! ఏకతానఁ=ఏకతమున (ఏకాంతమున) ఒంటరిగా, అడలు= భయము.

ఉ. ఏ, నికఁ బాళఁజాల నని♦యేని కడింది కడంక నల్లనాఁ
డేనికఁ గాచినాతఁ డని♦యేని, కలంక నడంచి కాయఁ గం
టని, కనంగ నేఁ దగితి ♦ నేని కడ న్నడచేతసీత, నీ
కేనిక!•సాటియైనదని♦యేని కనం జేరిగిం చిఁకం జెలిన్. 134

టీ—ఏనిక...దని=గజేంద్రుని రక్షణఁజేసినవాఁడని,నడచేత= పాదగమనముచేత, చెలిన్=సీతను, ఇఁకన్=ఇంకను....కనంజేరిగించు=కనఁబడునట్లు సేయుము.

ఆ. కలికియఱగఁ జెంతఁ♦ గలిగిన కతన నీ
కానలెంచె రా, న♦గళ్ళును తగ
ఱాతితిట్టలె, నెల♦ఱాతి తిన్నియలాయెఁ
గడిఁది తిండి కాయ♦గడ్డలాయె 135

టీ—కలికి=సీత, అఱగన్=నగముగా, నేనఁగా, నర్ధనారిగా, రానగళ్ళు=రాజనగరములు, నెలఱాతితిన్నెలు=చంద్రకాంతశిలా వేదికలు.

—* లక్ష్మణుఁ డన్న నోదార్చుట *—

క. అని యట్లడలెడియన్నం। గని లచ్చన దీని కింత ♦ గా, నీ రడలం
దనరారఁ దయ్య్యా రా ఊఁడని దిట్టతనాన నడర ♦ నది లగ్గిడెడిన్.

టీ—లచ్చన=లక్ష్మణుఁడు, ఊరు=మీరు, దిట్టతనానన్= ధీరత్వముచేత, లగ్గ=మేలు.

ఉ. చించేన నేలఁ? దాతతల ♦ చిద్రిలఁజేయన? యీజేగాల గా
లించేన? నేలదారి, వద♦లించేన? లేనెల దారిఁజేర గా
రించేన? చాయరా, నెలల ♦ రేచ్చెడఁగించేన? గాలినేస్తిఁ గ్రి
క్కించేన నన్నిఁటిం, గలికిఁ ♦ గీడఱగాఁ, గనఁ జేయ కేగినన్. 137

టీ—తాత=బ్రహ్మ, నేలదారిన్=భూమిధారి (శేషుఁడు) లేనెలదారి=బాలచంద్రధారి (శివుఁడు) చాయరా, నెలలన్=సూర్య చంద్రులను, గాలినేస్తి=వాయుసఖుఁడు (అగ్ని)

—♦ రాముఁడు సీతావార్త జటాయువుచేత వినుట ♦—

మ॥ అనఁగా దిట్టతనాన సంతసిలి తా♦ నయ్యయ్య నగ్గించి, సం
తనగా ధారిని నేగి దాశరథి చెం♦తం జెట్లఁ గాల్ తెగ్రించఁగాఁ

జేనఁగాఁజాలని తెక్కదారిఁగని యెం•చెం గారడీఁ డిద్ది క
ల్కినిఁగారించి చేనంగలేనికరణిం • గ్రిందయ్యె నిందం చేనన్. 138

టీ__అయ్యయ్యన్=అలక్ష్మణుని, కాల్ త్రెంచేఁగాన్=కాళ్లను నఱకఁగా, తెక్కదారిన్=పత్రిరథము (పక్షి, అనగా జటాయువని యూహ)

ఉ॥ రాయనికద్ది యిట్లనియె • రాయఁడ! చాలఅదాల రాచరే
రాయనినేస్త్రి నే, నిచట • రక్కసియేలికసీత, నంది, రే
రాయని దారినేగ, నల • రాచెలికైయని నాగినానటం
చాయన యింతనేనె నక•టా! తననేటికి దాచె నీ కిటన్. 139

టీ__చాల...నేస్త్రిన్=పంక్తిరథుఁ (దశరథు) డనియెడి రాజచంద్రునిమిత్రుఁడను, రేరాయనిదారిన్=చంద్రమార్గమునందు (ఆకాశమందు), రాచెలికై=రాజకాంత=సీతకొఱకు, తనన్=నన్ను.

—• జటాయుస్తవము •—

ఉ॥ ఎన్నఁగలేనియాంగదల • నెన్నిఁటి నందిన నేలదారి కే
నెన్నఁగఁజిక్కనట్టిరిని • సీరలసీయెడఁ గల్కిజంట నే
దిన్నఁగఁ గాంచఁగల్గెనని • తేఁటఁగనాడి కడింది క్రొచ్చెదం
దన్నఁగ, నెన్నె; నద్దితగఁ • దక్కరిరక్కసిఁ జెక్కినట్టిరిన్. 140

టీ__అంగదలు=కష్టములు, నేలదారి=శేషుఁడు, కల్కిజంటన్=సీతదగ్గరగ, తక్కరి...నట్టిరిన్=టక్కరి రాక్షసియైన తాటకఁ జెండినటువంటి రామునిని.

సర్వలఘు. సీ॥ దిరిసెన ననసిరి• దెగడెడి జిగిసిరి
దెనతెగ నెరయఁగఁ • దిరిగెడిదణి!
సరిసరియని నెర•సరితెగ లఱరఁగఁ
జెనఁటితెగల నడఁ•చిన సిరిగని!
అరితితెగలఁదఱి • నరసి సిరిని నిడి
నెనరడరఁగనెడి • నెఱిగలదణి!
తెలియక, యిలతలఁ • గలదణికిని, జెత
గనని, కతల గలి•గిన యిలదణి!

తే. చెనఁటితెగ, లిలఁగలఁచిన ♦ సిరినిలిచెడి
కడనగలిగిన దణి, తగ♦నడిగిన నల
చెనఁటితెగఁ నడచేఁగఁ గలి♦గిన సిరిదణి
యని యెఱఁగి చేనె, నది, చెడ♦కడరెడ కట. 141

టీ—నెరసరితెగ=శూరసముదాయము, చెనఁటితెగ=దుర్మార్గులగుంపు, అరితి=అర్థి; ఇల...దణి=శేషుఁడు, సిరి...దణి=పద్మోద్భవుఁడు (బ్రహ్మ) చెడక+అడరు+ఎడకున్+అటన్=పరమపదమునకు

—♦ కబంధవధ. ♦—

ఆ. అంత నేలరాయఁ ♦ డాతెక్కుదారిని। హాళినెంచి దాని ♦ కగ్గిచేత
లన్ని దీర్చి, దాని♦ కాఁదటఁ దలకాంచు। తెగిసరక్కుసిఁగని♦ తెగఁగనేయ.

టీ—నేలరాయఁడు=ధరణీశుఁడు (రాముఁడు), హాళి=సంతసము.

కం. తెలుఁ గంటితనానందన। తెలుగలరాకాసి చేన్న ♦ తెన్నలయిలరా
తెలుగంటితేని కాతం। డెతేఁగించి యతెంగె సరఁగ♦నెక్కుడికేనిన్.

టీ—తెలుఁగంటితనానన్=దేవత్వముచేత, ఇలరా...తేనిన్=రాజదేవేంద్రుని (రాముని)

—♦ శబరివిందు. ♦—

ఉ॥ ఆయన చేన్న రాచేనెల ♦ యాందటఁ జెంచిత చెంతకేగ, నా
రాయని కాకె కాయలిడి ♦ క్రొచ్చెఱ లచ్చెన కిన్నియిచ్చి యా
రాయల నెన్ని, ఛాయచెలి ♦ రాయని కందిటఁ గట్లతేనియం
దీయెడ నిల్పె నీ రచేటి ♦ కేగిన తల్చినచేత యయ్యెడిన్. 144

టీ—చెంచిత=శబరి, ఆకె=ఆమె (శబరి) ఛాయ...కంఁదు=ఛాయాపతియైన సూర్యునికొడుకు సుగ్రీవుని, గట్లతేనియందున్=ఋశ్యమూకమందు.

కం. అని తెలియఁజేసి చెంచిత। యనిచిన రెండక్కరాల♦నలరినసన్నం
గనినట్టి "లచ్చిగద్దెలఁగని" గని దాని దరిచెట్ల♦కడనడచిరనన్. 145

టీ—రెండ...గనిన్=రెండక్షరాల పేరుగలిగిన పద్మాకరమును, (పంపాసరోవరముకడ.)

కం. అనివిండి జేడలదారిని। గని యాగొడ్డింల్ల టెంకిఁ ♦ గలిగిన జేడదా
రినెల, యఁటజరిగినకతం। దనకెతేఁగించెంగ నడఁగెఁ♦దద్ద దలిర్చున్.

టీ__అని...గని=కలహాశను (నారదు)గని, గాల్దింఁడ్ల...నెల=వాల్మీకిమునిచంద్రుని, తద్దఁదలిర్చఁ=మిక్కిలి యొప్పునట్లుగా.

__♦ ఆశ్వాసాంతము. ♦__

కం. అంతటఁ గలిగినరాయా! । యంతటికిని సాకిరైన♦యన్నిటిరాయా!
యంతటినిఁ జేసిసాకెడి।యింతంతని తెలియరాని♦యెక్కటిరాయా!

టీ__అంతటఁ=జగమంతటు, సాకిరి=సాక్షి, అన్నిఁటి=చరాచరములన్నిటి, ఎక్కటిరాయా=ఒక్కఁడవైన ప్రభువా!

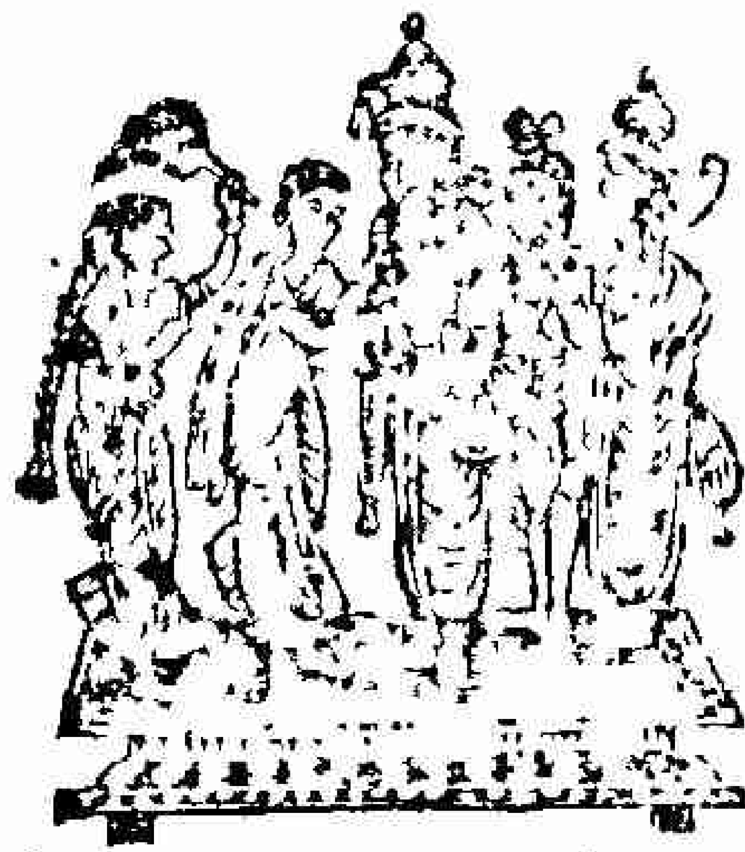
మాలిని సిరిచెలి యెదఁజేఁడా! చెడ్డ రాకాసికీఁడా!
కటిచెలిజేతకాఁడా! ♦ కట్టికి న్నంగడీఁడా!
నెఱిఁగలయెదకాఁడా! ♦ నేలకాల్లంటిజేఁడా!
నెఱిఁగలజిగికాఁడా! నీఁటదేలందకాఁడా! 148

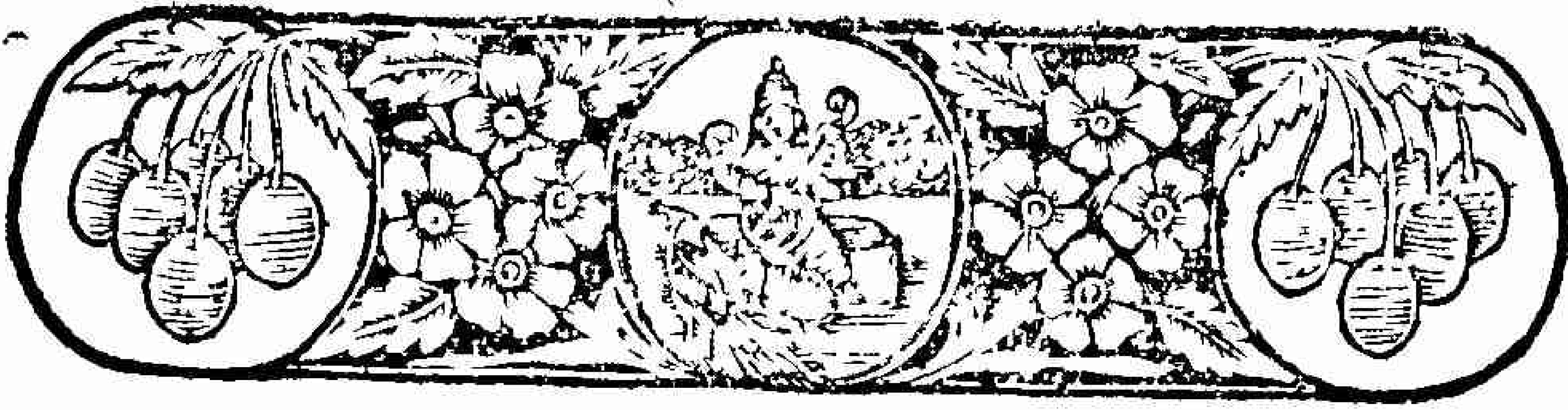
టీ__కటిచెలి = భూమి, కట్టి = అర్జునుఁడు, నెఱి = ప్రేమ, నెఱిఁ=అందమును, నీట...కాడా! జలార్ణవమునాఁడు వటపత్రమున దేలియాడు సుందరుఁడా.

గద్య.

తే॥ ఇద్ది యయ్యరాజని యొడి ♦ యింటిసన్నఁ
ధగినశేషయ్య కంపయి ♦ తనరినట్టి
యాంజనేయాఖ్యుఁ జెలగిన ♦ యతనిచేత
నెసఁగెఁ దాశరథిచరిత్ర ♦ నెక్కటికత. 149

టీ__అయ్యరాజు=అబ్బరాజు, ఇంటిసన్న=ఇంటిపేరు, శేషయ్యకందు=శేషయ్య కొమారుడు, ఆంజనేయాఖ్య=ఆంజనేయుని పేరు (హనుమంతరాయశర్మ) ఎక్కటికత = ఒక్కకథ అనగా మొదటి కథయనిసూచన. ఇది ప్రథమాశ్వాసము,ఎసఁగెఁ = వ్యాప్తమయ్యెను.

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః.

అచ్చాంధ్ర, నిరోష్ఠ్య, నిర్గద్య, దాశరథి చరిత్ర.

ద్వితీయాశ్వాసము

శ్రీయనఁజేలిలకన్నియ
కై యజుచెలివంటతేని • యలసింగాణిం
డాయఁజేనిరాల్చి, రాఁచెలి
చేయంటినదిట్ట!యఱితి • జేజేచెట్టా!

టీ—శ్రీ=లక్ష్మి, అజుచెలి=అర్ధనారి యొక్క, సింగాణి=విల్లు, రాచెలి=సీత, అఱితి=అర్థి. జేజేచెట్టా=కల్పవృక్షమా! (అడిగినదాని నిచ్చువాఁడ!)

క॥ తెలియంగ నాలకిం చేఁట, । కలిగినకత; గాలిదిండ్ల • గద్దరిటెంకిం
గలిగినజేడదారి, కఁటం! దెలిజేడదారినెల యిట్ల•నియెఁ దెలియంగన్. 2

టీ—గాలి...దారికిన్=వాల్మీకికి, తెలిజేడదారినెల=తెల్లనిముని (నారదుఁడు.)

—* సుగ్రీవుఁడు రామలక్ష్మణులఁగని భీతిల్లుట *—

సీ॥ చెడని నిగాఁగన్న • జేడదారి రాచే చి
న్ని యలచే, రాఁచేచి•న్ని యలచేత
ననయాఁటెకాని నె•న్నఁగఁజాలినట్టియం
దాలచేఁ, దెలిజన్ని•దాలచేత

నెఱసరితెగల గం • డిత్రించేఁజా లీఁటెదం
డాలచే, నెఱకచ్చ • డాలచేత
జంటజేజేదిట్ట • లంటితాల్చినసింగి
ణీలచేరిక సింగి • ణీలచేత

తే॥ జాలుఁదగి చెట్లనీడల • జాడలఁ జెర
లాడెడి కడిందిరానెల • లైన నేల
కన్నె రాయని లచ్చనఁ • దిన్నయిన
యఱితిగల చెట్లదిరిగెడి • యయ్యకనియె.

టీ___జేడదారి...చే=మునిరాజచిహ్నములచేత, రా...చేత=రాజచిహ్నములచేత, ననయీఁటెకానిఁ=పుష్పాయుధుని, జంట...దిట్టలు=హరిహరులు,తిన్న...గల=మంచిగొంతుగలవాఁడు(సుగ్రీవుఁడు)

చ॥ కని, కలకేర్పఁ దిన్నఁగ నె • గాదిగఁ గాంచి కడిందిగట్ల రా
యనితలయెక్కి కాంచి, తన • యన్నయె. యిట్లనిఁ దన్నణంచేఁగా
ననిచినఁజేరి నా రిచేటి • కక్కట! యీజేడదారిచిన్ని యల్
దనరఁగ నం చేదం గలఁచి • దగ్గరనిల్చిన రాచేదిట్టలన్. 4

టీ___అనిన్=యుద్ధమునందు, తన్ను+అణంచేగా=తననుజంపుటకు, అన్నయె=అన్నయైనవాలియే

ఉ॥ కానఁగఁజేసి కేసరి జ • గాచెలికాంచిన దిట్ట కిట్లనెం
గానఁగ నాంజనేయ! తన • కంటిట కంచిన నిట్టి చిన్నెలం
గానఁగనైరి యల్లజేత • కైనిడి సింగిణిఁ; గాక సింగిణిన్
గైనడరంగఁ దాల్చెదరె! • కానల నేజేడదారి రాయలేన్॥ 5

టీక___కేసరి...దిట్టకున్=వాయుదేవుడిచ్చిన శివవీర్యమువలన నంజనకుఁ గల్గినవాఁడు (ఆంజనేయుండు) తనకంటు=తనవిరోధి (వాలి)అల్లజేత=ఆద్వయము (రామలక్ష్మణులు) సింగిణిన్=వింటిని॥

ఆ॥ కాన నచేటి కటేఁగ్గి • కాన, నేటికిఁ జెర
లాడెద రని యడిగి • యేడకేగఁ
దలఁచినది యెఱింగి • తారే రయిసజిని
యఱసిరాగదయ్య • యాంజనేయ! 6

—♦ హనుమంతుఁడు రామలక్ష్మణుల భిక్షుకవేషమునదర్శించుట ♦—

క॥ అని యనిచిన యంజనకం। దనిచిన నెయ్యాన నచటి ♦ కతిగి కడంకం
గని రాచె నెలల దాసరి।తనాన రహి నెఱఁగియని యొం♦దనరా రంగన్ ॥7

టీక—అంజనకందు=ఆంజనేయుఁడు, అనిచిన నెయ్యము=మనస్సు గలసినస్నేహము, రాచె నెలలు=రామలక్ష్మణులు, దాసరితనానన్= దాసత్వము చేత॥

ము క్త పదము.

సీ॥ చిన్నెలే కని రాచె♦ చిన్న లేననియన్న
జెడలసిగలచేత ♦ నడరనయ్యొ
జెడలసిగలఁగాంచి ♦ జెడదారి నెలలన్న
గఱినారకచ్చడాల్ ♦ కనఁగనయ్యొ
గఱికచ్చడాల్ గాంచి ♦ గట్టి జెట్టీలన్న
నెఱిసింగిణీల్ కేల ♦ నెఱయనయ్యొ
నెఱిసింగిణీల్ గాంచి ♦ నెఱసరిజేతయన్న
జేజేలచిన్నె లే ♦ చెలఁగనయ్యొఁ
గీ॥ జిన్నెలన్ని కన్న ♦ జేజేల తేజార
దాల్చి రాచజాతిఁ ♦ దనరఁ గలిగి
యెద్ది యేన్ గతాన ♦ నీకానఁదిరిగెడి
రానెలలనియూరి ♦ రహిఁదలఁచెను. 8

టీక—చినెల్చు+ఎ=చిహ్నములు, రాచెచిన్నలు+ఎ=రాజపుత్రులుజెడ...నెలలు=మునిచంద్రులు,జెట్టీలు=కు_స్తిపట్లు పట్టువాండ్రు, నెఱిసింగిణన్=అందమగువింటిని, నెఱసరిజేత=శూరద్వయము, ఎద్ది...తాన=ఏదియోకారణము, రానెలలు=రాజచంద్రులు.

క॥ కేసరి కంజనకు కలిగి। నీసరియైనట్టి రాంజ♦నేయా! యనగా
దాసరినై యార్కికడన। యీసరికి నిలిచితి నీర♦లేరని యనినన్. 9

టీక—కేసరి=హనుమంతుని తండ్రి, అంజన= అతనితల్లి, దాసరి=దాసుఁడు, ఆర్కి=అర్కునికొడుకు (సుగ్రీవుఁడు) ఈసరికి=ఇంతవరకు, ఈరలు=మీరు, ఏరు=ఎవరు.

—॰ లక్ష్మణుఁడు హనుమంతునకుఁ దన వృత్తాంతము దెల్పుట. ॰—

ఉ॥ ఆయెడ లచ్చెనన్న యనె • నాదట లచ్చనకన్న! యేరికై
యీయెడఁ జేరఁగాఁ గలిఁగె • నిక్కడ నాతఁడ కాననయ్యెఁగా
నీయెడ దంటయైన యితఁ•డే, తనలా గెఱిఁగించెఁ జక్కఁగా
నీయెడఁ గల్గినట్టికత• నేఁడెఱిఁగించి తేఁటఁ దాలకించెఁగాన్. 10

టీ—లచ్చెనన్న=రాముడు, లచ్చనకున్=లక్ష్మణునకు, ఏరికై=ఏసుగ్రీవునకై ఈయెడన్=ఈచోఁట, ఆతఁడ=ఆసుగ్రీవుఁడే, దంట...డే=ప్రజ్ఞావంతుడైన హనుమంతుఁడు, కల్గినట్టికత=మనవలనఁ బుట్టినచరిత్ర.

ఉ॥ దంటతనాన నల్కతల • దండిగ నేరిచి సత్తితేనికిం
జంటగ నిల్చినాఁడితని • జంట నె టాడినపద్దయేననం
దంటతనాన లచ్చెర త•నర్చఁగ నిట్లనె నాంజనేయ! నీ
జంటగ నిల్చి యాడఁగల • జాణన? యాడెద నాలకించెదే. 11

టీ—దంట తనానన్=నేర్పుచేత, నల్కతలన్=చతుర్వేదములను, సత్తితేనికిన్=శక్తియైన పార్వతీపతికి (రుద్రునకు) జంటగ=జతగ, హనుమంతుఁ డేకాదరుద్రుఁడని యుత్తరరామాయణమునఁ గలదు, జాణ=నేర్పరి ఆడెదన్=పల్కెదను, ఇదే=ఈపలుకునదే.

శా॥ నన్నన్నంగనె నాజితేఁడతనియాం•నంగానఁ జెల్లాడఁగా,
నన్నన్నంగడఁ జేర్చి చాత్తలలతం • డాసీత నిం దంది తాఁ
జెన్నం జెంచిత నిన్న నార్కికలడీ • చెక్కిందగంగానటం,
జెన్నం, జేడియజోడ నాతడెఱిఁగిం • చెంగల్ల నంగా నిటన్. 12

టీ—నన్న+అన్నన్=లక్ష్మణుని, రాముని, ఆజి= (అజునికొడుకు) దశరథుఁడు, అన్నన్నన్=కడన్=కడగా, దూరముగాఁ బోఁబంచి, చాత్తలలతఁడు=పంక్తిశిరుఁడు (రావణుఁడు) ఈచెక్కిన్=ఈచోటున, చేడియజోడ=సీతావార్త.

క॥ ఏతెంచెనయ్యె నని తగ । నాతండాడంగ నంత • నంజనకందా
రా, తలకట్లంగని యీరీతఱి, నారాయని కడ • కేతెంచనియెన్.

టీ—అంజనకందు=ఆంజనేయులు, రాతలకట్లన్=రాజశ్రేష్ఠులను, ఈరు=మీరు, ఈతఱిన్=ఈసమయమున, నా...కడకున్=నాప్రభువైన సుగ్రీవునికడకు, ఏతెండు=రండు.

—• రాముఁడు సుగ్రీవుఁడు నగ్నిసాక్షిగాఁ జెల్మి సేయుట •—

తోటకము॥ అనఁగా నిది లగ్గసి • యాతనిజెం
టన నేగి యతం డఁటఁ • డాయఁగఁజే
ర్చిన యార్కి నిగన్చిల • తేం, డ్రిటనా
యన, నేస్తిగఁజేసిరి • యగ్గికడన్॥ 14

విభూతి॥ తేని కంతనార్కి నీ । చేనరాల్చె సీనగల్
తానటం, చెడంగ తేఁ।డాని హెచ్చెడల్ కనెన్. 15

టీ—ఆర్కి=అర్కపుత్రుఁడు (సుగ్రీవుఁడు), ఆయనన్=ఆసుగ్రీవుని, నేస్తి=చెలికాఁడు, అడల్=భయమును అగ్గి=అగ్ని.

శా॥ నిండంగా రహిం, లెస్స యత్తీదణి తే•నింగాంఛి తానంతఁ గై
దండల్ గ్రాలఁగనెత్తి సాగిలి, నెలం•తల్ దంట, రాలచ్చిఁ, డెం
కిం, డక్కింధి, కడంక నన్న తనచే•క్కింజేర నీకేర్చుఁ గ
ట్టిండంజేరితి తేఁడ! యం, చెడల రా • యండంత నయ్యార్కికిన్.

టీ—నిం...రహిం=కోర్కినిండగా, లెస్స...దణి=సుగ్రీవుఁడు, నెలంతల్దంటన్=తన భార్యయైన రుమను, రాలచ్చిన్=రాజ్యలక్ష్మిని, డెంకిన్=నివాసమును (కిష్కింధ) అన్న=వాలి, ఆర్కికిన్=సుగ్రీవునికి.

మ॥ కలయ న్నీకతయంత నాకడఁ దగం•గా నాడి నీయన్న ని
న్నలయంజేసిన లా, గిదిట్టిదన, నీ • యన్నం దగంరాల్చి నీ
కలతం దేర్చెద, రాచెలచ్చి నిడెదం • గ్రాలంగ నీచెంత నీ
నెలతం జేర్చెద నన్న నార్కి రహిఁగం•టే? రాయడా! యంచేటన్.

టీ— నీయన్న=వాలి, లాగు+ఇది+ఇట్టిది+అన్నన్=విధమిట్టిదని పల్కిన, రాచెలచ్చి=రాజ్యలక్ష్మి, క్రాలంగ=ప్రకాశించగ, నెలఁతన్=భార్య రుమను, ఆర్కిరహిన్=సుగ్రీవుఁడు కోర్కెతో

—• వాలి సుగ్రీవుల వైరకారణాదికము •—

సీ॥ అన్నిఁటిరాయని • జన్నిగట్టైద నెంచి
కని సంతసిల్లఁగా • గలిగినట్టి
కన్నిఁటఁగలిగిన • గట్లఁడిఁతెంగెడి
జెట్టి, జేజే గట్ల • జియ్యచెంతఁ
గలఁ, సిరిగద్దెల • గని చెంతఁ జెఱలాడి
సీఁటారఁ దనసీడ • సీఁటఁగాంచి

దాయయంచేని దిగి ♦ తాఁజెలిరై తెఱఁ
గంటిరా నెలజేత♦ కాండ్రిడంగ
గీ॥ దనర నాయన్న, నన్గాంచి ♦ తండ్రియానఁ
జెట్లఁ దిరిగెడి యమ్యలఁ ♦ జేరి సంత
సాన గిష్కింధ నేలి తాఁ♦జె నెడితటిని
తేనిగానన్న, నన్జిన్న ♦ తేనిఁ జేసె. 18

టీక__అన్నిఁటిరాయనిఁ = సర్వేశ్వరుని, జన్నిగట్టు= బ్రిహ్మ, తాత జన్నిగట్టన విధాతనామములు, ఆం॥ సం॥ సంత...న్నీఁటఁ=ఆనందబాష్పములందు, గట్ల...జెట్టి= ఋషివిఱజుఁడు, జేజేగట్లజియ్య= సురగిరిరాజు, (మేరువు) సిరి...గని=కొలఁకు, దాయ=పగవాఁడు, చెలియై త్రియై (ఋషివిరజుఁడు) (త్రియగుట) తెఱఁగంటిరా= దేవేంద్రుఁడు, నెలజేత కాఁడు= సూర్యుఁడు (ద్వంద్వసమాసము) నాయన్నఁ= వాలిని, నఁ=సుగ్రివుడైన నన్ను.

శా॥ రా కన్నాక! కయాళి లేక, సరిగా ♦ రాలచ్చి నిట్లేలఁగా
రాకల్కిందన చెల్లినంటెనని, దూ♦రాకాసికంసాలికం,
దాకంటేర్చఁగ రేయిఁదాకె నన్నికై ♦ యైందిృం జేగాకై సిరిం
దాకంగా, నని నంచగాఁ జేనితి నే ♦ నాయన్న కల్లంతటఁ. 19

టీక__రాకన్నాక! రాజశ్రేష్ఠుఁడా! కయాళి= పోట్లాడుట, రాకాసికంసాలి=మయుఁడు, కందు=వానికొడుకు, (మాయావిదుందుభియన్న) వానిచెల్లి=(మయునికూతురు) మాయావిచెల్లెలు మండోదరి, ఆకంటు=ఆపగ, ఏర్చఁ=వేధింపగా.

మ॥ నడకం ద,న్నలరేయియంటి చేనఁగా ♦ నాయన్న నేనంత న
ల్కడనందందగి, రక్కసీఁడఁట దరిం♦గట్టండ నేనిల్చి ని
ల్కడగా నారయఁ గానరాక చేనఁగా ♦ గట్టండ నన్డించి చె
న్నడరంగ్రిచ్చర దాయనారయఁగ నా♦యన్నయ్య యేగెం దగఁ.20

టీక__క్రిచ్చర=తొందర, అన్నయ్య=అన్న,గౌరవార్థమన్నయ్య యననగు.

క॥ అన్న చేనినట్టి దారిని।విన్నఁగరా, నెఱచి, నల్ల ♦ తిట్టల్ జేతగాఁ
గ్రిన్నననాఁడఱేఁగిన నా।యన్నయడంగెనని యెంచి♦ యఁట నేరాగాఁ.21

టీక—ఎఱచి=మాంసము, నల్ల=నెత్తురు, తిట్టల్=గుంపులు.

సీ॥ తెంకిని గలిగిన • దిట్టలేలిక లేక
రాలచ్చి నిలదని • రాచేదానిఁ
దిన్నఁగాఁగై సేసి • నన్నేలికగఁజేయ
నాదట, నైందిద్రా•య నడఁగించి
యేతెంచి నందిట్టి • యెలనాగ రాసిరి
నెనసి నన్నంగడ•లన తగిల్చి
తెంకి నిలఁగనీక • తెగినన్ని టంచిన
నీగట్టితం డెక్కఁ • డీఁక నని యెవ
తే॥ నెఱిని జెట్లండదిరిగెడి • నెఱసరి తెగఁ
గలిసి యంజన కందండ • గాఁగగట్ల
తేనికడనిల్చి నీ రాక • తేఁడ! కాంచి
యైందిద్రినన్నఁడచేగనంచె • నని తలఁచితి. 22

టీ—రాచేదానిఁ=రాజధానిని, కైసేసి=అలంకరించి, ఐంది=ఇంద్రునికొడుకైనవాఁడు (వాలి)ఎలనాగ=భార్యయైన రుమను, రాసిరిఁ=రాజ్యలక్ష్మిని, అంగడలఁ=కష్టములను, ఈగట్టుఁ=ఈఋష్యమూకమును, అంజనకందు=ఆంజనేయుఁడు, అంచెఁ=పంపెను

—• రాముఁడు దుందుభికాయముఁ బాయఁద్రోయుట •—

ఉత్సాహ॥ అన్న నేల రాయఁడంత • నతనిఁగాంచి యార్కి! నీ
యన్న యెట్టిఁడంచెడింగి • యతని చేతదెలిసి, యా
చెన్నఁటి తెఱఁగంటి హాయ • చెండనైనఁ దన్ని తా
ళ్లన్నటికి యడంచిగట్ల • లిఁజెలంగి యాదటఁ.

టీ—ఆ...దాను=అచెడురక్కసి కాఁడు (దుందుభి) చండనైనఁ=వాలిచేతఁ జంపఁబడఁగా, తన్ని=కాలితోఁజిమ్మి, తాళ్లఁ=సప్తతాళములఁ, నటికి=తున్మి.

ఉ॥ లచ్చన లచ్చెనన్న లఁగ•లంగక హత్తికడంక నార్కితేం
డ్రిచ్చెలఁజెట్ల గట్ల తెగ • హెచ్చిలగాంచి చెలంగనైంద్రి న
ట్టెచ్చటఁగల్గె నచ్చటికి • నేగినజూ, గయలచ్చిఁజేరఁగా
నచ్చటఁజేరె నైంద్రియని • యాయెడనిద్దరకయ్యెఁ జెయ్యనఁ. 24

టీ—హత్తి=కలిసి,నింద్రినట్టు+ఎచ్చుటన్=వాలిపట్టణము(కిష్కింధ) కయిలచ్చి=బాహుసంపద, అని=పోట్లాట.

క॥ నెఱసరిజేతకరణిని నా । నెఱసరిజేతయసినిజేయ • నెఱినైంద్రికిఁ గై
సిరిహెచ్చితరలనడచేఁగఁ । దరలెందనటెంకిసేర • దగనార్కియటన్

టీ—నెఱసరి=సింహము, శూరుఁడు, టెంకి=నివాసము బుశ్య మూకము.

ఉ॥ చేరితగంగ నీదరిని • జేరిన నస్కిఁట నైంద్రిచేత నీ
దారినలంగఁ జేసితిగ? • దాశరథీ! యన, రాయఁ డంతటం
జేరఁగఁ దీసియార్కి సిరి • చేడియగద్దెలదండ నఱ్ఱు నెం
తే రహిఁ దాల్పఁజేసి, యని • నెట్టనదారిచె నైంద్రికార్కిన్. 26

టీ—సిరి...జేసి=లక్ష్మీదేవికి నివాసములైన తామరపువ్వుల దండను మెడయందు ధరించునట్లుకావించి, ఐంద్రికార్కికిన్=వాలి సుగ్రీవులకు.

ఉ॥ తారిచి డేగతేండ్రినఁగఁ • దారనిఁ జేయఁగ నార్కి తగ్గగాఁ
జేరిచి చిప్పఁగ్రక్కెడి • సింగిణి నైంద్రినడంచి, తేఁడటం
జేరిచి రాసిరింజెలికిఁ • జేరఁగఁ డెంకికి నాననిచ్చి, కై
జేరిచి సింగిణింజతగ • జేరిచిలచ్చెవ నిల్చె నత్తఱిన్. 27

టీ—చెలికిన్=చెలికాఁడగు సుగ్రీవునికి, టెంకికిన్=కిష్కింధకు

—• వర్షర్తు వర్ణనము •—

శా॥ కానీ, నీకనినట్టిఁ డైంద్రినడఁచెం • గా? తేని సాయాన, నా
హా! నిం గెల్పెదనన్న చాయఁ, దనతే • రట్టెక్కి తేజీల నెం
తే, నించెం, దెఱఁగంటిఱేఁ డనఁగ నిం • డెం జాలుఁగా నెట్టజే
జే నిండం గఱి నీటిదారితెగలా • జేజేల తెన్నంతటన్. 28

టీ—నీకనినట్టిఁడు=నీవు కుమారుఁడుగాఁ బడసిన సుగ్రీవుఁడు, ఐంద్రిన్=వాలిని, తెఱఁగంటిఱేఁడు=ఇంద్రుఁడు, ఎట్టజేజే=సూర్యుఁడు, కఱినీటిదారితెగలు=నీలజలధరజాలము, (మేఘములగుంపు) జేజేలతెన్నంతటన్=సురవర్త్మమంత (ఆకాశమంతటను.)

సీ॥ తేఁ డనిశై చేర్చి • నాఁడన దెఱఁగంటి
రాసింగిణీల్ నింగి • రహిని నాఁగ
రాకాసి నడఁగించి • సాక జేజేల్ తేని
నడిఁగి నట్లయి చేద • లడలసాఁగ
నకిఁదెచ్చి చెడియె నీ•జాతి సంతనితాఁత
కనఁ జేనె నన నింగి • నంచె లరిఁగ
సీత కేడ్చిన నేల•చేడియకన్నీఁటి
దారలాయన నీటి•దార లెసఁగ
తే॥ నడరఁ దనయీఁక సిగదారి • యాఁడసాఁగ
నీళ్ళచే జేడి నేల నిం•డించసాఁగఁ
గడలి కిలఁగల జక్కు-ఱల్ • నడఁగసాఁగ
నెలజేతం జేడికాఁ రట్టె • నిలఁగసాఁగ. 29

టీక—తేఁడు=రాముఁడు, తెఱ...సింగిణీల్=ఇంద్రధనస్సులు, నింగిణ=ఆకాశము, రాకా...సాకణ=రావణునిఁజంపి దేవతలఁ గాపాడుటకు, జేజేల్=దేవతలు, తేనిణ=ప్రభువైన విష్ణువును, నకిణ=సీతను, తాఁతకుణ బ్రహ్మకు,అనణ=పల్కుటకు, సిగదారి=శిఖావళము,(నెమిలి) నెలజేతణ=మాసద్వయముచేత (శ్రావణభాద్రపదములచేత)జేడికాఁరు=వర్షర్తువు.

—• శరదృతువర్ణనము •—

క॥ జేడికాఁ రిట్లుఱిఁగిన నఁటుఁ। గడిఁది సిరిని రాఁగఁ దగిన• కాఁరడరెం దే
జేడగంగాఁ తేఁ డఱిఁగిన। కడతేఁడే తెంచినట్టి• కరణిఁ దలిర్చణ. 30

టీక।—జేడికాఁరు=వర్షాకాలము, కడిఁది...లడరెణ= తరువాత రాఁదగినఋతువు (శరదృతువు) తేఁడ...కరణిణ=రాజేపోఁగాఁ రాజేవచ్చినట్లు.

చ॥ చేద లదరెల్లఁ జోఁతె; నల•చెక్కని తేఁడెదలంద చేరె, నీ
ర్గవలక నిల్చితేతెఁ, దన•గద్దెల నాసిరి చొనసేరె, తెల్
చెవ నలెత్తితీరెఁ దెలి• చేడియత త్తడి కస్తితీరె, న
య్యదన, కడళ్ళనీరలర • నానిన కెంజేడదారిదంట రాఁణ. 31

టీక॥__చేదలదరు+ఎల్లఁదేరె=ఉరములన్ని యడఁగిపోయెను, చెక్కనితేఁడు=మన్మథుఁడు, తెల్ చెద=తెల్లుగడ్డి, ననలెత్తితీరె= పూలు పూసెను, తెలి...తీరె=సరస్వతీవాహనమైన హంసకష్టముతీరెను,కడళ్ళ... దంట=సముద్రముఁనీరంత నాచమనముజేసిన యగస్త్యుఁడు అగస్త్యోదయ మేశరదాగమమని పురాణప్రసిద్ధము.

తే॥ తనకలికిసీతఁగానని • దాశరథిని
నేచెగాఁజెక్కనయ్య దం•డెత్తఁ జిల్క
లఱచిన నదల్చిరనఁగ న•య్యదనఁజేలఁ
జిల్కతెగల నదల్చిరి • చేడెలెల్ల. 32

టీ__చెక్కనయ్య = మన్మథుఁడు, దండెత్తఁగ = దాడివెడలఁగా, చేడెలు=కాపుచెలులు.

—* సుగ్రీవుఁడు రామలక్ష్మణుల జేరుట *—

క॥ ననయాఁటెకాని యాఁటందనచెలిన త్తెని నెనసి•తాఁదెలియనియా
ర్కి నదల్చి జేనికడ లాచ్చిన యాతని నతనిదండ్లఁ•జెక్కంజేర్చెఁగ.

—* సీతాన్వేషణము *—

ఉ॥ అంతట నార్కి దంటలయి • నట్టిరి లెంకల తేనియాన నే
లంతటఁ జాలఁగాఁ దిరిగి • యాతనిచేడియఁ గాంచ, నంచె తేఁ
డంతట దక్కినానకని • యంచెడి లెంకలదంటయైన గాల్
సం తటఁ జీరియిచ్చెఁ దన • చెక్కనికల్కికిఁ జిన్నెగా నగఁగ. 34

టీ__కాంచఁగ=ఎక్కడనున్నది చూచుటకు, దక్కి...దంట= దక్షిణమునకుంబంపు భటశేఖరుఁడైన, గాల్సంతుఁగ+అటఁగ = హను మంతునంతట, చీరి=పిల్చి, చిన్నెగా నగఁగ=గురుతుగా నుంగరమును, ఇచ్చెఁగ=(రాముఁడు) ఒసఁగెను.

ఉ॥ ఇచ్చినదాని నంది చని • యెల్లదెసల్ చెఱలాడి సీత నా
హెచ్చిన గట్లఁ జెట్ల తెగ • నెచ్చటఁగానఁగ లేక తా రఁటఁగ
రెచ్చిన కస్తిచేఁ జెనఁగ • తెక్కలదారి కనంగనె చెలిం
దెచ్చినదాయ యీకడలిఁ • దేఁటగదాటె నటన్న నంతటఁగ. 35

టీ__తార=వారు (హనుమదాదులు) కస్తి=కష్టము, తెక్కల దారి=సంపాతి.

చ॥ సిరి కెనయైనసీత నల ♦ చెన్నఁటిరక్కసిరాయఁడంది, యా
దరి కెదజెంక కేగెనని ♦ తద్ద దనర్చఁగ జేనిలెంక లం
దఱ కెఱిఁగించె నిట్టరచె ♦ నా? యన నార్చెడి నీటితిట్టఁగాం
చిరి, కెలనం దలిర్చ, నిలఁ ♦ జెట్లఁదిరింగెడిదంట లెంతయేన్. 36

టీ—చెన్నఁటి...డంది=కుచ్ఛితుఁడైన రావణుఁడువాండి, నీటితిట్ట = సముద్రము, చెట్ల...దంటలు = వృక్షచరులైన వానరశ్రేష్ఠులు (హనుమదాదులు).

—* హనుమంతుఁడు సముద్రముదాఁటుట *—

చ॥ కని తనయంత నిక్కడలి ♦ గాల్సిరిదాఁటఁగలట్టి దిట్టయేఁ
డని తనరారనెంచి కని ♦ యందలివంటలె యాంజనేయ! యె
ట్టని తెఱఁ గంటి యెన్నినని♦జాజిగిస త్తిఁగలట్టిదిట్ట లీ
రని తెలియంగనాడి తగి ♦ నట్టిఁ డితండన నెల్ల రాడటన్. 37

టీ—కాల్సిరి=పాదగమనసంపద, ఎట్టని తెఱఁగంటి=ఎట్టని వేల్పు (సూర్యుఁడు) సత్తిగలట్టిదిట్ట=శక్తిగలిగినధీరుఁడు(ఈశ్వరుఁడు) ఏకపాదరుద్రుఁ డాంజనేయుఁడని యెఱింగించిరి, అట్టిఁడు=అటువంటివాఁడు.

చ॥ నిలిచినిటూనఁ గాల్గదల ♦ నీయక యత్తిని గేల్జతందగన్
నిలిచినయట్లసావి తెగ♦నిక్కి చేదల్ గని తెక్కదారిరాఁ
గెలిచినసత్తి చేఁ గడలిఁ ♦ గేపరికం దలరారదాఁట న
న్నెలిచినఁగాద యేగెనని ♦ నింగిని నచ్చెఱచాన యాగినన్. 38

టీ—అత్తిని=మెడను. తెక్కదారిరాన్=పక్షిరాజేను (గరుత్మంతుని) అచ్చెఱచాన=అప్సరస్త్రీ ఆఁగినన్=అడ్డగించఁగా.

క॥ ఆఁగినదానినిరాలిచి । సాఁగివడఁచి యగ్గినేస్తి ♦ సంతలరారం
గాఁ గడలిదాటిలంకం । దాఁగని చెఱలాడెఁదాని ♦ దరిగట్టండన్.

టీ—అగ్గినేస్తి=అగ్నిసఖుఁడు, సంతు=ఆతనికొడుకు (హనుమంతుఁడు) దానిదరిగట్టండన్=ఆ లంకసమీపమునునుండు సువేలాద్రిదగ్గర.

—♦ సూర్యాస్తమయము ♦—

క॥ తనజాతిరాయనిచెలిని । గనఁగానే తెంచినట్టి ♦ గద్దరినెంతే
గనసాయకారిగా నె!ట్టనిజేజె కడలిఁగాన♦రాకయ డిగియెన్. 40

టీ__తన...చెలిని=సూర్యవంశపురాజగు రాముని భార్య సీతను, సాయకారి=సహాయకారి, ఎఱ్ఱనిజేజే=సూర్యుఁడు.

చ॥ నెలఁ గనికాని తిండిఁదిన • నేనని జన్నియఁ జేసి నీళ్లరా
కలికి కడంకనేల తెలిఁ•గంటిగఁ దన్నెలఁ జీర నంత నా
కలికి నిలంగలేదని జే•గానడకంజని నీఁట నాడఁగా
నలరఁగ డిగ్గినట్లడఁగె • నక్కడలిం జెలిదాయ యాయెడన్. 41

టీ__జన్నియఁ=వ్రతము, నీళ్లరాకలికి=వరుణదేవునిభార్య, నీఁట నాడఁగా=స్నానము జేయఁగా, చెలిదాయ=సూర్యుఁడు.

క॥ దాయ యయినట్టి రక్కసి। రాయని యంగద లిటే సరఁగ నెగడెడి నా
నాయెడనెరసెం జీఁక। ట్లేయెడఁ గానంగరాక•యెయ్యది యేనిన్. 42

టీ__దాయ=విరోధి, అంగదలు=కష్టములు, నెరసెం జీఁకట్లు=చీఁకట్లు వ్యాపించె.

ఉ॥ రాతిరికల్కిదంట తన•రాయనిరాకడఁ గాంచి నింగి యి
ల్లాతఁటఁ జక్కఁగా నలికి • యాసిరిగద్దెలఁ జిల్క లంచెలం
జేతనతీర్చి దానియెడఁ జేఁత నెఱిం గనఁ జేసెనా యనన్
రాతిరినింగి రిక్కతెగ • రాణదలిర్చెఁ గనంగ నయ్యెఁగా?. 3

టీక॥__రాతి...దంట=రాత్రికాంతామణి,తనరాయనిరాకడన్=తనభర్తచంద్రుని రాకను, నింగియిల్లాతటి=ఆసమయమున నాకాశగృహమును, దాని...జేసెన్=ఆరాత్రికాంతమనస్సు నెఱింగించె, (వాసకసజ్జికవలె).

—• చంద్రోదయము •—

సీ॥ తెలిఁగంటిరాయని • దెసకల్కి యాడంగఁ
జేఁదాలిచిన ననల్ • చెండనంగఁ
దటి గారడీ డిల • దారిరా నెనరందఁ
జేసినజేజేల • చెట్టనంగఁ
గాలికం దిలకన్నెఁ • గాంచెఁ జేజేలెత్తి
నట్టితెల్లనిదీటి • యాఁ!యనంగఁ
గటికి చీఁకటియేని•కలరాచె రాకాసిఁ
జెండెడితెల్ల జే•జే యనంగ

తే॥ రెచ్చిచేదలేఁట నడచేంచె ♦ తేఁడనంగ
నింగిఁదిరిగెడి తెలిహత్తి ♦ నీఁడనంగఁ,
దెల్లఁగా గట్లతెగదాయు ♦ దెసనెలంగఁ
గానఁగానయ్యె నేళ్ళరా ♦ కందెసంగ. 44

టీక॥ తెఱ...కల్కి=దేవేంద్రునిభార్యశచి, ననల్...నంగ=వూలగుత్తి, తటి...డీఁడు= సమయమాంత్రికుఁడు, గాలికందు= వాయుపుత్రుఁడు (హనుమంతుఁడు), ఇలకన్నె=భూకన్య, సీత, కటికి...రాకాసిఁ=చీఁకటి యేనుఁగురాక్షసుఁడు, చెదలేఁటఁ= ఆకాశగంగయందు, హత్తినీఁడు= హస్తిపతి(గజరాజు) గట్ల...దెస=ఇంద్రదిశ, ఏళ్ళరాకందు=నదీభర్తకొడుకు (చంద్రుఁడు).

శా॥ రేరాయం డిలతేనిలెంకదణి కా♦రేజెంటకాఁడై యటం
దారాగా, నిలకన్నె తె న్నరసి దం♦డం జెట్ల గట్లంతటన్
రేరాఱాలఁ దలిర్చగట్టి సిరిచే♦రే కత్తఁగానైన జే
జేరా,దాయలటెంకి లంక నతఁడా ♦ చెంతం గనెం దేఁటగాఁ. 45

టీక।—రేరాఱాలఁ=చంద్రకాంతశిలలచేత, జేజే...టెంకి=దేవతల వైరియైనరావణుని లంకను, కనెఁ= చూచెను.

చ॥ కని, తెఱఁగంటిఱాల తెగఁ ♦ గట్టిన చేక్కఁదనాలసజ్జలం
గని తెఱఁగంటిచేడియలఁ ♦ గ ట్టిడఁగల్ చెఱసాల లాదటం
గని, తెఱఁగంటిదాయల, నె ♦ గాదిగఁగాంచి, కడిండి కంట్లడం
గని తెఱఁ గంటిరానయిన ♦ దంచేని చెచ్చెర గాలికం దుఁటఁ 46

టీ—తెఱ...తెగఁ=దేవమణులచేత,సజ్జలఁ=మేడలను, కట్టి+ఇడఁ+కల=కట్టియుంచిన, తెఱ ... యులఁ=దేవతలకు విరోధులగు రాక్షసులను, కంట్లడం=...నయినది=విరోధులు చేచ్చు యుద్ధక్రమము దగ్గరకువచ్చినది, గాలికందు=వాయుసూనుఁడు (హనుమంతుఁడు)

—♦ హనుమంతుఁడు రావణునివిభవమునకు వెఱగుపడుట. ♦—

సీ॥ చెఱనిడ్డతెఱఁగంటి ♦ చేడియల్ కన్నంటి
నలఁతచే నజ్జల ♦ నంటిడంగ
సిగలఁదాలిచిన జే♦జే చెట్లననరాల్
సిరి జెట్టిలేనట్టి ♦ చె న్నిడంగఁ

దన నగల్ సిరిచేతఁ • దనకాలిదరి తెఱఁ
గంట్లాండ్రు సిగలచీఁ • కట్లడంగఁ
గడిఁదియొదం గాయఁ • గాచిన తెలిహత్తి
తాఁకిన కఱజీర • తళ్కుడంగ
తే॥ నలర ననసజ్జేఁ గన్నంటి • యంటనట్టి
చాయ, సీతనెదందల్పి • సారెకలసి
కట్టిజోడఁ గనంజేయు • నల్లచాల్త
లల గయాళిని దిలకించి • తలఁగదల్చి. 47

టీ—అజ్జలఁ=పాదములను, జేజే...సిరి=పారిజాతపువ్వుమాలి కల సంపద, జెట్టి=వెల, తన...కట్లు=తన భూషణకాంతిచేతఁ, దనపాదములొత్తు దేవకాంతల తలవెండ్రుకలవలన గల్గిన చీకట్లు, అడంగఁ=పోఁగా, కడిఁదియెదఁ=వెడల్పయిన ఱొమ్మునందు, తెలి...జీర=తెల్లని యేనుఁగు కుమ్మ్రిగా నేర్పడిన నల్లనిమచ్చ, చాల్తలలగయాళి=వరుస తలలవాఁడు (రావణుఁడు).

తే॥ ఇట్టితలనన గందవి • యట్టిహాళి
నిడెడి రాసిరిఁజెఱిచె, నీ • యెడ్డెయం చే
సంగ ననిరక్కసిండ్రు కం • సాలికన్నె
నతనిదరిఁగని సీతకా • దని యఁటచేని.

టీ—తల...హాళి=తలపూవు వాడనటువంటి సంతోషము, రాసిరి=రాజ్యలక్ష్మి, ఈయెడ్డె=ఈమూర్ఖుఁడు, (రావణుఁడు)రక్క...కన్నె=మయునికూతురు మండోదరి.

క॥ ఆనెలఁత లచ్చనాలం । దానెంతే నరసికాంచి • దాయ సిరిచెడం
గానైనదనితలఁచి, సిరి । రానైనదియని యె నేల • రాయని కెంతేఁ. 49

టీ—ఆనెలఁత=ఆమండోదరియొక్క, లచ్చనాలఁ=దుర్లక్షణములను; దాయసిరి=విరోధి లక్ష్మి.

చ॥ నెఱిసని సీతనేఁడు గన • నేరక కస్తినిగాంచి యాతఁడ
ట్లఱిఁగి ననల్ సిరింగలిగి • నట్టియెడంగని దానిచెంత నే
ర్తైఱ రతనాలనజ్జఁగని, • తిన్నఁగదానిని నెక్కి నల్ దెసల్
ఱిఱిఁగి కడంకనాదరిని • దీరిచినిల్చిన చెట్లచెంగటఁ. 50

టీ__ననల్...గని=పుష్పసంపద గలచోఁటు (తోఁట) రత్న...స
జ్జ=రత్నాలమేడ.

—• హనుమంతుండు సీతంజూచుట. •—

ఉ॥ కట్టినచీరదాని, నడ • గట్టినకీల్జడదానిఁ, గాయలం
గట్టినకాలిదానిఁ గళ•గట్టినకైజెతదాని, వాఁకలిం
గట్టినదానిఁ, గంటినిలఁ • గట్టినదానిని, నఱ్ఱఁదాళినిం
గట్టినతేనికైయెడలఁ • గల్గినదానిని, రాచెలిం గనెన్. 51

టీ__అఱ్ఱన్=కంఠమందు, తాళినిన్=మంగళసూత్రమును, తేని
కై=రామునకై.

క॥ కని చెలిచిన్నియ లారసి । కని సీతయకాని లాఁతి • కాదని దరిఁగ
ల్గినచెట్టెక్కి నిలచి, చ। య్యనఁజెలిఁదాయఁగలదారి•యరయఁగనిలఁగన్

టీ__చిన్ని...కని=చిహ్నములు విచారించిచూచి, చెలి...
దారి=సీతచెంతఁజేరుమార్గము.

—• రావణుఁడు సీతంగనవచ్చుట. •—

ఉ॥ నేలనెలంతకన్నె యెద•నిల్చినయట్లయి లంకరాయఁడా
రే లలినెట్టఁజోలక, జే•రినెఱిచీని కడానిచేలలం
దాలిచి, జాఁతిజాఁతి తెగ • దండలఁదాలిచి, కత్తిడాల్డగం
దాలిచి, తేరినెక్కియిల • దారినెలంతఁ గనం జనెన్ రహిన్. 53

టీ__నేల...కన్నె=సీత లంకరాయఁడు=లంకాపతి (రావణుఁడు)
రే=రాత్రి, లలిన్=వరుసగా, నెట్టఁజోలక=గడపనేరక,ఇలదారినెలంతన్=
భూభృత్కాంతన్ (సీతను)

చ॥ చని తనదైన రాచసిరి • సత్తిని, దిట్టతనాని, నేలరా
యని తెలిగంటికిం దెలియ • నాడి; తనంగనఁజేయనేరకే
తనకయికత్తినెత్త నెలఁ•తల్ రహిఁ సీకిబి కానిచేఁతనాఁ
గినిసి, నెలంతతన్నెడఁదఁ • గేరకకాంచెడనన్న నైచి, కా
దనిన నడంచిరండనియె • నాయనరక్కసి చానలందఱన్. 54

టీ__చని=(రావణుఁడట్లు సీతనుజూడ) వెళ్ళి, రాచసిరి=రాజసం
పద, సత్తిని=శక్తిని, దిట్టతనానిన్=ధైర్యమును, నేల...గంటికిన్ భూపతి
కాంతకు (సీతకు) కయికత్తి=చేతికత్తిని, కానిచేత=కూడనిపని, గేరక=
నిందింపక అడంచి=చంపి, రక్కసి...దఱన్=రాక్షసస్త్రీలను.

చ॥ అని తనటెంకిఁజేరఁజేన • నక్కడ నెల్తులకెల్లనంతఁ, గం
దనియఁగ నంటఁగాఁ, ద్రిజట • నాఁదగినట్టినెలంతదంట నిం
తనియనరాని చెడ్డకల • యాయెడరా, నదిలేచి నెత్తలం
గనితెలియంగనాడె నిల•కన్నియదానికి సంతసిల్లఁగన్. 55

టీ___టెంకిన్=ఇంటిని, కన్+తనియఁగన్=కంటినిండ, ఇలకన్ని
య=భూకన్య (సీత)

—• హనుమంతుఁడు సీతకుంగరమిచ్చుట •—

చ॥ తిగజడలాఁకె యీకరణిఁ • దేఁటగనాడినయంతఁ జెట్లరాన్
దిగ, కనెగాలికందలరి • తిన్నఁగరా చెలి! లచ్చనన్న నిం
దగఁగనిరాగ నన్ననిచె • దండిగ, నాతని లెం, కనే,నటం
చేగడెదఁ జెందతేఁ డిడియె•నంచెని కానఁగఁజేయఁ గా,నగన్. 56

టీక॥___తిగజడలాఁకె= త్రిజట, చెట్లరాన్= వృక్షరాజనును,
దిగక+అనెన్, లచ్చనన్న=లక్ష్మణునన్న= రాముడు,నన్నున్+అనిచెన్=
నన్ను బంపెను, నగన్=ఉంగరమును.

మ॥ ఎడఁదం దానికిసంతసింవి, తనతేఁ•డేతాల్చెనం చెంచి, చె
న్నడర న్నీ తెలఁగెల్ల నాకనఁగద•య్యా! నచ్చికంగాంచే, ని
య్యెడ నీ గారడిరక్కసీండ్రకడ, నే•నెట్టీరల న్నచ్చ న
య్యె,డనంగా నిలకన్నెఁగాంచి తనలా • గిట్లాతఁ డెంతే ననెన్. 57

టీక॥___ఎడఁదన్=మనస్సునందు, నచ్చికన్=నమ్మికను, గారడిర
క్కసీండ్రకడన్= మాయారాక్షసులచెంత, ఈరలన్= మిమ్మునను
నచ్చన్=నమ్మను, అయ్యెడు=అగును.

క॥ కనె నన్నఁజన నెతినాంజనేయ! యనిచీరెదరఁటఁ•జెక్కని యత్తిం
గనినదణి చెలిగఁగనె నీదణి లెంకగఁగాంచె నేల•దారినెలంతా!. 58

టీక॥___చెక్కనియత్తిన్=సుగ్రీవము, కనినదణి=పడసినరాజు (సు
గ్రీవుఁడు) చెలిగఁగనె=స్నేహితుఁడుగాబడసెను, నీదణి=నీప్రభువు=రా
ముఁడు, లెంకగఁగనె=భటుడుగా బడసెను, నేల...లంతా=రామకాం
తా!సీతా!

సీ॥ అని క్రిందికిం డిగి • యెక్కలిక్కకి నెఱంగి
తల్లి! నింజెనఁటి చేం• ల్తలలతఁ డిట
దెచ్చెడినాఁ డార్కి • దెసఁజేర నీయిడి
నట్టి చించినచీర • నలరిన నగ
లిలరాయఁ డార్కికిఁ • జెలియైన తఱి నీయ
గని సంగసిల్లి నీ•కరణి నడలె
నార్కికినే స్థిరమై • యతని యన్న నడంచి
యాతనిసిరిఁ, జెలి • నతని కిచ్చె

తే॥ నంత నెల్ల కడలలెంక • లతనియాన
నిన్నరసి కాంచె నేతెంచె • నన్నిటకని
యంచె నిన్గంటి లగ్గయ్యె•నడల కింక
నిచటి కేతెంచెఁగల డాతఁ • డల్లి నేఁట. 59

టీక॥—ఎఱంగి=నమస్కరించి, ఆర్కి=అర్కునికొడుకు (సుగ్రీవుఁడు,) చెలియైనతఱిణ్=మిత్రుఁడైనసమయమున, లగ్గయ్యెణ్=మేలయ్యెను.

—• హనుమంతుఁడు, సీతకు, రామలక్ష్మణులవర్ణించి చెప్పుట. •—

ఉ॥ చెన్నఁటిరక్కసిఁ డడరి • చేడియ! నిన్నిఁటఁదెచ్చినాఁ డఁటం
చేన్నఁగఁ గాయలాఁకయిన • నేలికయేలని యారగించెఁ డిం
కెన్నఁటికేని నేఁ గనెద•నే చెలి నంచని యాస సేసెడిం
దిన్నఁగఁగాంచె నిన్నెడద • నించినచాయన కాన నయ్యెడిణ్. 60

సీ॥ జడినీటిదారిరా • జగడాల జగడాల
నగజాల గలజిగిఁ • దగినజియ్య
తెలిచాన గద్దెల • దీటైన నీటైన
నేటైనకన్గంట • నెగడినయ్య
యడరైన జిగిఁగన్న • యద్దాలనిద్దాల
కద్దైనచెక్కిలి • నలరినయ్య
తెఱఁగంటిరాహత్తి • నెఱిగేలినెఱి గేలి
నెఱి గేలినేసెడి • నేలజియ్య

తే॥ కలికికెంగేలి సింగాణిc ♦ గలిగినయ్య
సిరిగలిగినట్టి చిన్నెల ♦ సిరిగలయ్య
దంటయైనయ్య తిగజగా♦లంటియెంచె
దగిననెఱిగెలయయ్య నిం ♦ దాల్చినయ్య. 61

టీ__జేడి=వర్షాకాలము, నీటిదారి=జలధరము మేఘము, జేగ డాలక్=శ్రేష్ఠమైనకాంతులను జేగడాలక్=పోరులందు, నగcజేలc గల=నవ్వగల, జియ్య=ప్రభువు, తెలిచానగద్దెల=సరస్వతీపీఠముతో (తెల్లదామరపువ్వులతో) అద్దు=నివాసము, తెఱ...హత్తి=ఇంద్రుని గజముయొక్క, నెఱిగేలిక్=అందమైనతొండమును, నెఱిగేలిక్= (రాముని) తన యందమైన చేతిచేత, నెఱిగేలిసేసెడి=నరుసగా తిరస్క రించెడి, కలికి...యయ్య=మేలైన చేతియందు ధనువుగలవాcడును (కోదండపాణి), తిగజేగాలు= ముల్లోకములు.

విభూతి॥ లెక్కలేని చిన్నెలం । జెక్కcగాc దలిర్చcగా
నక్క! యేరికెంపేcగాc । జిక్కతం డిలం దగక్. 62

టీ__అక్క! ఓసీతా! అతండు=ఆ రాముcడు, ఏరి...జిక్కక్= ఎన్నట కెవరికిc జిక్కను?

క॥ ఎన్నcగ లచ్చన యిన్నియ । చిన్నెలcదగె నన్న జేని♦చెంగటిలెంకం
చేన్నాతినచ్చినగcగని । చెన్నారగcగంటనద్ది♦ చేcదాల్చి యనెక్ 63

టీ__లచ్చన=లక్ష్మణుcడు, అన్నాcతి=ఆసీత, జేని...కంచుక్= రామునిదగ్గర బంటనినమ్మి, నగcగని=ఉంగరమునుజూచి, కంటనద్ది= కంటికద్దుకొని.

క॥ అన్నా! రాయనిలగ్గిcటc। జెన్నా(రcగనాడి రాల్ న ♦ సిం జేడినీటం
జెన్నారcదేల్చిన ట్ల । న్నన్నా! వందేర్చి తిచేట♦ నవలెడిదానిక్.64

టీ__రాల్...నట్లు=పడిపోవుపైరును వర్షపునీటిచేత వాడుదీ ర్చినట్లు, అన్నన్నా=ఆశ్చర్యము, అడలెడి=భీతిల్లునట్టి.

ఉ॥ ఇట్టిcడి కింక సీతజేని ♦ నెట్టిది ల గ్గైనయంగc జేయరా
దిట్టcక నెన్నినాళ్ళయిన ♦ నీయిలనే చెఱలాడెదయ్య! యా
కట్టిడిదాయ నన్నిచటc ♦ గాల్జెఱచెంగద జేనికన్నిటిం
గట్టిగ నాడిదాయ యడ♦గం గలదారిc గనంగc జేసెదే?. 65

టీక॥—ఇట్టిడికిఁ=ఇటువంటివానికి, కట్టిడిదాయ=కష్టాత్ముఁడైన విరోధి (రావణుఁడు) దాయ...జేసెదే?=విరోధినాశనమగు మార్గము నుజూపెదవే? (అనిప్రశ్న).

శా॥ రారాయుం డటఁ గానఁ గాన్గడక రా•రావన్న నాలించె కే
రా రాయండఁటఁ లేడికై చనిన నే•రాయంగఁ దా నన్నకై
రా రాకాసికిఁ జిక్కనయ్యెనని, నే • రాలెంచ కేఁ లంకనేల్
రా రాలం గని చెక్కన న్నచేటఁ జే•రం జేయఁగా నెంచెరే? 66

టీక॥—రారాయుండు= రాజరాజైనరాముఁడు, ఏరాఁ= నేను రాగా, నేను రాయంగఁ=నేనుతఱచి కఠినముగా మాట్లాడఁగా, అన్నకై రాఁ=అన్న రామునికై రాగా, రాకాసికిఁ జిక్కనయ్యెనని=రావణుచేత జిక్కవలసివచ్చినదని, నేరాలు=నేరములుతలంచక, లంకనేల్ రా=లంకాపతియైన రావణుఁడు, రాలంగని=పడిపోవుదారిఁజూచి.

ఉ॥ అన్నది సీతయీకరణి • హాళినటం చిలతేంద్రికాడి నీ
కన్నదియెల్లఁ జెక్కనని • క్రిచ్చెఱ నా, తలఱాతిరా నిదే
తిన్నగ లచ్చనన్న కిడి • దిద్దెదె నా దయినట్టిచేత, నా
యన్నగ! యన్నచట్లెయని•యాయన యాకె కెఱంగి యేగెఁదాఁ.67

టీక॥—హాళిఁ=విచారముతో, ఇలతేంద్రికుఁ= రామలక్ష్మణులకు, నాతలఱాతిరాఁ=నాశిరోరత్నమును, లచ్చనన్న కిడి= లక్ష్మణాగ్రజునకిచ్చి, ఆకె=ఆమె, ఏగెఁ=వెళ్లెను.

—• హనుమంతుని వనవిహారము •—

ఉ॥ ఏగి నెలంతచెంతఁగల • హెచ్చిన డిగ్గియలం గలంచి య
ట్లేగి నడానఁ జెట్లగని • కేగి జగానన తీగెకాయలం
లాగి, నలంచి తేనెతెర • లం గని రాలిచి తాగ్రి రక్కసీం
డ్రాగినఁజెక్కడంచి చన • నాయెడఁ జిక్కినయట్టి రెంతయేఁ. 68

టీ—డిగ్గియ=దీర్ఘికాశబ్దభవము, అనఁగాఁగొలను, చెట్లగని= తోఁట.

ఉ॥ రక్కసితేని జేరఁజేని • రాయఁడ! రేఁ దన జోడనేరికిం
జిక్కఁగనీని లెంక యిల•చేడియ కన్నియఁజేరి యేదియేఁ
జెక్కఁగనాడి యెల్లెడలఁ • జోలఁ, గలంచి నలంచి దండ్లఁ దాఁ
జెక్కడచెంగదా యనిన • చొల్తలలం గలజెట్టి నెట్టనఁ. 69

టీ__రేఁ=రాత్రియందు, ఏదియేఁ=ఏదో రహస్యము, నెట్ట నఁ=వెంటనే.

ఉ॥ దగ్గరి లెంకలంగడక ♦ తగ్గక దాయనడంచె నంచెఁ దా
రెగ్గన కట్టెతాఁక నిల ♦ యేలిక లెంక; నతం డెదం రగిల్
తగ్గని క్రిన్క గిత్తడర ♦ ధండ్ల తెగం దగిలించి రాల్చె తాఁ
దగ్గక నీళ్ళజేనినెఱతత్తడి తాఁడఁట నెక్కియాడఁగఁ. 70

టీ__దగ్గరి...నంచఁ= (రావణుఁడు) తనదగ్గరిభటుల ఘూనిక విడువకుండ హనుమంతుఁడు్రింపఁబంపగా, తార+ఎగ్గ+అనక+అట్టె=వారిట్లుఎదిర్చిన మనకేమికీడుమూడునోయనక వింతగా, ఎదం...డరఁ= హృదయమునబుట్టి రగులుచున్న కోపాగ్ని యొప్పగా, నీళ్ల...తాఁ్రిడు= కుబేరునిగుఱ్ఱమైన మొసలిపేరితోరణము (మకరతోరణము)

ఉ॥ ఆతెఱగెల్ల లంకదణి ♦ కయ్యెడజిక్కినయట్టి రాడఁగా
నాతెఱఁగంటిదాయ తన ♦ యండనకల్ తిగరక్కసిండ్రిఁ దా
నే తఱిలేఁచేఁ దారడలి ♦ యేగఁగ నేలికలెంక హెచ్చఁగా
నాతటి రేయిరా కడలి ♦ యం దడఁగెం దననేస్తిరా నఁటఁ. 71.

టీ__లంకదణికిఁ=లంకాపతికి, చిక్కినయట్టిరు=మిగిలినవారు, ఆడఁగాఁ=పలుకఁగా, తెఱఁగంటిదాయ=దైవతవిరోధి(రాముఁడు) రేయిరా=రజనీపతి=చంద్రుఁడు, తననేస్తిరానటఁ=తనమిత్రుఁడటు వెనుక రాగా.

—♦ ప్రి భా త వ ర్ణ న ము ♦—

ఉత్సాహ॥ ఆకసానసాగి తిండి ♦ కై యఱింగె తెక్కదా
ర్లేకతానసైనఁ జేల ♦ కేగనైరి సేద్యగాం
డ్రెకలంకలేక లంజ ♦ లిండ్లజారిచేరి ర
ట్టాకలం గడంకనిండ ♦ రాణజేంటకాండ్రికై. 72

టీ__తెక్కదార్లు=పక్షులు, లంజలు=విటకత్తెలు, అట్టాకలు= మరుగుచోట్లు, జేంటకాండ్రికై=జేతకాండ్రైన విటులకయి.

—♦ సూ ర్యో ద య ము ♦—

సీ॥ జేజేలరాదెస ♦ సింగారియెఱతాలఁ
దీర్చికట్టించిన ♦ దిద్దనంగఁ

జెండ్లాడికందిన • జేజేలరాకల్కి
కననెత్తినట్టి కెం • గై యనంగ
నెఱగెడిజన్నిగ•ట్లిచ్చెలాతఱికిఁ ద
గందీరిచెడి జన్ని•గట్ట నంగ
జన్నిగట్లిడెడి నీ•ర్జా, లడిదాల చే
నీ నెఱ్ఱరాదాయ • నెత్రినంగ
తే॥ రిక్కలడఁగంగ రేయెండ • రెచ్చడంగఁ
గఱ్ఱిచెలిచెలియిండ్లఁ జీ • కట్లడంగ
గట్లదాయదెసంజాలఁ • గాఁ జెలంగఁ
గానఁగానయ్యెఁ జాయరా • గండెసంగ. 73

టీ—జేజే...గారి=ఇంద్రదిక్కనెడికాంత, జేజేలరాకల్కి=ఇంద్రునిపత్ని (శచి) జన్నిగట్లు=యజ్ఞోపవీతధారులు (బ్రాహ్మణులు) జన్నిగట్టు=బ్రహ్మ, "తాతజన్నిగట్టన విధాత" అం సం. ఎఱ్ఱ...నేత్రి=సూర్యవైరులగు మందేహుల నెత్తురు, కఱ్ఱిచెలి=అర్జునమిత్రుఁడు, చెలి=భార్య, అనగా లక్ష్మి ఆమెయిండ్లు పద్మములు, గట్లదాయదెస=పర్వతవైరిదిశ, చాయరా=ఛాయాపతి.

ఉ॥ కేసరికందఁటుం గడఁక • గిన్క నదల్చిన దాయయేనికల్
నీసుఱయైనదిట్టఁ గన • లేదని పొచ్చెడిదాలఁదార్చు, నిం
తేసరినాఁగ దాయతెగ • నింగికి దీసియడంచె, రాచలెం
కే, సరి రా, యనంగ నిల • నెల్లరఁటుం, దరిదాయలెంతయేఁ. 74

టీ—దాయయేనికల్=వైరిగజములు, దరిదాయలు=దగ్గరవిరోధులు.

ఉ॥ చెయ్యననేగి, చాల్తలల • జాణకడం జెరగంగ నైన లాఁ
గయ్యెడనాడఁగా, గినిసి • యాయనరక్కసిదండ్ల నంచినం
డయ్యఁగఁజేసి నెట్టన న • డంచిన రాయనిలెంక, చిక్కి రే
యయ్యలెసంగఁదారరిగి • యాతెఱగాడిరి లంకజేనికిఁ. 75

టీ—కినిసి=కోపగించుకొని, డయ్యఁగఁ=పడలునట్లు, చిక్కి...రిగి=ఎవరుమిగిలిరో వారువెళ్లి, లంకజేనికిఁ.

అక్షయకుమారాదులవధ

క॥ అనఁజన్ని కందఁటందగ। గనిరాయని లెంక నంటఁ • గట్టియ తేరా
యని యం చెలంకరాయం। డనిచిన రాకాసిచిన్ని • యాతం డంతన్

టీ—చిన్ని...గని=చిన్న కొడుకక్షయుఁడక్కడ నుండఁగాజూచి.

ఉ॥ చేక్కని తేరినెక్కి తన • చేక్కని రక్కసిబం డ్లెసంగ, దా
నక్కడికేగి దాయ వని • నాగి, జెగాజిగి, చిల్కిడంగ నా
యెక్కటిరాచలెంక తగ • హెచ్చిలి సింగిణిఁ దేజి సాహిణీ
నెక్కిన తేరి దండ్లతెగ • నేడ్తెరరాలిచెఁ దాడినాదటన్. 77

టీ—చిల్కి+ఇడంగన్=బాణమువిడువగా, ఎక్కి...లెంక=ఒక డైనరాజభటుఁడు, తాడిన్=తాటిమ్రానుపెరికి దానిచేత తేరుమొదలైనవి పలుగఁగొట్టెను.

ఉ॥ రా యని దాయకం దడరి • రాయనిలెంక కడంకదక్కి నేల్
రాయఁగ నీఁటెచే నడచేఁ • గ్రిచ్చెర నాయనలేచి దాయఁ జేఁ
దాయగఁదీసి నేఁనిడి • తాచిన యాయన దక్కి నానఁగల్
రాయనిఁ జేరె; నంత నని • రాలకచిక్కినయట్టి రేడ్తెఱన్. 78

టీ—రాయ...డరి=రాజవిరోధి కొమారుఁడొప్పి, (అక్షయుఁడొప్పి) ఆయన=ఆయాంజనేయులు, తాచిన=తన్నిన, దక్కి...యనిన్=దక్షిణమునగల యముని, అనిన్=యుద్ధమునందు, అట్టిరు=అటువంటివారు.

క॥ చేని యలరక్కసిరాయనిఁ। గని నీకం దీల్గెతేఁడ!• కటకట! యనఁ గ
స్తినిదండ్లఁజిన్నతని నెద। గని చాలఁగఁదలఁచి యడలెఁగడ కీకరణిన్

టీ—నీకందీల్గెన్=నీకొడుకక్షయుఁడు మరణించెను. కస్తి=కష్టము, ఎదన్=మనమున.

తే॥ తెల్లితే యక్ష! యనిగచ్చఁ • జెల్లితె శత
రసన! రాలితిగా దీర్ఘ • రసన! నేల
జెక్కడఁగన య్యనేకటా! • స్తనితహస్త!
నల్లనెఱకలరాకాసి • చెల్లితయ్య! 80

టీ—నల్ల నెఱకల రాకాసి=కృష్ణరోముఁడు.

—• ఇంద్రజిత్తు, హనుమంతుఁ బట్టితెచ్చుట. •—

తే॥ అని యి ట్లడలంగ నింద్రజి• త్తచ్చటికి న
డల్ల నేతెంచి తండ్రి! యే•డలకటంచె
సంగఁగాఁదేర్చి, దాయ నా•లంగనీక
తాన తెచ్చెదనని యేగెఁ • దండ్రియాన. 81

టీ—ఇటు+అడలఁగన్, దాయన్=విరోధియగు హనుమంతుని, ఆనన్=ఆజ్ఞను.

చ॥ నెఱిఁగల తేరినెక్కి, జిగి • నిండినసింగిణిఁ గేలఁ జెక్కి, య
ట్లలఁగి కడంక దాయ నని • నాగి యెదిర్చి కడిందిచిల్కుడ
న్నరిగఁ దడాల్న నాట; నల • జానకి నేలినజేని లెంక క్రి
చ్చరఁగని యార్చి కైసిరిని • జాల్తలలాతనికం దడల్ కనన్. 82

టీ—చాల్తల...కందు=పంక్తిశిరునికొడు కింద్రజిత్తు.

ఉ॥ ఎక్కిన తేరిఁ దేరఁగడి•యించిన తత్తడిజంట సాహిణిం
జిక్కిన టెక్కియం గడఁక • చేతఁ దలిర్చెడి యీఁటె సింగిణీల్
తక్కిన దండ్లఁ, జెట్లతెగ • దండిగ దారిచి రాల్చి, యాతనిన్
రక్కిన నెక్కసానఁ గని • రక్కసిజేని కడిందికం దఁటన్. 83

టీ—సాహిణిన్=రథము దోలువానిని, రక్క...దఁటన్=రాక్షస రాజపుత్రుఁడైన యింద్రజిత్తటుతరువాత.

స్రగ్విణి॥ తాత చిల్కా తనిం • దాఁకఁగా నేసి, కాల్
కైతల ల్జక్కన • ల్లంగనీ, కంతఁ, గ
న్నాతనిం జేర్చె, న•న్నన్న! యం చెన్నఁ గ
న్నాతఁ, డాజాతి రా•యల్ కడం కం దనన్. 84

టీ—తాత చిల్కు=బ్రహ్మాస్త్రము, ఆతనిన్=ఆహనుమంతుని, నల్లంగనీక+అంతన్=నలగనీకుండ నంతట, కన్నాతనిన్=కన్నవాఁడైన రావణుని, అన్నన్న!=ఆశ్చర్యము.

—• హనుమంతుఁడు, రావణునితో మాట్లాడుట •—

ఉ॥ చేరిచి నంతఁ జాలఁజెలి • జెట్టిలరాయని లెంకఁ గాంచి కై
జేరిచి కత్తి హెచ్చి యనెఁ • జెట్లఁ దిటేంగెడి నన్ను కాఁడ!, నం
జేరి నిలంగ లేరలుఁరె • చెచ్చెర నా తెఱఁగంటి దిట్టలే
చేరినటే కడల్ గడచి • చెల్లరె! యెల్లెడలం గలంచితే?. 85

టీ—చాల...జెట్టి=పక్షికంఠుఁడనెడి మొనగాఁడు, చెట్ల......కాఁడ!=వృక్షచరాధమా! తెఱఁగంటి దిట్టలే=దేవతాశ్రేష్ఠులె.

క॥ నీతెఱఁగెయ్యది? నిన్నెతఁ । డే తెరఁగఁజేసె లంక • కెఱిగించేనఁగా
నాతనికిని నంజనకం । దాతఱి నిట్లనియె జంక • కలరి యొడందన్

టీ—తెఱఁగు=విధము ఎతఁడు=ఎవ్వఁడు, అంజనకందు=ఆంజనేయులు, జంకక=భయమును బొందక.

క॥ కనె నన్నంజన నెఱినాం । జనేయ! యనిచీరెద రల • చేక్కనియత్త్రిం
గని నతనిచెలిని, లెంకగఁ।గనిరొం జా ల్తేర్లతేని• కం దలరారన్. 87

టీ—చేక్కని...చెలిని=సుగ్రీవుని మిత్రుఁడను, చా ల్తేర్ల...కందు=పక్తిరథునికొడుకు (రాముఁడు) కనియెన్=పడసెను.

శా॥ ఆరారాయనికల్కిఁ దెచ్చి తనిరా • యం డంత నన్నంచేఁగా
నే రానై చెలిఁగాంచి లగ్గడిగితి, • న్నీ చెంగటంజేరి నీ
కీ రాకల్కినిదేగఁ గిట్టదనియే • యెంతేనినాడంగ, నీ
తీ రాడాడఁ గలంచి నీకయిన కం • దే చేర్చఁగా నిల్చితిన్. 88

టీ—ఈతీరు+ఆడ+ఆడన్=ఈలాగక్కడక్కడ, నీదయినకందే=నీకొమారుఁడగు నిందజిత్తే

ఉ॥ ఎల్లజేగాలతల్లియయి • యి య్యిలగాదిలి కన్నెయై కనం
దెల్లనినాతియత్త కెన•తేఁదగినట్టి నెలంతసీత, ని
ట్లెల్ల రెసంగఁదిట్ట దగ • దిట్లని నీకనఁగ్గినట్టి రే
యిల్లగనైనఁ దెచ్చితిఁక • నీరల లచ్చినడంచి తేటికిన్. 89

టీ—ఎల్ల...యయి=సమస్తలోకముఁ కుదల్లియయి, ఇయ్యిల...యై=ఈభూమికి ముద్దులబిడ్డయై, తెల్లని...నట్టి=సరస్వతికత్తయైన లక్ష్మికి జతసేయదగినకాంత.

సుగంధి. తాతజాతిఁగల్గి నల్కతల్ తెఱంగెఱింగి చేఁ
జేత, జాతిచిల్లచేతఁ • జేసి, యీతఱిం, గటా!
జాతిసం, తెసంగనీక • చేక్కడంచేఁ గాంచి, తీ
జాతిచేతలన్ నడల్చి • జానకింగలంచేకే. 90

టీ—తాతజాతిన్=బ్రహ్మకులమునందు, నల్కతల్=చతుర్వేదములు, జాతిచిల్లచేతన్=రక్కసికొంటెపనిని, జాతి+సంతు+ఎసంగన్×ఈక=కులము, సంతానము, ఎక్కువవృద్ధికాకుండ, నడల్చి=ఉడిగించి.

క॥ నెఱనిచ్చి యెఱఁగితే ని। న్నెఱఁగాచెడి నేలదారి • నెలకన్నాక
ట్లెఱిగి యిడనట్టినాఁ డే। ద్దెఱ నీతఁ లెల్ల రాల్చుఁ•డే చెలిఁ గనఁడే? 91

టీ—ఎఱఁగి=నమస్కరించి, నేల...కన్నాక=భూభృచ్ఛందు(రి)ల శ్రేష్ఠుఁడు (రాముఁడు) ఇడనట్టినాఁడు=సీతనియ్యనిదినమున, చెలిఁగనఁడే= సీతను పడయఁడా? అనఁగాఁ బడయును.

శా॥ జేజేదాయ కిటాడ నాతఁడనె ని•స్సీ? తేఁడటంచోడి, నీ
జేజేగా నెఱి నెన్నె, దాతఁ డనఁగాఁ, • జేజేల రాయండ? తెల్
జేజేరాయఁడ? చాయకంద? తెలిడాల్ • సింగారినాయండ? యా
జేజేలందఱ గెల్చినట్టిఁ డిని నా•చెంత న్నిలం డక్కరీ! 92

టీక॥—జేజేదాయకుఁ=(సురద్విట్) దేవతలవిరోధి రావణునకు, జేజే=దేవుఁడు, తెల్...యడ=తెల్లనివేల్పుగాయడ, (శివుడ?) చాయ కంద=ఛాయాపుత్రుఁడగు యముఁడ? తెలి...యండ=తెల్లచెలియైన సర స్వతి యొక్క భర్త బ్రహ్మయా? టక్కరీ=టక్కరికాఁడా! ఆంజనేయుని సంబోధన.

క॥ కడయేలికలం గెలిచితి । కడకడరాయని కడింది • గట్టె త్తితి, నా
కడనిలఁగఁజాలఁ డే ఁడిఁకఁ । గఁడగానక కానఁగన్న•కఱితే డేలా? 93

టీక॥—కడయేలికలఁ=దిక్పతులను, కడ=చివరదైన, కడ=దిక్కు నకు, రాయని=ప్రభువైన శివుని యొక్క, కడింది=గొప్పదైన, గట్టు= కైలాసగిరిని, ఏఁడు=ఎవఁడు.

క॥ అని తెగడెడి రక్కసిరా। యని కంజనకం దిఁటనియె•నహహా! లగ్గా
డిన నీకెగ్గయ్యెం జ।చ్చెనె తాఁ(ఁ)చేని జిడ్డిడంగఁ • జేదైనట్లే. 94

టీ—లగ్గు=మేలు, ఎగ్గు= కీడు, చచ్చె...నట్లే= చెచ్చిపోవునే యని పామునకుఁ బాలువోసిన విషమైనట్లు మంచిచెప్పిన చెడుగ మారెను.

సీ॥ నిను, జెంకనిఱికి నల్•నీళ్ళతిట్టలఁ దేల్చి
నతని రాల్చిన యతం • డితఁడ కాఁడ?
నీ, యెత్తఁజాలని • నెలదారి సింగాణి
నెత్తి గండించిన • డితఁడకాఁడ?
నిను, జెఱనిడిన రా•నెల నిఁ, రాల్చిన
యతని హెచ్చడఁచిన • డితఁడకాఁడ?

నీ కని లేడియై ♦ నెత్తిఁజేన్న రాకాసి
నిలరాలనేసిన ♦ దితఁడకాఁడ?

తే॥ తిగతలల రక్కసీని నా♦ఁటిట్టనేస్త
కాని నడఁచిన దితనికై♦కత్తి కాదొ?
యిట్టిరానెల నీయం ది♦కేటి కింత
కడిఁది సన్నాల నారసి ♦ కనఁగరాఁద?. 95

టీ—నిన్=(రావణుని) నిన్ను, చేంక...తనిన్= చెంకలనొత్తి సముద్రములద్రిప్పిన వాలిని, నెల...ణి=శివునివిల్లును, గండ్రించి=ఖండించి; నిన్=నిన్ను, (రావణు), చెఱ...తని= చెఱబెట్టినకార్తవీర్యార్జును జంపిన పరశురామునియొక్క, లేడి...కాని=లేడియైవెళ్ళిన మారీచుని, తిగతలరక్కసీని=త్రిశిరుని, కడిదిసన్నాలు=గొప్పకొద్దిశవనములు.

చ॥ అనఁదగ నాఁకింపి, తల ♦ లన్నిఁటినిం గదలించి, కిన్కఁ జే
య్యనఁ దలఁద్రోళ్ళనేయఁ దన ♦ యండన కల్గిన దండ్ల కానతి
చ్చినఁ దనతల్లికిం గడన ♦ చెన్నలరారఁగఁ గల్గినట్టి, డి
ట్టనఁ దగదన్నఁ గాల్చినెతి ♦ న చేఁగ లెంకల కానతిచ్చినన్॥

టీ—తన...నట్టిడు=తల్లికై కేసికి: జివరగల్గి నటువంటివాఁడైన విభీషణుఁడు.

తే॥ లెంకలెల్ల, నల్లరిఁజేసి ♦ లెక్కలేని
చీరల న్నేఁత నానఁగాఁ ♦ జేసి కట్టి
చి చ్చేపఁగ నిడి రాలెంకఁ ♦ జేరి యార్చి
రాచదారిని నట్టె చె♦ల్లాడఁజేయ. 97

టీ—రాచదారి=రాజమార్గమునందు.

ఉత్సాహ॥ సీత కద్ది రక్కసీండ్ర ♦ చేడెలాడఁ జోలఁగా
నాఁతికలఁగి, యంటరాని ♦ నాయనిం గడిందిగాఁ
జేతినెత్తి యెఱఁగి లెంకఁ ♦ జెదక కాయ నడిఁగినన్
నాఁతి, యడిఁగినట్లచేసె ♦ నల్లదారితేఁడఁటన్. 98

టీ—నాఁతి=సీత, అంట...యనిన్=ముట్టుకొనవీలుకాని ప్రభువు (అగ్ని), లెంకన్ = భటుఁడైన హనుమంతుని, నల్లదారితేఁడు = కృష్ణవర్త్ముఁడు అనగా నగ్ని.

క॥ తనక, ట్లడఁగఁగ వంజన । కనఁ గల్గినదిట్ట తాత ♦ గారి, కెఱఁగి చే
యన్యన నగరఁగాల్చెరక్కసి చినరాయని టెంకిదక్క ♦ పిక్కినయిండ్లన్.
టీ—అంజన...దిట్ట=ఆంజనేయులు, తన...గఁగ=తన బ్రహ్మాస్త్ర సంబంధమైన కట్లు వీడిపోవుటకు, తాతగారి కెఱఁగి=బ్రహ్మదేవునకు నమస్కరించి, రక్కసి...టెంకిన్=రాక్షసులందు జిన్నప్రభువు విభీషణుఁడు.

ఉ॥ కాలిచి నల్లదారిఁ గల ♦ గద్దరి నక్కడలిం జెలంగఁగాఁ
దేలిచి యార్చి, సీతఁగని ♦ తేరిచి నీ కడలేల? నే నిదే
పలికఁ దెచ్చెదం జేరిగి ♦ యే ధైఱ నక్కడలిం దడావడిం
దేలిక గాఁగ దాటి యల ♦ తేనియకానఁ జెలంగి యాడఁటన్.
టీ—నల్ల...గద్దరిన్=నల్లని దారివాఁడగు నగ్ని, నీకున్+అడలు ఏల?=నీకు భయమెందుకు? కడలిన్=సముద్రమును, తేనియకానన్=మధువనమును.

క॥ తనజాతినేస్తకాండ్రిం । దనరారఁగఁగలసియేగి ♦ దక్షిష్కింధం
గని. సంతసానతేనిం । గని సాగిలి యొఱఁగిఁలిచి ♦ కదలనికడకన్.
టీ—తేనిన్=రాముని, కదలనికడకన్=నిలుకడయగుధైర్యము చేత.

—♦ హనుమంతుఁడు రామునకు సీతావార్తను దెలుపుట ♦—

క॥ కంటిని తేఁడా! నీతెలి । గంటిని, నీనగ నిడంగఁ ♦ గంటిని నీల
గ్గంటిని జెలినగనీ కీఁ । గంటిని, గన్నారనీచేఁట ♦ గంటిని నే నిన్. 102
టీ—నీతెలిగంటిని=సీధవళాక్షియైన సీతను, నీనగ=నీయుంగరము నీల గ్గు+అంటిన్=నీక్షేమము నామెతోఁబల్కితి, చెలినగన్=నీభార్యయైన సీత శిరోరత్నము ను.

క॥ అని యంజనకం దెఱిగిం । చినఁ జొలంగ నెర సంత ♦ సిల్లి కడంకం
జెని సీతఁ దేఁదగినడా । రి, నరసినిలిచెఁ గఱిరాచే ♦ రేతేనన్నన్.
టీ—కఱి...తేఁడు=నీలమేఘచ్ఛాయఁగల రాజచంద్రుఁడైన రాముఁడు, అరసి=విచారించి, నిలిచెన్=ఉండెను.

క॥ అనిదిండిజేడలదారిని । గని నెఱిఁగాల్ దిండ్లటెంకి ♦ గలిగిన జేడదా
రినెల యఁటుఁజేరిగినకతం।దన కెఱిఁగించెంగ నడిగె.♦దద్దఁనలిర్చన్ 104

టీ—అని...గని=కలహాశనమునిని (నారదుని) చూచి,గాల్... నెల=వాయుభక్షణ సేయు సర్పముల కిల్లయిన పుట్టనుబుట్టిన వాల్మీకి తద్దఁ=చేక్కఁగ.

ద్వితీయాశ్వాసాంతము

—♦ కందగర్భిత మణిగణనికర వృత్తము ♦—

దిరిసెన ననజిగిఁ ♦ దెగడెడి నెఱిడాల్
నెఱయఁగఁదిరిగెడి ♦ నెఱిగలయతఁడా!
కఱిచెలినెఱిఁగనఁ ♦ గలిగినగఱితఁ
గఱగరిక దరిని ♦ గలిగినయతఁడా! 105

టీ—దిరిసెనసన=దిరిసెనపువ్వు, కఱిచెలి=భూదేవి యొక్క.

—♦ గర్భకందము ♦—

దిరిసెన ననజిగిఁదెగడెడి| నెఱిడాల్ నెఱయఁగఁదిరిగెడి♦నెఱిఁగలయతఁడా
కఱిచెలినెఱిఁగనఁగలిగిన। గఱితఁగరగరికదరిని ♦ గలిగినయతఁడా!

మ॥ కలిగించేఁ నెగడించేఁ గిన్కనడఁచేం ♦ గల్ దిట్ట జేజేతెగం
గలిగించేఁనెగడించేఁ గిన్కనడఁచం ♦ గల్ దిట్ట!; జేజేలకేం
జెలిగాల్ దిండ్ల కడిందికేని నెదచేఁ ♦ జెక్కట్లచేఁ జేఁతచే
నలి,నీతీరతఁడం చెనంగదెలియఁ ♦ రానట్టి రారాయఁడా!. 106

టీ—కలిగించేఁ=పుట్టించుటకు, నెగడించేఁ= పోషించుటకు, అడఁచేఁ=సంహరించుటకు, కల్ దిట్ట జేజే తెగఁ=సమర్థతగల మొనగాండ్రయిన దేవతాసమూహమును, చెలి...కేని=వాయుభక్షకులగు సర్పములరాజునకైన, ఎదచేఁ=మనస్సుచేత, చెక్కట్లచేఁ=వాక్కులచేత, చేఁతచేఁ=కార్యముచేత (త్రికరణములను).

మాలిని॥ అఱితితెగలయంటా!♦ హాళిరాకాసికంటా!
నెఱిఁగలిగినదంటా!♦ నేలకన్నా కెజంటా!
నెఱపరితలకట్టా!♦ నేలనేల్ రాచెదిట్టా!
కఱజిగి సిరినట్టా! ♦ కల్కిరాలచ్చితిట్టా!. 107

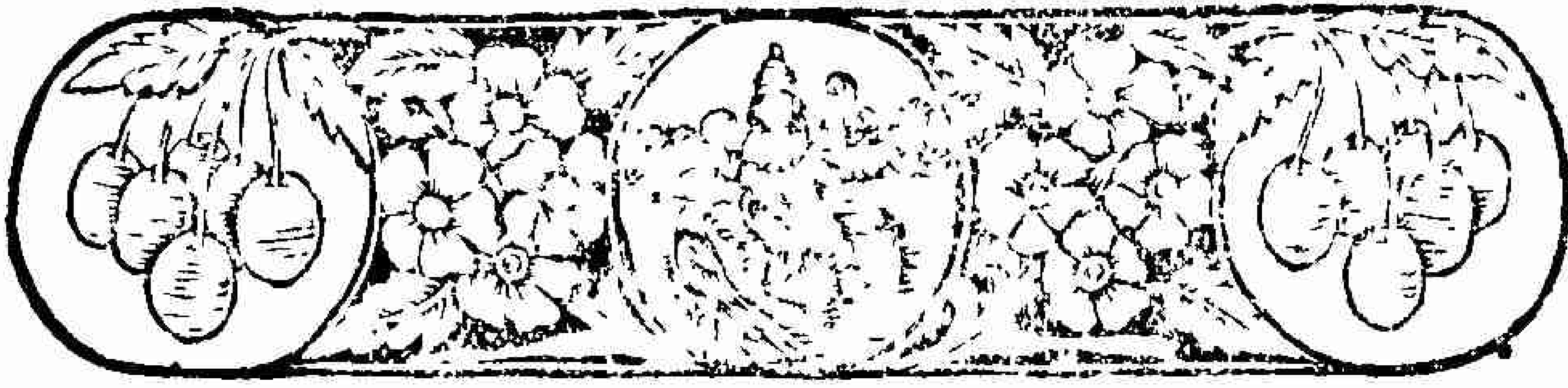
టీ—అఱితి తెగలయంటా!=అర్థిసమూహమునకలికియుండువాఁడా, నెఱ...కట్టా!=శూరాగ్రేసరుఁడా!, కఱ...నట్టా=నీలపుఛాయాసంపదకు నిల్లైనవాఁడా! రాలచ్చి=రాజ్యలక్ష్మి.

—• గద్య, తేఁటగీతము •—

ఇద్ది యయ్యరాజె నియొడి • యింటి సన్నఁ
దగిన శేషయ్య కందయి • తగినయట్టి
యాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగిన • యతనిచేత
నెసఁగె దాశరథిచరిత్రి • నిది నడికత.

టీ—దాశ...కత = దాశరథిచరిత్రియం దిది రెండవ యాశ్వాసము.

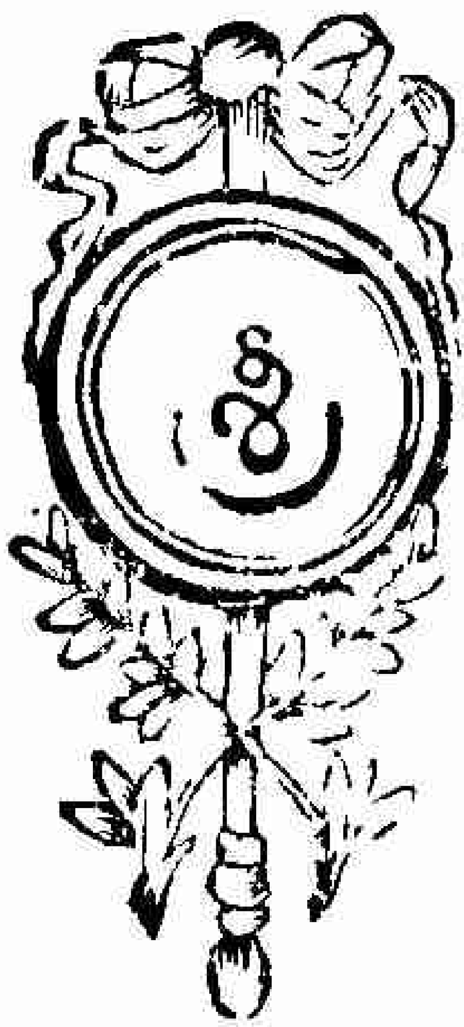

శ్రీ మేధాదక్షిణామూర్తయే నమః.

అచ్చాంధ్ర, నిరోష్ఠ్య, నిర్గద్య

దాశరథి చరిత్ర.

తృతీయాశ్వాసము

శ్రీ కడఁకసీతడాకడ । నాకడలచ్చ్యన్న చిక్కి • నట్టిరదరఁ గా
శ్లేకడగా, నంజనకం। దేకడ నిలనేలచౌన • నేలెడివిట్టా! 1

టీ__ శ్రీ=లక్ష్మియొక్క, కడఁకన్ = (అన్నిగుణములను, సంపదతో సమానమైన) శ్రాసికతో డాకడన్=ఎడమ వైపున, ఆకడన్ = అటువెనుకప్రక్కను, లచ్చ్యన్న = లక్ష్మణుఁడు, చిక్కి...దరన్=గిలిన భరతశత్రుఘ్నులు నొప్పచుండఁగా,

క॥ తెలియంగనాఁకిఁచేకఁ । గలిగినకత, గాలిదిండ్ల • గద్దరిటోకిం
గలిగిందేడదారి,కఁటం। దెలిజేడదారినేఁ, యిటఁ•సియఁదెలియంగన్. 2

టీ__ గాలి...దారికిన్=వాయువును, భక్షించెడి పాములక్కిల్లైన పుట్టంబుట్టిన వాల్మీకికి, తెలి...నేఁ=తెల్లనిమునిచంద్రుఁడు (నారదుఁడు)

ఉ॥ లంక కతెరంగికేసరినె•లంతకవందగినట్టిఁ డింతయేన్
జంకక, నేలకన్నెఁగని, • చేల్తలలంగలజెట్టి సంతవన్

లంక, కడంక, లెంకలచెలా, కలదండ్ల తెలుంగెఱెంగి, లే;
జెంకకతేఁడ! గెల్చెదిఁకఁ • జోల్తల లాతసి నన్న తేఁడఁట౯. 3

టీ__ కేసరి...నట్టఁడు=కేసరిభార్యయంజన, కనగానొప్పినవాఁడు, లెంక...లాకు=భటుల చాకచక్యము, లే=యుద్ధమునకు లెను క్రి;

ఉ॥ గాలికిఁజాయరాయనికిఁ • గల్గినదిట్టలఁ, దక్కినట్టి జే
జేలకడింది సంతెనసి • చేరె సఁగరి నేలచేలకై
చాఁగ, లంకనేఁగల • జాణ, యెడందఁగలంగి యాయెడం
గాఁగ రచ్చదీరి యనె • రచ్చఁగఁ గట్టిరఁ, టాఁకించెఁగ౯. 4

టీ__ గాలికి...దిట్టలఁ=వాయుపుత్రకు ఛాయాపతికి గల్గినవాను మత్సగ్రీవుల, తక్కి...సంతు౯=నిగిలిన వేలుపుల పెద్దయైన బ్రహ్మ కొడుకు జాంబవంతు, ఎనసి=కలసి, నేలచేలకై=భూమికి వస్త్రరూపమైన, సముద్రముకడకు, రచ్చ౯=సభయందు, కట్టిరఁ=కలుగువారు.

రావణుని విచారము

సీ॥ చెట్లఁదిటెంగెనే • జెట్టియె ద్దజ్జగాఁ
దెగికాలిసిరి నీటి • తిట్టఁదాటె
దాటినదేకాక • నేటికేరికిఁ దేరి
కనరాని లంకఁ గా • ల్దవరనాటె
నాటినదేకాక • నాలెంకలందఱిఁ
జంపిచెండాడి గ • ర్దించిదీటె
దీటినదేకాక • నీళ్లైన నాటెంకి
కాఁగాసగ్గిని • గలయనాటె
తే॥ నాటినదికాక లంకిణి • గిటడంచె
గిటడంచినదేకాక • కేరిచెనియె
లంకె యెద్దడియిల్లాయె • లంకరాయ
డీఁగతేడాయె నేడి తె • న్నింక నరరె! 5

టీ__ ఎద్దు+అజ్జ=ఎద్దడుగు, ఎద్దడియిల్లు=దరిద్రపుకొంప, తెన్ను+ఇంక=ఇకమార్గము.

మ॥ అనఁగా రక్కసితేసి కిట్లనిరి యా • యండంగలారెల్ల, రే
ల! నలంగం గడగండ్లఁజెందఁ దెలుగం • ట్లం గిట్టిగెంటంగ జా

లినకైలచ్చిఁగఁట్టి దిట్టలయి నీ • లెంకల్ దరిం గ్రాలఁగాఁ
జెనకంగాఁ గలరయ్య? గట్లతెగలం • జెట్లండఁ దిర్గయ్యలే! 6

టీ—అంగద=కష్టము, కైలచ్చి=భుజసంపద, నీలెంకల్=నీభటులు

క॥ పరికిఁదలఁకని యాతనిఁ । జేరికఁచితేగ నిండ్రి • జిత్తడర్థంగాఁ
దేరికనఁగలరె సిన్నఁక । నేరైనకడిందిలంక • నేలెడిజెట్టీ! 7

టీ—తలఁకని=జడియని, జెట్టి!=మొనగాఁడా!

—• విభీషణుఁ డన్నచే వంచింపఁబడి, రామునిశరణ మొందుట. •—

క॥ అని, దరిరక్కసితెగ, లా । డినవాలించి రహింఁగాంచి • డెందానంజే
క్కనిరక్కసితేఁడలరఁగఁ । గణకం గైకేసిచిన్ని • కం, దిట్లనియెన్. 8

టీ—డెందానన్=మనస్సునందు, కైకేసిచిన్నికందు=కైకేసిచిన్న కొడుకగు విభీషణుఁడు.

శా॥ అన్నా! నేలనెలంతయంగదల నా • యన్నింటి తేఁడార్చఁగాఁ
గన్నం జౌలర దాలతేని చెలికిం • గంచయ్యె, నాలచ్చియే
యున్నం జానకియయ్యె, నేటికిఁక నీ • యెగ్గెంచకిట్లాడి, రీ
చెన్నంట్లియ్యెడఁ, గానసీతనిడి నీ • చేటార్చి లగ్గందటన్. 9

టీ—నేలనెలంత=భూకాంతయొక్క, అంగదలన్=కష్టములను, అన్నింటితేఁడు=సర్వేశ్వరుఁడు, చేఁటు+ఆర్చి=కీడుదొలఁగఁద్రోసి కొని, లగ్గు+అందు+అఁటన్=మీఁదమేలందు

సీ॥ నెఱసిగ నెఱికినై • నెఱక లందనినాఁడె
గిట్టితాటక నట్టె • గీటడంచెఁ
దనకేలఁ గైసిరి • తనరఁజేసని నాఁడె
నెలదారి సింగాణి • నీటడంచె
సీతకే, లంటిన • చిన్నియల్గల నాఁడె
కదిసిన రాదాయ • గండడంచె
నడికాన హాజ్జల • నడర నిడనినాఁడె
సీతనేర్చిన రక్క • సీనిజించె

తే॥ తిగతలలరక్కసీనినిఁ • దెగనడంచెఁ
జెలఁగి, నడికానఁజెల్లెలి • చెన్నడంచె
యట్టిపెగజెట్టియేడ? నీ • యట్టిడేఁడ?
కాన కింలిని దేగంటి • కస్తిఁగంటి.

టీ—నెఱిసిగ=అందమైనజొట్టు, నెఱికిఁ=ముడికి, నెఱికలు=వెండ్రుకలు, సీత...యల్=వివాహవిఘ్నములు, రాదాయ=రాజుల విరోధి పరశురాముఁడు.

ఉ॥ ఎక్కటి గాలికం దడరి • యేడ్తెర దండ్లఁగలంచి చించఁగా
నెక్కడికేగి రీఁడిఁడి • యొక్కటిరక్కసి దిట్టలెల్ల, నీ
కెక్కడ తారసిల్లి రెద • నేర్చెడి టక్కరి నేస్తకాండ్రిహా!
టక్కరికాండ్రఁజేరి చెలిఁ • డాచెక నిచ్చిన లచ్చి నిల్చెడిఁ. 11

టీ—ఎదఁ+ఏర్చెడి=మనస్సును వేధించెడి, చెలిఁ+దాచెక=సీతను మఱుఁగుపఱచక, దాఁచు=డాచు, దడల కభేదము, లచ్చి=రాజ్యలక్ష్మి, నిల్చెడిఁ=నిల్చును.

క॥ ఇన్నియననేల? యింక నిల। కన్నియ రాచనెలకిచ్చి • కాన్కగ నతనిం
దిన్నగఁ దెలిపినఁగాచెడి । నెన్నఁగ రాకాసిజాతి • కిది యగ్గన్నఁ. 12

టీ—తెలిపినఁ=కొలిచిన, రాకాసిజాతికిఁ=రాక్షసవంశమునకు

ఉ॥ రక్కసిరాయఁడంతఁ దన • రచ్చఁ గెట్టి రడల్నఁగాంచఁగాఁ
జెక్కినకత్తినెత్తి యనెఁ, • జెచ్చెరఁ గన్నెఱఁజేసి దాయకై
"తక్కరి! తెక్కలీనికిని • దాళ్ళిడిటెంకిఁ గలారిఁజేరి న"
ట్లక్కడఁ జేరనెంచి తగ • నన్నిఁట నన్నిట నన్నఁజేసెదే?.

టీ—రచ్చఁ...ట్టిరు=సభనుగలవారు, అడల్నఁ=భయముచేత, చెక్కిన=కానెకోకయందుఁ బొడ్డునజెక్కిన, కన్ను+ఎఱ=కన్నులెఱ్ఱగా, తెక్క...జేరి=దొంగకుఁగట్టు తాళ్ళిచ్చి యింటివారిని లేపినట్లు, అక్కడనుఁ = ఆ రాముని గూడఁబోనెంచి, అన్నిఁటఁ = అన్ని విషయములను. నన్నుఁ+ఇటఁ+నన్నఁ=నన్నిక్కడ కొద్దివానిజేసెదవా?

చ॥ అని తనకంటెఁ జిన్నతని • నయ్యెడ డయ్యగఁ జేయఁ డాయఁగాఁ
గని తన దండ్లరాయఁ డిది • కాదన, నాగిన యన్న కాతఁ డి
ట్లనియెఁ గడంక లగ్గఁగ • నయ్యరి యొగ్గయి యేగె నయ్య! వి
న్ననిఁ దెగనేయ రాచెనెల • యాఁగిన నచ్చెదిఁ కేఁ? నేఁ డిటఁ. 14

టీ—డయ్యగఁ=నొప్పింపఁ, దండ్లరాయఁడు=సేనాధిపతి, ఆగిన యన్నకుఁ=సేనాపతి మాటపై బాధింపకుండ నుండిన రావణునకు, నచ్చెదు=నమ్మెదవు.

మ॥ అనఁగా రక్కసిరాయఁ డప్లి తనకా • లాదాయఁ దాకంగఁ,దా
చిన నాతం డిలజేరి, తేరి, యెదఁ గా • సింజెంది రాకాసిరా
యని నెగ్గాడి యఁటెంగి తల్లికని యా • య న్నానచే, నేల రా
యని నల్ లెంకలదండనేగి కనిడా • యంజేరె తా నిట్లనెన్. 15

టీ—తాచినన్=తన్నిన, జేరి=పడి, తేరి=తెప్పరిల్లి, అటెంగి=తల్లి కడకేగి, తల్లికని=జనని కావిధమంతయుఁజెప్పి, అన్ను+ఆనన్=ఆమె యాజ్ఞచేత, నల్ లెంకల దండన్=నల్గురు భటులతోఁబోయి.

ఉ॥ చక్కని రాచచెంద! యల • చౌలఅదాల్గల తేనికంద! యా
రక్కసితేనికంట! నల • బాఁజెలిజేసిన కాలిదంట! నిం
డక్కటికాలతిట్టు! యుడ • లార్చుఁ గఁటెట్టికడిందిదిట్ట! నీ
చేక్కనికాళ్ళఁ జేరితిని • సాకఁగదే! నెనరారఁ గన్గదే! 16

టీ—రాచచెందు+అ=రాజచంద్ర!, చౌల...కంద! పంక్తిరథుని కొడుకా!, కంట! పగవాఁడా!, నఁబాన్=నల్లనిరాయిని, చెలిన్=స్త్రీగా (అహల్యగా) కాలిదంట=కాలినేర్పుగలవాఁడా! అక్కటికాల తిట్ట!=దయకునికి నైనవాఁడా?

తే॥ రాచరేతేఁడ! రాకాసి • రాచదిట్టఁ
గాంచి కైకేసి నన్గట్ట • కడనకాంచె
దండియెద నిచ్చుతండనఁ • దగిననన్నుఁ
జెలఁగి నాతఁడ సిరితేని • దెలిచి నతఁడ. 17

టీ—కైకేసి...రాకాసి...గాంచి=రాక్షస రాజేంద్రుఁడైన రావణుగని, నన్=(విభీషణు) నన్ను దండి+ఎదన్=ఎక్కువయిన భయము ఇచ్చు+అతండు=ఇచ్చునట్టివాఁడు, అనఁదగిన నన్నున్=అనునట్టిపేరును అనగా విభీషణుఁడను పేరును, తెలిచి=కొలిచి.

క॥ నేలచెలికన్నెకడి, నీ । కాలికెఱఁగి జాతినెల్లఁ • గాయునడిగినం,
జాలఁగ లగ్గయ్యెడినన । గాలందాచె, నిఁటఁజేరఁ • గా నైతినఁటన్. 18

టీ—కాలందాచెన్=పాదముచేతఁ దన్నెను, అఁటన్=తరువాత ఇఁట...నైతిన్=నీదగ్గరకు వచ్చితి.

క॥ కాన నిలతేఁడ! యక్కటి । కాన, న్ను, న్నార్కు, కెనగఁ • గాచిన నీ ల
గ్గేనాఁ, డెదఁదలఁచెద నీ । కీనాఁడే సాయకారి • నే నయ్యెదనన్. 19

టీ__ ఇలతేఁడ!=భూనాథా!, నన్నుఁ + ఆర్కికిన్ + ఎనగన్= నన్ను సుగ్రీవునకు సాటిగ, ఏను=నేను, సాయకారిన్=సహాయకారిని, అయ్యెదన్=అగుదును.

క॥ ఈచాయఁ జిన్నరక్కసి। రాచెనెల యనంగ, నతని • రాకడ, నడకల్
దాపేకియ గాలికందన। రాచెనెల యొఱంగి కాచి • రాయని జేసెన్. 20

టీ__ ఈచాయన్=ఈవిధమున, చిన్న...నెల=చిన్నవాఁడగు రాక్షసరాజచంద్రుఁడు, (విభీషణుఁడు) రాకడ, నడకల్=వచ్చినవిధము యోగ్యత, రాచెనెల=రాజచంద్రుఁడు (రాముఁడు) రాయనిజేసెన్= లంకాపతిగాఁ జేసెను.

ఉ॥ చేసిన నార్కి తేనిఁ గని • చెచ్చెర దగ్గరి, తేఁడ! ని, న్నినిం
డాసిన నెగ్గలేనని క•నం దనకై చెలినిచ్చి దాయ నిం
డాసిన నేదితెన్నన, న•డల్గనకే నగి, లచ్చెనన్న, నే
జేసిన, దేగ, దాతఁడిటఁ • జేరిన నానగ రీయనా? యనెన్. 21

టీ__ చేసినన్=(రాముఁడు విభీషణుని రావణు ననంతరము లంకకు, రాజును జేయగా) ఆర్కి=సుగ్రీవుఁడు, దాయ=విరోధియైన రావణుండు, నగి=నవ్వి, లచ్చెనన్న=రాముఁడు, చేసినది + ఏగదు+ఆతఁడు+ఇటన్+చేరినన్=నేనుచేసిన దానమునకు మారులేదు. రావణుడు వచ్చిన అయోధ్యనివ్వనా! యనెను.

తే॥ కడఁక సిట్టనియంత, రా కాసితేని
సత్తి, నాతని సంతెంత • సత్తిచేతఁ
జెలఁగినది, చిన్నరాకాసి • చేతనెఱిఁగి
కట్టఁ గడఁగిన జేదలంటెఁ • గడలియడరి. 22

టీ— రాకా...సత్తి=రావణునిశక్తిని, ఆతనిసంతు=వాని సంతానము, ఎంత...నది=ఎంతసామర్థ్యము చేత బ్రకాశించినది? చిన్న...చేతన్=విభీషణు చేత, చేదలు=ఆకాశము.

—* రాముఁడు సముద్రముఁగట్టుట *—

చం॥ చెలఁగి యిటంట తేఁడలిగి • సింగిణిఁ జిల్కుడరించె, నెల్లతేఁ
డలిఁగిన తేనికాల్కెఱఁగి • యల్లతఁడంచని కాంచి యీరహిం
జెలఁగితి నన్నుఁ రాచెనెల • చిల్కల, జెక్కుఅతేనిదాయ, తా
గలఁగిచెనంగనేసి సిరిఁ•గన్నతనిం దగఁగట్టఁగట్టగన్. 23

టీ—ఇటు+అంటన్=ఇట్లాకాశము నంటగా, ఏళ్ళతేఁడు=సరిత్పతి (సముద్రుఁడు) అల్లు+అతఁడు=అల్లుఁడైనవాఁడు, రాచనెల=రాజచంద్రుఁడు (రాముఁడు) జెక్కుఅ తేనిదాయ=నదీభర్తయైన సముద్రునివిరోధి (దృశ్యగుల్మము) సిరి...తనిన్=లక్ష్మిని గన్నవాఁడు (సముద్రుఁడు)

క॥ చెక్కసి గట్లతెగల నా। రక్కసినేస్తితెఱఁగంటి • రహిఁదినఁగా, నా
జెక్కుఱతేఁ డెఱిగించినఁ। జెక్కునెఱిఁగి యగ్గికం డొసంగగ నంతన్.

టీ—రక్కసి=రావణుని యొక్క, నేస్తితెఱఁగంటి=మిత్రమయిన మీనము (తిమింగిలము) జెక్కుఅతేఁడు=నదీభర్త, (సముద్రుఁడు) అగ్గికందు=అగ్నికొడుకు (నీలుఁడు)

క॥ చెట్లాఁ జెరలాడంగల। జెట్లందఱ, తెసంగఁ దెచ్చి • చేర్చిన తాళ్ళం
గట్ల, నిడి కడలిఁ, దనసరి। జెట్లగ్గించేంగఁ గట్టఁ • జెలఁగఁగఁ గట్టెన్.

టీ—జెట్టి యేకవచనము, దీనిబహువచనములు, జెట్టులు, జెట్లు, జెట్లందలు=మొనగాండ్రింత, జెట్లు=మొనగాండ్రు, అగ్గించేఁగన్=కొనియాడఁగా, కట్టెన్=కట్టెను.

—* రామాదులు, సముద్రముదాటుట *—

క॥ కట్టి యెఱిఁగించ నిలతేఁ। డట్టె కదలియేగి కడలి • కాదండం, గ్రాల్
గట్టండనిలచె నెంతే। నెట్టన దండ్లతెగ దెసల • నిండిచెలంగన్. 26

టీ—ఇలతేఁడు= రాముఁడు, కడలికిన్=సముద్రమునకు, ఆదండం...నిలిచెన్ = అవతలిగట్టుననున్న సువేలాద్రి దగ్గరగా నుండెను, దండ్లతెగ=సైన్యసమూహము.

చ॥ కడలినిదాటి లంకదరి • గాఁ దనదండ్ల తెగల్ చెలంగఁగా
నడరినజేని, జేడ నెఱి • నయ్యెడ లెంకలచే నెఱింగి, య
క్కడఁ దనదండ్ల నెలెడలఁ • గాయఁగ నాసతి నిచ్చి లంకతేఁ
డలరగ నేలతేఁ డిచట • నట్లనికిం జెనె, దం డ్లసంగఁగన్. 27

టీ—అట్లు+అనికిం=ఆప్రకారము యుద్ధమునకు, దండ్లు+ఎసంగఁగన్=సైన్యము లుబ్బి చెలరేగఁగా.

—* యుద్ధము - అంగదు రాయబారము. *—

చ॥ అనికిఁ గడంగి దాశరథి • రైయింద్రికిఁ గట్టినదిట్టఁ జీరి, యి
ట్లనియెఁ, గడిఁదిఁ యక్కటిక • నంగద। రక్కసితేనిచెంత, కే

పనిచితి నం, చెలఁగి యిఁక • నైన నెలంతలదంటఁ దెచ్చి, శ.
గ్గనిసిరి, జాతినాక్ఫకయ • కాచిన లగ్గసి పొంటి నేటిలన్. 28

టీ__దాశరథి=దశరథపుత్రుఁడైన రాముఁడు, ఐంద్రికిన్=ఇంద్రునిపుత్రుఁడైన వాలికి, కిన్గొనదిట్టన్=పుట్టిన మొదగాఁడైన యంగదుని చీరి=పిలిచి, పచు+అని పితిన్=నేచుపంపితినని, అటేఁగి=వెళ్ళి, నెలంతలదంటన్=రమణీమణియైన సీతను, లగ్గు+అసి=మేలని.

క॥ కాదన్న నసికిఁ జీరె, నె ! ఆ దంటతనాన సరగ • రా యిటకన్నం
గాదనక కదలియాతం।డాపట రాకాసిరాయఁ • డడ, రెడకేగెన్ 29

టీ__నెఆాదంటతనానన్=నిండైన నేర్పుచేత, ఆతండు=ఆయంగదుడు, అడరు+ఎడకున్=ఒప్పియుండుచోటునకు, అనఁగా లంకాపట్టణమునకు, ఏగెన్=వెళ్ళెను.

ఉ। ఏఁగిన రాచలెంకఁ గని • యెక్కటిరక్కసి లెంక లాతనిన్
రేఁగినకిన్కఁ జొల్తలల•దేసి, కడ, న్నిలఁజేయ, నాతఁ డెం
తేఁ గినియంగనైన యెద • నీకెఱఁగ య్యది? యేఁడిటంచె? ని
న్నాఁగి, నిలంగనేల యని • యడ్గిన నాయన కైంద్రి కందనెన్. 30

టీ__రాచలెంక=రాజభటుడు, (అంగదుఁడు) ఆతనిన్=ఆ యంగదుని, ఆతండు=ఆపంక్తిశిరుఁ డగురావణుఁడు, ఏఁడ+ఇటు+అంచెన్ ఎవ్వఁ డిక్కడికిఁ బంపెను? ఆయనకున్=ఆ రావణునకు, ఐంద్రికందు+అనెన్=వాలికొడు కిట్లు పల్కెను.

సీ। నిన్ జెంకల, నిడి, నల • నీళ్ళతిట్టలఁ దేల్చి,
చెలఁగిన యైంద్రికిఁ • గలిగినాఁడ
నిన్ జెఱనిడిన రా • నెలదాయఁ గలఁచిన
నేలరా లెంకనై • నెగడినాఁడ
నంగదా! లంక, రా•మునిగాంచి, రాయని
యంచిన ర యఁ దే• తెంచినాఁడఁ
జలిఁదెచ్చి రాలచ్చిఁ • జెరిచె రక్కసినెల
కటకటాయని కస్తిఁ • గాంచినాఁడ
తే. దాతజాతిఁ గలిగి నల కతల గఱచితి
తాత తలిడెత చెలిఁజెర • దడయ కిడితి

.. నిం దెలిసినట్టి యెడ్డెగా • నే నెఱిఁగితి
నేలకన్నియ సీనిదె • ని, న్నడిగితి. 31

టీ__నల్ నీళ్ళతిట్టలు=నాలుగు జలరాసులు, రా నెల...లెంక=
కార్తవీర్యునికి విరోధియైన పరశురాముని నోడించిన రామునిభటుఁడను
తాతజాతి=బ్రహ్మవంశము, తాతతలిజత చెలిక=బ్రహ్మతల్లిలక్ష్మికి
జేతయైనకాంత అనగా సీతను.

శా॥ చించెందాటక రాచేదిట్టఁ ; తెలిజే•జేతేని సింగాణి గం
డ్రించెం, దారిని రాచేదాయ, తనకం•టెం దిట్ట లేఁడన్న గా
రించెం, దాసినలేడి గండడఁచె, నా•ర్కిం గాయఁగా నైందిృఁదెృ
ళ్ళించెం, దానిఁటఁ జేరెఁ, జేఁడె నిడెదా!•లే, కాతనిం దాకెదా? 32

టీ—రాచేదిట్ట=రాజధీరుఁడు, (రాముఁడు) తెలి...తేని=తెల్లని
వేల్పురాయని (శివుని) యొక్క, దారిని=మిధిలానగరమునుండి యయో
ధ్యకుఁబోవుమార్గమున, రాచేదాయ= పరశురాముఁడు, ఆర్కి= అర్క
పుత్రుఁడు సుగ్రీవుఁడు, ఐంద్రి=ఇంద్రపుత్రుఁడు వాలిని, చేడె=సీత.

తే॥ రిక్కసన్న నెలంత కైం•ద్రికిని గల్గి
నట్టిఁ డెట్లన రాకాసి • జెట్టి కిక్క
రేఁగఁగాఁ గని చెట్లని•రింగెడి, నెఱి
సరికి, కిట్లనె నంగదా! • సత్తిలేక. 33

టీ__రిక్క...తకు=నక్షత్రసంజ్ఞగల తారకు, చెట్ల...సరికి=
వృక్షచరశూరుఁడగు నంగదునకు, సత్తి=శక్తిశబ్దమునందుఁ బుట్టినది.

శా॥ రా, రేరాయని చేతఁ దండ్రిఁ దెగటా•రం జేసి, రాలచ్చి నిం
డారంగాఁ, గనిఁట్టి యార్కికడఁ గ•ట్టా! డాగనై నానలే,
కీరచ్చె, న్నెఱదంట నంచేనిన ని•న్నే నెట్లనంజాలఁ, జి
న్నారీ! తేనిఁ దలంగ నెట్టి యిచే•లు•న్నా చెంగట, న్నిల్పితే. 34

టీ—రారేరాయనిచేత = రాజచంద్రుని చేత, రాలచ్చి=
రాజ్యలక్ష్మి, నాన=సిగ్గు, చిన్నారీ!=చిన్నవాఁడా!

క॥ రాలంగఁజేసి యార్కిని । రాలచ్చిని నీక యిడెద • రహి నేనీ నాఁ
డేల తెలియంగ జాలక । నీలఁగ నరెన్న దన రాచే • నెల లెంకయఁటఁ.

టీ__రాచే నెల లెంక=రాజచంద్రుఁడైన రాముని భటుఁడు.

క॥ ఏలిన జేజే నిన్నిల । గాలిచి చెడఁజేయఁగాంచె॰ రా! చెన్నంటీ!
యేలికఁ జేరెద నేటి॰చేలిక, నా,కలని కన్న॰ సకల కతఁడటఁ 36

టీ—ఏలికజేజే=పోషణకర్తయైన విష్ణువు, ఏలిక జేరెదఁ = నా ప్రభువగు రాముని జేరువాఁడ, కలనికిఁ +అన్నఁ=యుద్ధమున కనిన.

క॥ రాచెనెలలెంక నడచెఁగ! నాచేక. తనదండ్లనంచె ॰ నంతట,నాతం
డేచి తనకాల దండ్లం।దాచి కలంచి యడఁగించి॰తా నిటఁ జేరెఁ 37

టీ—రాచెనెలలెంక=రాజచంద్రునిభటు డంగదుఁడు, ఆతండు= అంగదుఁడు, తాచి=తన్ని, ఇటఁ= రామునికడకు.

—* వానర రాక్షస సంకుల సమరము *—

ఉ. చేరి, కడంక రాచెనెల ॰ చెంగటఁ జేరి, యొఱంగి చేౘల్
దారి, కడంక నాతనికి ॰ దాచేక నాడిన, రాయఁ డక్కచేఁ
దేరి, కనంగ దండ్లతెగ ॰ తేఁటగ నగ్గలికెక్కఁ; జేల్లల్
దారి, కనంగనాఁడ, తన ॰ దండ్లడరెం, గలనయ్యె నాఁడటఁ 38

టీ—కడంక=పూనిక, కడంక=ధీరత్వము, చేౘల్ దారికిఁ= అనంగఁ=వనమున కనఁగా, ఆడఁ=ఆలంకయందు, కలను+అయ్యెఁ= యుద్ధమయ్యెను.

క॥ గట్టిజిగిఁ, జెట్లదిరిఁగడి । జెట్టితెగల్, రక్కసితెగఁ ॰ చెలరేగి జేతల్
కట్టి నెఱసరి తనానం । గట్టి కడంక ననిఁజేయఁ ॰ గా, నా, నేలఁ 39

టీ—గట్టిజిగిఁ=దృఢమైన శరీరబలముచేత, లేక ప్రకాశము చేత చెట్ల... తెగల్=వృక్షచరులందు మొనగాండ్రయొక్క సమూహ ములు, నెఱసరితనానఁ=శూరత్వముచేత.

క. ఇదిక, న్నిదికా, లిదికే। లిదితలయని తెలియరాక ॰ నెచ్చటఁ గన్నం
జేదిసిన లెంకలకాల్ కేళ్ళదికిన నలయేళ్ళచాళ ॰నటఁగననయ్యెఁ. 40

టీ—చేదిసిన=విరిగిపోయిన, లెంక... కేళ్ళు + అదికిన=కాలిబంట్ల యొక్క చేతులు కాళ్ళతోఁ గలిసిన, నల, నల్లయొక్క రూపాంత రము, నలయేళ్ళచాళ్లఁ=రక్తవాహినుల సమూహమును, అటఁ= ఆయుద్ధభూమియందు.

—* ఇంద్రజిత్తు, రామలక్ష్మణుల, నాగపాశబద్ధులఁ జేయుట. *—

ఉ॥ ఆతటి, జోయరా, గడలి ॰ యం, దడఁగం, దెఱగంటిజేని కం,
చేతటినైనఁ గల్లతని ॰ నేడికతత్తడికాని నెన్నితే

జీతెగ నంకలాలఁ దెగ • సింగిణి చిక్కుడిదాల నెల్ల జే
జేతెగ, లెన్నఁ నండి, యనిఁ • జేయఁగ నయని దాసె రతిరిన్. 41

టీ—హాయన =ఛాయాపతి (సూర్యుఁడు), కడలి...గన్= సముద్రమున గ్రుంకగా, తెలి...కంటు=ఇంద్రజిత్తు, ఏశటి...తనిన్ ఎప్పటికప్పుడు గల్గువాఁడైన, ఏడిక+తత్తడికానిన్=గొఱ్ఱెయే గుఱ్ఱముగాగలవానిని (ప్రద్యోతజాతుఁడైన అగ్నిని) రాయనిన్=రామునిన్, రతిరిన్=రాత్రియందు.

చ॥ కదియఁగఁ దాసి, రేసి, తన • గారడి నింగిని నీటిదార్లయం,
దదికి కడింది సింగిణిని • నల్గిడి నారినిలాగి, రాచెదం,
ద్దరి చేఁగనేసి, యల • యార్కినితేండ్రిఁ గలంచియొంచెఁ దా
రిది, జడికా, రనంగ నెద • నేర్చెడి యీఁటెనాఁటె నేఁటిలన్. 42

టీ—గారడి=మాయ, నీటిదార్లు=జలధరములు (మేఘములు) ఆర్కిన్=సుగ్రీవుని, తేండ్రిన్ = రామలక్ష్మణులను, జడికారు=వర్షాకాలము.

ఉత్సాహ॥ అంత నేలఁ రాయఁడతని • యతిది చేతలెల్ల నా
చెంత రక్కసి చెలికాని • చేత సరిగఁ దెలిసి, త
న్నింత గలఁచె నని చెడంద • నెనఁగఁ గినిసి కడిఁది చి
క్కంత నతని నేయఁ దలఁగి • యద్ది చెనియెఁ గారడిన్. 43

టీ—అతిది చేతలు=ఆశ్చర్య కార్యములు, రక్కసి చెలికాని చేతన్=రాక్షసుఁడైన స్నేహితుఁడు (విభీషణుడు) కినిసి=కోపించి, అద్ది= ఆబాణను, గారడిన్=మాయచేత.

మత్తకోకిల॥ దాని కింత కలంగి రానెల • దాయనేర్పుఁగలట్టిరిం
గానలం జెరలాడె దయ్యలఁ • గాంచి యంటిన,రక్కసీం
డా, నెఱా నెఱుఁగ్ల నాదెస • కంచి రానెల లిద్దఱం
దానె కట్టిడె గాలినానెడి • దంట చిల్కిడి చేయ్యనన్.

టీ—కల+అట్టిరిన్=కలిగినటువంటి వారిని, కాన...దయ్యలన్ వనచరులను (కోతులను) గాలి...చిల్కిడి=నాగబాణము అనగా నాగపాశమునుంచి, కట్టిడె=కట్టివేసెను.

తో॥ కట్టిడి తా రిలఁ • గంది కదల్కన్
నెట్టిన పాయిని • నిల్చిన నాతం
డట్టె తనంతటి • యాతఁడెటం లే
నట్టె, చేనెం దన • యయ్యఁ గనంగన్. 45

టీ—కట్టు+ఇడి, తారు=వారు-రామలక్ష్మణులు, ఇలన్=భూమిపైన.

—• నాగపాశ విమోచనము •—

పంచచామరము.

చేనంగ నంతటం దనంతఁ • జెక్కనయ్య తండ్రి హా
చ్చేనంగఁ జేల్, కడానికిన్నె • రావితాల్చి, తెల్లనై
చేనంగ నల్దెసల్ జిగి న్ని • జేనఁ గాఁలిల్ జేగానకై
చేనంగ నెంచి నింగిదారిఁ • జేరెఁ దాతకం దిలన్. 46

టీ—చెక్కనయ్యతండ్రి=మన్మథునితండ్రి (విష్ణువు) హాచ్చే+అనన్గన్చేల్=నీవు కేవలము పరవస్తువువు. నిన్ను బంధించువాఁడుండెనా? యని పల్కుటకు, కడానికిన్నెర=బంగారువీణెను, నిజేన... కై=సత్యలోకమునకు, నింగిదారి=ఆకాశమార్గము, తాతకందు=బ్రహ్మపుత్రుఁడు (నారదుఁడు.)

ఆ॥ జారె చాయతేని • జాతియిత్తిగనేల
చేల నెలనడాని • జుకదారి
కాలిజేంట లచ్చి • గద్దియల్ చెంగటఁ
జేరి కైజేతఁ దలఁ • జేర్చి యెఱఁగి. 47

టీ—జారె=ఆకాశమునుండి క్రిందికి దిగివచ్చి, చాయతేనిజాతి=సూర్యవంశము, ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ (రెండుమూఁడు, లారు) నేలచేల=సముద్రము (ఆరవసముద్రము=క్షీరజలధి) నెల...దారి=మాసమధ్య దినము నాటి చంద్రుఁడు, లచ్చిగద్దియల్=తామరలు.

—♦ నారదకృత రామస్తవము ♦—

కమలవిలసితము॥ అడరఁగఁ దిగతెగ ♦ లల తిగ జేజేల్
కడ నడ రతఁడని ♦ కడఁక ననంగా
నడరఁగఁ గలిగిన ♦ యతఁడ! జగాలం
దడయక యడరిచి ♦ నలిచెడి జేజే. 48

టీ—తిగతెగలు=త్రిమతములు, తిగ...కడన్=బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రాదుల కవ్వల.

తోటకము॥ ఇలనేచఁగలట్టిడి ♦ నెట్టిడినేం
గలఁగం గని రాలిచి ♦ క్రిచ్చఱి నా
యిలనేచక నిన్నెద ♦ నెం చేతనిం
గలఁగించక చక్కఁగఁ ♦ గాచేతఁడా! 49

టీ—ఏచన్+కల+అట్టిడి=బాధించగలవానిని, ఎట్టిడినేన్=ఎటువంటివానినైనను.

స్వాగతము॥ ఎన్నియేం దలల ♦ హెచ్చినతేఁగం
చేన్ని తల్పుఁజేన ♦ హె చ్చఱసీటం
జిన్నెలం గలిగి ♦ చిన్నియతండై
చె న్నెసంగి తట ♦ చెల్లరె? తేఁడా! 50

టీ—ఎన్ని...తేఁడు=లెక్కలేని తలలు కాళ్లు సేతులు గల ప్రభువు (విరాట్టు) సీటం ... తండై=జలమందు వటపత్రశాయియై, చెల్లరె=ఆహా ఆశ్చర్యము.

స్రగ్విణి॥ తాతయైచేసి యం ♦ తం, జెలంగంగ న
ల్లాతఁడై చేసి, హె ♦ చ్చార్చిరాల్పంగఁ, దె
ల్లాతఁడై, యన్నిట ♦ న్హాళిఁ జెన్నారఁ గ్రా
లాతఁడా! యన్నియై ♦ హాయిదేలాతఁడా! 51

టీ—తాత=బ్రహ్మ, నల్ల + ఆతఁడు=నల్లవాఁడనఁగా విష్ణువు, తెల్లాతఁడు=రుద్రుఁడు, హాళిన్=సంతతము, అన్నియై=సమస్తమునీవేయై

దండకము.

అరిది, సరిది, లేని తేజైన జేజేలజేజే, జగా లెన్నఁగా నీయె
డం దాలికం గల్గి నిన్నెన్నగల్ దంటలం గాముఁగా; నేలజేజేల జేజేలఁ
గారించి, యీనేల కెగ్గైన కర్జాలఁ జేయంగ నైనట్టిరిం జించి చెండాడి
నీకాలిచేరాయఁగాఁ; గల్గె దీనేల నెట్లన్న, నాతాతకన్నంటఁగా, నల్క-
తల్ తెక్కలిం చేగి సంద్రానఁ డాగంగ నైనట్టి, రాకాసితేనిం దెఱంగం
టైయె చెండి యన్నల్కతల్ తాతకీయంగ లేదా? నెఱేందిండికై యల్ల
రాకాసిదండంత, జేజేలదండంతఁ, దిచ్చంగనైనట్టి సంద్రాని నాఁ,
డడఁగిన తఱిగట్లరా నట్టె నల్గాసరీఁడై తలందాల్చి యెత్తంగలేదా?
యిలం గానఁగారాని కాల్దండ్లఁ రాటెంకియందిడ్డ రాకాసిసిం దెల్లయ్యెదె
యణంచేంగలేదా? యెదంగట్టినేస్తిం దలంచేంగఁ గం దింతయే నాతనిం
దల్పరాదన్న రాకాసిరా నెఱసరియయి చించి చెండాడఁగాలేద? యా
నెఱాచాగకాఁడైన రాకాసిరాఁ గిన్కచేగట్టకం దైయణంగంగ నేర్లిక్కం
దనే దాచ లేదా? జగా, జేన్నిగట్టై కయుం, సింగిణిందాల్చి, కన్నయ్యఁ
జెండెంగదా యాం చేదం గిన్నిరారాయనిగిడ్రిసన్నాతనిం జెండిరాతేండ్రి
చేల్ తిగసతతెగలార్చి చేలంగ నా నల్లచేఁ దాడ్రి జేజేల తెంకిందగం
గాద్రిలగల్ చేతలం దీర్పలేదా? యికంజోత్తలల్ గక్కసీఁడేచి జేజేల
నేచేంగ నాచెన్నటిం జెండఁ జేల్ తేర్లగా జేని కాద్రిల్గంటియం దిచ్చటం
గల్గఁగాలేద! సీయట్టి డిల్లైఱక్కఁజేరంగ నేలయ్య? సీజెక్కయైనట్టి
కానంగరానట్టి కాల్దిండ్ల రారిక్కరాఁజేరి కాల్దిండ్లక ట్లాద్ర్పరాదా?
యటం చేడి, జేజేల నెన్నేని తాఁజేసి తండ్రిం గనం దెల్ జేడల్ దారి
తానేగఁగా, నేలతేఁ డంతఁ గాల్దిండ్లరాదాయ డెందాన నానం
దలంచెం దలంచేం దడాల్నన్. 52

టీ—అరిది=వింత, సరిది=సమానమైనది, తేజు+ఐన=తేజోరూపమైన, జేజేలజేజే=దేవదేవా! నేలజేజేలన్=భూసురులను, ఈనేలకున్+ఎగ్గైన=ఈభూమికి కీడైనలేక అయిష్టమైన, కర్జాలు=కార్యములు, తాత=బ్రహ్మ, కన్నంటన్=నిద్రపట్టఁగా, నల్కతల్=చతుర్వేదములు, తెక్కలించి=దొంగిలించి, సంద్రాన...తేనిం=సముద్రమునదూరిన సోమకాసు

రుని, తెలంగంటి=మత్స్యము, తరిగట్ల రా=మందరపర్వత రాజో, నల్ దాన రీడు=కూర్మము, ఇలం...రాకాసి=భూమిని బాతాళమునకుఁ గొంపో యినహిరణ్యాక్షుని, తెల్లని+పదు=శ్వేతవరాహము, కట్టినేస్తిగ=అర్జున మితుత్రిఁడు (కృష్ణుఁడు) నెఱసరి=నరసింహము, చాగకాఁడైన రాకాసి రాగ=దాతయైనట్టి బలిచక్రవర్తిని, గిట్టకందై=పొట్టిబ్రహ్మచారియై జేన్నిగట్టు=బ్రాహ్మణుఁడు (పరశురాముఁడు) కన్నయ్య=కన్నతండ్రి జమదగ్ని, క్రిడిసన్నాతనిగ=అర్జుననామకుని=(కార్తవీర్యార్జునుని) తిగ సతతెగలు= (3×7=21) ఇరువది యొక్కమార్లు, నల్ల=రక్తము, చాల్త... సీఁడు=రావణుఁడు, చోల్...గంటి=పంక్తిరథునిభార్య, కౌసల్య, ఎఱ్ఱ= ఎఱుకయనఁగాదెల్వి, నీజక్కి=నీగుజ్జము, కానం...జీరి=పాములది నెడి పక్షిరాజచంద్రునిబిలిచి, గాద్దిండ్లకట్లు=నాగపాశములు, జేజేలు= నమస్కారములు, గాద్దిం...దాయ=వాయుభక్షణసేయు పాములవైరి (గరుత్మంతుడు)

ఉ॥ తెక్కల గాలినిల్కచేన•రిక్కలదారిని నీటిదారిచో,
లిక్కల దేలితేలి చన, నెల్లెడలం గలచెట్ల గట్లచో,
ల క్కడ లెల్లఁ దల్లడిలి • య య్యలలం గఱకట్టఁ దాటఁగా
తెక్కలదారిరాచెనెల•తేసికి దగ్గఱఁ జేరెఁ జేరిన్.

టీ—రిక్కలదారి=నక్షత్రమార్గము, నీటిదారిచోల్=జలధరస మూహము, తెక్క...నెల=పక్షిరాజచందుత్రిఁడు-(గరుత్మంతుఁడు)

శా॥ రా,రేరాయల రాచేదండ్ల కనఁగా•రా న్కాలిక, ట్లెల్ల ర
య్యారే! నాగఁ దలంగియేఁగె దెసలే•కా నేలఁ దాల్పాతఁడేగ
రా రే! యంచని కాయఁడా? యనిన చేం•దానం దెగల్గాఁ, గనం
గా, రేసాగెడి దిట్టఁ జేరఁజేన ని•క్క ట్లెట్ల రానయ్యెడిగ. 54

టీ—రారేరాయఁ=రాజచందుత్రిల (రామలక్ష్మణుల) కనఁ... కట్లు=గాఢపదబంధనములు (పాముకట్లు) దెసలేక=దిక్కుగానక, నేలఁ దాల్పాతఁడేగ=భూమిని ధరించిన శేషుఁడైనను, రేసాగెడి=రాతు్రిలు సంచరించెడు (రక్షసుఁడు) వాఁడు, ఇక్కట్లు=కష్టములు. రాత్రిదిరుగు దొంగనుగూడిన కట్టుఁబడును.

ఉత్సాహ॥ తెక్కదారి రాయఁ డంత • తేనిచెంతఁ జేరి తాఁ
జెక్కఁగా నెఱింగి రాచె • చెక్కనయ్యఁ జెయ్యనం
జెక్కఁదేర్చి యాన నంది • సాగి నింగి నేగె, నా
రక్కసీం డ్రి డఁకఁగ నన్న • రాగఁ జీర నేగెనాఁన్. 55

టీ—తెక్కదారి రాయఁడు =పక్షిరాజు(గరుత్మంతుఁడు) ఎఱింగి=నమస్కరించి, రాచెచెక్కనయ్య=రాజమన్మథుండు, అనఁగా రాముఁడు, అన్న=అనూరుఁడు (సూర్యరథసారధి) చీరన్=పిలుచుటకు, ఏగెనాఁన్=వెళ్ళినాఁడో యనునట్లు.

—* సూర్యోదయము *—

ఉత్సాహ॥ అంతలెస్స యత్రితేని • యయ్య కానరయ్యె, నా
యంతతేని నిట్లలంచె • హాళి లంకరయఁ, డీ
జెంతనార్చి కం దెడంద • సంతసించె నంచె దం
చెంత నీటలేచి చూచి • నట్ల చెలఁగఁ గైతెగల్. 56

టీ—లెస్స...యయ్య=సుగ్రీవుని తండ్రి (సూర్యుఁడు) నాయంతతేనిన్=సూర్యప్రకాశుఁడైన రాముని, కందు=కొడుకైన సుగ్రీవుఁడు, అంచెదన్+అంచున్=పంపెదగాకయని, కైతెగల్ = కరసమూహము (అనఁగా కిరణ సమూహము)

ఉ॥ లంకఁ గలంచెఁగాఁ దిరిగి • లగ్గల కెక్కఁగ నేలతేనిదం,
డ్లంకిలి సేయలేక, తన • దైనదరింగల లెంకదంటలన్
జెంకక లంకతేఁ, డనిచి • నం గడతేర్చిరి సారె కింతయే
నంకిలిలేక, రాచెనెల • యండన కల్గిన లెంక లెంతయేన్. 57

టీ—లగ్గ...గన్ = చుట్టు ముట్టడించిన, రాచెనెల = రాజచంద్రుఁడు.

క॥ నలయొఱజిగికన్ రక్కసిఁ। గలఁగని రక్కసిని గడిఁది • కాళ్లం గేళ్లం
గలరక్కసిదండ్లన్నిఁటిఁ। గలఁయఁగ నేల్ దణిగఁజెంతఁ • గ్రాల్ రక్కసినిన్.

టీ—నల...రక్కసి=ధూమ్రాక్షుఁడు, కల...సిని=అకంపనుని, కడిది...రక్కసి=మహాకాయుఁడు.

మ॥ అసినేలం దణిదంట దం డ్లడగిన • ట్లంతం దెఱంగంటిరా
యసికం డ్లలికి చెంత కేగి యనఁగా • నాలించి రాజేని దా

నని .దాఁకఁ నగ రెల్లఁజోట, ననిసే•యం, డాసి రెంతేనిఁ జే
క్కని తేజీ, లఱదాల నెక్కి నలఁదా౯•గం గన్న దిట్టల్ తెగల్.

టీ__అని నేలఁ=యుద్ధభూమియందు, దణిదంట=సేనానాయకుఁడు, దండ్లు=సేనలు, తెఱ...కంట్లు=ఇంద్రవైరులు (రాక్షసులు) పలికఁ=రావణాసురుని యొక్క, రాజేనిఁ=రాముని, నల...తెగల్=(నల=నల్ల యొక్క రూపము) రక్తపానము సేయు రాక్షసులు.

ఉ॥ డాసిన, లంక తేఁడఁటఁ, గ•డానినగల్ నెఱిజీనిచేల, లెం
తే, సిరి గా౯లఁదాల్చి, నరి • దీఁటిన త త్తడిజంటఁ గట్టి కై
సేసిన తేరినెక్కి, కయిఁ • జే! యని లెంక తెగల్ దెసల్న, రా
నైసిరి గా౯లఁగాఁ జెనె, న•గార, జెగా, నడిసేయ నన్కినై.

టీ__డాసినఁ = సైన్యములు యుద్ధసన్నద్ధులై దగ్గరజేరఁగా, లంక తేఁడు=రావణుఁడు, కై సేసిన=అలంకారము సేసిన. కయిఁ=హస్తముతో జే!=జయము, కైసిరి=భుజబలము, నగార=యుద్ధమున కేగునపుడు మ్రోగించు వాద్యవిశేషము.

క॥ చేవి సింగాణిని జిక్కిడి । తన జా న్గండ కరి లాగి • తగ్గనికన్కం
గని నాఁటెఁ జిత్తజేల్లన । దనసత్తి నెలంగ రాచే•దండ్లయెడదలఁ.

టీ__జాన్గు+అండకుఁ=చెవిదగ్గరకు, అరిఁ=నారిని, చిత్తజేల్లు+అనఁ=చిత్తకార్తెయందలి వానజేల్లో యన్నట్లు, చిత్తశబ్దము సంస్కృతమైనను, చిత్తజేల్లని నామము కనుక తెనుగునవాడవచ్చును. ఎడదలఁ=హృదయములందు.

క॥ నాఁటి కడిందిగరేగం । దీఁటిన నాచాయకం దె • దిర్చి కడంకం
దాఁటి కడిఁది గట్టేసెం । గాఁటికిఁ జేరెదని రాచే•కం టెద నదరఁ 62

టీ__చాయకందు=సుగ్రీవుఁడు, సూర్యపుత్రుఁడగుటం జేసి సూర్యునిభార్య ఛాయాదేవి పుత్రుఁడనుటగూడ సాంప్రదాయార్థమైయున్నది, గట్టు=కొండ, రాచేకంటు=రాజైయున రామునివైరి (రావణుఁడు) ఎదఁ=మనమునందు.

క॥ ఇక్కరణి నేయఁగా సా । రక్కసిరాచే నెల, దాని • రహిని నడానఁ
జెక్కడఁచి నారసాల నెక్కని చిల్కేసి యార్కి సత్తినడంచెఁ.

టీ—రక్కసిరాచేనెల=రాక్షసరాజచంద్రుఁడు (రావణుఁడు) నార సాలన్=బాణములచేత, సత్తి=(శక్తిభవము) సామర్థ్యము.

చ॥ అణఁచిన నేలఁజేరె నతఁ; డతెలితత్తడికాని కత్తిచే
నణఁగిన గట్లరాయఁ డన; నాయెడ లచ్చన దాయఁ దాఁకఁగా
గణఁక, నతం, డదల్చెనఁట కైసిరి రానెల, యంత దాయ హె
చ్చణఁచేఁగ దాకి కం టెడద నాయెడఁ గ్రిక్కదలంగ నిట్లనెన్.

టీ—అతఁడు=అసుగ్రీవుఁడు, తెలితత్తడికాని=తెల్లనిగుఱ్ఱము (ఉచ్చైశ్రవము) గలవాని (ఇంద్రుని) యొక్క, కత్తి=వజ్రాయుధము, గట్లరాయఁడు=కొండలఱేఁడు, రానెల=దాయ=పగవాఁడు, కంటు=పగ వాఁడు, ఎదన్=హృదయమునందు,

ఉ॥ తక్కరికాఁడ! యొగ్గడరఁ దారిచి యేగక యంతఁ దాకి తిం
కెక్కడికేగె దీకరణి నేలినతాతయ కాయనెంచినం
జెక్కక యేగనీయ నని సింగిణిఁ జిక్కఁదరించె, దానినిం
జెక్కియడంచె రాచేనెల చేక్కఁగనెక్కిన గాలికం దెదన్. 65

టీ—తాతయ=తాతయ్య యనఁగా బ్రహ్మను గన్నతండ్రి విష్ణువు రాచ...కందు=లక్ష్మణుఁడెక్కిన హనుమంతునియొక్క, ఎదన్= ఱొమ్మున.

పంచచామరము

కలంచినంత రాచేదిట్ట గండెసంగ దాయన
ట్లలంచి దిట్టనారసాన నల్లరక్కసీని క
త్తలానిజేంట, డాల్, కడింది దంటసాహిణీని, దే
గ్చలానరాలఁజేసి యంచె రక్కసీండ్రఁ దేగ నాన్. 66

టీ—రాచేదిట్ట=రాజులయందుధీరుఁడు (లక్ష్మణుఁడు) రక్కసీని= రావణుని, కత్తలానిజేంట=గుఱ్ఱములజేంట, సాహిణీని=సారధిని తేరు+ చలానన్, రక్క...నాన్=రాక్షసుల దోడితెమ్మని పంపెనో యన్నట్లు.

ఉ॥ అంచిననాతఁ డట్లరిగి యాతనిజేంటన కల్గినట్టిఁడే
చించిన దాయతేండ్ర నని జించెడినంచని, యెంచి, చీరఁగా
నంచిన లెంకలేగి తన యన్న కడంకన చీరెనం చేతిం
గించినఁ, గంటినెత్తి కన కేచెన రక్కసిదిట్ట, తారఁటన్. 67

టీ—ఆతఁడు=రావణుఁడు, ఆతని...దే=వానిచేతఁగాఁబుట్టిన కుంభకర్ణుడే, చించిన...చించెదిక్=శత్రురాజులఁజెంపిన, చెంపవచ్చునని, చీరెక్=పిల్చెను, తారు=వారు.

—* కుంభకర్ణ యుద్ధము *—

ఉ॥ తిండికి నెంతయే నెఱచి, • తిన్న తఱిం దగఁగ్రాయెనఁ దీర్చఁగా
దండిగ నల్ల, గిండ్లనిడి • దగ్గరఁ జేరిచి హత్తి దండ్ల గై
దండల నల్లఁజేయఁ దన • దండన కంకటి నల్లిగిల్లె నం
చేండల లెంకదం డ్లడల • హా! యని రాయనిదాయ లేచెఁ దాన్. 68

టీ—ఎఱచి=మాంసము, నల్ల=రక్తము, హత్తి= హస్తిశబ్దభవము, కంకటి=మంచము

తే॥ లేచి కన్నంటనీక యి • ట్లేఁటి రిది
యేల? యని, లెంకలెఱఁగించే • నెఱఁగి తెలిసి,
తిండిఁ దిని, యన్నకడకేగి • తెలిచి నిలిచి
నంతఁ, జేల్తలగయాళి • యతని కనియె. 69

టీ—చేల్త...యాళి=పంక్తిశిరుఁడగు రావణుఁడు, ఆతనికిక్=ఆకుంభకర్ణునకు, తెలిచి=కొలిచి

క॥ ఘటకర్ణ! రాచెనెల లం|తటఁజేరి కలంచి రెల్ల • దండ్ల నడర, నేఁ
డటకేగి తెండ్రాలిచి|యిటఁజేరఁగదయ్యయన్న • నెఱఁగియతఁడటన్

టీ— ఘటకర్ణ=కుంభకర్ణ, రాచెనెలలు=రాజచంద్రులు (రామలక్ష్మణులు)

చ॥ కదలి, కడిందిజెంగల నఁగడ్తలఁ దాఁటి చేనంగ, సత్తియా?
చేదియఁగఁ జేయఁజో ల్త్రిగదె • నం దగనేలెడి దిట్టయా? యటం
చేనఁ గని యేగి రాతనిని • హెచ్చ్రెలఁ గాంచిన లెంకలెల్ల, తేఁ
డెదఁ గననేల? యం చేనికి • నేద్దెర తేఁచఁ గలంచి రాతనిన్. 71

టీ—సత్తియా?=శక్తియా?, తిగ...యా?=మూఁడవదిక్కునేలు యముఁడా? ఎదన్=భీతిచేత, ఆతనిన్=ఆకుంభకర్ణుని, కలంచిరి=కల్తబెట్టిరి

ఉ॥ అంతట నైందిక్రం దదరి • యాతనిఁదాకి కడింది గట్టిదం
గ్రింతగఁ గాడనేయుఁ, దన • కైఁగల కత్తినడంచె, రాచకం;

టంతట గట్లఁ జెట్లతెగ • నార్కియడల్ గననేయ రాల్చి, దం
డంత గనంగ నార్కిఁదన • యందిడి దాయచేనంగఁ డెంకికిన్. 72

టీ— ఐంద్రి=ఇంద్రుకొడుకు (వాలి) కందు=ఆ వాలికొడు కంగదుఁడు, రాచేకంటు=రాజవిరోధి, దాయ=శత్రువు (కుంభకర్ణుఁడు)

ఉ॥ దారిఁగలంచి రక్కసిని, • దా నిలరాయని జేర నార్కి; నేల్
దారి, యెదిర్చి రక్కసిఁ, గ • లంచి యలంచి కడిందిగాలిచి
ల్కేరి, కడంకఁ గే లడఁగ • నేసిర, దగ్గర రక్కసీఁడటం
గేరి కలంగఁ గత్తినిడి • కేల, ననిం జెరిగించె తేఁ డటన్. 73

టీ—ఆర్కి=సుగ్రీవుఁడు, తేఁడు=రాముఁడు.

చ॥ అఱనెల నారసానఁ దగ•నాతనినిం దలద్రెళ్ళనేయ నా
నెఱసరి చిక్కినట్టి కయి•నే, తనలెంకల రాచదండ్ల నం
దఱఁ దనయత్తినించె, నిల•దారి నెఱేంగని, కేల్లఁ గాళ్ళనే
ర్తెఱ నిలరాల్చి చేక్కఁడఁచెఁ•దిన్నని గాల్చెలి నారసాననే.

టీ—అఱ...సానన్=అర్ధచంద్రబాణముచేత, అత్తిన్=గొంతునందు, గాలి+చెలి=గాల్చెలి...నే=వాయుసఖుఁడైన అగ్నిబాణముచేతనే

క॥ తనకంటెఁ జిన్నతండి
ట్లణఁగిన జోడఁ దనలెంక • లాడఁగ నాలిం
చి, నలం ద్రాగెడి తెగతేఁ
డణఁగితె యని యతని గలఁచి • యడలి కడంకన్. 75

—• అతికాయాదులవధ. •—

సీ॥ త్రిశిర! నరాంతకా! • త్రిదశాంతకా! యతి
కాయ! యీాదం, డ్లిర • లీయెడఁజని,
నేలరాయలఁ, జెట్ల • నెఱేఁదిరిఁగెడిజెట్లఁ
జెక్కాడి రండని • నరగ నంచె
దా రింక నిద్దఱఁ • దగజెంటగాఁజేర్చి
తనరారఁగా, నర • దాలనెక్కి,
యనినేల కఱేఁగిన • నాదండ్ల కీదండ్ల
కింతంతయనరాని • యేడ్తెరమ్యె,

తే॥ తేనిదండ్లంత రాకాసి • తేనిదండ్ల
గట్లచేఁ జెట్లచేఁ జెండి • కడఁకఁ, దక్కి-
నాన, గల్గినజేజేల • తేనిచెంత
కంచె నిత్తిగ రక్కసీం • డ్రిలిగి కిసిసి. 76

టీ—ఈరలు=మీరు, నేలరాయలన్=రామలక్ష్మణులను, ఏడ్తెర=యుద్ధము, దక్కినము=దక్షిణశబ్దభవము, దక్కి...చెంతకున్=యమునికడకు, ఇ+తిగ=ఇత్తిగ=రెండుమూఁడులారు.

క॥ రారాయని దండ్లందఱ
నారాచా, లీఁటెతెగల • నాఁటికలఁచి, గం
డారంగా, నల్లమొదలఁ
గారంగాఁజేసి, చెదరఁ • గాఁ జేయంగన్. 77

టీ—రారాయని=రాజరాజైన రాముని యొక్క, నల్ల=రక్తము ఎదలన్=రొమ్ములనుండి.

తే॥ ఐంద్రికం, డీదకం, డల్ల • యగ్గికం డె
దిర్చి యిత్తిగ రాకాసి • దిట్టలెదలఁ
గాడఁగాఁజేసి చెట్లచేఁ • గట్లచేతఁ
గడ కడంచిరి కడిఁది రా•కాసిఁదక్క. 78

టీ—ఐంద్రికందు=ఇంద్రపుత్రుడగు వాలికొడు కంగదుఁడు, ఈదకందు=వాయుపుత్రుఁడు, అగ్గికందు=అగ్నికొడుకు నీలుఁడు, ఇత్తిగ=ఆరు, కడిఁది రాకాసి=అతికాయుఁడు, అనగా నంగదుఁడు, హనుమంతుఁడు, నీలుఁడు రక్కసులార్గురిలో నతికాయునిదక్క మిగిలిన వారి నడంచిరని తాత్పర్యము.

—• అతికాయుని నిందాస్తుతి. •—

శా॥ అంతం జిక్కిన రక్కసీఁ డలిగి త • న్నం, దేర్చుగల్ రాచేదం
డంతం జిక్కక యేగఁగా గలఁచి డా • యంజేరి రాతేని, ని
గ్గంతం డా, ననెంచితేఁడ! యతికా•యా! యన్న, జేజేలదం
డంతం దాయఁగరాకయేగ నిఁక నీ • దైనట్టి దండ్లేటికిన్. 79

టీ—చిక్కిన...సీఁడు=మిగిలిన యతికాయుఁడు. తేఁడ!=రామా!
(ఓజగత్ప్రభూ)

క॥ నాతిని జెనకితినని నల। తాతినిఁ జెలిఁజేసితినని ♦ రక్క_సిరా సం
గాతిని జెండితినని నా। చేతినిఁ జిక్క_, కని, తిచేఁటఁ ♦ జేరి తనకికన్. 80

టీ—నాతిని=తాటకను,నలతాతిని=నల్లని రాయియైనయహల్యను, రక్క...తిని=రాక్షసరాజగు రావణుని చెలికాఁడైన మారీచుని;

క॥ జేడిసి యిలఁ గైకకన్న। ట్టిడి, కిడి; చెలిఁ దాయకిడి, చె♦ డినడెందానన్
నడికానల నడయాడక। కడిది యెఱచిదిండ్ల, నేల ♦ కదలించి తిఁటన్. 81

టీ—కై క...ట్టిడికిన్=భరతునకు, ఇలన్=భూమిని, చెలిన్= సీతను;

ఉత్సాహ॥ తాతకైనఁ గానరాక ♦ దాగి జేడలదార్ల, ని
న్నేతలంచి నతని గస్తి ♦ నిండఁజేసి, జేడల జేఁ
జేతఁ దాల్పఁ జేసి కల్ల ♦ చేతఁ దిరిగి, సన్నయే
జ్ఞాతియేని లేని దణికి ♦ సన్న చిన్నె కల్గెనే? 82

టీ—తాతకైనన్=బ్రహ్మకైన, కస్తిన్=కష్టమును, కల్లచేతన్ మాయచేత, దణికిన్=ప్రభువునకు, సన్న=పేరు, చిన్నె=మంచిలక్షణము

సీ॥ కడలిని డాగిన; ♦ గట్టండఁజేరిన,
నిలగాన కణిగిన, ♦ జేడలఁగనినఁ,
దక్కరియై నానఁ ♦ దక్కికైసాచిన,
నేలజేజేలండ ♦ నిలఁగఁ గనినఁ,
గానలఁజేరిన, ♦ కడ కాలఁగాచిన,
నడలి కడింది చె ♦ ట్టం దిరికిన,
జక్కినెక్కినఁ, గల్కి ♦ చానయై తిరిగిన,
నేరికి గనరాని ♦ యెడ, నడరిన,
తే॥ నెఱిని నాయెద నీయంద ♦ నే నిడియెద
నెర, నిగా చేత నెల్లెడ ♦ నిన్నరసెదఁ
గాన నీయాఁట లిచేట సా ♦ గంగనీయ
నిలఁచియనిజేయఁ గడఁగింక ♦ నేలరాయ! 83

టీ—కడలిని డాగినన్=సముద్రమునదాగిననని నింద, అనగా, మత్స్యమూర్తివైనవని స్తుతి, గట్టు+అండన్+చేరినన్=కొండక్రిందడాగిన ననినింద, కూర్మస్వరూపుడవైన ననిస్తుతి, ఇట్లంతట నరయఁదగు.

క॥ అసినంత నేలతేఁ డా। తనియెడలం జోలఁ గినిసి • తక్కరికాఁడా
అనికడలి రిత్తకబదలఁ। జెనకితె యం చూడి కేల•సింగిణిఁదాల్చెన్॥84

టీ—అసికిన్=యుద్ధముకు, అడలి=భయమంది, రిత్తకబదలన్=వట్టిమాటలచే.

ఉ॥ లచ్చన యడ్డగించి కయి•లచ్చి సెలంగఁగఁ గేలిసింగిణి
న్రిచ్చర నారసాల నిడి • నారిని లాగి నిగిడ్చి, దాయయం
దెచ్చిన కిన్కచేఁ గలఁచే, • నెక్కటిరక్కసి నారసాలఁ దా
నెచ్చిలి రాల్చి, చిల్కడర • నేసి, కలంచి, యలంచె లచ్చనన్॥85

టీ—లచ్చన=లక్ష్మణుఁడు, కయిలచ్చి=బాహుసంపద, ఎక్కటిరక్కసి=ఒక్కఁడైనయతికాయుఁడు.

పంచచామరము.

అలంచే, దిట్టయైనరాయ • డంతఁదేరి, రక్కసీం
గలంచెఁ జిచ్చర ల్లెడందఁ • గాడనేయ, రక్కసీఁ
డలంచ దాని, జింకదారి • యల్లెదిర్చియేయఁగాఁ
గలంచే, నింగి, కేగి, తాఁకి, • కాలి, రాలె, రెండిలన్॥ 86

టీ— రాయఁడు=లక్ష్మణుఁడు, రక్కసిన్=రాక్షసుఁడగు నతికాయుని, చిచ్చర + అల్లు=ఆగ్నేయాస్త్రము, జింకదారి=శివుఁడు, ఆయనసంబంధమగు, అల్లు=పాశుపతాస్త్రము.

సుగంధి॥ అంత, రాచేదిట్ట తాత•య ల్లతం డడంగఁగా
నింత సింగిణిం గదించి • యేయ నద్ది కాల్చిళం
కింతయేనిలేక తాఁక • నీఁటెఁ దాచె రక్కసీఁ
డంత నద్ది యీఁటెఁ గాల్చి • యచ్చెనంటి రాలిచెన్. 87

టీ—రాచేదిట్ట = రాజధీరుండు, (లక్ష్మణుఁడు) తాతయల్లు=బ్రహ్మాస్త్రము.

—• ఇంద్రజిత్తు యుద్ధము •—

చ॥ అని, తెఱఁగెల్ల లెంక లన • నక్కడ రక్కసితేఁ, డెఱింగి, యిం
తని, యనరాని కస్సిఁగన • నక్కట! చేసితె తాత! యం,చేడ
ల్గని, తన, సంతెడంద, నిడి • గట్టిగ నేడ్చినః సింద్రజి,త్తడ
ల్గని తనతండ్రిఁ దేరిచి జే•గాజిగిఁ గ్రాలఁగ నగ్గిఁ దెల్చినన్. 88

టీ—అని తెఱగెల్లన్=యుద్ధ ప్రకారమంతయు, అక్కడన్=లంకలో, రక్కసితేఁడు=రావణుఁడు, తాత=విధి!, తన సంతున్=సంతానమైన అతికాయుని, తేరిచి=ఓదార్చి, అగ్గి=అగ్ని.

సీ॥ ఆయగ్గి జన్నిగ ♦ ట్టల్గియఁ గైదాల్చి
సాహిణికై నేసి ♦ సరస నిడిన
తేరెక్కి, కలనికిఁ ♦ దిన్నఁగాఁజేని, చేద
లంటి, రాదండ్ల గం ♦ డంత నడచి
నారసాల్ సింగాణి ♦ నాఁటి నారిని లాగి
తాతకందెద, సత, ♦ దచ్చి; నల్ల
దారిరా కందెద ♦ దాకరెం; డైదింటి
నైంద్రికందెడద; నై ♦ దార్ల గాలి
తే॥ కందెదం; జాయరాయని ♦ కందెడంద
గిత్తసన్నంగలానెద ♦ గినిసియన్ని
యన్ని, కఱకైన నారసా ♦ లలర నాటి
రానెలలఁ దాత చిల్కేసి ♦ రహిసినార్చె. 89

టీ—ఆయగ్గి=ఆయగ్ని, జన్నిగట్టు=బ్రహ్మసంబంధమైన, అల్గు=బ్రహ్మాస్త్రము, కలనికిన్=యుద్ధమునకు, చేదలంటి=ఆకాశమునకేగి, రాదండ్ల=రాజసైన్యములను, తాతకందు=జాంబవంతునియొక్క,ఎదన్=ఱొమ్మున, సతదచ్చి=(7×8=56) ఏబదియారు, నల్ల...దెదన్=నీలుని ఱొమ్మున, ఐంద్రికందెడదన్=అంగదుఱొమ్మున, గాలికందు=హనుమంతునియొక్క, చాయ...కందు=సుగ్రీవునియొక్క, గిత్త...నెదన్=వృషభునిరొమ్మునందు.

శా॥ ఈలాఁ గాచెలి దాయజాతినెలలన్ ♦ హేచ్చైన దండ్లం, గడల్
చాలంగా నదరంగ నేలనిడి, యా ♦ చాలత్తె రాకాసికం,
దాలానం జెరఁగంగనైన దటఁ, ద ♦ న్నగ్గించేఁగాఁ దండ్రికిం
జాలంగా నని, తెంకిఁజేరె; నిట ని♦చ్చెం ద త కం దంతటన్॥ 90

టీ—చెలిదాయ=సూర్యునియొక్క, జాతినెలలన్=వంశచంద్రులను, కడల్=దిక్కులు, చాలత్తె ... కందు=ఇంద్రజిత్తు, ఆలానన్=యుద్ధమందు, తాతకందు=జాంబవంతుఁడు.

చ॥ అలఁతల నార్చఁగాఁ దగిన ♦ యట్టి జెగా యిలదారి, గాలికం
దలయకతేఁగ దాన, నిల ♦ నల్పటఁ జెందిన రాచదండ్ల, రా
నెలజేతఁ దేర్చె; నయ్యెడన ♦ నెట్టన రాయనిఁ జేరి, యార్కి, రా
నెల! యిఁక లంకరాయఁ డని ♦ నేలఁ గనం డెదనేర్చ నంగదల్॥ 91

టీ—ఇలదారి=భూధరము, (సంజీవికొండ) రానెలజేతన్=రామలక్ష్మణులను, ఆర్కి=సుగ్రీవుఁడు, అంగదల్=కష్టములు.

శా॥ కానం, గిత్తిడి లంకఁ గాల్చ నతఁ డా ♦ కాలంగనైనట్టి లం
కానం జేలక దండ్ల నిం దనిచి, తా ♦ నంతంత నేతెం చేనం
గా నం తం, దన దండ్ల తేఁడనిచె, నా ♦ కాల గ్లఁటం గిత్తిడం
గా నంతం దెగఁగాలె లంక; యడఁ గం ♦ గన్ సన్న కాంద్రా యెడన్ 92

టీ—కిత్తు+ఇడి = నిప్పునుంచి, లంక+ఆనన్+చేలక = లంకను బొందనేరక.

క॥ ఏఁటికి సీతం దెచ్చె ని । కేఁటికి రాజేనిఁ దాఁకె ♦ నేడ్తెర నకటా!
నేఁటికి సీతసి దెలిచినఁ । గాఁటికిఁ జేరఁదగెనని సెకంజెచ్చిరఁటన్. 93

టీ—ఏడ్తెరన్=యుద్ధమందు, నేఁటికి=ఈ దినమునకు, తెలిచినన్ కొలిచిన.

శా॥ డెందానం గలకేర్చ నంతఁ దనకం ♦ టెం జిన్న రాకాసి సం,
తందానం గని యన్నలార! యనియం ♦ దయ్యాం, దగం, రాల్చి,యం
తం,దానం గడ తేరియేగ కిట నిం ♦ డ్లం గాల్చనై, రెల్లరీ
చేందానం, గలఁగించి రండనియనెం, ♦ జేలర్తిరా దాయలన్. 94

టీ—చిన్నరాకాసి సంతున్+అంచానన్+కని = చిన్నవాఁడగు కుంభకర్ణుకొడుకులను జెక్కఁగాజూచి, అయ్యన్=మీతండ్రియైన కుంభకర్ణుని, చేలర్తిరా=పంక్తిశిరుఁడగు రాజును.

మ॥ అనినం దా రజదాలనెక్కి, నెజస ♦ ర్లాలేళ్ళఁ జెక్కాడఁగాఁ
జెనిన ట్లాయిలతేని దండ్ల, నని రా ♦ ల్చెం జేరి, రాదండ్ల కి
ట్లని రిక్కాడలఁ గాయ లేరితిని తిన్న ట్లం, దడంగంగ లే
కని, దాయల్ కయిరాల నేల? నకటా! ♦ యానల్ దెగంగా నిటన్.

టీ—నెజసర్లు=సింహములు, రాదండ్లన్ = రాజసైన్యములను, అందున్=ఆయడవులలో, అకంగంగ లేక=చావలేక, (అక్కడచావలేక యని విసుగుతోనన్నట్లు) కయిరాల నేల=చేతిలో జచ్చుటెందులకు!

క॥ తన యాలికిన్నై యీరలఁ। దనజేతగా, నడఁచేఁదలఁచె♦దండ్లారా! ల
చ్చ్ఛనయన,'జేతలేనిదిచేంఁ।జేనఁ డిలతేఁ'డనెడి సడియె♦సఁగనిలలేదా?

టీ—లచ్చ్ఛనయన=లక్ష్మణునన్న రాముఁడు, ఆలికిన్నై=భార్యకై, "జేత......తేఁడు" రాచేవాఁడు తోఁకులేక చేవఁబోఁడు, అనెడి సడిన్=అను సామెతయొక్క చెప్పుడు ఇలలేదా=భూమినిలేదా?

సీ॥ చెకచెకజేని యెక్క ♦ సన్నికఅచెట్ల
గట్లదీటెడి హత్తి ♦ దాట్లెకాని,
యెనఁగన రహినాడి ♦ చెనక జింకలదండ్ల
గాలి నెన్నఁగలతే ♦ జీలకాని,
గరగరఁ దిననెక్కఁ ♦ గల ససి చే ల్లట్ల
తిన్ననైన కడాని ♦ తేర్లెకాని,
చెరచెరఁ జేనిదాఁట ♦ నెరనీటి జాల్దార్ల
కడలేని నల్లజే ♦ క్కఅలకాని,
తే॥ రేగి యాలించెతెక్కడా ♦ రితెగ సద్ద
సారె తెర్రించెలాగినారి ♦ సద్దెకాని,
కాన నీరేడ? రాకాసి ♦ కల నదేడ
చేక నిల్చెదరెటకైనఁ ♦ జేన్నసన్న॥ 97

టీ—గట్లన్=కొండలను, హత్తిదాట్లె=హస్తి (ఏనుగుల) సమూహములే, ససి=పైరు, నీటిజాల్దార్ల=నీటికాల్వలు బోవుదారుల, ఈరేడ=మీరెక్కడ? కలను+అది+ఏడ=యుద్ధమెక్కడ? చేక=చేవక, సన్నన్=తిన్నఁగా, చేన్నన్=వెళ్ళిన.

మ॥ అనిలేలెం, డిలతేనిదండ్లతెగ, గం ♦ డారంగ నారంగ, నీ
యని రారా జెదిరించినం జెనర కీ, ♦ రాగంగ రేగంగ, తేం
డ్రి నిగాగా, నెదిరించె, రార! యని దం ♦ డ్లం రేచి తారేచి, నిం
గిని, జేజేల్ గన నీఁటెలం గలఁచి రా ♦ గిట్టల్ నెరాజెట్టలన్॥ 98

టీ—గండు + ఆరంగన్=గండుతన మొప్పునట్లు, ఆరంగన్=నాశనముకాగా, రారాజే=రాజరాజే, (రాముఁడు) ఈరు+ఆగంగన్=మీరడ్డగించేగా, అనిన్=యుద్ధమందు, తేండ్రు=రాజులు, (రామలక్ష్మణులు) రేగంగన్=విజృంభింపఁగా, తారు=వారు, ఆగిట్టల్=ఆచిన్నవాండ్రు.

స్రగ్విణి॥ అయ్యెడం గాలికం • దార్కి యాయిద్దఱిం
జెయ్యనం దాకి యే • చెంగఁ జేగట్లచే
డయ్య గట్లన్ని చెం • డాడ రాకంట్లఁ గ
న్నయ్యనే చేర్చిరా • యయ్యలే చెట్లచే॥

టీ—గాలికందు=హనుమంతుఁడు, ఆర్కి=సుగ్రీవుండు, ఆయిద్దఱ్=ఆకుంభకర్ణు కొడుకులిరువురను, గట్లన్ని=కొండలన్ని, డయ్యన్=అడంగఁగా, ఆయయ్యలు=ఆ హనుమత్సుగ్రీవులు, రాకంట్లన్=రాజవిరోధులగు నా రాక్షసులను, చెట్లచేన్=వృక్షములచేత, కన్నయ్యన్+ఏ=కన్నతండ్రి కుంభకర్ణుని జేరునట్లు.

—* మకరాక్షుని యుద్ధము *—

ఉ॥ అత్తెఱఁగ్గల్లఁ జో త్తలల • యాతని కాతని లెంక లాడఁగా,
నత్తఱి నాతఁ డింత యెద • నంగదఁ గాంచి కడంక నీటిరా
తత్తడి కంటి రక్కసిని • దాయల నార్చఁగ నాడి యంచెఁగా,
దత్తడి, హత్తి, లెంక తెగ • దండన రాఁజెనె నాతఁ డన్కికై. 100

టీ—ఎదన్=మనస్సునందు, అంగద=కష్టము, కాంచి=పొంది, నీటి...సిని=అప్పతి (వరుణుని) యొక్క గుఱ్ఱమైన మొసలికన్నులవంటి కన్నులుగల రాక్షసుఁడు, అనఁగా మకరాక్షుఁడు, దాయలన్=శత్రువులైన రామలక్ష్మణాదులను; అన్కిన్+ఐ=యుద్ధమునకై, ఆతఁడు=ఆ మకరాక్షుఁడు.

చ॥ ఛేని, నెఱినారసాలఁ దన • చైఁగల సింగిణిఁజేర్చి, నారిఁగా
గి,నిగిడి తేనిదం డడలి • కేకల తేనిని జేర నేసి, రా
యని దరికేగి, జంక కనె • నక్కట! రాయఁడ! సన్నకాండ్ర, నాఁ
డణచితి నంచేదం జెలఁగ • కయ్యది నాదరి సాగిరా దికన్. 101

టీ—తేనిదండు=రాజసైన్యము, అడలి=భయమంది, కేకలన్=కేకలచేత సన్నకాండ్రన్=కొద్దివాండ్రను, నా. దరిన్=నా చెంతను.

సుగంధి॥ డాఁగి యేయ నైద్రినిం, గ•డాని దన్ను యాసనాఁ
డాఁగి యేర్చ లేడినిం, గ•యాళియం చెడంచె ని
న్నాఁగి నట్టి తాటకం, గ•యానకై యెదిర్చి నీ
సాఁగి యేగనీని రాచె • జాతిదాయఁ గా నిదే. 102

టీ—డాఁగి=చెట్టుచాటునఁబొంచి (వాలిపొందిన, శివుని వరము ప్రకారముగా, నెదుటనిలిచి యుద్ధముజేసిన వాలికి సగము బలమీయ వలసివచ్చునని డాఁగి) ఐంద్రిని౯=వాలిని, కడానిది=బంగారు చాయగలది గయాళి=గయ్యాళి యొక్క రూపము, కయానకై=కయ్యానకై (యుద్ధమునకై) రాచజాతిదాయ=పరశురాముని, కాను=కాను.

క॥ అని నిన్నడఁచెఁగ నేతెంచిన రక్కసి నెఱసరి, నని చెదర కెత్తిగి న
న్ననిఁ గెల్చితేని నెఱసరి యనియొకనని నారిలాగి యల్లతఁ డేసె౯.

టీ—రక్కసి నెఱసరి౯=రాక్షసశూరుండవని, అల్లు=బాణము.

ఉ॥ ఏసినఁ గిన్ని సింగిణిని నెక్కటి చిల్కొడి, నారిలాగి, తేఁ
డేసిన రక్కసీఁ డును దేలికె చిల్కుడగించి, నారసా
లేసిన రాయఁ డన్నిఁటిని నెక్కటి చిల్కుడిరాల్చి, చిన్న రా
కాసిని డాసి సాహిణిని గ్రచ్చర హెచ్చుడి దాన రాలిచె౯. 104

టీ—సింగిణి=విల్లు, ఎక్కటి=ఒక్కటి, సాహిణి=రథముతోలు వాఁడు.

ఉ॥ రాలిచి, తేరిడాల్నెర, సరాత్రైగ నేలనరాల్చి, చించితే
జీలఁ, గడింది గాలిచెలి చిల్కుడరించి యడంచె రక్కసి౯,
రాలక, చెంతకంతఁజేని రక్కసిలెంక లదెల్లఁ జొత్తలల్
గ్రాలఁగఁదాల్చినాతనికిఁ గాదన కాడి రెడందఁ గందగ౯. 105

టీ—తేరిడాల్=రథముటెక్కెము. గాలిచెలి=వాయుసఖుఁడైన యగ్ని యొక్క, చిల్కు=బాణము, అనగా నాగ్నేయాస్త్రము.

—* ఇంద్రజిత్తువధ *—

క॥ దరి గనని యాఁగడల చాఁలటి తింగల యెరచిదిండి యంతటనెంతే
దెఱఁగంటి ఱేనిఁ గెలిచిన సెరజాణం జేరఁజీరి నెఱి నిట్లనియె౯. 106

టీ—చాఁలటి...దిండి=సంక్తిశిరుఁడను మాంసభోజి, తెఱ......జాణ౯=దేవేంద్రుని గెల్చిన మేఘనాథుని, చీరి=పిల్చి.

చ॥ చెక్కనికండ! నిన్నుఁ కిఁ జేయ్యవ నంచెద నన్ను నాయెదం
డ, క్కడ రెంగదయ్య!, యని దక్కక నీవినతండ్రి దేఁగఁగా
నక్కట! నే, నెటూరనిన, నంచేక తీర దిఁకేది చేసె, డా
చెక్కనితేండ్రిఁ గండడఁచి చేయ్యనఁ జేరగదయ్య టెంకికి౯. 107

టీ__నీచినతండ్రి=నీచిన్నతండ్రియైన కుంభకర్ణుఁడు, లెంకికిన్= లంకకు.

క॥ అనియెడఁద హత్తితండ్రీ! యనిఁగెలిచె,ది కేలయేగ•రా! యనఁగా నా
యన చెనరని కడఁకంజే యన్నఁ దండ్రి కెఱంగి దండ్ల•నడరిచియనికిన్.

టీ__ఎడఁదహత్తి=అోముత్రీన కదుముకొని,ఎఱంగి=నమస్కరించి.

చ॥ కలఁగని కత్తలానిజేతఁ • గట్టిన, గట్టి కడాని తేరిని,
స్నలఁ గని సింగిణీలఁ, గల•నంగెలియం దగినట్టి నారసాల్,
కలఁచినఁ జన్గకే తనరఁ • గ్రాలెడి యంగినిజేర్చి, తన్నెదం
దలఁచిన యంత సాహిణి త•నర్చిన, తేరిని నెక్కియాఁదటన్. 10

క॥ తత్తడి తెగనకిలింతల్, హత్తి తెగల్ కేక, లెల్ల • యఱదాల్సడి, రే
కెత్తి నెఱదండ్ల కేకల హత్తి, కడల నింగిఁజాల•నడలఁగఁ జేయన్.110

టీ__హత్తి=ఏనుగు, (హస్తిశబ్దభవము) హత్తి=కలిసి, కడలు= దిక్కులు.

క॥ తాలిచిన నగఁ జిగి, యడిదాలజిగిం గలిసి నింగి•వరిసి నెఱెనిదాఁ
గ్రాలఁగఁ దెఱఁగంట్లఱగం ట్లెలిఁజెలఁగంగ నింగి•యఱదాల తెగన్.

టీ__నింగి= ఆకాశము, తేఱగంట్లు = అనిమిషులు, అఱగంట్లు+ అయి=సగముకన్ను మూయఁగా, ఇంద్రజిత్తుధరించిన యాభరణములకాంతి మిరుమిట్లె రెప్పవ్రాల్చి, నింగి... తెగన్=ఆకాశవిమానములయందు.

క॥ అసికేగడి తన్గని చా యున్న నటఁగల యట్టిరితఁ డ•హల్యనెనసి నా
తనిజీరఁగ, నెలదారిసి జెనకఁ జెనెడి చెక్కునయ్య•సిరి జెనెడినన్॥

టీ__అహల్యనెనసినాతనిన్=అహల్యాకాముఁడైన యింద్రుని. నెల...సిరిన్=చంద్రధరుఁ గెలువజేను మన్మథు విభవము చేత.

సీ॥ ఇంద్రజిత్తునికి సిం•గ్లైగి యుయ్యలకెన్న,
జాలచెంగటి కాఁటి • నేలకఱఁగి,
యెదిరిఁజేరఁగనీక • యెల్లకాలరితెగ
సరగఁ దన్నన్ని దో•సలన కాయఁ
దిగతల లలరంగఁ • దిన్నియ నలంరించి
దానియందగ్గిని • దరియఁజేసి
యెఱనల్ చేలల • నెఱిఁదాల్చి తలకాయ
నిలచి యెఱచి, నల్ల•నేయి తాఁడి

గీ॥ కట్టె ల గ్గినినిడి "కడ•కత" నని నల
దారిరాఁదెల్చి యగ్గించెఁ • దడయకంద
కలిగెఁ గల్లరి స త్తి జే•గా,లడలఁగఁ
గలిగి తనచేతనాతని • నలినడిగిన 113

టీ___అయ్యిలకుఁ=ఆయుద్ధభూమికి, కాఁటినేలకుఁ=ఒలికిమిట్టకు, కాలరితెగ=భటసమూహము, తలకాయల నిలచి = తలక్రిందికి బెట్టి కాళ్లు పైకుంచి నిలువఁబడి, ఎఱచి=మాంసము, నల్ల=నెత్తురు, కడకతఁ+అని =అధర్వణవేదమునుపఠియించి, నల=నల్లరూపాంతరము, నలదారిరాఁ= నల్లనిమార్గముగలయగ్నిని (కృష్ణవర్త్మ ప్రభువు) కల్లరిసత్తి=మాయాశక్తి, తనచేతఁ=తనపనిని,

తే॥ ఇంద్రజి, త్తైదసంతసి • ల్చేచి దాని
దనజేతనఁజేర్చి నింగికి • దాఁటి కడిఁది
నేలరాదండ్ల నెవకిన్క•నిండఁ గలఁచె
నారసాల్జడి జేడినీఁటి • దారి, దారి. 114

టీ___ఇంద్రజితు=మేఘనాథుఁడు, దానిఁ=ఆశక్తిని, నారసాల్జడిఁ=బాణవర్షము చేత, జేడినీఁటిదారి=వర్షాకాల మేఘము, దారిఁ= వలె, లేక వరుసగ.

చ॥ కలఁచిన, రాచేదండ్లడరి • గట్లతెగం జెద, లంట నేసి, చే
ల్తలల గమాళికం దెడఁదఁ • దాఁకఁగ నేయఁగలేక, రా, నతం
డల యిలదార్ల నన్నిఁటిని • నా మొడ రాలఁగఁజేసి, నారసా
లలరఁగ నాఁటె రాచనెల•లం దలరాయని దండ్లయందఁటఁ. 115

టీ___గట్లతెగఁ = కొండలగుంపును, చేదలంటఁ=ఆకాశము దాఁకఁగా, చేల్త...కందెడఁదఁ=ఇంద్రజిత్తు హోమక్రనందు, అల... నన్నిఁటిఁ + = అభూధరము (కొండ) లన్నిఁటిని, రాచనెలలందుఁ= రాజచంద్రులందు.

చ॥ సడలక నేల తేఁడతని • సత్తిని, నాతనిచిన్న తండ్రిచే
నడర నెలింగి, నింగితల • యాతని చిక్కడి, దాయసత్తినిం
గడఁక నడంచె, దాయ యిలఁ • గ్రచ్చఁబడి డిగ్గి కడింది యీనిచం
జెడర చెలంగఁగా నడిచి • చెచ్చెరరాయని దండ్లదాసి రా ఁ. 116

టీ—నేలతేఁడు=భూభర్తయైన రాముఁడు, అతనిసత్తిక=ఇంద్రజిత్తు మాయాశక్తిని, అతని చిన్నతండ్రిచేఁ=వానిపినతండ్రి విభీషణునిచేత, సింగితలయాతని=ఆకాశకేశుని (శివుని) యొక్క, విల్కు=పాశుపతమును, దాయసత్తినిక=ఇంద్రజిత్తు శక్తిని, డాసి=దగ్గరఁజేరి.

శా॥ సన్నక గల్గిన దిట్టలందఱు నెఱా • సత్తిం జెడక నారసా
లెన్నక నాఁటిన, నంతఁ దాచె నెలదం•డింతంత తాల్ చెట్లచేఁ
దిన్నంగాఁ దననారసాలుఁ ద్రుంచి యెం•తేనార్చ, రాదాయ, ల
చ్చెన్నుం, దండ్లఁగలంపి యాఁటియల నా• ర్సలం, జెగాసత్తిచేఁ.

టీ—సన్నక...దఱిఁ పేరుగల్గిన ధీరుఁను,తాల్ చెట్లచేక=తాళ్ళు చెట్లచేత, రాదాయ = రాజశత్రువు (మేఘనాథుఁడు) జెగాసత్తిచేక= శ్రేష్ఠమైన శక్తిచే.

ఉత్సాహ॥ కాఁటినేల కఱిఁగి, తిఱిఁగి • గాలినేస్త కానినిక
నేఁటలంగఁ దెలిచియగ్గి • నెఱియఁజేయ నల్గడల్
గాఁటియగ్గి యేర్చఁగాంచి • కడఁక నతని చిన్నతం
డ్రిఁటికింక నితనికడఁక • యింతనెగ్గ నీతనిక. 118

టీ—గాలినేస్తకానినిక=అగ్నిని, అతని చిన్నతండ్రి=విభీషణుడు, ఇతనికడక=ఈయింద్రజిత్తు ప్రయత్నము, నెగ్గక=నెరవేరిన.

ఉత్సాహ॥ తాతయేని యని నెదిర్చి.• తాఁకఁ జాలఁ డన్న, నా
సీతరాయఁ డంతఁ గడిఁది • సింగిణీల నారసాల్
చేతికిచ్చి, దండ్లఁ జెంతఁ • జేర్చి, దాయనార్చి రా
నా, తఱిం, గడంక నంచె • నండఁ గన్న లచ్చనక. 119

టీ—తాతయేని=బ్రహ్మయైనను, దాయక=మేఘనాథుని,

—• లక్ష్మణ మేఘనాథుల యుద్ధము •—

చ. అనిచిన నేఁగి రేచెఁ దన • యండనకల్గిన దండ్లఁ, దారటం
జేని, చినరక్కసీని నెఱ•జన్నియ యగ్గిని నార్చి, దాయదం
డణఁచిన, నాతఁ డేఁచి తన•యండన కిన్న రేచె దండ్లయం
దణఁచిన, నాగ కక్కడలి • యగ్గికిఁ దీఁటుఁగ గ్రోలి సింగిణిక. 120

టీ—రేనెక=కవ్వించేఁగా, తారు=దారు, చినరక్కసీని=చిన్న రాక్షసుని (మేఘనాథుని) యొక్క, జన్నియ =యజ్ఞసంబంధమైన, అగ్గిని=అగ్నిని, కడలియగ్గికిక=బడబాగ్నికి.

క॥ కలుకైన నారసాల । మ్ములఁ జేరిచి నారిలాగి • నిండారంగాఁ
జెలుకెల్ల హ_స్తితనకై । నలుకినజేత నలుకె నేల • రాయని దండ్లన్.

టీ—హ_స్తి=ఏనుఁగు, తనకై =తనతొండముతో, నలికిన జేతన్= నలికినకరణి.

క॥ అంతట లచ్చన నెదిరిచి । యంతటఁగాడ నడిదాల • నాయన నేయం
గ్రంతల నలరఁగ రక్కసి । జంత, యెడద, తేఁడ, నార • సాలన్నాఁటెన్॥

టీ—అంతటన్=తరువాత, అంతటగాడన్=శరీరమంతట నాటు నట్లు, తేఁడ=రాజగు లక్ష్మణుఁడే, నారసాలన్=బాణములను.

ఉత్సాహ. సారె నారసాలఁ దరక • సానదీసినది, జగా
తీ, రెసంగ సింగిణిం గ • దించినది, కడంక నిం
డార నారిలాగినది, త • డాల్చ దాయ గండెదం
జీర నేసినది, తెలియక • సింగిణీల్ కనం దగన్. 123

టీ—సారె=తేపకు, తరకసానన్=అంబుల పొదినుండి, చీరన్= చీఁకొని పోవునట్లు.

ఉత్సాహ॥ తేరి కండ్ల కరణిఁగ్రాల • దిట్టలైన తా, రనిం
దేరి కనెడియట్టిరికిఁ గ • దించి కంటి సంతసాల్
చేరి కడిఁదిరిక్క రక్క • సీఁ, డతనికి దాయలై
చేరి కలిగి నతని కరణిఁ • జేసి రనిఁ జెలంగఁగాన్. 124

టీ—తేరికండ్లకరణిన్=రథచక్రములవలె, అట్టిరికిన్=అటువంటి వారికి, కంటిసంతసాల్=నేత్రసంతోషమును, రిక్కరక్కసీఁడు=తారకాసురుఁడు, అతనికి=ఆ తారకాసురునకు, దాయలై=విరోధులై, చేరి రుద్రవీర్యము పార్వతియందు జేరఁగా, కలిగినతనిన్=పుట్టిన కుమారస్వామియొక్క, కరణిన్=విధమున, కుమార తారకులవలె లక్ష్మణ మేఘనాథులు,

సీ॥ ఇంద్రజి_త్తిరచి • లేక్కసిన లచ్చన
తాఁ గ్రిచ్చెల్లడర నేసి • దానినార్పఁ
ద్రించె, ల్లతండేయ • రానెల తెక్కల
గారిరా చిల్కసి • గాసినార్చె,
రాకాశి, తిగదెస • సాయనిచిల్కయఁ
జేయరాచిల్కసి • రాయఁడార్చెఁ

నీఁటిచే రక్కసీఁ • డిలఁజేని దాచినఁ
గత్తిచే రాయఁడా • కడఁకనార్చె,
తే॥ నీకరణి నని నాయిద్ద • జేచి చేయ
నంత లచ్చన కిన్కచే • నంది నార
సాలచే, దాయతేరిని • జెక్కడంచి
సింగిణిం జిల్కడరఁజేర్చి • చెలఁగియట్టె

టీ—ఈదచిల్క=హయాస్త్రము, తాఁచేల్లు=ఉరగాస్త్రము, తెక్క...చిల్క = గారుడాస్త్రము, తిగ......చిల్క=వారుణాస్త్రము, చాయ ... చిల్క = పతంగాస్త్రము, అట్టె=ఆశ్చర్యముగా,

ఉత్సాహ. సీత కడిఁది గరితయైన • సీతరాయఁ డంగదల్
చేతనైనఁ గల్ల ననని • జెట్టియైన నేరి, కీ
చేత, లగ్గె, యిడెడిదైనఁ • జెనఁటిదాయఁ జీల్చెడిం
గాతఁ, జిల్కటం చెదిరి, నిగాఁగఁ గాంచియెద నిడెన్. 126

టీ— గరిత=పతివ్రిత, కల్లన్= అనృతము, అనని=పల్కని, లగ్గె=మేలే, నిగాగన్ = లక్ష్యదృష్టితో, చెనఁటి = చెడ్డవాఁడైన, దాయన్=మేఘనాథుని.

పంచచామరము.

జెగా లడ ల్గనంగ నార• పాని నిట్టిడంగ, నా
జెగా, కడింది చిల్కనంగ • పాఁగియేఁగి, దాయఁ, దా,
నిగా, నడంచి, నేలఁజేరి • నీఁటనాడి, చేన్న, చా
యగాఁదగంగఁ దర్కపాన • నంతఁజేరె నెంతయేన్. 127

టీ— జెగాల్=లోకములు, జెగాకడింది చిల్క=శ్రేష్ఠమైన గొప్ప బాణము, తాన్=తాను, దాయన్=విరోధిని, నిగాన్=సూటిగా, నేలఁజేరి=పాతాళగంగనుజేరి, నీటన్=జలములను, ఆడి=స్నానముచేసి,తర్కపానన్=అంబుఁ పొదియందు.

క॥ అచ్చెనఁటిఁ జెక్కడఁచి చేసి। లచ్చన యన్నకడఁ గలని•లాఁగన నాతం
డెచ్చిలిన పంతపానన్ । లచ్చెన నగ్గించె; జొల్త • లలతేని కఁటన్.

టీ—అచ్చెనఁటిన్=ఆదుర్మార్గుఁడగు మేఘనాథుని, చెక్కడఁచి =చంపి అన్నకడన్=రామునిదగ్గర, అఁటన్=లంకయందు, చొల్తలలతేనికిన్=రావణునకు.

ఉ॥ రాలక చిక్కినట్టిక, రని ◆ రక్కసికందుఁ గాంచి నంపేసం.
జాలక యెట్టకేల, కన ◆ పాఁగఁగఁ గందనగాయ చెక్కలై
చేల, కడంకఁ గంటికడఁ ◆ జేరిచి యింద్రజిత్తే చ్చేసంగ, నా
కేలకడింది లచ్చియని? ◆ యేడిచె రక్కసిరాయఁ డెంతయేఁ. 129

టీ—రాలక=చావక, చిక్కినట్టిక=మిగిలిన రాక్షసులు, రక్కసికందు=రావణపుత్రుడు, కందనగాయ=గుండెకాయ,

ఆ. అంత నెట్టుకేల ◆ కా, చేర్తలలదిట్ట
దిట్టలెల్లఁ దేర్పు ◆ దేరి యెడద
నింత దరిని గనని ◆ యీసేర్చ దనదండ
దండ్లడరఁగ ననికి ◆ దరిసె నంత. 130

టీ—ఈసు=అసూయ, అనికిఁ=యుద్ధమునకు, దరిసెఁ=దగ్గరియెను.

—◆ రావణు ప్రథమయుద్ధము ◆—

మ॥ నెఱిఁగ్రైసేసిన తేరినెక్కి యని కె ◆ తే నాతఁ డప్లేగి గ
ద్దఱిసై కాఁరిదండ్లరేచి, యిలరా ◆ దండ్లం గలం జెడ్డచేఁ
గఱుకై నట్టి పరాల సింగిణిని జేకొం జేర్చి సద్దంతట
న్నైఱియన్నారిని లాఁగి యేసి నెఱిగం ◆ డ్రించెంగ సాగెం దగన్ 131

టీ—క్రైసేసిన=అలంకరించిన, ఇలరాదండ్లన్=రాముని సైన్యమును, గండ్రించెంగన్=ఖండించుటకు. సాగెం దగన్=ఒప్పునట్లు పూనె.

స్రగ్ధర.

చించెం, జేకత్తిచేతఁ ◆ జెదరనెడదలం, ◆ జిద్రులై యేగఁగాఁ, గం
డ్రించెం, జేగాళ్ళఁగీల్లం ◆ దిగిచి నెఱకలం ◆ దెగ్రించి, తల్కాయలం, దెగ్రో
ళ్ళించెం జేగట్ల చాల్ రా ◆ లిచె, దరిఁగనకే ◆ లేచితర్లంగఁ, గా
లించెం జేఁగారఁగాఁ నే◆లిక నెఱపరిరా ◆ లెంకచాల్ నల్లయెంతేఁ.

టీ—ఎడదలన్=రొమ్ములను, చిద్రులై=తుంపులై, నెఱకలన్=వెండ్రుకలను, చేగట్లచాల్=చేతుల కొండలను, ఏలిక...నల్ల=రాజసంబంధులైన శూరశ్రేష్ఠులైన భటసమూహముల నెత్తురు, చేగారగాన్=నఱకినప్పుడు చేతినుండి కారుచుండఁగా, గాలించెన్=వెదకెను.

లయగ్రాహి.

అక్కడిదిచేతుల్లలల♦రక్కసి గయాళి, నెఱ♦రక్కసితనాననెవ నఱక్క
టికలేకే। చక్కడఁచె, నీకరణి♦లెక్కనిడరాకజిగి♦దక్కఁదెగగానయి
నఱత్రెక్క తెగచేతం। జిక్కక చేనంగఁ గని♦తెక్కలియట్లం చేడరి♦
చెక్క, నలగారఁగల♦డెక్కయిన కాళ్ళం। దక్కనియ, కేఁచే, నిల♦
చెక్కతెగతేనిదెస♦కెక్కనయి, రేలికయ♦దిక్కనఁగ లెంకల్. 183

టీ—రక్కసితనానఁ=రాక్షస కృత్యముచేత, అక్కటిక=దయ, తెక్కలి=దొంగ, ఇల...దెసకుఁ=భూమండల భర్తదగ్గరకు.

మ॥ తనదం, డ్లి, ట్లడలంగ రాచెనెల యం♦తం గాలికం దైంద్రికం
దొలేవట్టి కడిందిగట్లఁగయి నెం♦తేఁదాల్చనై, రాగ, ల
చ్చిన సింగాణిని దాల్చిరాగ; గడఁగెం ♦ జేలర్తి రాకాసిదం
డ్లు, నడంగించేఁగ, హత్తి, జెక్కి, దణి, తేర్లం, జెక్కి, చేకాడఁగాఁ.

టీ—తనదండ్లు=తనసైన్యము, ఇట్లడలంగఁ = ఈవిధిభీతిల్లగా, రానెఁ=రాజచంద్రుఁడు (రాముఁడు) గాలికందు=హనుమంతుఁడు, ఐం ద్రికందు=వాలికొడు కంగదుఁడు, జెక్కి=గుఱ్ఱములయొక్క.

స్రగ్ధర.

చెండించెం గత్తిఁగేళ్ళం ♦ జెదరఁగ నడఁగిం♦చెం దలల్నారసాలఁ
నిండించెఁ, గండనల్లల్ ♦ నెఱకలు జెడిగా ♦ నెట్టనం, గారఁగాఁ గీ
ళ్ళం, డించెం గఱ్ఱియీఁటె ♦ లక్కఱకఱనెఱక ♦ ల్గాడఁగాఁ గిట్టియీఁటె
ల్నిండించెం గండనల్ల ♦ న్నెఱి, నిలఁదినఁగ ♦ న్ఱెక్కదార్లెల్లనాసఁ.

టీ—నల్లల్=నెత్తురులు, నెఱకలు=వొడ్రాకలు, ఱెక్కదార్లు=పక్షులు, గిట్టయీఁటెల్=కుఱచయీఁటెలను.

ఉ॥ ఆనటఁ జేతుల్లల ల్గల గ♦యాళి నెదిర్చి సరాల్చన ల్దిస
ల్నాదిక, గాడనేసి తెగ♦నార్చి కలంచి యలంచి చించేఁగా,
నాదడ, రక్కసీఁ డడరి ♦ యయ్యిలరా యడిదాల, రాల్చి, యం
తే,దిగ, నారసాలనెదఁ ♦ దేఁటగ నాఁటి కలంచె నంతటఁ. 186

టీ—చేదల్=ఆకాశము, దెసల్ = దిక్కులు, నాదు+ఇడఁగా=శబ్దమీయఁగా, ఇలరా=భూపతియైనరాముఁడు, దిగఁ=నాఁటగ.

శా॥ రారాయం డడిదాలఁ, జేలఁ, నిడఁగా, • రాకాసి రారాల్చెఁ; న
ట్లారాకాసి నరాల గాడ, నిడఁగా • నాతేఁ డడంగించె, న
ట్లారాయం డలరక్కసీఁ, డసిని జే • యన్ సాగి యేదైన జే
జేరా, రక్కసిరాయలట్ల, యలజే • జేజెల్ల రగ్గించఁగాన్. 137

టీ—రారాయండు=రాజరాజైన రాముఁడును, రాకాసిరా= రాక్షసరాజైన రావణుఁడును, ఏదు+ఐనజేజేరా = శ్వేతవరాహమైనదేవశ్రేష్ఠుఁడు (విష్ణువు) రక్కసిరాయలు = రాక్షసరాజైన హిరణ్యాక్షుఁడు, అగ్గించఁగాన్=స్తోత్రము చేయఁగా.

ఉ॥ ఇట్టనిఁ జేయఁజేయ, నల • యొక్కటి రక్కసి కల్లసత్తినిం
జెట్టన జేనియం, దిడినఁ • జేలఅదాల్గలతేనికం, డెగం
గిట్టి, కడింది తేజెదరఁ • గిత్తడిదాన, నడంచె దాసి; నా
జెట్టిని నడ్డగించి యనిఁ • జేయఁగ లచ్చన తాఁకె రక్కసిన్. 138

టీ—ఇట్టు+అనిన్ = ఈప్రకారము యుద్ధమున, కల్లసత్తినిన్ = మాయాశక్తిని, చేలఅదాల్గలతేనికందు=పఙ్క్తిరథునికొమారుఁడైన రాముని యొక్క, ఎగన్=ఊమ్ముకన, కిత్తు=అగ్నిసంబంధమైన, అడిదానన్=బాణముచేత.

— లక్ష్మణునిమూర్ఛ. —

ఉ॥ తాఁకఁగ రాచెదాయ, యడిదా లడరించిన రాల్చె, నారసాల్
దాఁకఁగనేసి రక్కసి, కతం డట సాహిణిజెక్కిజంట నేల్
దేఁకఁగ రాల్చె, డాలడఁచి • తేరి నడంచినఁ గిన్కరక్కసీఁ
డాఁకడఁ దేరిఁ డిగ్గి, చెయి • యందలి కత్తి నదల్చి లచ్చనన్. 139

టీ—రాచెదాయ=రాజశత్రువగు రావణుఁడు, సాహిణిన్=రథముతోలువానిని, జెక్కిజంటన్=గుఱ్ఱముల రెంటిని, నేల్ దేఁకగన్=నేలరాయఁగా, డిగ్గి=దిగి.

ఉ॥ రెచ్చిల దాఁక లచ్చన దరిం జిగిచేఁ దనకంటెఁ జిన్నతం
డెచ్చిల నిల్చి చిల్కుడఁగ • నెక్కటిరక్కసిరాయఁ డల్కచేఁ
గ్రివ్వర నాలినిం గవిన • రక్కసి యిచ్చిన సత్తి నేయఁగాఁ
జెచ్చెరఁ జిన్నరక్కసిని • జించి కలంచఁగ నద్ది డాయఁగాన్. 140

టీ—రెచ్చిలన్=హెచ్చునుగాంచెగా, లచ్చనదరిన్=లక్ష్మణు దగ్గర, తనకంటెఁ జిన్నతండు=తనకంటె జిన్నవాఁడగు విభీషణుఁడు,

అలినిన్=భార్యయైన మండోదరిని, కనినరక్కసి= కన్నరాక్షసుఁడగు మయుఁడు, ఇచ్చినసత్తిన్=ఇచ్చిన శక్తితో, చిన్నరక్కసిన్=విభీషణుని.

ఉత్సాహ॥ అన్నచేతఁ గాయనైన • యట్టిడిచేట నన్నకై
యన్నచేతఁ జెచ్చెడి నని • యంతఁ జిన్నరాచతేఁ.
డెన్నతని నడ్డగించి • యెదిరిసత్తి తాఁకఁగాఁ
గ్రిన్ననతని నేలఁ జారఁగఁ జేరిగించె నద్దితాన్. 141

టీ—అన్న......యట్టిఁడు=రామునిచేత రక్షింపఁబడిన విభీషణుఁడు, అన్నకై=రామునికొఱకు, అన్నచేతఁ=వానిసోదరుఁడగు రావణుచేత, చిన్నరాచతేఁడు=చిన్నవాఁడగు లక్ష్మణుఁడు, అద్ది=ఆశక్తి, అతనిన్=లక్ష్మణుని.

క॥ లచ్చన్న నేలజారినఁ గ్రిచ్చక, నాలచ్చనన్నఁ • గారించేంగా
నచ్చెన్నఁటి రక్కసితే ;డెచ్చినకిన్కవల నేల•యేలిక యంతన్.

టీ—లచ్చన్న=లక్ష్మణుఁడు, లచ్చనన్న=లక్ష్మణాగ్రజుఁడు (రాముఁడు) నేలతేడు=రాముఁడు.

మ॥ కలకైనట్టి సరాల సింగిణిని జొక్కంజేర్చి చౌఁజిత్తిరాన్
నెఱుకల్ గాడఁగనేయ, నాయనతల•ల్నిండన్ సరా, ల్తాళలే
కజీగెంజెచ్చెర లంకకాతఁ; డిటఁతేఁ • డాలచ్చనంజేరి చె
న్నఱినాకై యిలజారనయ్యెఁగద కట్టా? తండ్రి! యంచేడిచెన్.

టీ—చౌఁజితాన్=పంక్తికంఠుఁడను ప్రభువును, నెఱుకల్గాడఁగన్=వెండ్రుకలుదూరగా, అతఁడు=రావణాసురుఁడు, లంకకున్, అజీగెన్=వెళ్లెను, తేఁడు=రాముఁడు, తండ్రి! నాయనా!.

—* రాముని విచారము. *—

ఉ॥ రాయని, దండఁజేరియన • రాయని, చేక్కని రాచజాతిరే
రాయని, దాయ యెట్టడఁచె • రాయని, దాయనడంచేలేచిరా
రాయని, తల్లికెట్లనెద • రాయని, నా, రతనాలతిట్టకా?
రాయని, దాయనేచేఁగల • రాయని, యెంతటికస్తి రాయనేన్. 144

టీ—రాచజాతిరేరా,=రాజవంశచంద్రా! అని, కస్తి=కష్టము.

ఉ॥ డాయనిదేల? చౌలినతఁ • డా!యని, తిన్నని చిన్నినేలతేఁ
డాయని, నన్నెతెల్చినతఁ•డా!యని, నన్గనకేగ కంద కాఁ

డా!యని, కన్నడించె నగ • డా!యని, నాజెత రాచెరిక్కతే
డా!యని, యన్న కాంచెఁ దగ • డా!యని, యెక్కటిరాయఁడాయనెన్.

టీ—చాలినతఁడా!=సమర్థుఁడా? రాచెరిక్కతేఁడా=రాజచంద్రా! ఎక్కటి=ఒక్కడయిన.

ఆ॥ కన్న తండ్రి యడఁగఁ • గస్తిఁ గానలడాఁగ
గతికతలఁగియేగెఁ • గడ కిటవిల
నిట్టికిస్తిచేరె • నెట్టన నక్కటా!
యిజ్జగాలఁ జేని • నేది యనెన. 146

చ॥ అనియడలంగ, దాశరథి • నయ్యెడ డగ్గరి తారతండ్రి తీ
రనియడలార్చి, తేర్చి, తన • రారఁగ గాలికిఁగల్గినట్టిడిం
గని, యలఁతల్ తలంగ నిడఁ • గల్గిన గట్టిటఁదెచ్చి, చిన్నరా
యని, యలతం దలంగ నల • రారఁగ నెట్టిక నాంజనేయ!నాన్. 147

టీ—తారతండ్రి=తార యొక్క పెంపుడు తండ్రియైన సుషేణుఁడు, అలతల్=ఆయాసములు, తలంగన్=తొలగగా, ఇడఁగల్గిన=పెట్టఁజాలిన, గట్టు=కొండ, (సంజీవిని పర్వతము) నాన్=అనగా.

శా॥ అంతం, గేసరికం దిదే చేనెద న్యయ్యా! దానికెసల్చితం
చేంతేఁ, దిట్టతనాన నేగె; నీఁట, నీ•యిక్కట్ల నగ్గెలికం
జెంతం, గానఁగలేక యేగెనఁగా • జేజేలకం ట్లెన్నగా,
నంతం, జాయనెలంతరా, కడలియం • దంతంత జారెందగన్. 148

టీ—కేసరికందు=కేసరియను వానరునికొడుకు హనుమంతుఁడు ఇక్కట్లు=కష్టములు, జేజేలకంట్లు=సురవైరులు (రాక్షసులు) చాయనెలంతరా=ఛాయాకాంతాభర్త (సూర్యుఁడు).

ఉత్సాహ॥ అక్కడింది చాల్తల ల్గ•యాలి, యాన నాయెడం
దక్కరీని చేతలెల్లఁ • దనయెడం దగం జెడల్
జెక్కఁదాల్చినిల్చినట్టి • సన్నకాని, గాలికం
గక్కరణిని నేగిదారి • నలరఁ గాంచె నెంతయేన్. 149

టీ—కడింది=గొప్పవాఁడు, చాల్తలల్గయాలీ=పదుసతలలు గల ధూర్తుఁడు (రావణుఁడు), సన్నకానిన్=కొంచెపుకానిని (కాలనేమి యనువానిని)

సీ॥ కని, దారిఁ దలఁగితి • నవియెంచి, యల, జెడ
దారిరాయని చేత • దారిఁదెలిసి
చేనిఁగెద, నని యాత • నిని, జేరి, తన తెఱఁ
గతని కెఱింగించి • యతని చేత
దగ నడంచెడి నీటఁ • దగినట్టి నీటిన,
బ్రైతేఁగి నీరానఁగా • నేగిదానఁ
దన్నెదిర్చిన తాఁటిఁ • దాల్చిన రాజెక్కి
జెక్కాడి దానిచే • జెడలదారి
తే॥ తెఱఁగెఱింగి దాయందాకఁ • దెలిసి యాతఁ
డట్టె తెక్కలదారిగా • నంజన కఁట
గలిగినట్టి డడరి దానిఁ • గండడంచే
నయ్యెడల నదినెరసరి • యైయెదిర్చె. 150

టీ—దగ=దప్పిక, నీటఁదగినట్టి=నీటిచే నొప్పినట్టి, నీటినట్టు=జలాశయము (కొలను), తాఁటిఁదాల్చిన, రా=పాశధరుఁడైన ప్రభువు (వరుణుఁడు) జెక్కి=వానిగుఱ్ఱము (మొసలి) దాయక్=పగతుని, తెక్కలదారి=పక్షి, నెఱసరి=సింహము.

పంచచామరము.

ఎదిర్చినంత రాచ లెంక • యేఁచియార్చి దానిఁగై
నదల్చి తాఁచి నేలరాయ • నార్కియై చెలంగి, యం
చేఁదల్చినట్టి చేతయాగెఁ, • జెక్క నల్తతీరఁగాఁ
గదల్చెలంగెఁ జిన్నరాచే • కం; దికేల? గట్టిదే. 151

టీ—రాచలెంక=హనుమంతుఁడు, కైనదల్చి=చేతితో నదలించి తాఁచి=తన్ని, నేలక్=భూమినిబడవైచి, రాయక్=రాచి నలుపఁగా, ఆర్కియై=(అర్కతనుడు) సుగ్రీవుని వేషమూని, అంచ...యాగెక్=పంపఁదలంచిన కార్యమూగిపోయినది, చిన్న రాచేకందు = లక్ష్మణకుమారుఁడు, అల్తతీరఁగాక్=ఆయాసము తీరిపోఁగా, కదల్చెలంగెక్ = కదలి ప్రకాశించెను.

ఉత్సాహ॥ కడిఁది రాచేదిట్ట నింద • గంగఁ జేరెనన్న; దా
కడిఁదిరాచ లెంక కలఁగి • కల్లకన్నీని గా

ర, డిది, యంచెఱింగి యతని • రాల్చె నెట్టకేల, కా
కడిఁదిచెట్ల, గట్లహత్తి • కణితి నణఁచి నట్లనిక్. 152

టీ—కడిఁది రాచేదిట్ట=గొప్పవాఁడైన రాజధీరుడు (రాముడు), గారడి+ఇద్ది+అంచుక్+ఎఱింగి ఇదిమాయయని తెలిసి, హత్తి=హస్తి, కణిలి=కణితిమెకము.

ఉ॥ రాలిచి, చేగకానిదెసఁ • గ్రిచ్చిరఁజేరి, కడింది యల్లతెల్
గాలిచి, తేర్చుఁగాఁ దగిన • గట్టలరంగని, యల్లలార్చుఁగా
జాలిన తీఁగలం దరసి • చేక్కుఁగఁ గాంచేఁగలేక గట్లరాఁ
దేలికజేతఁ దాల్చియట • దిట్టలెదిర్చిన రాల్చి కైసిరిక్. 153

టీ—చేగకానిదెసక్=త్యాగశీలుఁడైన కుబేరునిదిక్కును, అల్లతెల్ గాలిచి=బాధలను తెల్లును కాల్చి, తేర్చు......గట్టు=హాయి నీయఁగల కొండను (ద్రోణాద్రిని), అల్ల......తీఁగలక్=సంజీవికరణి సమూహములను, కైసిరి=బాహుసంపద.

ఉ॥ రానెలఁ జేరఁగాఁ దలఁచిరా, నడిదారిని దాకి నట్టిరిక్
గైసెఱి లచ్చిగద్దియల • కాడల నేనిక గిల్లి నట్లనిక్
దా, నడఁగించి, రాచెనెల • దగ్గరఁ జేరఁగ నల్లలార్చుఁగల్
జా, నయినట్టి తీఁగజిగి • జానకితేఁ డఁటఁగాంచి నెట్టనక్.

టీ—తాకినట్టిరిక్=ఎదిరించినవారిని, ఏనిక=ఏనుఁగు, లచ్చి...డల=లక్ష్మీనివాసపీఠములగు తామరపూలక్రింది కాడలను, జానకితేఁడు=జానకియొక్క భర్త, తీఁగజిగిక్=సంజీవకరణి కాంతిని.

సుగంధి॥ చాయరాయఁ డం చేడల్చఁ • జైఁ గదించి సింగిణిక్
దాయ నేగి తార తండ్రి • దాశరథికి దానిలాఁ
గియ దం చేనంగ, నంత • హెచ్చిలంగ గాలికం
దాయనం దడాల్చఁజేరె • నందతెన్నఁ దన్నఁటక్. 155

టీ—చాయరాయఁడు=ఛాయాభర్త (సూర్యుఁడు) తారతండ్రి=సుషేణుఁడు, ఈయది+అంచుక్+అనంగక్=ఈలాటిదనిపల్కఁగా, గాలికందు=హనుమంతుఁడు.

ఉత్సాహ॥ చేర నంత నల్లలారి చెడి కడింది తీఁగచేఁ ....
దారతండ్రి చిన్నతేని • దనరఁ దేర్చు; నంత గ......

.. ట్టారఁదెచ్చినట్టి యెడన • యల్ల గాలికం దిడెం,
ద్వారలసట లారఁదీర్చి • తొగసిల్లి రవి కఁటన్. 156

టీ—అల్ల......తీఁగచేన్=బాధల నివారణఁ జేయు సంజీవకరణి చేత చిన్నతేనిన్=లక్ష్మణుని, తెచ్చినట్టియెడన్=తెచ్చినచోఁటు.

మత్తకోకిల॥ తారసిల్లిన లంకరాయఁ, డె • దం దలంకి, కలంగి, చె
న్నార నల్కతలిచ్చి నట్టిడి • నయ్యగారినిఁజేరి, తీ
రాగఁదెల్పి కడిందిదాయల • నార్చఁగాఁ దగినట్టి కీ
లార నడ్గిన నాతఁ డిట్లనె • నల్ల రక్కసితేనికిన్. 157

టీ—లంకరాయఁడు=రావణుఁడు, నల్కత...గారిని = నాలుగు వేదములిచ్చిన గురువగు శుక్రుని, కీలు = ఉపాయము, ఆతఁడు = ఆ శుక్రుఁడు.

ఉ॥ రక్కసిరాయ! గట్టియెద • క్రొలఁగఁ దాలికచేతనిల్పి నే
నక్కరచేత నీకనిన • యట్లల యేడికజక్కిరాయనిం
జక్కఁగఁ దెల్పి, తీరయిన • జన్నియ సాగఁగఁ జేసితేని ని,
న్నక్కలనన్ నెలందలఁగ • లాతఁడయేని యెదిర్చిరాఁ డికన్. 158

టీ—తాలికచేతన్ = వనసు నిలుకడచేత,ఏడికజక్కిరాయనిన్ మేషవాహనుని (అగ్నిని)జన్నియ=యజ్ఞము,నెల...యేని=శంకరుఁడేని.

—* రావణుని పాతాళహోమము. *—

తోటకము॥ అనియత్తెఱఁగాతని • కాడి కడం
క, నిటంచినఁ జోల్తల • కాయలతేఁ
డనలేని నెఱంగని • యేగి, తగం
దనరారఁగ నా, సత • నాల్కలరా. 159

టీ—చోల్తలకాయలతేఁడు=పంక్తిశిరుఁడు, సతనాల్కలరా=సప్తజిహ్వుఁడు (అగ్ని).

తరల॥ కలిగి నట్టెడ కట్టె యేగిజే • గానెతౌ యెఱదండలం
గలికి యెఱ్ఱనిచేలలం దగఁ • గ్రాలఁదాలిచి తిన్నయం
గలికి తిన్నని జడికట్టెల • నగ్గిఁజేర్చి, రగిల్చి, నే
చెలికి జి, డ్డెఱవల్ల, గొ, ల్లెఱ్ఱ • మ్రాఁగ, గక్కళ్ళఁ గడిందిగన్. 160

టీ—నెచిలికి=నెయ్యపుచెలి, జిడ్డు=పాలు, ఎఱవల్ల=ఎఱవిన క్తము నెత్తురు పెందుర్తికలు, ఎఱ్ఱమ్రాఁగ=మాంసఖండము, గక్కళ్ళన్=గొత్తెలను.

సుగంధి॥ తెక్కదార్ల లేళ్లఁ, దేళ్ల, • రెచ్చిలంగ నేసి, యం,
దెక్కఁ దింది నల్లదారి • యయ్యనెన్న; నత్తఱిం
జెక్క, రాచదిట్టఁగాంచి • సారె చిన్నరక్కసీఁ
డక్కటా! కడిందిజెన్నె • నన్న చేసె నద్దియేఁ. 161

టీ—నల్లదారియయ్య=కృష్ణవర్త్ముఁడు (అగ్ని) చిన్నరక్కసీఁడు=విభీషణుఁడు, రాచదిట్టఁ=రామునిని, జెన్నె=యజ్ఞము.

ఉత్సాహ॥ చెడక నెగ్గనేని యతని • జింకదారియే ననిం
గడఁకఁ దాఁక లేఁడటన్నఁ • గ్రిన్న నతని జెన్నియం
జెడ, నడంచె లెంక తెగలఁ • జీరిరాయఁ డంచెదా
రడర, లంకకేగి కలఁచి • రన్నియెడల; నాదటన్. 162

టీ—చెడక=(రావణుఁడు సేయు పాతాళహోమము) చెడకుండ జింకదారి=మృగధారి (శివుఁడు) రాయఁడు=రాముఁడు.

తే॥ నేలడాగినరాకాసి • నెట్టనఁ గని
జెన్నఁ నేలగలంచి యా • చెన్నఁటీని
దాకి యింతంత యనరాని • దారిఁ బలఁచె;
నాతఁ డింత్రైనఁ గదలక • యడరె నంత. 163

టీ—నేలఁ=పాతాళమందు, ఆతఁడు=ఆరావణుఁడు.

సీ॥ క్రిన్ననరాకాసి • కంసాలికన్నియ
కడకేగి, తారకం • దడలనాకె
చెన్నెర సికచేతఁ • జేర్చి యీడిచి తెచ్చి
రక్కసిరాదండ • రహిని జేర్చి
గారించె, నాకె చేఁ • న్గట్ల, కన్ని, ళ్లెళ్ల
కరణిఁ జోట్టంగ • గంటఁ జేలఁ
జేర్చియేడిచి యిందఁ • జిత్త, ట్లడంగఁగా
నా కంగదల గీతఁ • నాఁటె నంచె

తే॥ డంద గాడంగఁ దనజేని • జెందనాడ
సరఁగఁ జోల్తలల గయాళి • జెన్నె చెడఁగ
లేచిక త్తినినేయఁగా • లెంకలెల్ల
చిక్కకేగిరి యిల్ సేరె • రక్కసినెల. 164

టీ—రా౯ా...కన్నియ=రాక్షసశిల్పియైన మయునికూతురు (మండోదరి) తారకందు=తార యొక్క కుమారుఁడు (అంగదుఁడు) రక్కసి రావండ౯=రాక్షసరాజైన రావణునిదగ్గర, అకె=అమండోదరి యొక్క, చేన్గట్లన్=స్తనపర్వతములనుండి, కన్నీళ్లు=దుఃఖజలము, ఏళ్లకరణి౯=నదీప్రవాహము లోయన, అంగదలగీత=కష్టపువ్రాత, జన్నె=యజ్ఞము.

క॥ జన్నియఁగలంచి దాయం। దిన్నంగాఁ జెప్పిలంక • నేలం; దనదం
డ్లన్నఁగ రాగా రానెల। కన్నా, కగ్గించెఁజాలఁ • గా, లెంకతెగ౯.

టీ—జన్నియ౯=యజ్ఞమును, దాయం=రావణుని, రానెలకన్నాకు =రాజచంద్రులయందు శ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు, లెంకతెగ౯=భటసమూహమును, అగ్గించె౯=పొగడెను.

—• మండోదరి భర్తను బోధించుట •—

ఉ॥ రక్కసిరాయఁ డక్కరణి • రాణిజేతం దనచెంకిఁజేరి, నే
నిక్కసి తీర నెక్కరణి• నేలిక నేడ్తెఱఁ గెల్చెదం, చేదం
డక్కసియాడ, దండ నెల•నాగ నెఱెం గని కల్కి! హత్తిరా
రక్కసి దాయ చెండఁగనె•రక్కసిరాయని, నింక నేటికి౯॥ 166

టీ—ఏలిక౯=రాజైనరాముని, ఏడ్తెఱ౯=యుద్ధమందు, ఎక్కరణి౯=ఏవిధముగా, గెల్చెద౯+అంచు౯+ఎద౯=జయింతునా? యని మనస్సున, డక్కు=భయము, అసియాడ౯=తూగాడగా, హత్తిరా రక్క సి=గజేంద్రునకని యొక్క, దాయ=విరోధియైన యీశ్వరుఁడు, రక్కసిరాయని౯=రాక్షసరాజగు రావణుని. (నన్ను)

క॥ ఈనాడ, రాచేదిట్టల। నే, నాలాన నడఁగించి • నెఱి లగ్గిడెద౯
నే, న ట్లడఁచేక సీల్గిన। జానకి నడఁగించి యగ్గి • సరగఁ దిగఁగదే.

టీ—ఈనాఁడ=ఈదినముననే, రాచేదిట్టల౯=రాజశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులను, అగ్గి౯=అగ్నియందు, సరఁగ౯=తొందరగా, దిగఁగదే=దిగుమా (సహగమనము చేయుము).

తే॥ అనిన నాతని కిట్లనె • నన్నెలంత
కడల రాయలఁ గెల్చిన • కరణి రాచె
నెల, నడంచెద ననకాతఁ • డిలఁ జెనంట్ల
నలఁచేఁ గల్గిన "హరి"యని • తలఁచేకంద. 168

టీ—కమలాయలన్ = దిక్పతులను, రామనెలన్ = రాముని, హరి=నారాయణుఁడు.

క॥ అడియాసలేల? నీకా! "కడిది తెలుంగంటి" రాచ • కన్యాకై, ని
న్నడఁగింపఁగ గలిగె నటం! చెడక న్నచ్చి యిలకన్నె • నీ, నేలతఁడే.

టీ—కడిది తెలుంగంటి=దొడ్డవేల్పు (నారాయణుఁడు) రాచ కన్యాకై=రాజశ్రేష్ఠుడై, నచ్చి=నమ్మి, ఇలకన్నెన్=సీతను, ఈన్=ఇయ్యగా, అతడే=రాముఁడే, ఏలున్=రక్షించును.

సీ॥ కడలి నడఁగిన న•ల్కతల తెక్కలికాని
నిల, రాలిచిన యతం•డితఁడు కాద?
కడలిని దఱచెడి • యెక్క డిందినట్టి గ
ట్టెత్తఁజాలిన యతం•డితఁడు కాద?
కడఁకనేచి కడాని • కంటి గక్కసితేని
హో, చ్చపించిన యతం•డితఁడు కాద?
కన్నకం దనకేర్పఁ • గన్న చెన్నంటిని
నేర్పుయార్చిన యతం•డితఁడు కాద?
తే॥ కడిసి తిగహజ్జె లిల నీయఁ • గన్న యతని
నిలనె డావిన చిన్నాతఁ • డితఁడు కాద?
కలఁచి తిగనతలెగ లిలఁ • గలిగినట్టి
యేలికల, గం డడఁచి నతం•డితఁడు కాద? 170

టీ—నా...కానిన్=నాల్గువేదములు దొంగిలిన సోమకాసురు, ఎపన్=సమయమున, డిందిన=మునిగిన, గట్టు = మందరపర్వతమును, కడానికంటిన్=హిరణ్యాక్షుని, కన్న...టినిన్=కొడుకును బాధించిన హిరణ్యకశిపుని, తిగ...యతనిన్=మూఁడడుగులు భూమినిచ్చినబలిని చిన్నాతఁడు=వామనుఁడు, తిగ...నతండు = ఇరువదియొక్కమారులు రాజులజంపిన వాఁడైన పరశురాముఁడు.

ఆ॥ తిగజేగాల తాయిఁ • దెచ్చిన, నిన్నార్చ
నాజికడిఁది చెలికి • నలయతండ
ఎప్పనన్నయయి చెలఁగఁగల్గి, నిం, డాసె
దెప్పఁకేద యొఱప్పి•తిండ్లతేఁడ! 171

టీ—తిగఁబోఁగాంచె తాఁ=ముల్లోకముల తల్లియైన ప్రకృతి, (సీత) ఆఁకడిది చెలికిన్=దశరథుని పెద్దభార్య కౌసల్యకు, ఒచ్చినన్న=లక్ష్మణాగ్రజుఁడు (రాముఁడు) వెస=దిక్కు, ఎఱచి...తేఁడ! =మాంసాశనుల రాజగు రావణుఁడ!

ఉ॥ కాలికిఁ జేయిసాచి రహిఁ • గాంచెనెఱం, గిఁక నేలతేని యి
ల్లాలికి, నల్లనానెడి గ•యాళితెగ, వ్రడి నీటిదారి చాల్
గాలికి, నెల్లనేలతెఱఁ • గంట్లైవల న్సిరియిండ్ల తేఁటికిం
జాలి, కిలా, రలంగఁ, దగ • సాకెడికల్కి జగాలతల్లికిన్. 172

టీ—నేల...లికి=భూనాయకుఁడైన రాముని భార్యసీతకు, నల్ల...గాలికిన్=నక్తము ద్రిగుధూర్తులగు రాక్షససమూహమను వర్షాకాల మేఘములకు మహావాయువైనదానికి, ఎల్ల...తేఁటికిన్=సమస్తభూసురహృదయపద్మ భ్రమరికి, కాలి...గిఁక=చేయిముడిచి మొ్రిక్కు.

ఆ॥ కన్నతండ్రి చిన్న • కన్నెరై యెన్నాళ్ల
కడఁగకట్టై నిల్చె • దన్నకతన
నగ్గిఁజేరఁ జాల • నక్కటా? నాతేఁడ!
యన్నఁ జొత్తలల గ•యాళియనియె. 173

టీ—కన్నతండ్రి=కన్నవాఁడైన దశరథుఁడు, అగ్గిఁజేరఁజాలన్=సహగమనము జేయఁజాలను, చొత్తలల గయాళి=దశశీర్షుఁడు.

శా॥ జేజేలందఱఁగెల్చి కైసిరిని, జే•జేలంది జేజేల చే,
జేజేరాయనికం, టడంగ, సరిజే•జేకం, ట్లిలం ద్రెళ్ళ, నేల్
జేజేరాయల జేరినట్టిడిని, రా • జేజేల రాఁ జేరఁగా
జేజేలంద ఱసీ యిసీ! యనర? యా • సిగ్గేర్పఁదే, నెచ్చెలీ! 174

టీ—జేజేలు=దేవతలు, జేజేలు=నవస్కారములు, అంది=పొంది, జేజేరాయనికంటు=ఇంద్రజిత్తు, జేజేకంట్లు=రాక్షసులు, నేల్జేజేరాయలు=భూసురశ్రేష్ఠులు, రాజేజేలరాన్=రాజేంద్రుని.

ఆ॥ అల్లరాచ చేక • నయ్యొ, జేజేజియ్య
యనియె యెఱింగి, చెడని • యట్టికడిఁది
లగ్గసంగ నంద • లలి, నతని, నెదిర్చి
నాఁడ, జెంక కింక • చేడెదంట. 175

టీ—రాచచెక్కనయ్య = రాజమన్మథుఁడగు రాముఁడు, జేజే జియ్యా=వేలుపులవేల్పు, చెడని...నఁదన్=నశించనిపరవస్తువుఁజెందుటకు, చేడెదంట! = స్త్రీరత్నమ!

క॥ రాచనెల, రాల్చి, రక్కసి। రాచసిరిం జెంద నన్నెరసె దదికాదేన్
రాచనెల నన్నె రాల్చిన। రాచెలి! నెలలేని రేయిరహిని ల్చెదిటన్.

టీ—రాచనెలన్=రాజచంద్రుని,(రాముని) రక్కసి...జెందన్= రాక్షసరాజ్యసంపదను చెందినచో, నన్నున్=రావణుఁడనైననన్ను, ఎరసెదు=కలిసికొనెదవు, నెలలేని=చంద్రుఁడులేని, రేయిరహిన్=రాత్రివలె, ఇఁటన్=ఈలంకయందు (నిల్చెదు.)

క॥ అననెయ్యది యనఁజాలక। తననిక్కట్లఁ దినఁగఁ దాతయ, కలిగిం
చెనని, యెదనెంచి, చేనఁజేయ్యాన నచ్చెలియతని కెఱఁగి ముటగదలితగన్

టీ—తనన్=మండోదరియైనతనను, ఇక్కట్లన్=కష్టములను, తినగన్=కుడుచుటకు, తాతయ=బ్రహ్మయే, కలిగించెన్=పుట్టించెను.

— రామరావణయుద్ధము —

సీ॥ అంతట, నింద్రజిత్తయ్య చేయ్యన నని
కేఁగ నగారాల నెల్లన ద్ద
డరఁగఁ, దట్టించి, కడానిచేలల, రత
నాలఁ గ్రొల్లుగలఁ గండాలఁదాల్చి
సింగిణీల, సరాలఁ జేరిచిన కడాని
తరకసా, లంగీలఁ దనరఁ జేర్చి
తిగటెక్కియాలచేఁ దేజీలగంటలఁ,
గ్రైసేసిన కడాని కలికితేరి
తే॥ దంటసాహిణి తాఁదెచ్చి దండనిడిన
నెక్కి, తత్తడి తెగలచే నేనికతెగ
చేతఁ, గాల్బల్గ తెగచేతఁ జెలఁగి, క్రిక్క
లేయుచుల, లంకరాయ! జేజే! యనంగ. 178

టీ—కడాని చేలలన్=బంగారుబట్టలను, శరశబ్దభవము, సరము, దాసిబహువచనము సరములు, దానిరూపము, సరాలు = బాణములు, రత్నశబ్దభవము, రతనము, తిగ=మూఁడు, సాహిణి=రథముతోలువాఁడు, క్రిక్కలు=వందిజనము, జే, జే=జయము, జయము.

తే॥ గాలిదిండి నెఱకల రాకాసిదిట్ట
గాలినెచ్చెలి చాయ రాకాసిదంట
కత్తి,తేళ్ల నెఱకల రాకాసిజట్ట
లండగా దండ, రా నేగె నాతఁ డనికి. 179

టీ__ గాలి...దిట్ట=సర్పరోముఁడు, గాలి...దంట=అగ్నివర్ణుఁడు కత్తి, తేళ్ల......జట్టలు= ఖడ్గరోమ, వృశ్చికరోములు, అండగాఁ=సహాయముగా, దండఁ=దగ్గరగా, రాఁ=రాఁగా, అతఁడు=ఆరావణుఁడు అనికిఁ=యుద్ధమునకు, ఏగెఁ=వెళ్లెను.

ఉ॥ ఇట్లని కేఁగినట్టి యొకయొక్కటిరక్కసి దండ్లఁగాంచి, చేఁ
జెట్లఁ, గడిందిగట్లనిడి చెట్లదిరింగెడి దండ్లఁ టాగి గాఁ;
జెట్లనిలంగఁ జాల్కడిఁది జియ్యల రక్కసి దిట్టలెక్కచే
నట్లనిఁదాకి చీలిచిరి యక్కఱకైనసరాల నీటెలఁ. 180

టీ__ఎక్కటిరక్కసిదండ్లఁ=సహాయములులేని రావణసైన్యమును, గట్లను=కొండలను, చెట్ల...జియ్యలఁ=నృతుచరులగు గొప్ప ప్రభువుల.

ఆ॥ హత్తి, తత్తడీల, నఱదాలదాకించి
కాళ్లఁ గేళ్ళఁ,గీళ్ళఁ గత్తిరించి
నట్లచెక్కడంచె నలరాచెదండ్లస్సి
యలిగి రక్కసితెగ నలిచి రంత. 181

టీ__హత్తి=హస్తిశబ్దభవము, ఏనుఁగు, తత్తడీలఁ=గుఱ్ఱములను

శా॥ రాలం గాలరిదండ్ల గండడఁచి తేర్లంగట్లచే నార్చి, తే
జీలం జెట్ల,నడంచి, చౌనయిన జేజేదాయ చేయీఁటెలఁ
గ్రాలం జెక్కడఁగించి, యేసికల, నారాకాసి రేరాయనిఁ
జాలంగా, నలయించి చింపి, యిలరాచేం దెన్న దానెంతయేఁ. 182

టీ__ కాలరిదండ్లఁ=పదాతిసమూహమును, చౌనయిన=చౌవనైన జేజేదాయచేయీఁటెలఁ=రాక్షసులచేతి యీఁటెలను, రాకాసిరేరాయనిఁ=రాక్షసరాజచంద్రుని, ఇలరాచేందు = భూనాయకచంద్రుడు, చించిరి=విదళించిరి.

ఉత్సా॥ ఏచి నేల, రాయఁడిగిచి యెగిరి కాలఁ దాఁచి నేల్
రాచికేలఁ జెఱచి కఱచి రాఁగనలచి యెదిరి కాల్

దాఁచి నేలఁ జిక్కినట్టి • దానినెత్తిచీల్చి రా
రాచనెలల లెంక లెదిరి • రక్కసి నెల లెంకలన్. 183

టీ__ ఏఁచి=విజృంభించి, తాఁచి=తన్ని, లెంక=భటుడు, రాచనెలల లెంకలు=రాజచంద్రులయిన దాశరథులభటులు, ఎదిరి=విరోధిరైన రక్కసినెల=రాక్షసచంద్రుని యొక్క.

—* యుద్ధవర్ణనము *—

సీ॥ తలకాయలానల్లి • దాసరి తెగగాఁగ
నెఱిగెళ్లి గాలిదిం•డి తెగగాఁగ
నఱదాల తెగ లెల్ల • నరిది కలాల్గాఁగ
లలి నరాలాయెట్ట • ల, తెగగాఁగ
గడితీగ కండలేనె • గళ్ళ తెగ ల్గాఁగ
జేత లేసి నల్లయే•ళ్ళ తెగ గాఁగఁ
దత్తడి తెగ లెల్లఁ • దరఁగ తెగల్గాఁగ
నెఱహత్తి తెగల, తి•న్నె తెగ కాఁగ
తే॥ నెనఁగదయ్యాలనడియె, యే•ళ్లనడిగాఁగ
జెక్కనని నేల కడలికి • సాటిగాఁగ
గానఁగానయ్యె, నయ్యెడఁ • గత్తినెఱక
లఁ దగి నాతఁడ గాలికం•దెదనతాఁక. 184

టీ__ నల్లదాసరి=తాజెళ్ల యొక్క, తెగగాఁగన్ = సమూహము కాగా, గాలిదిండి = పాముల యొక్క, కలాల్ =ఓడల యొక్క, ఎట్టల= ఱానపాముల యొక్క, నెగళ్లు=తాఁబేటివలె నీఁటదిరుగు పొడుగైనజంతువుల యొక్క, నల్ల=రక్తప్రవాహము, తత్తడి తెగ = గుఱ్ఱములగుంపు, హత్తి తెగ = ఏనుగులగుంపు, అనినేల=యుద్ధభూమి, కత్తి...నెఱ=ఖడ్గరోముఁడు, గాలికందెదన=హనుమంతు ఱొమ్మునను.

సీ॥ తాఁకిన, నాతని • దనచేతిగట్టసి
యిలఁబొల్చి గాలికం • దేపియార్చె
గాల్దిండ్ల నెఱకలఁ • గలరక్కసీఁడేసె
జెట్టసి తారకం•బట్టగార్చె
గడిఁదెసోళ్ల నెఱకె•ల్లల చెన్నటి, కలంచి
నగ్గికం దాతసి • నడచియార్చె

..రహిఁగాలి చెలిచేయ • రాకాసితాఁకిన
నేలరాయం డాతఁడె, గడతేర్చె,
ఆ॥ నంత లంకరాయఁ • డానేల రాఁదాఁకె
నవేట గట్టినట్టి • రహాహాయనగ
నల్ల, నెఱనరి యయి • నట్టి జేజేదాఁకి
నట్టిరక్కసి తెగ • జెట్టి సరిగ. 185

టీ—గట్టు+ఏసి=కొండను వేసి, గట్టిండ్ల...సీఁడు=సర్పరోముఁడు, గాలికందు=హనుమంతుఁడు, తారకందు=అంగదుఁడు, అగ్గికందు=నీలుఁడు, తేళ్ల...చెన్నుఁటి=వృశ్చికరోముఁడను కుచ్చితుఁడు, నెఱ...జేజే=శూరుఁడగు వేల్పు (రాముఁడు).

క॥ తాఁకితనదిట్టకై సిరి। రా, కన్నా కెన్నగా, సంరఁగ ననె, తేఁడా!
రాకాసి సన్నకాండ్రిం। డీకడఁగ నడంచి తనకంసిల్సరిగ ననిఁ. 186

టీ—రా, కన్నాకు=రాజశ్రేష్ఠుఁడగు రాముఁడు, అనిఁ = యుద్ధమున, సరిగఁ, సిల్=నిలువఁబడుము.

సీ॥ అదరఁజేర్చుఁగఁ జెట్లు • నడయాడఁగల జెట్లు?
తత్తడి యేనిక • ట్లాట్లెకాని,
యాలించే, జెడదార్ల • యల నక్కతలసద్ద?
నాకేళ్ళ సింగిణీ • ల్నాదకాని,
మొక్క, యిట్టట్టాడ • నీవ రక్కలసంత?
తిన్ననైన కడాని • తేర్లు, కాని,
తాళ్లఁ జెట్లంగట్టి • రహిదాట, నీరిట్ట?
కడిఁది రక్కసిదండ్ల • కడలికాని,
తే॥ కన్న యతఁడేఁగఁ, దనకంటెఁ • జిన్నయాఁతఁ
డడరి రాలచ్చిఁగని కాన • కంచె, రాణి
కానఁ డిగనాడి చేన, గాయ • గస్సలదిని
డీఁకెడఁగనిల్క, నన్నేల • తాఁకెదయ్య? 187

టీ—జెట్లు+అ=జెట్లు=మొనగాఁడ్రి! (శోతులా!) సద్దు+అ=చెప్పుడా? ఈఁద, రిక్కలసంతు+ఆ=వాయుపుత్రుమొక్క, నాఁడయొక్క సంతానమా (ఆంజనేయాఁగదులా?) నీరిట్టు=జలరాశియా?, కన్నయతఁడు=

దశరథుఁడు, చిన్నయాంతఁడు=చిన్నవాఁడగు భరతుఁడు, రాలచ్చి=
రాజ్యసంపద, రాణి=సీత.

—• నిందాస్తుతి •—

చ॥ కడలి జొరంగినం, గడిఁది • గట్టెసఁజేరిన, నేలడాఁగినం,
జెడఁగ తాల్పుకన్నుఁ, గయి • సాచిన, నేత్రైఁగంటిఁవైనఁ, గా
నల, నదయాడినఁ, గడఁకి • నాగిరిఁ దాల్పినఁ, జెట్లనిల్చినం
గడ కికఁ గల్కియైన, నెద • గట్టి, నిగాఁగని గం డడంచెదన్. 188

టీ—కడ...నన్=మత్స్యమైన, కడిఁ...రిన = మందరముక్రింద కూర్మమైన, నే...నన్=వరాహమైన, జెడ...గన్నన్ = నరసింహమైన, కయిసాచినన్=వామనుఁడైన, నే...న=పరశురాముఁడైన, కా...నన్= రాముఁడైన, నా...న=బలరాముఁడైన, చెట్ల...నన్=బుద్ధుఁడైన, కల్కి= కల్కిమూర్తియైన.

ఉ॥ రక్కసిరాయఁ, డిక్కరణి • రాయని నాఁడిన, నాలకించి, యా
యొక్కటిరాయఁ డంత నగి • యోటికిఁ జాలఁగఁ, గాల్లిఁటాడఁగా
రక్కసిరాయ! యల్ల యిల • రాయలదాయ కడిందిదాయ, ని
న్నొక్కటిరాయ లెన్నఁ జెఱ • సిద్ధది, వైరింద్రికత న్నెఱింగితిన్ 189

టీ—ఇల రాయలదాయ=ధరణీశులవైరి (పరశురాముని) యొక్క కడిందిదాయ=పెద్దపగవాఁడు (కార్తవీర్యుఁడు)

క॥ సీయడిగినట్టి క్రిచ్చిడి।యాయెడ, నక్కటికఁ గాచి • నట్టిదయిన యాం
రేయెండ రాచెదారియ।కాయంగారాని నిన్ద • గంగ నడఁచెదన్ 190

టీ—క్రిచ్చు=కోరిక, అట్టిఁడు=అటువంటివాఁడు, రేయెండరాచె దారియ=వెన్నెలతేఁడైన చంద్రధారి (శివుఁడు) యే.

క॥ అనికిఁజక్కైన సరాలం। దవపంగా నెదిరి యెడద • నాఁటిన, నాతం
డెవలేని నారసాలం। గణకం దాశరథియెద ని • గాఁ గనియేసెన్.191

టీ—ఎదిరి=విరోధి రావణుఁడు, దాశరథి=రాముఁడు.

మత్తకోకిల.

ఏసి రక్కసిరాయఁ డంతట • నెన్నియేని కడాని నీ
దీఁసినట్టి సరాల దాశర • థిం, గలంచిన, నేలఁతేఁ
డేసె, నట్టిసరాల రక్కసి • యేలికం దల లన్నిటం
డాసి, గాడఁగ నెఱ్ఱలన్నిఁట • నల్లయేర్లయి కారఁగాన్. 192

టీ—కడాని=బంగారు, రక్కసియేలిక=రావణుఁడు.

సుగంధి॥ రావెదిట్టదాయ, కానరానికాల్సరాల, నా
రాచెదిట్టగాలిదిండి • రావెదాయ నారసాల్
గాచి,దాయఁ దీసియేచి • గం,పడంచి చేక్కఁగ్గా
దాచినట్లు తర్కసానఁ • దాచిరెల్ల రెన్నఁగాన్. 193

టీ—రావెదిట్టదాయ=రావణుఁడు, కానరానికాల్సరాలన్=సర్పబాణములను, రాచెదిట్ట=రాముఁడు, గాలి...నారసాల్=గరుడసంబంధబాణములను, కాచి=పొంచి, తర్కసానన్=తరకసమునన్, అంబులపొదియందు.

—• మాతలి రాకడ •—

మత్తకోకిల॥ అత్తఱిం దెలుఁగంటిరాయని•యానఁ గల్కికడానితే
రెత్తఱిం జెడనట్టిసింగిణి • నేఁచిదాయలఁ జెండజాల్
సత్తిఁగన్నసరాల సాహిణి • సక్కఁదెచ్చి యిపంగ, రా
సత్తితేఁడల తేరినెక్కెదె • సల్ చెలంగ జేగాజిగిన్. 194

టీ—తెలుఁ...యానన్=దేవేంద్రునాజ్ఞచేత, సాహిణి = రథముతోలువాఁడైనమాతలి, రాసత్తితేఁడు = రాజసామర్థ్యముగలరాముఁడు.

శా॥ జేజేరాదెస గట్లతేని నెఱజే•జేయెక్కి నట్లెక్కి తేర్
జేజేరాయని, యంగిసింగిణిసరాల్ • జెన్నారఁగాఁ దాల్చి రా
జేజేరా, సరితేఁడితండనఁగ జే•జేలెన్న, రాకాసి రా
జేజేరాయనిఁ దాకె, నేనికలరాన్ • సింగాల గండట్లనిన్. 195

టీ—జేజే...తేనిన్=ఇంద్రదిశయందలి పొద్దుపొడుపు కొండలతేనిని, రాకాసి...రాయనిన్=రాక్షసరాజేంద్రుని, ఏనికలరాన్ = గజేంద్రుని, సింగాలగండు=సింహములమొనగాఁడు, అనిన్=యుద్ధమున.

ఆ॥ నెఱేని హత్తిహత్తి • నెఱసరినెఱసరి,
గిత్తగిత్త, సత్తి•సత్తి, గట్ల
దిట్టగట్లదిట్ట • దిట్టతనానన
కడఁగినట్లు యిద్ద•ఱడరి రనికి. 196

టీ—హత్తి=ఏనుఁగు, నెఱసరి= సింహము, గిత్త = ఎద్దు, సత్తి= శక్తి, గట్లదిట్ట=గట్లతేఁడు (శైలపతి) దిట్టతనానన=ధైర్యముచేతనే.

ఉ॥ ఇద్దరి తేరిగాండ్లసడి • యిద్దరి సింగిణియల్లెతాళ్లనా
దిద్దరి దండ్లనండిసడి • యిద్దరి నిద్ద రవళ్ళి నట్టి స,
ద్దిద్దరి కత్తలాన్లసడి • యింతయు, యంతయు యేఁచి యెల్లెడల్
వద్దరిలంగఁ జేయ, నని • దండిగఁ జేసిరి కచ్చ్పలెచ్చఁగాన్. 197

టీ— తేరిగాండ్లసడి=రథచక్రముల చప్పుడు, సద్దు, సడి=చప్పుడు, కత్తలాన్ల=గుఱ్ఱములయొక్క, కచ్చ=కక్ష.

శా॥ ఆకై సీకయి తేరికండ్లనఁగఁ జెన్నారంగ సింగాణిదం,
డాకై దండలఁ దీసి, లాఁగి, యిడిన ట్టైనం గనన్ రాక, చె
న్నైక్కై దంటతనానినిం దెలియఁ జేయంగల్గి, రాయిద్ద ఔ
హా! కై లచ్చి ననిం గడానిజిగి నీటైనట్టి నారాచలచేన్. 198

టీ— కై = చేయి, తేరికండ్లనఁగన్=రథచక్రములోయన్నట్టు, సింగాణిదండు=వింట్లగుంపు, కైలచ్చి=బాహుసంపద, కడాని=బంగారు.

ఉ॥ చేసిరి క్రాలఁ,దా, రెదలఁ; • జించెఁగ నేసెడి నారసా లెదల్
గాసినిఁ జెందఁగాఁ గలఁచి, • కందనగాయ, లగల్చి, న ద్దెసల్
గాసిలఁజేసి నింగియిల • కానఁగరాక చేనంగఁ జాలఁగాఁ
జేసి చెలంగిరన్న, నిఁకఁ • జేసెడిదేది? తలంచి కాంచినన్. 199

టీ— కందనగాయ=గుండెకాయ, అగిల్చి=పగులఁగొట్టి.

ఉ॥ సింగిణి గట్లదాయ, నెఱసింగిణిగాఁగ, సరాలచాయ, లె
న్నంగన తీఁగడాలయి తనర్చఁగ, నల్లియతాళ్లటినా దెసం
గం,గడి నీటిదారి సడిగా, నిలయేలిక నీటిదారి, నిం
చెం, గలఁగన్ సరాలజడిఁ • జెన్నటి రక్కసి గట్లయేలికన్. 200

టీ— సింగిణి=విల్లు, గట్ల...గాఁగన్=ఇంద్రధనువుకాగా, సరాల చాయలు=బాణకాంతులు, తీఁగ...ర్చగన్=తీగమెఱపులుకాగా, అల్లి ...సడిగా=గుణధ్వని మేఘధ్వని కాగా, ఇల...దారి=రాజమేఘుఁడు, చెన్న...యేలికన్=చెడుగరి రాక్షసరాజ పర్వతపతిమీఁద, కలఁగన్= కలతపొందునట్లు, సరాలజడిన్=బాణవర్షమును, నించెన్=నించెను.

—• శ్రీరామ హస్తద్వయ సంభాషణ •—

సుగంధి॥ ఈయనైనఁ దిండికైన • నేగె దేవ నేనటం
చే, యనిం గలంగి జారె • దేల? యన్న డాకయిం

దాయఁజేరి కేరియంత ♦ దాని జంట్రకైయనెం,
"దాయనార్చనా? తడాల్న;♦ తాళియింకఁజెక్కఁగాఁ‌ఙ"॥ 201

టీ—ఈయఙ్+ఐనఙ్=మంచి పదార్థముల దానముజేయుటకుఁ గాని, తిండికైనఙ్=మంచివస్తువులఁ దినుటకుఁగాని, డాకయిఙ్= ఎడమచేతిని

పంచచామరము.

"కలంచి చించి డస్సినంత, ♦ గం, డడంగఁ గాఁ దలల్
నలంచిచెండనా!" యటంచె♦నంగ నేలఱేనికిఙ్;
దలంగినట్టిదానఁ, గాని ♦ దాయఁ గాంచి యళ్కినే
తెఁలంగ నం చేది ర్నదల్చె ♦ దానిరాయఁ డెన్నఁగఙ్॥ 202

టీ—తలంగి=తొలంగి, దానిరాయఁడు= రాముఁడు, అనగా, నిందిరియాధినాథుఁడు.

ఉ॥ రక్కసిరాయఁ డక్కరణి, ♦ రాచెసరాలజేడిం గలంచనై,
యక్కసి, నారసాలనిడి ♦ య గ్గడిచీఁకటి నించె రాయనిం,
జెక్కని నేలతేఁడనెడి ♦ చాయనెలంతలదంటతేఁ డటం
జిక్కని నారసాలజిగి ♦ చేతఁ గలంచి చెలంగె నెంతయేఙ్. 203

టీ—రాచె... జేడిఙ్=రాజేగు రాముని బాణవర్షముచేత, నార......నించెఙ్=బాణములనింపి చీఁకటిఁగలుగజేయఁగా, చెక్కని ......తేఁడు=అందగాడైన రాజమార్తాండుడు, నారసాలజిగిచేతఙ్= బాణప్రకాశముచేత.

సీ॥ చాల్తలలగయాళి ♦ చెలియిక్కచిల్కయ
గాలిదిండిసరాన ♦ నేలి కార్చె,
గాల్దిండి చిల్కఝఁ♦గా, దాయ; రాయఁ డ
ద్దాని కం, టన్గేసి ♦ దానినార్చె,
దాయ, యన్నిఁటిదిండి♦రాయని చిల్కయ
దానికం టన్గేసి ♦ దంటయార్చె,
జింకదారి సరాన ♦ లంకరాయఁ డలంచె
సిరితేని చిల్కసి ♦ జియ్యయార్చె,
తే॥ నెన్నితెగల సరాలేయ ♦ నన్నితెగల
నారసాలేసి యన్నింటి ♦ నాయఁడార్చె

లంకతేనికి నిలతేని ♦ కంకిలింత
లేక కలనయ్యె సతనాళ్ళ ♦ దాఁకనిల్లె. 204

టీ—చెలియిక్కచిల్కు = వాయవ్యాస్త్రము, గాలిదిండి సరానక్ =సర్పాస్త్రము చేత, గాల్దిండిచిల్కు=సర్పాస్త్రము, దానికంటల్లు=దానివిరోధియైన గారుడాస్త్రము, అన్నిఁటి దిండిరాయని చిల్కు=ఆగ్నేయాస్త్రము, దానికంటల్లు=వారుణాస్త్రము, జింకదారిసరానక్=పాశుపతాస్త్రము చేత, సిరితేనిచిల్కు=నారాయణాస్త్రము.

—* అగస్త్యునిరాకడ. *—

తే॥ కడలి నీ రఱచే, దాఁటి ♦ కదలనీఁక
చేర్చితాగ్రిన నేల జే♦జేలదంట
రాచరేతేని నాయెడ ♦ రహినిఁజేరి
చాల లగ్గందఁగా నాడి ♦ సరగ నంత. 205

టీ—కడలి,..దంట=సముద్రమునీరంతయు నాచమనము చేసిన భూసురుఁ డగు నగస్త్యుఁడు.

క॥ తిన్నని తెలుఁగంటితనా । నన్నుడయాడని కతనఁ, గ♦ణఁక నేరయునం
జెన్నలర నన్న దాఁకం । దిన్నంగాఁ,దెలియ దీరి♦తెలుగీ రలకే. 206

టీ—అన్న దాఁకక్=నీవుశక్తిసమగుడవైన పరబ్రహ్మ వస్తువనిపలికినదనుక, ఈరి=మీ యొక్క, ఈరలకుక్=మీకు.

తే॥ రాచరేతేఁడ! తిగజగా ♦ లగ్రహినిగల్గఁ
జేసి, తగఁగాచి, రాలఁగాఁ ♦ జేసినట్టి
దిట్టలీరయి తెలియని ♦ తెలుఁగదరఁగఁ
గ్రాలఁగాఁజేన్నె? యన్నన్న! ♦ కడఁకదక్కె. 207

టీ—తిగజేగాల్ =ముల్లోకములను, అన్నన్న=ఆశ్చర్యము.

క॥ నీ తెలుఁగిట్టి దటంచేని । నా తెలుగంట్లయ్యగారి ♦ కలజేతనాల్కల్
జాతినెఱసరికిఁ దెల్లని।నాతినెరసి నట్టిడికిని♦నలిఁ దెలిసెడినే. 208

టీ—తెలుగంట్లయ్యగారికిక్=బృహస్పతికి, జేత=సరికి, రెండునాల్కలున్న పాములజాతియందు శూరుఁడగు నాదిశేషునకు, తెల్లనినాతి నెఱసినట్టిడికిక్=సరస్వతినిగలిసినవానికి. (బ్రహ్మ)

ఉత్సాహ॥ కానజాతిజేనిఁజాయ ♦ కల్కిదేని నింతడెం
దాన నానఁగాఁదలంచి ♦ నందలంచినట్టి తీ

రైనయట్టిచేతలైన • నైతనచేఁ కేలనం
చానవాడి యేగెనంత • నల్లజేన్నిగ ట్టటేక్. 209

టీ—జాతితేనిక్=వంశభర్తయైన, చాయకల్కితేనిక్=ఛాయాకాంతాభర్తను, అల్లజేన్నిగట్టు=అబ్రాహ్మణుఁడగు నగస్త్యుఁడు.

ఉ॥ ఏగిన యంతరాచేనెల • యెక్కటిచాయనెలంత తేనికిక్
సాగిలిచాలసాల్లెఱఁగి • చెక్కని తే, జెడరంగఁదాల్చి, త
న్నాగినరక్కసీని నని•నాగియెదిర్చి, సరాల నేయఁగాక్
సాగిననెల్లడల్ కలఁగ•సాగిన దాయనికేల తల్చుఁగాక్. 210

టీ—రాచెనెల=రాజచంద్రుఁడు, దాయక్=రావణుని;

ఉత్సాహ॥ అంటరాని తేనిసాటి • యైన నారసాల, రా
దంట సాహిణీని, జేరిఁ • దత్తడీలఁ గాఁడఁ, జె
న్నంటి లంకరాయఁడేయ • నఱికి యన్ని నేలతేఁ
డంటి యగ్గి నారసాన • నాచెనంటి నేయఁగాక్. 211

టీ—అంటరానితేని=ముట్టుకొనవీలుగాని ప్రభువగు నగ్నితో, రాదంట=రాజులయందు నేర్పరియైన రాముని యొక్క, అగ్గినారసానక్=ఆగ్నేయాస్త్రముచే.

—• రావణమూర్ఛ •—

ఉ॥ రక్కసితేని నద్ది యెదఁ • గ్రిన్నఁ గాఁడఁగఁజేయ నంతటక్
రక్కసిదం ట్లడల్ గనఁగ • రక్కసిరా నడగ ట్టనంగ, న
ట్లక్కడి తేరఁజారె; నఁట • నాతని సాహిణిదంట తేరినిం
డక్కడరం, దలంగ నిడ • డస్సినరక్కసితేరి యిట్లనెక్॥ 212

టీ— అద్ది=ఆయాగ్నేయాస్త్రము, నడగట్టు= నడచుకొండ యోాయనగా,

చ॥ ఎటేఁగి, యెటేంగి నాదయిన • యేడ్తెఱనెల్ల టిసీ! యిసీ! యనం
జెటేఁగిఁచి తేరి సిఁడిడిలి • సాహిణి! యియ్యెడ సి న్నిఁకేదియం,
దటేఁ గినఁ గల్నలగ్గెకద? • యంచేతఁ డయ్యెలకన్నె తేనికిం
దరి గఁ, దడాల్న తే రడరఁ • దాఁ చనిని తార్చిన తేనిఁదాకినక్॥213

టీ—ఏడ్తెఱ=యుద్ధక్రమము, కల్నక్=యుద్ధమునందు, అటేఁగినక్=(మరణించిన) పోయిన, లగ్గెకద=మేలేకద?, తార్చు+అని=దాకొల్పుమని.

సుగంధి॥ ఎన్నఁజాలనట్టి గట్టి • యేద్దెఅయ్యె నయ్యెడం
గన్నినం గడానిచాయ • గ్గినట్టినారసా
లెన్నియేని లచ్చెనన్న • యెక్కినట్టి తేరి,సిం
డ, న్నిలంగ నీకయేసె • డయ్య, రక్కసీఁ డహా!॥ 214

టీ—ఏద్దెఅ=యుద్ధము, కడాని...సాలు=బంగరు కాంతులీను బాణములు, లచ్చెనన్న=రాముఁడు, డయ్యెన్=అలయునట్లు

ఉ॥ ఏసిన నేలతోఁ డడరి • యేద్దెఅ నగ్గిని దీటుఁజాల్ప రా
లేసి, నలంచి యన్ని; యతఁ • డెక్కిన తేరిన సాహిణీ నటె
యేసినఁ డన్నెఁ జాల్మలల • యేలిక; యావట రక్కసీఁ డెదం
గాసి నలంగ నల్లజెడి • కాతెఁ గడిందిగ నక్కలాచెఁగాన్॥ 215

టీ—రక్కసీఁడెదన్=రావణుఁడు మనస్సునందు, గాసిన్=కలత చేత, నల్లజెడి=రక్తవర్షము, నక్కలాచెన్గాన్=జంబుకము లఱువగా.

ఉ॥ చెన్నడఁగంగఁ గీఁడిడెడి • చిన్నెల కెడ్డఁ దలంక కింతయేఁ
జెన్నఁటి రక్కసీఁడడరి • చేయఁగ సాగె నవిం, జెలంగఁగా;
నెన్నఁగ నెక్కటీఁ డయిన • యేలిక కిద్దియ చిన్నె కాక, తా
నన్నక నన్నజారెడినె? • చచ్చిన నండెడికాక లగ్గహా?॥ 216

టీ—కీఁడిడెడి చిన్నెలకున్ = అమంగళములైన గుఱుతులకు, అద్దియ=రావణుననుఁగనుపడు, నశుభచిహ్నమే, ఏలికకున్=రామునకు, చిన్నె కాక=శుభ చిహ్నము కాక, లగ్గు=మేలు.

సీ॥ అదట నేలతోఁ • డడరి రక్కసి తేని
చేరండల నరాలఁ • జేర్చి చేర్చి,
యీాదదిం డ్లేలిక • కెనయైన నారాలఁ
దలకాయలన్నిఁటఁ • దార్చి తార్చి,
తెఱఁగంటి [illegible]కత్తి • తెఱఁ గంటిన నరాల
నల్లకీళ్ళం జేర్చి • యేర్చి యేర్చి,
తెల్లని రాయని • తిగకంటి కెనయైన
[illegible] చే నెఱ న[illegible] • గార్చి కార్చి,

తే॥ యెక్కటీఁడవజెల్లిన • రక్కసీని
చె, న్నడంగఁగ నెంతేని • జించి చించి

కలంచి కఱకైన నార్సాల • గఱకఱతెగ
నేసెఁ దలకాయలంగెల్ల • నెంచియెంచి॥ 217

టీ—ఈదదింద్లలికి=సర్పరాజు, తెఱఁగంటిరాకత్తి=ఇంద్రనివజ్రముయొక్క, తెల్లనిరాయనితిగకంటికిఁ=తెల్లనిప్రభువగుశివునిమూఁడవనేత్రమునకు.

క॥ తెగనేసినతలకాయ । త్తెగ, కైతెగ, లట్లెకల్లఁ • దెలిసియతఁడ నేఁ
దెగఁజేయఁజాలకేగెన?। తగలకయేగెన? సర్పా • తల్కున నకటా!॥ 218

టీ—కైతెగలు=చేతులగుంపులు, అట్లెకల్లఁ=వెనుకటివలె కలుగఁగా.

క॥ అరసికని తిరిగి, యఱనెల । సరాల రాకాసితలల • సందిళ్లఁజేతల్
కఱకఱ, నఱకినఁగనఁగన। నఱకిన యెడఁదిరిగి కలిగె • నలి నక్కరణిఁ 119

టీ—అఱనెల...... సరాలఁ=అర్ధచంద్ర బాణాల చేత, కనగనఁ=చూడఁజూడఁగా.

క॥ ఆకరణినిఁ దెగనేయఁగ । నాకై, తలకాయ లట్లె • యలరారంగా
నీకరణిజేరిగె దరిదం।డ్లాకలిగెడి చిట్టఁగాంచి • యడలందంగాఁ.

టీ—కై తలకాయలు=చేతులు,తలలు, అట్లె=ఆవిధముగ,జేరిగెఁ=కొంతసేపరిగె.

క॥ తెగినతలల్, తెగెడితలల్ । తెగిగ్రద్దల్లన్న నింగి • దేల్ తలకాయల్
తగినట్లు కలిగెడితలల్ । జిగిఁగ్రాలెం గారడీని • చిట్టాటయనాఁ. 221

టీ—నింగిఁదేల్=ఆకాశమునఁదేలియాఁడు , చిట్టాఁటయనాఁ=చిత్రమగునాటయనఁగా.

క॥ తెగియెగిరెడి తలకాయ। త్తెగ, లేలిక నారసాల • తెగ, లాగ్రద్దల్
తెగలెల్లఁ జేదలనెఱయం।దగి చీఁకటిచేతఁ జాయ • నాయని దాచెఁ.

టీ—చేదలఁ=ఆకాశమున, నెఱయఁ=వ్యాపింపఁగా, చీఁకటిచేతఁ=వానియొత్తిడిచేఁగలిగిన చీఁకటిని, చాయనాయనిఁ=ఛాయానాయకుని.

క॥ తెగనేసియేసి, తలకేళ్ళగ, డెడఁదంగాఁంచి, రాయఁ • డంతట నానఁ
జిగిఁదరిగియ త్తఱిని జే। యఁగఁ దగినది కానరాక • యట్టె,నిలంగఁ. 223

టీ—నానఁ=సిగ్గుచేత, జిగిదరిగి = కాంతిహీనమై, చేయగ...రాక=కర్తవ్యమెఱుఁగఁజాలక,అట్టె=ఆశ్చర్యముతో,నిలంగఁ=నిలువఁగా

ఉ॥ రాయని, చెంతఁజేరి చిన • రక్కసితేఁడనె, తేఁడ! చాల్తలల్
రాయనియంద, తాతతన•రం,దగఁ గల్గినచాయ, నాదెసల్
రాయఁ తిండి కన్గై,నది • రాఁ కరక్కసిరాలఁ డన్న,నేల్
రాయల,డంచె,దాని జిగిఁ•గాల్చెడి చిచ్చెర నారసాననే. 224

టీ—రాయనిచెంతన్=రామునిదగ్గర, చిన...డనె=చిన్న వాడగు విభీషణుఁడు, చాల్త...యంద=రావణునందె, తాత...చాయన్ = బ్రహ్మబుట్టిన ఒప్పునట్టి నాభిప్రదేశము, అదెసల్...కన్గైన్=దిక్పతులయాహారము (అమృతము) అదిరాలక=ఆయమృతముపోకుండ, రక్కసి = రావణుఁడు.

అ॥ ఈకరణినడంచి • యేఁచి, తెల్లనిచాన
తేని,నింగి,రేయి • తేనినినిడి
లెక్కయిడిన నెన్ని • లెక్కయ్యె నన్నిసా
ర్లట్టెతలలఁ గేళ్ళ•నడఁచెనంత. 225

టీ—తెల్లని చానతేనిన్ = బ్రహ్మసంఖ్యననఁగా తొమ్మిదిని, నింగిన్=ఆకాశసంఖ్యననఁగాసున్నను, రేయితేనిని=చంద్రసంఖ్యననఁగా నొకటి (109) నూటతొమ్మిదిబాణములను.

కం॥ జేతకైదండలచే, నఱిజేతతలచే రక్కసితరి • సత్తిని నేసెన్
జేతకాని జిన్నరక్కసిఁ।జేతనం దనలాఁగెదిరి కెఁసఁగ ననె ననితాన్॥

టీ—జేత...చే=రెండుచేతులచేత, అఱి...చేన్=ఒకతలకాయచేత, సత్తిన్=శక్తిచే చిన్ని...నని=విభీషణుఁడు తనమరణక్రమము రామునకుఁ దెల్పెనని.

ఉ॥ ఏసిన రాచేదిట్ట తగ • నేచి, కలంచి యలంచెసత్తిఁరా
కాసినలంగిర్వైన జత•కై గఱకైన సరాలనేయఁగా
డాసినఁగాంచి, సాహిణిఁ ద•డాల్నడంచె కిదేల? తేఁడ! నిం
దాసిన దాఁక నిల్చితనఁ, • దాటకఁ జెండినరాయఁ డంతటన్. 227

టీ—రాచేదిట్ట=రాముఁడు, ఏఁచి=విజృంభించి, సాహిణిన్=సూతుని.

ఉత్సాహ॥ తాతచి క్కసంగ నేర్చి, • తాకగా నెదిర్చిగా
చేతఁ గాంచి, యేయనద్ది • చెచ్చెరఁ జేని యొందతేన్
జేత సాకిరితెగ కెనగఁ • జెలఁగి లంకరాయనిం
గాతనేసి సీఁటనాని • కలసె దఱకసాననే. 228

టీ॥ తాతవిల్కు=బ్రహ్మాస్త్రము, ఎదిరి +నిగా చేతన్=విరోధి రావణుని లక్ష్యదృష్టితో, వేతసాఁరి=కర్మసాక్షు (సూర్యుల) యొక్క తెగకున్=సుంపురకు, ఎరగన్=సమానముగా, లంకరాయనిన్=లంకాపతిని (రావణుని) గాత=ఘాతుకత్వము చేసి=చంపి, నీటన్=నీళ్లయందు ఆని=తృప్తిగా మునిఁగి, తఱకసాన నే=అంబులపొదియందే, కలనేన్=అస్త్రములజేరెను.

కం॥ ఆడిరి జేజేకాఁల్లంట్లాడిరి, తేఁడెంచేఁదగిన • యతఁడని, జేసదార్లిడేరిచె నంగదలని నా, డేరిచెలంగ నిడిరి•నన లలజేజేల్. 229

టీ___జేజేకాఁల్లంట్లు=దేవతాస్త్రీలు, ఆడిరి=నాట్యముచేసిరి, జేసదార్లు=ఋషులు, ఆడిరి=పల్కిరి, అంగదలు=కష్టములు, ఈడేరిచెన్=తొలఁగించెను, నాఁడు=రావణసంహార దినమున, జేజేలు=దేవతలు, ఏరి=చెట్లనుండియేరి, ననలు=పూలు.

చ॥ అనిఁదెగినట్టి చేఁత్తలల • యాతని నాతనికంటెఁ జిన్నతం
డనిచిన నాగనట్టి నెర•యంగదఁ దగ్గరఁజేరి, యన్న! నే
యనినటె చేయక్కి,ట్లడఁగ • నయ్యెనె? యియ్యెడ నక్కటక్కటా!
యనితెగయేడ్చె నన్నదరి • నాతనిచేడియ లంద నెంతయేన్. 230

టీ___అనిన్=యుద్ధమందు, తెగి...తనిన్=చచ్చినపంక్తిశిరుఁడైన రావణుని, ఆత...తండు=వానికంటెజిన్నవాఁడైనవిభీషణుఁడు, అనిచినన్=అడంచుకొన్నను, ఆతనిచేడియలందన్ = వానిభార్యలగు మండోదరి మొదలైనవారిచెంత.

క॥ ఏఁడిచిన నంతనెచ్చెలిఁ। జేడియలం గనికరానఁ• జెన్నారంగాన్
తేఁడలరఁదేర్చి, రక్కసి। తేఁడల జేజేలతెంకి • రెచ్చిలజేరన్. 231

టీ___తేఁడు=రాముఁడు, నెచ్చెలిన్= స్నేహితుఁడగువిభీషణుని, చేడియలన్=రావణుకాంతలను, జేజేలతెంకి = స్వర్గము, రెచ్చిలన్=హెచ్చుగ.

మ॥ చెలిచేఁజేయ్యెన నగ్గిచేత లలరం•జేయుంచి, అన్నన్న!; నె
చ్చెలికండంజేని లంక, కాతనిని తేన్ • జెన్నారఁగాఁజేసి, నా,
చెలిజేటం, దనరారలనం చేనిచినం • జేజేలకంట్లండనాఁ
జెలియల్చక్కనియయ్య, లచ్చెన చేనెం•జెన్నైన యాలంకకై. 232

టీ__చెలిచేఁ=(రాముఁడు) స్నేహితుఁడైన విభీషణుచేత, లంకకుఁ=లంకానగరమునకు, నెచ్చెలిదండఁ=స్నేహితుజెంట నేగి,ఆత...జేసి=వానినిప్రభువునుజేసి, రా=రమ్ము, చెలి...యమ్యా=రమణీమన్మధుఁడగు, లచ్చ్వన=లక్ష్మణుఁడు, చనెఁ=వెళ్లెను.

శా॥ ఆలచ్చ్వన్న యి టేగి యేళ్లఁగల నీ॰రానాఁడె తేఁజేసి, క
యాల్యలం జెన్నటినట్టి లంక గయిసే॰యంజేసి, యద్దాలచే
గాలిలంగక్కీన సజ్జెఁ గల్కిరతనాల్ ॰ గద్దెం జెలిం జేర్చి, జే
జే, లగ్గించెఁగ నెళ్ళనీ ర్జిలికి రా॰చిన్నెల్ జిగిం జెల్గఁగాఁ. 233

టీ__కయాల్య...లంకఁ=యుద్ధములచేత నందముజెడిన లంకను, సజ్జెఁ=మేడయందు, కల్కి...జేర్చి=రత్నాలగద్దెమీద స్నేహితునిఁ జేర్చి, చిన్నెలు=చిహ్నలు.

క॥ రాచనెఱిచేఁ గడానినె। లాచెక్కనిజేఁ కడరఁగ॰రహిఁగట్టియటఁ
రాచనెలకత కెనగ నేలిచెక్కనియిల, ననియతఁ॰డేలికఁ జేసెఁ. 234

టీ__రాచనెఱిచేఁ=రాజధర్మమునునుసరించి, కడాని...గట్టి=మొగమునబంగారురేకుగట్టి, రాచనెలకతకుఁ=రాజచంద్రుని(రాముని) కధకు జతగా.

ఉ॥ చేసిన సంతసానఁ జెని ॰ చీనఁగడాని జేరిని జెక్కఁగా
నేసిన చేలలం, జిగిని ॰ నిండినరాల్నగలం గడిందిజేం
డాసి,నలంగినట్టిడిని ॰ డాచితి కాచితటం చిడంగ, రా
కాసి, నడాన నంటి యిల ॰ కన్నియతేఁ డలచేలల న్నగల్. 235

టీ__(లక్ష్మణుండు) చేసినఁ=(విభీషణుని) రాజుగాఁజేసినతోడనే, చీనఁ=చీనాదేశమున, డాచితి=డాచినాడవు; కాచితి=రంక్షించినాఁడవు, ఇల...తేఁడు=రాముఁడు, అల...నగల్=ఆవిభీషణుఁ డిచ్చిన బట్టలునగలు, నడాననంటి=మధ్యను జేతితోముట్టుకొని;

శా॥ జేజేరాయనితేరి సాహిణికిఁ జే॰ర్చెం, జేర్చి యంచెంగ నా
జేజేటెంకికి నేగె నాతఁ డిఁట రా ॰ జేజేలతేఁడంత, నా
జేజేదాయలతేనిఁ గాంచి చెలి! రా ॰ సింగారి నీనేలకై
తేఁజేయంగదె యన్న నాతఁ డెదనెం॰తే సంతసానం జెనెఁ. 236

టీ__(ఆనగలను, బట్టలను) జేజే...ణికిఁ=ఇంద్రసారధిమాతలికి, చేర్చి=ఇచ్చి, అంచెంగఁ=పంపఁగా, ఆతఁడు=మాతలి, జేజేటెంకికిఁ

స్వర్గమునకు, ఇటన్=ఇక్కడ, రాజేజేలతేఁడు=రాజేంద్రుఁడగు రాముఁడు, చెలి!=స్నేహితుఁడ! రాచింగానిన్=రాజకాంతయగు సీతను, ఈనేలకై=ఈసమరభూమికి.

—* విభీషణుఁడు సీతనుదోడితెచ్చుట. *—

చ॥ చేని, యిలకన్నెఁగాంచి నెఱి • సాగిలి యన్న యడంగినట్టి లాఁ
గని,తనచేడియల్ తనర • నచ్చెలియం గయినేయ నంతటం
దనియఁగఁ జీరలన్ నగలఁ • దా నిడి చక్కనియందలాననే
తనరఁగఁజేర్చి రాచనెల • దగ్గరజేరిచె నెల్ల రెన్నఁగాన్. 237

టీ—చేని=విభీషణుఁడువెళ్లి, ఇలకన్నెన్=భూమికన్యయైనసీతను, అందలానన్=మేనాయందు, చేర్చి=యుంచి, రాచే... జేర్చెన్=రాముని కడజేర్చెను.

—* సీత యగ్నింజేరి శుద్ధురాలగుట. *—

ఉ॥ చేరిచి నంత రాచనెల • సిగ్గిలి తన్నడఁ గన్న సి గ్గైదం
జేరి,చిరా కెసంగఁ గనఁ • జేయఁగఁ జేడియఁ గాంచికల్కి! ని
న్నేరిచినట్టి చెన్నఁటిని • నేడ్వెలి దంటతనాన నెంతయే
నారిచినాఁడ, రాచనెఱి • నాఱడి జెందఁగ నీఁక నీయెడన్. 238

టీ—సిగ్గు=కష్టము, నిన్నే......చెన్నఁటిన్=నిన్ను బాధించిన రావణుని, రాచనెఱిన్=రాజధర్మమును, ఆరడి=నీఁటిబోనీక, ఆరచినాఁడన్=చంపితి.

ఉ॥ కాన, నెలంత! యిచ్చ్చ యెటఁ • గల్గిన నచ్చటి కేఁగ జెల్లనంగా, నని సీత, రాచనెల! • గట్టిగ నిన్నెద నచ్చితింక నీ
కైన నెలంత నేనిచేటి • కైన నటింగినఁ జెల్లటయ్య! యాకానన డించియేగినది • గాక, యిఁటాడఁగఁ జెల్లెనే కటా! 239

టీ—నెలంత=ఓకాంత!నచ్చితి=నమ్మితి, చెల్లెనే?=తగియుండెనా?

ఉ॥ ఈరికి సందియా లెడద • నీయెడ నాఁటిన నగ్గిఁజేరెదం,
చేరికినైన జాలియొద • నేర్చఁగ నాడిన నన్నయాన, నే
ద్దారికి నింత దగ్గరఁగ • లచ్చిన యగ్గి రగిల్చి, సీతనే
ద్దారికి నగ్గి కట్లెఱఁగి • తానఁట నగ్గిని జేరెఁ జేరిన్. 240

టీ—ఈరికి=మీకు, (ఈరు శబ్దముయొక్క షష్ఠీవిభక్తి ఈరికి) (సందేహ శబ్దభవము సందియము) దానిబహువచన రూపము, సంది

యాఅ=సందేహములు, అన్నయానన్=రామాజ్ఞను, నేల్దారికిన్=భూభృత్తునకు=రామునికి; అగ్గిని=అగ్నియందు, చేరెన్=చొచ్చెను.

ఆ॥ గాలినేస్తి సీత • గజెత తనానికిఁ
జాల్మఁజెంకి యట్టె • చేల్లనయ్యె,
నేలకన్నె యెట్టి • అాలనడాని క
డాని జిగిసలాక • గానె చెలఁగె. 241

టీ—గాలినేస్తి=వాయుసఖుఁడగు నగ్ని, సీతగజెతతనానికిన్=సీతపాతివ్రత్యమునకు, నేల...... చెలగెన్=సీత కెంపుఁనడిమి బంగారు సలాకవలె ప్రకాశించెను.

క॥ అయ్యెడ దచ్చికడలరేం। డ్రెయ్యెడఁ, దెల్చిజేతరాగ• నెల్లజేగాలన్
జేయ్యనఁజేసియడంచెడి। జియ్యల్ రానై రి నేల•జియ్యకడ కహా. 242

టీ—అయ్యెడన్=ఆసీత పరిశుద్ధురాలైన సమయమున, ఎల్ల... జియ్యల్=సమస్తలోకములను పుట్టించి గిట్టించు బ్రహ్మరుద్రులు, దచ్చికడలరేండ్రు = అష్టదిక్పాలకులు, తెల్చి=కొల్చి, నేల జియ్య=భూభర్త రాముఁడు.

క॥ ఏతెంచి యీకరణి నిల। రాతెఱఁగంట్లతెగజియ్య•రహిఁగని జేజే
చేతకయి కలిగి చొల్లల। లాతనిఁ గడతేర్చినట్టి•డా!యనియెంతేన్.

టీ—(బ్రహ్మరుద్రులు) ఏతెంచి=వచ్చి, ఇల...జియ్య=రాజేంద్రు, జేజేచేతకయి=దేవకార్యమునకయి, చొల్త...డా!= రావణునిజంపినవాఁడా!

క॥ నెఱిచేతనెన్ని తేఁడా!। తెఱఁగంట్లంగాయఁగల్గి•తిరిగద, యీరల్
కఱిజేజేకాదా? సిరి। గజెతయకాసీత? యింక • గలఁగెడిదేలా? 244

టీ—ఈరల్=మీరు. కఱిజేజేకాదా=విష్ణువుకాదా? సీత, సిరిగజెతయ కాదా?=లక్ష్మికదా?

క॥ అనిగజెతల తలకట్టైఁతనలవ యీ నేలకన్నెఁ • దగనెల్లజేగాల్
దనియించఁగలసినగదె। నెన రారఁగ నేలఁదగిన• నేల కలరఁగన్.245

టీ—గజెత...రిన = పతివ్రతాశిరోమణియై యొప్పిన, ఏలఁదగిన నేలకున్=అయోధ్యకు.

సీ॥ అని, తెలుఁగట్లతేం • డ్రికేఁగిన తేఁడంత
నానేలకన్నె చే•యంటితిగిచి
జంటఁజేరిచి తన•కంటెఁబన్నాతని
దరిఁజేర్చి,యార్కి. ని•దారకన్న
యాంతని, దాతక • న్నాతని, గాలిక
న్నాతని, నగ్గిక•న్నాతని, నల
రాకాసిరాయని• రాణదలిచేఁకంగ
హత్తి ననలసన్న • యందలానఁ
తే॥ జేరికెంకిఁ జననెంచి • దారిఁజెట్ల
గట్లఁ,గానల, జడదారి•గతితలఁ తెగఁ
గాంచియేగెడి తఱిఁదన • గతితకడలి
నీటినానిన జడదరి • నెలఁతఁగనగ. 246

టీ___తెలు...తేండ్రు=బ్రహ్మరుద్రాదులు, తేఁడు=రాముఁడు నేలకన్నె=సీత,తన...న్నాతని=లక్ష్మణుని, ఆర్కి=సుగ్రీవుని, తార...తనిఁ=అంగదుని, దాత...తనిఁ=జాంబవంతుని, గాలి...తనిఁ=హనుమంతుని, అగ్ని...తనిఁ=నీలుని, అలరాకాసిరాయనిఁ = రాక్షసరాజనువిభీషణుని, హత్తి=కలిసి, తనగతిత=తనభార్యసీత,కడలి...నెలఁతఁ= సముద్రోదకమునాచమనముజేసిన అగస్త్యునిభార్యలోపాముద్రాదేవిని

ఉ॥ ఏఁగఁగ నెంచినట్టితఱి • నిట్లనె నేలిక, యింతి! లంక కే
నేఁగఁగ నెంచియక్కడలి • నెక్కటిగట్టితటం పేటాడరా
దాఁగఁగఁజెల్లదేల!యన • నచ్చెలితేఁ జలనీటితిట్టనాఁ
డాఁగఁగఁజేసి త్రాఁగెనన, • నాతనిసత్తిని నెన్నరానిదే! 247

టీ___ఏలిక=రాముఁడు,ఇంతి!=ఓసీత!, లంక...టంచేఁ=లంకకేఁగదలచి సముద్రమునకు గట్టుగట్టితిని, ఆఁగఁగజెల్లు=చెప్పకుండనూరకొనదగును, అచ్చెలి...త్రాగె=లోపాముద్రపెనిమిటి సముద్రము నాఘ్రాంతిఁజేసెను.

చ॥ అనియతఁడంచె సీతచెవి • యక్కడ నజ్జడదారి చేడియం
గని యిలతాఁక సాగిలి త•గంగ నెఱింగి, యడింగి లగ్గటం
దనియఁగ నంత నగ్గతిత • తన్నెఱిచేకఁగ నెంచి యంచెఁగాఁ
జని యిలతేనినిం గలయఁ • జెయ్యనఁ దారట-సాగియేఁగఁగన్. 248

టీ—అగ్జెడదారిచేడియన్ = ఆయగస్త్యమునిపత్నిని, సాగిలి= పాదములబడి, ఎఱింగి=నమస్కరించి, వారు=ఆసీతారామలక్ష్మణాదులు.

తే॥ గాలికందంత జెడంచెఁ ♦ గానఱింగి
నందినానగరం గైక ♦ కందలరఁగఁ
గాంచి యేతెంచె నీయన్న ♦ గారటన్న
జాలఁగా, నాతఁ డెదనింత ♦ సంతసిల్లి.

టీ—గాలికందు=హనుమంతుండు, నందినానగరన్=నందిగ్రామమనుపల్లె యందు, కైకకందు=భరతుఁడు, నీయన్నగారు=మీయన్న రాములు,

శా॥ చెన్నారన్నగరెల్ల సంతసఁగఁ గై♦సేయించి తేర్లన్జేగా
జన్నింగట్లల నల్కతల్కడఁక నం♦దెంతంతరా సత్తినిం
గన్నాతం డెనలేని తేజెడర రా♦గా, జంటఁ దేరెక్కి త
న్కన్నం జిన్నతఁ డెంతయేని సిరి రా♦గా, నెక్కె రాహత్తినిన్. 250

టీ—నగరెల్ల...సేయించి= అయోధ్యనలంకరింపించి, తేర్లన్= రథములందు, జన్నిం...రాన్=బ్రాహ్మణులు నాల్గువేదములుఁ పఠింపుచు బ్రిక్కలరాగా, సత్తి...తండు=శక్తినిగన్న వసిష్ఠుఁడు, తన్కన్నంజిన్నఁతండు=తనకంటెఁ జిన్నవాఁడైన శత్రుఘ్నుఁడు, రాహత్తినిన్=రాజెక్కెడిపనుగను.

ఉ॥ హత్తిని నెక్కి దండ్లతెగ ♦ లండలరాఁ, జని యన్న నిచ్చ, రే
కెత్తఁగఁ గాంచి హత్తిఁడిగి ♦ హెచ్చి యెఱంగ, నెఱంగెఁ జిన్నతం,
డత్తఱి రాచదిట్ట నెన♦రారఁగ నిద్దఱ నెత్తె; నాదటన్
సత్తినిఁగన్నయాతనికిఁ ♦ జక్కఁ నెఱింగిరి సీత, రానెలల్. 251

టీ—అన్నన్ =జ్యేష్ఠుఁడైన రాముని, హెచ్చి యెఱంగన్=(భరతుఁడు) అతిశయించి నమస్కరింపఁగా, చిన్నతండు= చిన్నవాఁడయిన శత్రుఘ్నుఁడు, ఎఱఁగెన్=నమస్కరించెను, సీత, రానెలల్=సీతారామలక్ష్మణులు, సత్తి...నికిన్=వసిష్ఠునకు, ఎఱింగిరి=నమస్కరించిరి.

తే॥ కైకకందంతఁ దనయన్న♦ గారి లగ్గ
డింగి, యాయన తన లగ్గ♦డింగిన నని,
అన్నఁజిన్నల సత్తినిఁ ♦ గన్నయతని
నెన్నఁదనహత్తి నెక్కించి ♦ యేఁగ నగర. 252

టీ__లగ్గు+అడింగి=క్షేమమడిగి, ఆయన=ఆరాముఁడు, అని = పలికి, అన్నఁ=రాముని, చిన్నలఁ=లక్ష్మణుని, శత్రుఘ్నుని, సత్త్రి... తనిఁ=వసిష్ఠుని, నగరఁ=పట్టణమునందు.

ఉ॥ తిన్నని జాతిబొల్లగలఁ • దీర్చి, సరాలఁ గదించి కీల్జడఁ.
సన్నని చీరఁగట్టి, జిగిఁ•జేల్లెడి రిక్కలబైఁకఁదాల్చి, కం
తన్నని యెన్నఁగాఁదగిన • యట్టి నెలంతలదంట సేరె నా
కన్న,నిలం గలారె నెఱి • గన్నియలం చెలఁబేనిఁ గాంచేఁగాఁ. 253

టీ__రిక్కలబైఁక=చుక్కలబైఁక, కంతు+అన్న+అని=మన్మథుభార్యరతియని,

ఉ॥ కాళ్లఁగడాని యందెల జే•గాజిగి గాగర నాఁగి తేఁగి పై
చ్చెల్లఁగఁ, జిట్టచాయలిడి • చేఁదడి యార్చిడి నెల్లిచీఁకటిం
జెల్లఁగనెట్ట, సజ్జకడఁ • జెక్కఁగ నిల్చెనెలంత, తేని రా
ణిల్లఁగనంగ రాచేసిరి • నేటిల నిట్టిఁట, నిల్చెనా? యనఁ. 254

టీ__కడానియందెల=బంగారందెల, గాగర=లంగా, చిట్ట=చిత్రమైన, నెల్లిచీఁకటిఁ=వెండ్రికలచీకటిని, సజ్జ=మేడ, రాచేసిరి = రాజ్యలక్ష్మి.

సీ॥ ఇతఁడటే? రాకాసి • యేలికఁజెండాడి
రాకల్కినెనసిన • రాచేదిట్ట
ఇతఁడటే?తనయన్న • నిలకన్నియందెల్చి
క్రిచ్చేందనిల్చిన • కడిఁది జెట్టి
ఇతఁడటే? లెంకచే • నిలకన్నె నరయించి
కని,తేనికెఱిఁగించేఁ • గన్నదిట్ట
ఇతఁడటే?తనయన్న • యెగ్గాడి రాతేని
కడఁజేరినట్టి రా•కాసిజెట్టి
తే॥ అని కలికి సీతతేని, ల•చ్చన్న,నార్కి,
లంకరాయని నెంచి నె•లంతలెల్ల
ననలఁజిల్కిరి సజ్జలం • దనర నిల్చి
తేసికీరితి రేయెండ • లీసినట్లు.

టీ__సీతతేనిఁ=రాముని, లచ్చన్నఁ=లక్ష్మణుని, అర్కిఁ=సుగ్రీవుని, లంకరాయనిఁ=విభీషణుని, ఎంచి=ప్రశంసించి, తేని=రాముని

యొక్క, కీరితి=కీర్తి, సజ్జలం=మేడలందు, నెలంతలు=స్త్రీలు, ననలన్=పువ్వులను, చిల్కిర్=చిమ్మివైచిరి లేక చల్లిరి.

ఉత్సాహ॥ రాచదారి నిట్లుతింగి • రాచ తెంకిఁ గాంచి యా
రాచహత్తి, హత్తిడిగ్గి • రహినిజేరి తెంకిని,
న్గాచినట్టితల్లికెఱఁగి • కడఁకఁ జిన్న లెఱఁగఁ గై
సాచియెత్తి, లగ్గడింగ • సారెసారె కాంచటన్॥ 256

టీ—రాచదారి = రాజమార్గము, రాచ తెంకి = రాజగృహము, రాచహత్తి=రాజ కుంజరుఁడు, లగ్గు=మేలు.

ఆ॥ సీత యత్తలకడఁ • జేరిజేజేలఁ,జే
యంగఁ దారెదల నెసంగఁజెలఁగి
రంత సంతసాన • నాకె చెల్లెండ్రింద
ఱెఱఁగ లగ్గడింగ • నెత్తికేల॥ 257

టీ—అత్తలకడన్=కౌసల్యా సుమిత్రా కైకలదగ్గర, జేజేలన్=నమస్కారములను ఆకె=ఆసీత యొక్క, చెల్లెండ్రిందఱు=ఊర్మిళా,మాండవీ, శ్రుతకీర్తులందఱు.

—* శ్రీరాముఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడగుట. *—

సీ॥ అంతట నేలతేఁ • డల,సత్తిఁగన్నట్టి
నేలజేజేయాన • నీళ్లతిట్ట
లందలి, జేక్కఱు • లందలి నీటిని
దేఁజేసి నల్ నీళ్ల • తిట్టల నడి
నేలఁగల్గిన తేండ్ల • నేలజేజేదండ్ల
జేడదారి దంటల • నడరఁ జేర్చి,
నాగటి చాల్సన్న • నాతి,తాఁదగఁజేరి
లెస్సతగ్గని నాఁట • లెస్సయయ్య
తే॥ లానఁ జేడలనడల్చి, నీ • రాడి,చీని
చేలలన్ రతనాల సరాల నగలఁ
దాల్చి తానెలనాగ, గందాలలంది
కడఁకసిరిగటిజేజేల • కరణినిల్చి. 258

టీ—నేలతేఁడు=రాముఁడు, సత్తి...యానన్=వసిష్ఠుని యాజ్ఞను, జేక్కఱులు=నదులు, నాఁగ...నాతి=సీత.

చ॥ నెఱసరి గద్దె డాకడన ♦ నెల్లలదంట నెలంగనిల్చి, జ
క్కుఱ తెగనీటనింగలికి ♦ కల్కికడాని కడింది తాంగ్రిటి ని
ద్దఱకటు జెన్నిగట్టడర ♦ దంటతనాన నెసంగc గట్ట, న
క్కఱగని నేలకన్నె కెన ♦ గాc గయిదండల నేలc దాలిచెన్. 259

టీ__నెఱసరిగద్దెన్=సింహాసనమందు, డాకడన్=వామభాగమున, కడాని...తాంగ్రిటినిన్=బంగారు పట్టలను, కైదండలన్=బాహుదండములందు నేలన్=భూమిని, తాలిచెన్=ధరించెను.

ఉ॥ చేలల దండల న్నగల ♦ జిడ్డిడcజొలిన యాలసిచ్చి, జే
జేల కడింది తిండికెన ♦ జేయcగcజొలిన తిండి నేలజే
జేల కడింగి నట్లయిడి ♦ చెచ్చెరనట్టిరి కెల్లతెన్న జే
జేలకడంకనిచ్చె, నిల ♦ చేడియ గాదిలికన్నె తేc డహా!. 260

టీ__చేలలన్=వస్త్రములను, జిడ్డిడ......యాలన్=పాలిచ్చుగోవులను, జేజే......తిండికిన్=అమృతమునకు, నేలజేజేలు=భూసురులు, ఇల......తేcడు=భూమికన్యాభర్తన్.

ఉ॥ రక్కసితేని కార్కికిని ♦ రాణcదలిర్చెc గడానిచేలలం
జెక్కని దండల న్నగల ♦ సంతసగానిడి, నింక నట్టిరై
చిక్కినయట్టిరిం గడcకc ♦ జేరcగదీసి కడానిచేలలం
జెక్కనిదండలిచ్చి నెఱc ♦ సాగcగ నంచెcగ నేగి, రయ్యెడన్ 261

టీ__రక్కసితేనికిన్=విభీషణునకు, అర్కికిన్ = సుగ్రీవునకున్, కడానిచేలలన్=బంగారు బట్టలను, అట్టిరు=అటువంటివారు, చిక్కినయట్టిరిన్=మిగిలినవారిని.

సీ॥ తలయెత్తcగాలేక ♦ తలcకి నీటండాగ
నైనట్టి నలదాసరీని దెగడి
నెఱసరికిం జెంకి ♦ నీరేయడం గాఱి
చెడి హత్తిరాయల ♦ చెడ్డనెంచి
నెఱకలంతటcగల్గి ♦ నెఱcదెల తెలచేన్న
యేcదేటికనిచాల ♦ నీసడించి
కనలేక, పేరలేక ♦ కైసిరియాలేక
నేలదాల్చినతేని ♦ నెఱని దెగడి

తే॥ కదలి చేనలేక నిల్చిన • గట్లనెంచి
దిట్టరైయె నెఱసరియయి • తేజడరఁగ
కైసిరింగల్గి, నడయాడఁ • గల్గినట్టి
తనకయింం జేర సిలయేలెఁ • దనర జియ్య. 262

టీ—నలదాసరినిఁ=కాబేలును, (ఆదికూర్మమును) నెఱసరికిఁ=సింహమునకు, హత్తిరాయల = గజరాజేలయొక్క, (అష్టదిగ్గజముల యొక్క) నెఱకలు=వెండుకలు, ఏఁదు=తెల్లనిపంది (శ్వేతవరాహము) నేలఁదాల్చినతేనిఁ=భూమిధరించినవానిని (ఆదిశేషుని) గట్లఁ=కులగిరులను, దిట్ట=ధీరుఁడు, నెఱసరి=శూరుడు, జియ్య=ప్రభువగు రాముఁడు.

క॥ సిరిచేఁ, జేక్కనినెఱకై । సిరిచే, జతలేనిరాచే • సిరిచే, రేరా
సిరిఁజేఁజేరచెడి కీరితి । సిరిచే, దాశరథి నేల • చేడియ నేలెఁ. 263

టీ—సిరి=సంపద, రాచేసిరి=రాజసంపద, నేలచేడియ=భూమి.

చ॥ సిరిఁదెఱఁగంటితేని దెసఁ • జెల్లఁగ గాలికి గల్గినట్టి, డా
సిరికెనగాఁగ డాకడన • సీత తనచేఁగ, నీటిరాదెసఁ
సిరిఁదెగడంగ నెల్లికయిచే నిల లచ్చన, యెల్లరండఁ గై
సిరి సెలగంగఁ గాల, నిల • చేడియఁ జేడగ నేలె తేఁడహా! 264

టీ— తెఱ...దెసఁ=పూర్వదిశను, గాలి...నట్టిడు= హనుమంతుఁడు, డాకడన=వామభాగమున, సీత=జానకి, నీటిరాదెసఁ = పశ్చిమమున, ఎల్లికయిచేఁ=ఛత్రహస్తముతో, గొడుగుబట్టినవాఁడై, లచ్చన=లక్ష్మణుఁడు, ఎల్లఱు=అందఱు, (భరతశత్రుఘ్నులు,మొ॥) కాలఁ=ప్రకాశింపఁగా, తేఁడు=రాముఁడు, ఇలచేడియఁ=భూమిని, చేడగఁ=భార్యగా, ఏలెఁ=పాలించెను.

చ॥ నెతెనడ లేళ్లయంద, కఱ • నెత్తల కీల్జడలంద, యాగడా
లెఱవిఁదినంగలారియెడ • నెద్దడి యెద్దడియంద, కల్కలా
గతెతల యెడ్డలంద, కనఁగాఁదగఁ గీరితి కల్కి నంతట
న్నెఱయఁగఁజేసి, యక్కటిక • నిండఁగ రానెల నేల నేలెఁ దాఁ.

టీ—నెతెనడ=సంకరనడక, కఱ=నల్పు), ఆగడాలు=అగడములు, ఎఱ...యెడఁ = మాంసభక్షులునైన రాక్షసులందును, ఎద్దడి= దరిద్రము, ఎద్దడియంద=దరిద్రముననే (లేమిలేమియందే యున్నదనఁగ దరిద్రములేక భాగ్యమెకలదనుట) కల్కలు=కలకలు, గతెత......లంద=

అడువాఁటిన నన్నులందె, తగిన్=ఒప్పునట్లు, కీరితికల్కిన్=కీర్తికాంతను, నెఱయంగన్=వ్యాపింపఁగా.

క॥ ఈకరణినెల్లతెన్నుఁగ। రాకన్నా కెల్లకడల • రహిఁగెల్పియటన్
డీకడరఁజేసి జన్నా। లేకడఁ దనయాన లడర • నేలెన్ నేలన్. 266

టీ—రాకన్నాకు=రాజశ్రేష్ఠుఁడు, కడలన్= దిక్కులను, జన్నాలు=యజ్ఞములు, ఆనలు=ఆజ్ఞలు, నేలన్=భూమిని, ఏలెన్=పాలించెను.

—* రాముఁడు హనుమంతునకుఁ దనతత్త్వముదెల్పుట. *—

చ॥ తనచెలిదంటకై కడలి • దాటి కడిందిగఁ గన్గొఁజెందె నీ
యన చెలియైన సం, తయిన • నారయ నందక నన్ను, తెల్చె, నం,
చని తెలి చౌనతేనిసిరి • నందెడి కోర్చ్చిడి; యాంజనేయ! నే
నని తెలియంగదయ్య తిగ • యయ్యలకాదరిజయ్యనం చెదన్. 267

టీ—(రాముఁడు)తనచెలిదంటకై=తనరమణీమణిసీతకొఱకు, ఈయన=ఈహనుమంతుడు, చెలియైన=భార్యయైన, సంతయిన=సంతానమైనను, అందక=పొందక, నన్ను=నన్నె, తెల్చెన్=కొల్చెను; అంచు+అని=అనుకొని, తెలి...సిరిన్=భవిష్యత్ బ్రహ్మాధిపత్య సంపదను, అందెడి, కోర్చ్చె=కోరిక,ఇడి=ఇచ్చి,తిగ...జయ్యన్=మూఁడుమూర్తులపై వాఁడనగుపరబ్రహ్మమును, ఎదన్=హృదయమున, నేనని...దయ్య=నేనని తెలియుము.

సీ॥ నా నీడ యనియెడి • నాగటిచాల్కల్కి
నిడఁ జెఱ నే ననియెడి చెనంటి
చాల్తలలగయాలి, • చేయ్యన నడ్డి నీ
యెదయయ్యగారిచే • నెఱిఁగి యార్కి
జానైన దారికలాన, నిల్లా ల్పఁత
నెడి కడలిందాటి • నెఱిని లంక
యనియెడికాల్సేయి • నలరఁగట్టినదాని
జేరి నేననియెడి • చెడ్డరక్క
తే॥ నీని తలలెల్లఁజెండాడి • సీతనీడఁ
జేర్చినాయంద యేరికి • నేర్చరాని
జెట్టినైన నేఁజేరితిఁ • జెడనిటెంకి
ననియెఱింగద రెక్కఁగలట్టి • రెదల. 268

టీ__ఎఱ్ఱుఁగలట్టిరు=ఎఱుకగలవారనఁగా, దమను దా.మెఱిఁంగి నవారు, నేఁ అనియెడి=అహంకారమనెడు, చెనంటి...యాళి=వరుసతలలచెదుర వణుడు, నా=రాముఁడనైననా యొక్క, నీడ...కల్కిఁ=నాఛాయయైన సీతను, అనగా నాప్రకృతి కాంతను, చెఱఁ=చెఱసాలయందు, ఇడఁ=పెట్టగా, అద్ది=ఆపెట్టుటను=నీ...నెఱిఁగి=నీహృదయగురుబోధచేఁదెలిసికొని, ఆర్కి...కలానఁ=సుగ్రీవుఁడనెడి నౌకామార్గమున, ఇల్లా...దాటి=కుటుంబసముద్రము దాటి, లంక...దానిజేరిఁ=లంకాపట్టణశరీరముజేరి, నేనని...చెండాడి=అహంకార రావణునిజంపి, సీతనీడఁ=సీతయను (నాప్రకృతిని,) ఛాయను, నాయంద=నాయందె, చేర్చి=ఉంచి,ఎరికి నేఁ=ఇట్టివాఁడనని యెవరికి దెలియఁబడనినేను,చెడనిటెంకిఁ=చెడనిపరబ్రహ్మస్థానమును,చేరితిఁ=చేరినానని,ఎదలఁ=మనస్సులందు, అని యెఱింగెదరు=అని తెలిసికొందురు.

క॥ కలఁకలిఁక నేల?కందా! యలతిగజేజేలకంద ♦ నట్టిదయిన "త"
ళ్కులరంగ"నేన"యనియెదఁ।దెలియఁగదయ్యాయని లెంకఁ♦దేరిచెనచ్చోఁ

టీ__కందా=బిడ్డా!, అల...యిన = మూఁడుమూర్తులకుజిక్కని తళ్కు=వెలుఁగు, నేన=రాముఁడనైననేనే, లెంకఁ=భటుని, తేరిచెఁ.

క॥ ఈకరణిఁదెలియనాడిన । నాకప గేసరికిఁగల్గి♦నట్టిడలరి తా
నాకడిదిరాయఁడనియెద । దాకంగాఁదెలిసి హాయిఁ♦దసరం గాంచెఁ

టీ__కేసరికికల్గినట్టిడు=(హనుమంతుఁడు) ఆంజనేయులు, తానా...దెలిసి=జ్ఞానాపరవస్తువయిన రాముఁడనేనని, హాయి...గాంచెఁ=సంతసించెను.

క॥ అనిదిండిజేడలదారి యిటని తెలియంజేయఁజెక్కు♦నాలించి రహిం
దనిసి, తగసంతసిల్లెం । గణంకఁ గాల్దిండ్లటెంకిఁ ♦ గలిగి నతఁ డెదఁ.

టీ__అని...దారి = కలహాశనముని (నారదుఁడు) గాల్దిండ్ల...నతఁడెదఁ=వల్మీకభవుఁడగు వాల్మీకిమునముని, సంతసిల్లెఁ=సంతోషించెను.

—* ఫలశ్రుతి *—

క॥ ఈకతనాడినఁజేసిన । నేకడనాలించినఁ ర♦హిని, లగ్గిడెడిఁ
డీకలర నేలకన్నియ । రా, కలకలఁదీర్చిచేర ♦ రాఁదీసితగఁ. 272

టీ__ఈకతఁ=రామాయణమును, ఆడినఁ = చేదివిన, చేసిన =

గ్రంథరచనగావించిన, ఆలించినన్=వినిన, నేలకన్నియరా=భూకన్యాభర్తరాముఁడు, లగ్గున్=మేలును, ఇడెడిన్=ఇచ్చెడిని.

క॥ ఆలించేక లగ్గీయని। తెలికతెల్గనెద రిద్ది ♦ తెలియక యేరేన్
దేలికగ నేలకన్నియ। యేలిక నన్నట్టరంద ♦ రే! లగ్గంతేన్. 273

టీ—ఆలించేక=సరిగావినక, ఏరేన్=ఎవరైనను, తెలికతెల్గు+ఆనెదరు=తేలికగైన తెనుఁగుమాట లేకపియందురు.

—♦ విజ్ఞాపనము ♦—

క॥ చేతనయినట్లు యల్లితి। సీతటి నెఱ, నెన్నక కన♦రే! కయిరాయల్
కైతల నల్లిన నెఱకయి। తాతలదారి నిలకన్నె♦దారినెటేకతన్. 274

టీ—కయిరాయల్=కవిశ్రేష్ఠులు, కైతల......దారిన్=కవిత్వముచెప్పిన కవిబ్రహ్మల మార్గమున, ఇల......కతన్=రామునికథను నెఱసు=తప్పు, ఎన్నకకనరే=ఎంచకుండ జూడుఁడు.

—♦ ఆశ్వాసాంతము. ♦—

క॥ సీకంటెలాతియైనది! యేకడ నరయంగలేక ♦ యొక్కడఁగన్నన్
దాకంగనిలిచి యొల్లెడ। లేకలకల నందనీక ♦ యేలెడిదిట్టా!. 275

టీ—లాతి=ఇతరము, కలకలన్=కల్లలను, దిట్టా=శ్రేష్ఠుఁడా!.

మాలిని॥ చెడ కడరినదంటా! ♦ చెడ్డగా కాసికంటా!
అడ లడఁచెడిగండా! ♦ యంతటం గల్గతండా!
చెడని సిరిఁ గలాఁడా! ♦ సీత కాల్గంటిజేఁడా!
అడఁగని జిగికాఁడా! ♦ యార్కికిన్ సంగడీఁడా!. 276

టీ—దంట=నేర్పరి, కంటా=పగవాఁడా!, గండా=మొనగాఁడా, కలాఁడా=కలవాఁడా, సంగడీఁడా!=చెలికాఁడా!.

—♦ పుష్పమాలికాబంధము. ♦—

సి రిఁ గా సె రి, జో
చ॥ సిరి సీతజి కిలిస కిఁ దాసరి నంగస కిన్న లి కాల్
గె ల్లుఁ, తా జే ద్రి, నే

సి గ నే ద గఁ దం
హరి, సంత న గాంచి న గద్ద రి, నన్ను ద గాచె డి రా!॥ 277
దా ల్ల యై జే న్నె దం

—◆ గద్య ◆—

తే॥ ఇద్ది యయ్యరాజేనియెడి ◆ యింటఁసన్న
దగిన శేషయ్యకందుఁడు ◆ తనరినట్టి
య్యాంజనేయాఖ్యఁ జెలఁగిన ◆ యతనిచేత
నెసఁగె "దాశరథిచరిత్రి" ◆ నిదికడకత. 278

టీ—అయ్యరాజే=అబ్బరాజు, శేషయ్యకందు=శేషయ్యకొమారుఁడు, ఆంజనేయాఖ్య......చేతన్=ఆంజనేయుల పేరుచేఁ బ్రకాశించెడు హనుమంతరాయ శర్మ పాకయాజిచేత, దాశరథి చరిత్రిన్=రామాయణమందు, ఇది=ఈ గ్రంథభాగము, కడకత=చివరకథ (తృతీయాశ్వాసము) ఎసంగెన్=ఎక్కువగా వ్యాపించెను.

గద్య

ఇది శ్రీమత్సుగ్రీవ పట్టాభిషేకాద్యనేకాంధ్రగ్రంథనిర్మాణ చాతురీ ధురంధర సద్యశోబంధురకౌండిన్యసగోత్ర కలితాపస్తంబసూత్రచతుర్విధ కవితామతల్లి కాబ్బరాజాన్వయ పయఃపారావార రాకాకైరవమిత్ర నృసింహామాత్యపౌత్ర, బొగ్గవర సుబ్బకవిరాయ దౌహిత్ర శ్రీద్వైతాద్వైత మతప్రతిష్ఠాపన నందిరాజ లక్ష్మీనారాయణదీక్షిత ద్వితీయ దౌహిత్ర ప్రియ మంగాంబా శేషాచలామాత్య తనయ సుధీవిరాజి హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి ప్రణీతంబైన శ్రీ మదచ్ఛాంధ్రనిరోష్ఠ్య నిర్గద్య దాశరథి చరిత్రింబునందు దృతీయాశ్వాసము.

సర్వేజనాస్సుఖినో
భవంతు.

తే॥ గీ॥ కబ్బము నొసర్చినటువంటి ◆ కవిని సాయ
ముంచుకొనుచుఁ డీకను వ్రాసి ◆ యున్నవాడ
"సుజనరంజని" నాఁబేరుఁ ◆ జొనిపినాఁడ
తప్పులెన్నక కైకొనఁ ◆ దలఁచినాఁడ
"నబ్బరాజె సీతారాముఁ"◆డనెడు వాఁడ.

142

అచ్చు కానున్నవి.

1. అచ్చాంధ్ర నిరోష్ఠ్య-నిర్గద్య నృగచరిత్ర.

2. శ్రీ నందిరాజ లక్ష్మీనారాయణ దీక్షిత చరిత్ర.

3. తైత్తిరీయస్మార్త బ్రాహ్మణ హస్తభూషణము.

4. అభిమన్యుఁడు. } (వచనము.)
5. కళాపూర్ణుఁడు. }

6 నిరోష్ఠ్య ధనంజయ తీర్థయాత్ర (రూపకము)

7 ఆంధ్రమాఘ మాహాత్మ్యము.
8. ఆదినారాయణ శతకము.
9 ముద్దుమురారి శతకము.
10. శ్రీ త్రికూటాచల చరిత్ర. (యక్షగానము.)

} మదీయ జనకులైన అ. శేషాచలముగారి కృతము.

12. అంబరీష చరిత్ర.

13. కవికర్ణ పేయము.

వలయువారు —

అ॥ హనుమంతరాయశర్మ పాకయాజి,
ఆంధ్రపండితుఁడు
బి. హెచ్. స్కూలు, పెదవలి (పోస్టు.)
వయా, తెనాలి, గుంటూరుజిల్లా.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA111B130
పుస్తకం పేరు	దాశరథిచరిత్ర
తారీఖు	26/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	177
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	,10,13,
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	vedavathi
పేజీలు విడదీసినది	vedavathi
స్కాన్ చేసినది	Haseema
పరీక్ష చేసినది	pragathi
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	Nil
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	Good